

ISSN 1334 - 7128

LJETOPIS CRNOGORSKI

Zagreb, br. 9, god. 2019/20.

LJETOPIS CRNOGORSKI

Zagreb, br 9, god. 2019/20.

Sadržaj

Uvodnik

Godine kušnje – Petar Popović.....5

• Događaji, ljudi, knjige

Jubileji

Jedinstvena umjetnička poslanica, Dimitrije Popović: čudotvorac cetinjski –
Pavle Goranović.....9

Ogledi

Crnogorska država pred izazovima demokratije (nakon XI. parlamentarnih izbora,
30. avgusta 2020) – Dragutin Lalović i Danilo Ivezić.....11

Svi protiv jednoga, jedan nasuprot svima? (osvrt na rezultate X. hrvatskih
parlamentarnih izbora, 5. srpnja 2020) – Dragutin Lalović.....60

Il ruolo della diplomazia italiana in Montenegro dal 1878 al 1914. – Dino Šabović.....88

Balkanske dileme: između velikodržavnog projekta i europskih integracija –
Petar Popović i Nebojša Todorović.....129

Knjige

Pavle, Goranović, *Tin Ujević i ekspresionizam* – Tonko Maroević.....137

Goran Sekulović, *Za jednom kapi čistog života* – Zoran Raonić.....138

Nebojša Todorović, *Politika Rusije na Zapanom Balkanu* – Petar Popović.....141

Stipe Buzar, *Realizam i teorija pravednog rata* – Petar Popović.....143

Dragutin Lalović, *Doba države. Država: između republike i carstva* –
Stefan Milosavljević.....145

Uvodnik

Godine kušnje

piše: Petar Popović

Teško da se u nekoliko riječi mogu sažeti godine iza nas, zaista „godine kušnje“ u životu pojedinca, društva, naroda, civilizacija i čovječanstva. Tek letimičnim presjekom, ovo razdoblje su obilježili pandemija korona virusa, potresi, poplave, prosvjedi, britanski izlazak iz EU, trgovinski rat Kine i SAD-a, izbori i pokušaj obaranja nove vlasti u SAD-uprilično turbulentni izbori i smjena vlasti u Crnoj Gori, litije i molebani, parlamentarni izbori u Hrvatskoj, teroristički napad kod Banskih dvora... Također i jedan nezamijećen, gotovo nepoznat događaj. Naizgled nevažan, ali otvara oči. 29. jul 2020: kongresno saslušanje četiri tehnodiva – Apple, Facebook, Amazon, Google.

Od svih navedenih (i nenavedenih) događaja u posljednje dvije godine, pandemija bolesti Covid-19 zasigurno se izdvaja kao fenomen koji je iz korijena preobrazio našu suvremenost. Virus korone, koji se pojavio negdje potkraj 2019. u Kini, još uvijek strukturira jedan novi način života i stvara novi svijet ili kako se kolokvijalno kaže „novo normalno“. Povratak na staro nije moguće iako svi, čak i ako u to iskreno ne vjeruju, barem tome streme. Pojedinač – kako bi obnovio stare navike koje su mu uskraćene epidemiološkim mjerama; društveni život – da punim plućima udahne kroz sve svoje pore – kulturne, sportske, vjerske, zabavne; država – da se osovi na noge proizvodnim snagama svih svojih sektora djelatnosti; te svjetski sistem slo-

bodnog tržišta čiji je krvotok – opskrbeni lanci – opasno usporen. Pa ipak, onoga trenutka kada pandemija korona virusa službeno okonča valja se podsjetiti što povijesno iskustvo uči nakon svake velike krize. Oni koji će se vratiti na staro bit će osuđeni na propast; oni koji su shvatili logiku „novog normalnog“ (još za sada u pobjinama), njima pripada budućnost.

Kako prosuđivati i razabirati nove trendove koji tek trebaju postati normom u post-apokalipsi? Možda je to u ovoj fazi nemoguće precizirati, ali jedna je stvar sigurna. Pandemija korona virusa pojavila se kao posljednji čin i kulminacija desetljetnog paradoksa: istovremene de-globalizacije i hiper-globalizacije. De-globalizacija počinje s globalnom recesijom 2008. i svi pokazatelji upućuju da svjetska ekonomija polagano stagnira. Posljedično se produbljuju globalne nejednakosti između takozvanih 1% koji imaju sve i ostalih koji imaju malo ili ništa. Reakcija je snažna; do 2017. svaki indeks sloboda – od *Economist*-a do *Freedom House*-a – upozorava na trend slabljenja demokracija. Autoritarni režimi su u porastu kako zbog činjeničnog zatvaranja države radi intervencije u posrnulu ekonomiju, tako i zbog pobune protiv racionalnosti globaliziranog društva. Iracionalnost postaje političko oružje kao jedino sredstvo da se čuje glas zakinutih. Donald Trump je možda bio jedan od najkorumpiranijih američkih predsjednika, ali to ne samo da nije skrivao nego je i isticao kao vrlinu. Brexit je po svakoj cost-benefit računici vodio u sigurnu propast, ali je ipak prošao uz plebiscitarnu podršku. Kada je pandemija korona virusa poharala svijet, širom je zapadnog svijeta nešto toliko zdravorazumsko kao nošenje maske preraslo u jedno od najspornijih političkih pitanja. Dakle, tenzija između staroga i novog normal-

nog pojavila se mnogo prije pandemije. Nju je već izazvao proces de-globalizacije, a korona virus dodatno radikalizirao.

Istovremeno, dok svjedočimo već viđenom obrascu de-globalizacije – ono istom koji je „lude“ dvadesete pretvorio u „depresivne“ tridesete s poznatim ishodom, Drugim svjetskim ratom – aktualni je proces specifičan po tome što je u najavi nešto sasvim drugo: „četvrti val globalizacije“. Tu se vraćamo na kongresno saslušanje iz srpnja 2020. na kojem su svjedočila četiri tehno-diva. U šest sati ispitivanja razotkriven je *modus operandi* onih koji *de facto* vladaju svijetom. Jedan kongresmen je izjavio „naši očevi osnivači odbili su pokloniti se kralju. Mi moramo odbiti pokloniti se ovim carevima online ekonomije“. Koliko god bilo istine u ovoj patetičnoj izjavi, činjenica je da se ekonomija, trgovina, diplomacija, vojni sektor i svaki drugi vid djelatnosti prilagođava tehno-sferi. Mora se prilagoditi jer je sada to imperativ pandemije. Primjerice, pandemija je uzrokovala ogromni pad vojno-industrijskog kompleksa na Zapadu, posebice u sektoru vojne avijacije. Međutim, u nekim je segmentima mjera „socijalne distance“ na svojevrsni način već postojala kao vojna doktrina – npr. u upotrebi bespilotnih letjelica. Stoga je vojni sektor dodatno preusmjerio ulaganja u robotiku, umjetnu inteligenciju i druge IT tehnologije kao zalag za budućnost.

Svjetska ekonomija je i prije pandemije bila uvelike ovisna o platformama poput Amazona. U pandemiji ona bez takvih platformi ne postoji. Sve što se događa na tržištu kontrolirano je i omogućeno blagoslovom nekolicine ljudi. Takav sistem, za kojega Janis Varufakis kaže da odavno nije kapitalizam nego tehno-feudalizam, pandemija je konačno oblikovala i inaurirala kao „novo normalno“.

Ove globalne tenzije i procesi imaju svog odjeka i pretaču se na lokalne politike. Ovaj broj *Ljetopisa* najvećim je dijelom posvećen aktualnim zbivanjima u Crnoj Gori, u kojoj nažalost borba s bezumljem dobiva konkretnu političku formu, ali u više dimenzija. Na površinu su isplivale povijesne razlike (zelenaši-bjelaši), etničke (Crnogorci-Srbi), ideološke (sekularna država-pravoslavlje), generacijske (DPS staro – ondašnja opozicija novo), geopolitičke (EU-Rusija) itd. Kroz većinu tih dimenzija dijelom ili u potpunosti bave se tekstovi koje vam predstavljamo u stranicama pred vama.

Struktura i sadržaj ovog broja

Ovaj broj *Ljetopisa* otvara rubrika jubilej, s osvrtom Pavla Goranovića na likovnu mapu Dimitrija Popovića o Petru I Petroviću Njegošu, Cetinjskom Čudotvorcu.

U rubrici Ogleđi nudimo rad Danila Ivezića i Dragutina Lalovića „Crnogorska država pred izazovima demokracije (nakon XI. parlamentarnih izbora, 30. avgusta 2020)“. Riječ je o sveobuhvatnoj analizi parlamentarnih izbora u Crnoj Gori 2020. i političkoj krizi koja slijedi. Autori najprije upoznaju čitatelja s strankama i akterima crnogorske političke scen, kao okvir za razumijevanje trenutnih političkih pozicija i odnosa moći. Prvo se posebna pažnja posvećuje utjecaju Srpske pravoslavne crkve, ulozi Amfilohija Radovića u smjeni vlasti DPS-a te izravnom utjecaju na novu vlast. Koliko je presudan taj utjecaj, pokazuju autori, vidljivo je iz sastava same „ekspertne vlade“ koja nastoji provesti svojevrsnu teokratsku agendu: izmjena zakona o vjerskim zajednicama, sklapanje ugovora između Crne Gore i SPC-a, demontiranje starog režima, kulturni rat protiv crnogorskog nacio-

nalnog identiteta. Potom se analitički osvrću na Mila Đukanovića s kritičkim pristupom njihovoj povijesnoj ulozi, te propagandnoj mašineriji koja ga oslikava kao posljednjeg diktatora Europe. Ovu analizu čini posebno originalnom razmatranje i nuđenje novog pogleda na kompleksan odnos Đukanovića i Amfilohija.

Drugi rad u rubrici Ogleđi potpisuje Dragutin Lalović – „Svi protiv jednoga, jedan nasuprot svima? (osvrt na rezultate X. hrvatskih parlamentarnih izbora 2020)“. Iz pera jednog od najvećih živućih hrvatsko-crnogorskih politologa dobivamo detaljnu analizu hrvatskih prilika, posebice u pogledu središnje ličnosti domaće politike – Andreja Plenkovića. Lalović otvara temu razmatranjem uzroka sloma ljevice u Hrvatskoj, da bi potom u prvi plan stavio Plenkovićevu vladu i iznio „bilancu“ njezina rada u razdoblju od 2016. do 2020. Ukazuje da, ustvari, nije riječ o regularnim okolnostima nego naprotiv o izvanrednim prilikama – počevši s aferom Agrokor – kojima je političkim umijećem Plenković jahao do pobjede na izborima 2020. Autor daje jednu provokativnu perspektivu Plenkovićeve vlade, često optuživane za razne stvari, ali čiji uspjeh opovrgava konvencionalne predrasude u ovom tekstu uvjerljivo demontirane.

Nadalje, rubrika Ogleđi predstavlja čitateljstvu mladog crnogorsko-talijanskog povjesničara međunarodnih odnosa Dinu Šabovića. Rođen je 1996. godine u Viernheim-u (Njemačka), ali je odrastao i školovao se u Italiji. Upisuje fakultet u Parmi 2015. godine, a 2018. diplomira Političke znanosti i Međunarodne odnose, dok će u 2020. godini magistrirati Međunarodne odnose i Europske poslove sa tezom „Evolucija strateških koncepata NATO-a“ (teza koja je pisana u saradnji za predsjednikom talijanskog Atlantskog Komiteta). Od polovine 2019. do početka

2020. je studirao u Kini (Ningbo - UNNC) Međunarodne studije, gdje će dostignuti temeljno razumijevanje povijesti komunističke Kine i njene vanjske politike. U Alpha institutu objaviti će studiju u dva dijela o kineskom projektu „Jedan pojas jedan put“. U Rimu (LUMSA) je magistrirao 2021. kao stručnjak za Politiku i Međunarodne odnose sa tezom „Uticaj Italijanske diplomatije u Crnoj Gori od 1878. do 1914. godine“. Njegov rad objavljujemo u originalu na talijanskom.

Posljednji rad u ovoj rubrici je „Balkanske dileme: između velikodržavnog projekta i europskih integracija“ Petra Popovića i Nebojše Todorovića. Razmatra se uža i šira geopolitička situacija u regiji Zapadnog Balkana, posebno u kontekstu najave stvaranja takozvanog „srpskog sveta“. Autori pokazuju uzroke današnje krize u BiH, posebice u Crnoj Gori nakon smjene vlasti 2020. i na Kosovu. Kako je uopće došlo do toga da režim u Srbiji ugrozi post-jugoslavenski poredak kojega je izgradio Zapad nakon ratova devedesetih godina 20. stoljeća? Autori posebnim osvrtom na ulogu Njemačke posljednjih desetak godina pokazuju da Europa ponovo nije dorasla izazovima na svome jugoistočnom boku, te da isključivo povratak Amerike na Zapadni Balkan može jamčiti regionalnu sigurnost.

Rubrika knjige predstavlja izdanja Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske, koja i u ovom kritičnom razdoblju još jednom potvrđuje svoj doprinos hrvatskoj kulturi i znanosti. Prikazane su sljedeće knjige: Pavle Goranović: *Tin Ujević i ekspresionizam*, Goran Sekulović: *Za jednom kapi čistog života*, Stipe Buzar, *Realizam i teorija pravednog rata*, Nebojša Todorović, *Politika Rusije na Zapanom Balkanu*, Dragutin Lalović, *Doba države. Država: između republike i carstva*.

DOGAĐAJI, LJUDI, KNJIGE

Jubileji

Jedinstvena umjetnička poslanica Dimitrije Popović: Čudotvorac Cetinjski

piše: Pavle Goranović

Ako je tačna ona misao Karla Krausa da se „na jednom pravom portretu mora prepoznati koji ga je slikar slikao“, onda su Dimitrijevi portreti očigledno prepoznatljivi. Ne samo stoga što odražavaju srž čuvene poetike, već i što odaju suštinu njegove umjetničke strasti.

Likovne misli Dimitrijeve nalaze posebnu izdašnost crnogorskih povijesno-književnih i drugih tema, pri čemu je u središtu zbivanja – privlačenje (meta)fizičkog. Umjetnik obično bira složene, višeslojne ličnosti, čija svojstva najčešće bivaju i oprečna. To su graničnici autorove znatiželjne linije koja, u godini velikog jubileja dopire do Petra I Petrovića, kome Crna Gora, ondašnja a i današnja, duguje u duhovnom, historijskom i stvaralačkom smislu.

I, kako nam to Dimitrije približava Petra I? Već samim nazivom grafičke mape, sugerise prvenstvo sakralnog, a opet duboko utemeljenog u crnogorskom prostoru. Čudotvorac Cetinjski istovremeno prodorna je i smirena ličnost, obavijena mističnim oreolom. U zaposjednutoj tišini on stoluje, tišini zemlje kamenite koja se, ako je sudeći po izvorima iz tog vremena, može preći „u dužinu za 10 časova, a u širinu za 6 časova.“... Ali uistinu je to sav jedan svijet.

Između kletve i blagoslova, sjedinjen s pejzažima kamenog mora i strašnim simbolima praiskona – vladari lik Petra I. Gospodari i umjetnošću. Sa ovih radova tako čitamo moguće obraćanje Svetog Petra Cetinjskog nama koji ga pokušavamo odgonetnuti i posredstvom Dimitrijevih kompozicija. Njegove poruke, simboli onoga čiji je čudesni život svjedočanstvo za nezaborav, sjevremeni su kodovi odživljenog bića patnje i mudrosti. I nikada, dok posmatramo Dimitrijeve upečatljive radove, ne čujemo iste riječi, baš kao što nam se pogled Čudotvorca nikada neće ukazati jednokrako.

Pojavom ove grafičke mape, opet je Cetinje rodno mjesto vrhunske umjetnosti. Kao da nam se s najviše tačke obraća Čudotvorac Cetinjski, a da se to u isti mah obraća Crnogorac svemogućem Bogu. Tu se već sljubljuju umjetnikove pasije: opet Dimitrije izučava susret crnogorskih opreka. Njegova kreacija sjedinjuje lik s pejzažom. Svetitelja i vladara, pisca istorije i pisca stihova, potpuno različito viđenog očima putopisaca i savremenika, naših i izvanjih.

Dimitrijevi potez ide pravo u lik, u svijest – pravo. I prodire u prošlost i njene odjeke. Predočava nam prije svega lik čovjeka, mudrog i hrabrog, poštovanog i progonjenog. Arhimandrit i vojskovođa, zakonodavac i vizionar, duhovnik i jezikutvorac, lik historijski poznat tek iz dvije ili tri vizuelne predstave. Surov i blag, ćutljiv i rječit. Onaj koji proklinje i koji je prvi među mučenicima; pomiritelj i poliglota. Stoik i plemić. Petar, Petrović, sveti... Petar naš neznanog imena.

Sve te osobine Dimitrije oslikava vjerodostojno i impresivno. Multiplikacija poznatih likova izvodi se umješnom rukom i mišlju autora koji u svom daru objedinjuje mnoštvo filozofskih konotacija.

Dok do nas dopire snaga svetiteljevog djela, ne možemo a da se ne prisjetimo pjesme „Mitropolit“ Mladena Lompara koji je u literaturi volio uzgredne sudbine poput one storije o Opatu Dolčiju, Dubrovčaninu što je jedno vrijeme bio uz Petra I.

„U zlo sjeme i zlo vrijeme

rastu sveci –

izgovori tiho

sluteći svoje mjesto u crkovnom kalendaru

suzom

kletvom

i mušketom –

opet izgovori tiho

gledajući suncu pravo u oko

da bi vidio svjetlost kad zatvori kapke

i učini mu se da je to odgovor“

Kao da nam i sam Dimitrije sugerise odgovor blizak oštromnoj i mističnoj pojavi Čudotvorca Cetinjskog. Ako bi se sačinila crnogorska istorija kroz likove, moguće da bi lik Petra I bio dominantan. (Tek kad bi njegova riječ presudila, pomislili bismo.) Zaštitnički nam se ovdje javlja Čudotvorac Cetinjski, u nekom bdjenju nad Crnom Gorom, kao što nam se i Dimitrijevi jasni umjetnički pokret ukazuje kao obnovljena misao o zemlji.

Nije Dimitrijevo djelo samo današnja izložba, niti je samo sjutrašnje svjedočanstvo, koliko je snažan motiv za umjetnost i odgonetanje, za razvijanje historiografske metafikcije, paralelno u likovnoj umjetnosti i literaturi. Stapanje vrhunske umjetnosti i povijesti odvija se rafiniranom linijom koja vodi do neke omamljujuće

svjetlosti.

I tako stvara Dimitrije, gledajući suncu pravo u oko. Zahvalni smo našem umjetniku što je na čudo nastanka i opstanka Crne Gore, oličeno u Petru I, odgovorio jedinstvenom likovnom poslanicom.

Ogledi

Crnogorska država pred izazovima demokratije (nakon XI. parlamentarnih izbora, 30. avgusta 2020)

pišu: Danilo Ivezić i Dragutin Lalović

Prvi put u savremenoj crnogorskoj postsocijalističkoj istoriji, nakon tri desetljeća formalno višestranačkog režima, tek u jedanaestom ciklusu parlamentarnih izbora došlo je do demokratske smjene stranke na vlasti. Smjena s vlasti vječno vladajućeg DPS-a pravi je početak uspostavljanja unutrašnje suverenosti crnogorske države kao deprivatizovane javne vlasti svih svojih građana.

Neočekivano i predugo iščekivano, DPS je najzad prestao biti državna partija, a država njena (partijina) privatna država. Takva duboka strukturna promjena označava mnogo dublji povijesni prijelom od obične demokratske izmjene na vlasti: cijeli stari režim stranačkog sustava s predominantnom strankom i semikompetitivnim izbornim sistemom, kao i autoritarna država koja im odgovara, najzad biva načet a otvaraju se mogućnosti preobražaja partijske i autoritarne u pravnu i demokratsku državu, monističke u pluralističku demokratiju, semikompetitivnoga u kompetitivni izborni model.

Da bismo mogli razumjeti karakter političkih promjena u Crnoj Gori, valja najprije predočiti veoma specifičnu crnogorsku stranačku scenu, u svjetlu rezultata posljednjih parlamentarnih izbora.

1. Izborni rezultati

Na parlamentarnim izborima u Crnoj Gori, odr-

žanim 30. avgusta 2020. godine, učestvovalo je šest političkih stranaka i pet koalicija.

POLITIČKE STRANKE:

- 1) Socijaldemokrate.
- 2) SDP (Socijaldemokratska partija).
- 3) Bošnjačka stranka.
- 4) HGI (Hrvatska građanska inicijativa).
- 5) HRS (Hrvatska reformska stranka).
- 6) DPS (Demokratska partija socijalista; na njihovoj je listi bio i predsjednik Liberalne partije).

IZBORNE KOALICIJE:

- 1) CRNO NA BIJELO – koaliciju čine: Građanski pokret URA, Stranka pravde i pomirenja, Grupa birača CIVIS i nezavisni intelektualci.
- 2) ZA BUDUĆNOST CRNE GORE – veliku koaliciju čine: Demokratski front (mala koalicija unutar velike, koju čine: Nova srpska demokratija, Pokret za promjene, Demokratska narodna partija), Socijalistička narodna partija Crne Gore, Prava Crna Gora, Ujedinjena Crna Gora, Radnička partija, Partija udruženih penzionera i invalida Crne Gore, Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore, Srpska radikalna stranka, Stranka penzionera, invalida i socijalne pravde.
- 3) MIR JE NAŠA NACIJA – koaliciju čine: Demokrate – Demokratska Crna Gora, DEMOS (Demokratski savez), Partija penzionera i restitucije, Građanski pokret Nova ljevica.
- 4) JEDNOGLASNO – albanska koalicija koju čine Demokratska Partija, Demokratska Unija Albanaca i Demokratski Savez u Crnoj Gori – Koalicioni shqiptar "Bashkë nji za" Partia Demokratike, Unioni Demokratik i Shqiptarëve dhe Lidhja Demokratike në Mal të Zi..
- 5) ALBANSKA LISTA i LISTA SHQIPTARE.

Ukupno je u izborni proces bilo uključeno tri-deset subjekata, od političkih stranaka, preko nevladinih organizacija, do interesnih skupina, na jedanaest kandidacionih lista.

Pravo glasa imalo je 540.026 birača. To pravo iskoristilo je 413.894 birača (74,64%), što se smatra visokom stopom izlaznosti i zavidnim stupnjem participativne političke kulture.

Od jedanaest izbornih lista njih devet je osvojilo skupštinske mandate. Evo kao izgleda nova struktura parlamenta, koja u cjelini ima 81 poslanika:

- 1) DPS – 30 mandata (35,06%);
- 2) ZA BUDUĆNOST CRNE GORE – 27 mandata (32,55%);
- 3) MIR JE NAŠA NACIJA – 10 mandata (12,53%);
- 4) CRNO NA BIJELO – 4 mandata (5,54%);
- 5) SOCIJALDEMOKRATE – 3 mandata (4,09%);
- 6) BOŠNJAČKA STRANKA – 3 mandata (3,98%);
- 7) SDP – 2 mandata (3,14%);
- 8) JEDNOGLASNO-albanska koalicija – 1 mandat (1,14%);
- 9) ALBANSKA LISTA – 1 mandat (1,58%)

Dvije hrvatske stranke nijesu uspjele ostvariti izborni cenzus koji bi im garantovao poslaničko mjesto, zbog preraspodjele glasova njihovog biračkog tijela, uz napomenu da je HRS (Hrvatska reformska stranka) osnovana neposredno prije samih izbora.

Postizborna koalicija tri koalicije ZA BUDUĆNOST CRNE GORE, MIR JE NAŠA NACIJA i CRNO NA BIJELO, formirala je parlamentarnu većinu (41 poslaničko mjesto).

2. Stranački politički profil i sastav Skupštine Crne Gore

Sastav Skupštine Crne Gore s obzirom na politič-

ku pripadnost i vrijednosne orijentacije poslanika u najmanju ruku je izuzetno zanimljiv.

* Vladajuću grupaciju čine tri koalicije (41 poslanik):

1) Velika koalicija **Za budućnost Crne Gore**, koja čini 2/3 većinu u vladajućoj skupini, ima 27 poslanika. Koaliciju čini jedanaest političkih stranaka, konglomerat širokog političkog spektra od krajnje desnice (Srpska radikalna stranka) do krajnje ljevice (Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore), s temeljnom odrednicom u većinskom dijelu (osim možda Pokreta za promjene, koji je protiv Mila Đukanovića i DPS-a svim mogućim sredstvima) "protiv Crne Gore", "za Srbiju i srpstvo po svaku cijenu".

Sedam od jedanaest političkih stranaka zastupljeno je u Skupštini Crne Gore. Evo kako izgleda raspored poslaničkih mjesta:

Nova srpska demokratija (NSD): 9 poslanika (Simonida Kordić, Slaven Radunović, Strahinja Bulajić, Jovan Jole Vučurović, Jelena Božović, Marko Kovačević, Milo Božović, Radoš Zečević i Dejan Đurović).

Kako joj već i samo ime sugeriše, stranka okuplja pripadnike samo srpskog naroda. Osnovana je 2009. godine, a većina je njenih članova iz nekadašnje Srpske narodne stranke. Transformacijom nekadašnje Srpske liste nastaje Nova srpska demokratija. Njen predsjednik je Andrija Mandić. Potpredsjednici su Slaven Radunović, Emilo Labudović, Strahinja Bulajić. Himna joj je "Bože pravde", a zastava srpska trobojka. Predsjednik stranke nosi titulu četničkog vojvode. Apsolutni su pobornici svega srpskoga i negatori Crne Gore i svega crnogorskoga. U tom smislu, nijesu naprosto "prosrpska", nego *velikosrpska* stranka. Deklariraju se kao protivnici evroatlantskih orijentacije Crne Gore, odbacuju priznanja Republike Kosovo. Od 2012. stranka je članica koalicije Demokratski front.

Pokret za promjene (PZP): 5 poslanika (Nebojša Medojević, Branko Radulović, Branka Bošnjak, Vladan Raičević i Jovanka Bogovac).

PZP je nastao 2006. iz nevladine Grupe za promjene (2002). Stranku su činili bivši liberali, socijaldemokrati i drugi akteri iz 90.-ih godina. U predferendumskom razdoblju i uoči održavanja državotvornog referenduma 2006. godine vodstvo stranke i njezin čelnik Nebojša Medojević su uporno izbjegavali službeno i javno se opredijeliti jesu li ZA ili PROTIV crnogorske državne samostalnosti. PZP 2007. godine postaje dio Ujedinjene opozicije koja je objedinila gotovo čitavu opoziciju u vrijeme usvajanja novog Ustava, ali ju je napustila zajedno s Bošnjačkom strankom i započela samostalne pregovore o novom crnogorskom ustavu, da bi na kraju i glasala za novi Ustav, omogućujući potrebnu kvalifikovanu dvotrećinsku većinu u Skupštini. Nakon izbora za Predsjednika Crne Gore 2008. i lošeg rezultata na tim izborima, rejting PZP pada. Stranka se sve više povezuje s tzv. prosrpskim strankama i pridružuje se "srpskom bloku" u svim aktivnostima koje preduzimaju u Crnoj Gori nakon donošenja odluke Vlade Crne Gore o priznavanju Republike Kosovo (oktobar 2008). To dovodi do cijepanja stranke i odlaska procrnogorskog dijela pod vodstvom Gorana Batričevića, uz optužbu da je PZP napustio svoja izvorna polazišta. Nova orijentacija približava ih SNP-u i Novoj srpskoj demokratiji. PZP sa Novom srpskom demokratijom i Demokratskom narodnom partijom 2012. godine formira koaliciju Demokratski front. Svojim istupima, pogotovu u zadnjih nekoliko godina za čelnika PZP Nebojšu Medojevića se može reći da je jedino dosljedan u svojoj nedosljednosti. Među mnogim njegovim "biserima" je čestitka Trumpu na "istorijskoj pobjedi" na predsjedničkim izborima u SAD (11/2020).

Demokratska narodna partija (DNP): 5 mjesta (Maja Vukićević, Milun Zogović, Predrag Bulato-

vić, Milan Knežević i Dragan Borović).

Stranka je službeno registrovana 2014 godine. Nastala je iz one grupacije koja je 2012. godine napustila SNP nakon neuspjelih pregovora oko formiranja koalicije Demokratski front. Do odvajanja je došlo zato što im SNP nije bio dovoljno "srpski". Pod nazivom "Grupa birača Milan Knežević" pristupaju novoj koaliciji. Karakteristično je da naziv stranke u osnovi odudara od javnih istupa njenih čelnika, koji zagovaraju i vode ekskluzivnu srpsku politiku. Po programu, sastavu članstva i pristalicama ova je stranka u potpunosti srpska.

Socijalistička narodna partija (SNP): 5 poslanika (Vladimir Joković, Danijela Đurović, Dragan Ivanović, Dragan Vukić i Milosava Paunović).

SNP je nastao nakon sukoba i raskola u Demokratskoj partiji socijalista 1998. godine. Osnivač i prvi predsjednik stranke je bio Momir Bulatović. Poslije saveznih izbora 2000. i pada Slobodana Miloševića, dolazi do sukoba i rascjepa u stranci. Stranku preuzima Predrag Bulatović, a Momir Bulatović izlazi iz SNP i formira novu stranku – Narodnu socijalističku stranku.

SNP je, kao *prosrpska* stranka, bio lider opozicije, sve do referenduma 2006. na kojem je kao predvodnik udruženih protivnika crnogorske nezavisnosti doživio poraz (rezultate referenduma nije priznao, a njegov čelnik Predrag Bulatović će biti upamćen po svom "dramatičnom" istupu na TV Crne Gore nakon objave prvih, preliminarnih, rezultata referenduma, da "nije vrijeme za slavlja i vatromete i da se nema što slaviti"). Nakon toga je slijedio izborni krah koalicije unionista na parlamentarnim izborima iste 2006. godine. Nakon propalih pregovora o koaliciji s Demokratskim frontom (uoči izbora 2012. godine) ponovo dolazi do rascjepa unutar SNP-a. Dio članstva pod vodstvom Predraga Bulatovića i Milana Kneže-

vića napušta SNP i formira novu stranku Demokratsku narodnu partiju (koja će s Pokretom za promjene i Novom srpskom demokratijom formirati koaliciju Demokratski front – 2012.)

Prava Crna Gora (PCG): 1 poslanik (Marko Milačić).

Osnovana je početkom 2018. godine. Pripada političkoj desnici i zastupa ideologiju konzervativnog nacionalizma. Zalaže se za njegovanje tradicionalnih društvenih i političkih vrijednosti "našeg naroda", sa posebnim naglaskom na njegovanje izvornih državotvornih tradicija Crne Gore iz vremena dinastije Petrovića Njegoša (odrednice iz službenih dokumenata stranke). Problem s ovim odrednicama je u tumačenju "izvorne državotvorne tradicije Crne Gore" koja počiva na velikosrpskoj argumentaciji i dokazima, počevši od Petrovića, preko Podgoričke skupštine, do odrednica o antifašizmu u Crnoj Gori. Stranka i njen čelnik Marko Milačić su žestoki protivnici evroatlantskih integracija Crne Gore i zagovornici njenog povezivanja sa Srbijom, Republikom Srpskom i Rusijom. Naziv stranke je u skladu s njihovim viđenjem Crne Gore.

Ujedinjena Crna Gora (UCG): 1 poslanik (Vladimir Dobričanin).

Osnovana je 2017. godine iz "konzervativne" frakcije DEMOSA (Demokratskog saveza), tačnije nakon sukoba dvojice tadašnjih čelnika Miodraga Lekića i Gorana Danilovića. Javnost tog vremena ih pamti po međusobnim optužbama i prepućavanju o tome tko je legalni i legitimni predstavnik stranke. Nakon odluke Apelacionog suda koji je dao za pravo Lekiću, Danilović formira novu stranku. Prepoznatljiva je po bezrezervnoj podršci litijama i djelovanju SPC u Crnoj Gori.

Radnička partija (RP): 1 poslanik (Maksim Vučinić).

Partija je osnovana 2015. godine u okviru preslagivanja tzv. sindikalne scene u Crnoj Gori. Osniivač je Janko Vučinić koji je i istakao da Radnička

partija nastaje iz jakog sindikalnog pokreta Željzare Nikšić. Sadašnji lider je sin Janka Vučinića, Maksim. Politički prostor djelovanja u potpunosti je suprotan nazivu i ideološkoj odrednici "prava radnika". Njen politički profil se mogao jasno prepoznati po činjenici da su na njenoj osnivačkoj skupštini glavni govornici bili Andrija Mandić, Nebojša Medojević, Branko Radulović, perjanice Demokratskog fronta.

Zanimljivo je da su iz ove koalicije formirana *tri kluba poslanika*, a poslanik Marko Milačić (Prava CG) je nezavisan. Milačić je inače poznat po protivljenju pristupanju Crne Gore NATO-u (paljenje zastave), po učešću u litijama i izjavi "tamjan, a ne maska, čuva od korone"!

Iščitavajući pojedinačno djelovanje i angažman poslanika ove koalicije iz njihovih službenih biografija (objavljenih na sajtu Skupštine Crne Gore) može se zaključiti da je riječ o izrazito protivcrnogorskom djelovanju uvijenom u formu protivljenja Milu Đukanoviću i DPS-u te stavljanju znaka jednakosti između države (Crne Gore) i navedene osobe i partije. Osnovna maksima njihovog djelovanja je isticanje da se radi o privatnoj državi u kojoj su do "kraja zgažena prava Srba u Crnoj Gori". Takozvani stari kadar ove grupacije je listom bio protiv referenduma. Do kojih ekstrema ide protivljenje svemu crnogorskom može se vidjeti i po pojedinačnim referencama iz službenih biografija. U Skupštini Crne Gore u ovoj grupaciji poslanika sjede osobe koje u svom stručnom i političkom djelovanju (od rođenja pa nadalje) nemaju **ništa** vezano uz Crnu Goru osim nastojanja da je ne bude.¹

¹ Eklatantan primjer je poslanica Simonida Kordić, u čijoj biografiji (na navedenom web-u Skupštine) između ostalog piše:

...Dipl. pravnik, Univerzitet Beograd, Pravni fakultet, Srbija, Međunarodno javno pravo, 1992.; Članica Ekspertskog tima delegacije Republike Srpske i BiH u pregovorima sa Londonskim klubom u vezi sa rebalansom duga BiH; Članica Ekspertskog tima delegacije Republike Srpske i BiH u Vašingtonu (uspo-

2) Koalicija **Mir je naša nacija** osvojila je 10 poslaničkih mjesta i sastavni je dio vladajuće koalicije. Koaliciju čine tri političke partije i jedan građanski pokret, pa bi joj načelna odrednica trebala biti "građanska Crna Gora", što bi podrazumijevalo i da je sekularna, multikulturalna, multikonfesionalna i sl. To ipak nije slučaj. Koalicija je u tom pogledu nedefinisana, osim u negativnoj odrednici prema DPS-u i njenom čelniku i s izrazito naglašenom vezom sa Srpskom pravoslavnom crkvom u Crnoj Gori. Ako bismo u jednoj rečenici pokušali definisati za što se zalaže, mogli bismo reći za *svetosavsku pravoslavnu Crnu Goru*, jer je za njih pravoslavlje ovdje vezano isključivo za SPC. U Skupštini su zastupljene dvije političke stranke:

Demokrate-Demokratska Crna gora (DEMOKRATE): 9 poslanika (Aleksa Bečić, Zdenka Popović, Dragan Krapović, Boris Bogdanović, Momo Koprivica, Danilo Šaranović, Tamara Vučević, Albin Čeman i Vladimir Martinović).

Demokratska Crna Gora osnovana je 2015. godine nakon trećeg velikog rascjepa unutar Socijalističke narodne partije, odnosno sukoba Alekse Bečića, mlade uzdanice SNP-a, s tadašnjim rukovodstvom stranke na čelu sa Srđanom Milićem i Snežanom Jonicom, u tzv. predkongresnom, postkongresnom i postizbornom periodu. Sporni su bili djelovanje SNP-a i status "mladih, mudrih

stavljanje diplomatskih odnosa sa SAD, pregovori sa državnim sekretarom Medlin Olbrait, Stroubom Talbotom, Richardom Holbrukom, pregovori u Pentagonu, Kongresu, Stejt departmentu); Članica Ekspertskog tima delegacije Republike srpske i BiH u Maleziji (uspostavljanje ekonomskih veza, pregovori sa premijerom Mahatirom, kraljevskim izaslanicima i kraljem Malezije); Članica Ekspertskog tima delegacije Republike srpske i BiH na sastancima sa Ričardom Holbrukom, Klausom Kinkelom, predstavnicima Svjetske banke za obnovu i razvoj, izaslanicima predsjednika SAD, ambasadorima i visokim predstavnicima međunarodne zajednice za BiH; Urednica i autorka u Spoljnopolitičkoj i informativnoj redakciji "TV Politika" Beograd; Autorka i novinarka listova "Politika", "Dnevni telegraf", "NIN", "Nedeljni Telegraf", "Politika Ekspres" – Beograd...

i hrabrih" (iz saopćenja Drobnjaka i Lazovića objavljenog u listu *Danas* 3/2015.) Iako najavljivana kao stranka lijevog centra, Demokrate su u suštini svoju političku odrednicu u cijelosti iskazali priključivanjem Evropskoj narodnoj partiji (EPP) – čija je ideološka usmjerenost *desni centar*. Deklarativno je proevropska, ali je pod izrazitim uticajem SPC u Crnoj Gori. Njen antagonizam prema DPS-u i Milu Đukanoviću vidljiv je i u službenim dokumentima u kojima Demokrate imaju "izričitu zabranu bilo kakvog koaliranja s DPS-om". Lider Demokrata je Aleksa Bečić, predsjednik Skupštine Crne Gore (nakon izbora 2020.)

Demokratski savez (DEMOS): 1 poslanik (Miodrag Lekić).

Stranka je osnovana 2015. godine kada je Miodrag Lekić, čelnik Demokratskog fronta, izašao iz ove koalicije zbog suštinskog neslaganja oko djelovanja te koalicije. Njemu se pridružio i Goran Danilović, tada predsjednik skupštinskog kluba Demokratskog fronta. Stranka pripada desnom centru političkog spektra. Iako su programski slični Demokratima, razlog koaliranja prvenstveno je rušenje DPS-a i njegovog čelnika i Mila Đukanovića. 2017. u stranci dolazi do rascjepa. Konzervativna frakcija predvođena Goranom Danilovićem i Goranom Radonjićem osniva novu stranku, Ujedinjena Crna Gora, koja će svoje buduće političko djelovanje vezati uz Demokratski front.

3) Koalicija **Crno na bijelo** osvojila je 4 poslanička mjesta. Sastavljena je od dvije političke stranke i dvije grupacije građana, koja je stalno naglašavala svoju građansku i proevropsku orijentaciju, potrebu reformi i radikalnih promjena u cilju zaustavljanja klijentelizma, nepotizma, partitokracije i sl. Protivljenje akterima prethodne vlasti i čelnom čovjeku DPS-a (prava riječ je "mržnja"), odredili su ulazak ove koalicije, kao jezičak na vagi, u većinsku koaliciju sa strankama i pojedincima s kojima ni u čemu ne dijele svjetonazorske

odrednice. Ova koalicije u Skupštini Crne Gore zastupljena je s jednom političkom strankom i jednom grupacijom:

Građanski pokret URA: 3 poslanika (Miloš Konatar, Božena Jelušić i Suada Zoronjić).

Građanski pokret Ujedinjena reformska akcija (URA) je osnovan 2015. godine, kao pokret aktivista, intelektualaca i građana (građanski pokret *lijevoog centra*, na socijalno-liberalnim načelima). Svoje političko djelovanje definisali su kroz pet principa: vladavina prava i borba protiv korupcije; zaštita životne sredine; ekonomska reforma; reforma zdravstvenog sistema; reforma obrazovnog sistema. Osnivači su joj istaknuti socijaldemokrati, liberali, pojedinci iz Pokreta za nezavisnu evropsku Crnu Goru, procrnogorski orijentisani pojedinci, oni koji su smatrali da politika vladajućeg DPS-a vodi Crnu Goru izvan proklamovanih odrednica demokratske, pravne, prosperitetne, evropske Crne Gore. Unutar URA-e je 2017. godine došlo do raslojavanja i odlaska većeg broja osnivača u vezi s pitanjima načina ostvarivanja programskih odrednica i pitanja s kim i kako do postavljenih ciljeva. Drugim kongresom i izborom Dritana Abazovića (nekadašnjeg poslanika Pozitivne Crne Gore) za predsjednika, taj proces je završen. URA se "vezala" uz grupaciju *Vijesti* (Perović, Ivanović) koji su kao svoj prioritet postavili rušenje Mila Đukanovića svim sredstvima, čak i koalicijom s političkim akterima u Crnoj Gori i izvan nje koji svojim djelovanjem dovode u pitanje državu Crnu Goru. Građanska, evropska komponenta u mnogo čemu je kontaminirana djelovanjem njenog predsjednika i parlamentarnog kluba nakon izbora 2020. i ulaska u vladajuću koaliciju.

Grupa birača CIVIS²: 1 poslanik (Srđan Pavićević).

² Ne postoje relevantni podaci za Grupu birača CIVIS, koji bi bili reference za njihovo djelovanje. Postoji samo tzv. ponuda Otvorene platforme "Crno na bijelo" za ozdravljenje države.

* Opozicionu grupaciju u Skupštini Crne Gore čine (40 poslanika):

Demokratska partija socijalista (DPS): 30 poslanika. Po broju osvojenih mandata ona je pojedinačni pobjednik izbora, ali s obzirom na deficit koalicijskog potencijala nije bila u mogućnosti formirati vlast. Na listi DPS-a bio je i čelnik Liberalnog saveza Crne Gore koji je izabran za poslanika.

Demokratska partija socijalista (DPS): 29 poslanika (Duško Marković, Branimir Gvozdenović, Aleksandra Vuković, Mevludin Nuhodžić, Predrag Bošković, Jevto Eraković, Nikola Rakočević, Dragica Sekulić, Petar Ivanović, Halil Duković, Dragutin Papović, Marta Šćepanović, Luidi Škrelja, Vesna Pavićević, Miloš Nikolić, Miodrag Vuković, Nikola Janović, Daliborka Pejović, Branko Čavor, Bogdan Fatić, Danijel Živković, Suzana Pribilović, Ivan Mitrović, Abaz Dizdarević, Predrag Sekulić, Andrija Nikolić, Jovanka Laličić, Lidija Kljaić, Miomir M. Mugoša).

Demokratska partija socijalista (DPS) je politička stranka čiji je preteča Savez komunista Crne Gore. Osnovana je 1991. godine. DPS je organizator referenduma održanog 1992. godine (pri čemu nije istovremeno održan i u Srbiji) na kojem 95,65% birača izjasnilo za zajednicu sa Srbijom pod nazivom Savezna Republika Jugoslavija.

Sve do 1997. godine DPS je aktivni sudionik i zagovornik politike Slobodana Miloševića. Krajem 1996. je počela, a 1997. eskalirala duboka kriza u Demokratskoj partiji socijalista, nakon sukoba Mila Đukanovića sa Slobodanom Miloševićem, a time i sa Momrom Bulatovićem, tada predsjednikom DPS-a i Predsjednikom Republike Crne Gore. Sukob je kulminirao rascjepom unutar DPS-a i odlaskom Momira Bulatovića, koji sa svojom pristalicama osniva SNP.

Na parlamentarnim izborima održanim 1998.

godine zajednička izborna lista "Da živimo bolje - Milo Đukanović", sastavljena od DPS-a, NS i SDP-a osvojila je 42 od ukupno 78 mandata u Skupštini Crne Gore.

Od tada pa sve do 2020. novi DPS je obnašatelj vlasti u Crnoj Gori. 2001. godine dolazi i do korjenitih promjena Programa DPS-a, u koji je ugrađeno osnovno strateško opredjeljenje: demokratska, međunarodno priznata i nezavisna Crna Gora. No umjesto referenduma o nezavisnosti, 2002. godine potpisan je Beogradski sporazum između Crne Gore i Srbije, pod pritiskom EU, kojim je formirana konfederalna Državna zajednica Srbije i Crne Gore.

Referendum o državno-pravnom statusu Crne Gore održan je 21. maja 2006. godine, na kojemu je uprkos "novoj većini" koju je nametala Evropska unija (većinskoj podršci od 55%), opcija za nezavisnost osvojila 55,5% glasova.

Na parlamentarnim izborima iste 2006. godine DPS je uvjerljivo pobijedio.

Period nakon referenduma i pored izrazite naklonjenosti birača DPS-u (vidljivo iz rezultata izbornih ciklusa) nije kapitaliziran za suštinske, reformske procese i promjene u cilju jačanja i izgradnje demokratske, prosperitetne i pravne države (aktivnosti na međunarodnom planu daleko su premašivale one na unutarnjem). Sa porastom klijentelizma, korupcije, urušavanja pravosudnog sustava, povećanja nesigurnosti građana i nejednakosti pred zakonom, raste nezadovoljstvo i razočaranje kod velikog broja građana, pogotovo onih suverenističke provenijencije, koje u kombinaciji s izrazitim političkim djelovanjem SPC (kulminacija u litijama), prosrpskih stranaka i pojedinaca dovodi do gubljenja vlasti na izborima 2020. godine.

Glavni je politički deficit DPS-a u tome što je izgubila koalicijski kapacitet, odnosno što nema

relevantne političke stranke koja bi s njime prihvatili da zajedno obnašaju političku vlast.

Poslanici DPS-a nalaze se pred prvorazrednim političkim izazovom da se iskažu u novoj ulozi kontrolno sposobne parlamentarne opozicije, kadre braniti i odbraniti državu od uvijek moguće uzurpacije vlasti od strane vladajućih stranaka. Evidentno je da su u toj partiji oni koji su godinama i desetljećima obnašali visoke funkcije u organima vlasti ili kao poslanici Skupštine u prethodnim sazivima. Uz čast izuzecima, stoga je upitno jesu li i koliko su sposobni kvalitetno odraditi opozicione zadatke. U novim okolnostima potrebno im je da djeluju ne kao puka glasačka mašina, disciplinovani partijski vojnici, nego kao obrazovani, sposobni pojedinci koji se u svakom trenutku mogu uhvatiti u koštac sa svim oblicima "demoniranja Crne Gore". Dosadašnja praksa pokazuje još uvijek njihovu "neuigranost" u nastupima i djelovanju, još ne postoji sinergija iskustva i mladosti. To je vidljivo i kod osnivanja kluba DPS-a, koji je konstituisan mjesecima nakon proglašenja službenih rezultata izbora (navodno se čekao Kongres DPS-a?).

Liberalna partija Crne Gore (LPCG): 1 poslanik (Andrija Popović), koji djeluje u skupštinskom klubu DPS-a.

Ova politička stranka je osnovana u Podgorici 2004. godine, nakon raskola u Liberalnom savezu Crne Gore. Jedina je opoziciona stranka koja nije bila dio koalicije "Udružena opozicija" 2007. godine kod usvajanja novog Ustava Crne Gore. Izrazito procrnogorska stranka, koja želi nastaviti tradiciju čuvenog Liberalnog saveza (osnovanog 1990, koji se svim silama suprotstavljao tadašnjem ratnohušakačkom i nacionalističkom ludilu u Crnoj Gori). Do 2012. bila je u opozicionom statusu u Skupštini Crne Gore (jedno vrijeme s Bošnjačkom strankom), a nakon toga u tzv. vladajućoj koaliciji s DPS-om. I na izborima 2020.

poslaničko mjesto su osigurali na listi DPS-a.

Socijaldemokrate Crne Gore (SD): 3 poslanika (Ivan Brajović, Damir Šehović, Boris Mugoša).

Socijaldemokrate Crne Gore su osnovani 2015. godine, rascjepom u SDP-u i sukobu oko izvornih načela socijaldemokratije. Jedna su od rijetkih partija koja se može pohvaliti da ima formirane općinske odbore u svakoj opštini (gradu) u Crnoj Gori, kao i organizaciju mladih i organizaciju žena. Od osnivanja su bili sastavni dio vladajuće koalicije. Stranka je zagovornik uključivanja Crne Gore u evroatlantske integracije i zalaže se za afirmaciju Crnogorske pravoslavne crkve (CPC).

Broj osvojenih poslaničkih mandata je očekivan. Nalaze se u ulozi tzv. funkcionalne opozicije.

Bošnjačka stranka (BS): 3 poslanika (Ervin Ibrahimović, Amer Smailović i Kenana Strujić Harbić).

Ova politička stranka osnovana je 2006. godine. Zalaže se za ostvarivanje interesa i zaštitu prava bošnjačkog naroda u okviru državnih granica Crne Gore i ne podržava regionalno povezivanje Bošnjaka na širem prostoru Sandžaka. Do osnivanja Bošnjačke stranke došlo je početkom 2006. godine, u vrijeme priprema za održavanje referenduma o državnom statusu Crne Gore. Nastojeći da odgovore na pritiske i pozive koji su dolazili s raznih strana, kako od vladajućih stranaka, tako i od unionističke opozicije, prvaci pojedinih bošnjačkih stranaka su početkom 2006. godine započeli pregovore u cilju međusobnog organizacionog povezivanja i stvaranja jedinstvene političke stranke, koja bi u tom ključnom političkim i istorijskom trenutku zastupala strateške interese bošnjačkog naroda u Crnoj Gori. Podgoričkim sporazumom (2006. godine s DPS-om) postignuta je strateška saglasnost vezana uz status i položaj Bošnjaka u Crnoj Gori i svrstavanje Bošnjačke stranke u blok za nezavisnost Crne

Gore. Bošnjačka stranka budućnost Crne Gore isključivo vidi u okviru nezavisne i demokratske države, i multinacionalnoga i multikonfesionalnog društva.

Tradicionalno, kao i sve manjine (osim srpske), bila je koalicioni partner DPS-a u prethodnom periodu. Na početku konstituiranja nove vlasti nije prihvatila ponudu da joj se priključi.

Socijaldemokratska partija (SDP): 2 poslanika (Draginja Vuksanović Stanković i Raško Konjević). Rezultat je daleko ispod očekivanog, pa se može reći da je stranka jedna od gubitnica ovih izbora. Dugo godina bili su koalicioni partner DPS-a. Nastavak koalicione saradnje i spor oko određenih pragmatičnih političkih poteza, razlogom su cijepanja stranke na SD i SDP. Iako ima samo dva poslanika dobije se utisak da SDP u dosadašnjim istupima nemaju usklađen nastup, da svaki djeluju za sebe. Formirali su klub s predstavnikom Albanske koalicije.

Udruživanjem Saveza reformskih snaga i Partije socijalista formira se 1992. godine Socijaldemokratska partija reformista Crne Gore, kojoj će se 1993. godine pridružiti još tri političke stranke (Nezavisna Organizacija komunista iz Bara, Savez reformskih snaga Jugoslavije za Crnu Goru i Stranka nacionalne tolerancije), iz čega je proisteklo i formiranje SDP (Socijaldemokratska partija). Kada su se politike vladajuće Demokratske partije socijalista (DPS) okrenule cilju pune neovisnosti Crne Gore, DPS i SDP započeli su usku saradnju kako bi postigli taj cilj. Od izbora 1998. SDP je nastavio s koalicijskim partnerom DPS-om biti dijelom svake crnogorske vlasti između 1998. i 2015. Nakon rascjepa i formiranja Socijaldemokrata Crne Gore, početkom 2016. SDP je službeno napustio vladajuću koaliciju s DPS-om i najavio potporu izglasavanju nepovjerenja vladi Mila Đukanovića 2016. Te godine će SDP i prvi put nakon 1996. nastupiti samostalno

i na izborima osvojiti 4 poslanička mjesta (5,23%) i postati dijelom čudnog konglomerata oporbno-opozicione strukture Skupštine Crne Gore. Rezultat takve neprincipijelne politike bio je neuspjeh na parlamentarnim izborima 2020, kada je ionako mali broj poslaničkih mandata stranke prepolovljen.

Albanska koalicija: 1 poslanik (sukladno zakonu o postotku ostvarenih glasova i broju mandata predstavnika nacionalnih manjina). Izabrani poslanik djeluje u okviru kluba SDP-a u Skupštini Crne Gore. Koaliciju su činila tri politička subjekta. Bili su koalicioni partner DPS-a i u prethodnim periodima.

Demokratska partija Albanaca (DPA): 1 poslanik (Fatmir Đaka).

Konzervativna politička stranka koja zastupa interese albanske nacionalne manjine u Crnoj Gori. Stranka je osnovana u Ulcinju 2010. godine, a njen osnivač i trenutni predsjednik je Fatmir Đeka, bivši zamjenik predsjednika Demokratske partije Albanaca (DUP; prije raspada stranke 2010.) i bivši predsjednik opštine Ulcinj (2008—2011). Stranka je bila dio Albanske koalicije, od njenog osnivanja 2012. godine. DP je pristao da se ponovo pridruži DUP 2020, formirajući tako predizbornu koaliciju za izbore za poslanike Skupštine Crne Gore 2020. godine.

Albanska lista: 1 poslanik (Genci Nimambegu). Kao i prethodna koalicija, sukladno zakonskim odrednicama i postotku osvojenih glasova, stekla je pravo na 1 mandat – poslanik Genci Nimambegu nije se priključio nijednom klubu poslanika i djeluje kao nezavisni poslanik u okviru opozicionog dijela Skupštine.

Izvorišne osnove ove grupacije čine Albanska alternativa, Demokratska unija Albanaca i FORCA (koja je prestala postojati 2020. godine) U javnosti je prepoznatljiva preko djelovanja dvije ličnosti,

Nika Gjeloshaja i Gencija Nimanbegua (nekada čelnika Force). U odrednici su interesi albanske nacionalne manjine u Crnoj Gori, koji su pretežno regionalno definisani.

* Dodatak: političke stranke i grupacije koje nisu ušle u sastav Skupštine Crne Gore, a učestvovala su u koalicijama ili samostalno na parlamentarnim izborima 30.8.2020.

Hrvatska građanska inicijativa Crne Gore (HGI CG) politička je stranka Hrvata u Crnoj Gori. Osnovana 2002. godine, a kao osnivač potpisana je Marija Vučinović, koja je bila predsjednicom do 2019. godine. Tada je došlo do razilaženja u rukovodstvu HGI, smjenjivanja dotadašnje predsjednice i izbora novog rukovodstva na čelu sa Adrijanom Vuksanovićem. Sukobi unutar hrvatskog korpusa u Crnoj Gori će kulminirati neposredno pred ove izbore formiranjem nove stranke Hrvatska reformska stranka (HRS) na čelu sa smijenjenom Marijom Vučinović. To će i dovesti do cijepanja biračkog tijela i do neispunjavanja zakonom propisanih uslova za osvajanje poslaničkog mjesta.³

HGI je u prethodnom mandatu, osim jednog po-

³ Način izbora je regulisan posebnim člankom Izbornog zakona (član 94):

U raspodjeli mandata učestvuju izborne liste koje su dobile najmanje 3% od ukupnog broja važećih glasova u izbornoj jedinici. Izuzetno od stava 1 ovog člana:

1) izborne liste za izbor poslanika pripadnika određenog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice, naznačenog u izbornoj prijavi ili nazivu izborne liste, u slučaju da ni jedna od njih ne ispuni uslov iz stava 1 ovog člana, a pojedinačno dobiju najmanje 0,7% važećih glasova, stiču pravo na učešće u raspodjeli mandata kao jedna – zbirna izborna lista sa ukupno dobijenim brojem važećih glasova, s tim što će se za obračun mandata priznavati zbrajanje koje obezbjeđuje osvajanje do tri mandata;

2) u slučaju da ni jedna od izbornih lista za izbor poslanika pripadnika hrvatskog naroda u Crnoj Gori ne ispuni uslove iz stava 1 ovog člana i tačke 1 ovog stava, najuspješnija od njih, sa najmanje 0,35% važećih glasova stiče pravo na jedan poslanički mandat.

slanika u Skupštini Crne Gore imala i određeni broj mandata u izvršnim tijelima i Vladi Crne Gore (npr. mjesto potpredsjednika Vlade bez portfelja – Marija Vučinović).

Na izborima 2020. godine HGI je osvojila 0,27%, čime je izgubila pravo na poslaničko mjesto.

Hrvatska reformska stranka Crne Gore (HRS) osnovana je uoči ovih izbora, krajem 7. mjeseca 2020. godine. Osnivači stranke Marija Vučinović i Radovan Rade Marić (direktor Aerodroma Tivat) istakli su da se stranka formira "na prijedlog značajnog broja građana, pripadnika hrvatske autohtone manjine s osnovnim ciljem da povрати povjerenje u svoje političke zastupnike i izvorni građanski koncept. Da osnivanje stranke ima utemeljenje govori i činjenica da je za manje od nedjelju dana podršku HRS dalo skoro 250 građana svojim ovjerenim potpisom, dok je podršku izbornoj listi stranke do sada dalo preko 300 građana."

Nedoumicu izaziva činjenica da je ova stranka osnovana uoči samih izbora, da se pojavila na izborima iako osim izabranih tijela nema nikakvu infrastrukturu niti bilo čime iskazan politički kapacitet, osim u ličnostima dvoje osnivača. Takvim krajnje nerazumnim političkim ponašanjem ne samo da nije zaštićen politički subjektivitet hrvatske nacionalne manjine, nego je upravo negiran time što je ova stranka na izborima osvojila 0,12%, taman onoliko koliko je falilo HGI za osvajanje mandata.

Stranka pravde i pomirenja osnovana je 2017. godine. Osnovana je kao sestrinska stranka one u Srbiji koju vodi Muarem Zuković (slična stranka se nalazi i u BiH – osnovana 2013. godine). Na čelu stranke je Hazbija Kalač. Politički joj je cilj da bude predstavica bošnjačkog naroda u Crnoj Gori, i da preuzme primat Bošnjačkoj stranci, u čemu i pored svih nastojanja nije uspjela. Hazbija Kalač zastupa radikalne stavove o autonomiji

Sandžaka. Kalač je tokom karijere aktivno sarađivao sa liderima Demokratskog fronta Andrijom Mandićem i Nebojšom Medojevićem. Ostaće zabilježen dokument koji su oni osmislili o tzv. "pomirenju Srba i Bošnjaka", ali bez konkretnih učinaka. Učestvovao je i na predsjedničkim izborima u Crnoj Gori 2018. godine, gdje je osvojio manje od jedan posto glasova. Kalač se jasno odredio u sporu oko Zakona o slobodi vjeroispovesti i stao na stranu SPC. Nalazio se na 8 mjestu liste "Crno na bijelo". U izborima 2020. jasno se odredio spram mogućih koalicija ističući da će platforma na čijoj je listi jasno stati na stranu "prosrpske" opozicije ukoliko bude potrebno.

Partije penzionera, invalida i restitucije. Prema raspoloživim podacima formirani su 2016. u Podgorici sa naglaskom na restituciji, to jest povratu nezakonito otete imovine bivšim vlasnicima. Po izjavi čelnika pristupilo im oko 5.000 članova Partije udruženih penzionera i invalida Crne Gore (PUPI). Partija je pristupila Demosu, kao podrška na tadašnjim predsjedničkim izborima. Kao prioritet ističu svoje zalaganje za povrat, kako kažu "nezakonito oduzete i otete imovine" bivšim vlasnicima, kao što su šume, livade, oranice, kuće i zgrade.

Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore osnovana je 2009. godine, objedinjavanjem Saveza komunista Jugoslavije – komunisti Crne Gore i Jugoslovenskih komunista Crne Gore. Program se temelji na osnovama "naučnog socijalizma i marksizma". U Statut partije je istaknut njen krajnji cilj: "stvaranje besklasnog komunističkog društva".

Ova minorna partija povezala se s Demokratskim frontom još na prethodnim parlamentarnim izborima 2016. godine i s njime ostala povezana i u posljednjim izborima u sklopu velike koalicije "Za budućnost Crne Gore" 2020. Objašnjavajući svoje političko opredjeljenje, vodstvo partije je 2016. pozvalo "druge opozicione subjekte, ko-

jima je cilj smjena nedemokratske vlasti, da se pridruže najjačem opozicionom subjektu Demokratskom frontu, jer je jedinstvo svih iskrenih opozicionih subjekata najbolji i najefikasniji model da se dođe do neophodnih promjena".

Srpska radikalna stranka osnovana je 1997. od strane pojedinaca koji su istupili iz Srpske radikalne stranke dr. Vojislav Šešelj. Stranka je bez ikakvih zapaženijih izbornih rezultata u Crnoj Gori. Od 2016. se priključuje Demokratskom frontu. Spada u radikalno desne stranke u cilju zaštite Srba i rješavanja "srpskog pitanja u Crnoj Gori".⁴

⁴ Za ostale sudionike izbornih koalicija ne postoje relevantni podaci, pa se može reći da su bez ikakvog ujecaja na političku scenu i raspodjelu poslaničkih mjesta u Skupštini Crne Gore.

Dobro je znati da u Crnoj Gori, po evidenciji ASK (Agencije za sprječavanje korupcije), postoji čak 65 evidentiranih političkih subjekata:

Albanska alternativa, Arsenal za Tivat, Biram Crnu Goru, Bjelopljaska partija, Bokeški forum, Bošnjačka demokratska partija, Bošnjačka stranka, Bošnjački savez, Centralna albanska partija za integracije, Crnogorska, Demokratska Crna Gora, Demokratska narodna partija, Demokratska partija, Demokratska partija Roma, Demokratska partija socijalista, Demokratska srpska stranka, Demokratska stranka jedinstva, Demokratska unija Albanaca, Demokratska zajednica Muslimana i Bošnjaka u Crnoj Gori, Demokratski centar, Demokratski savez Albanaca, Demokratski savez u Crnoj Gori, Demos, GB Biram Plav, GB „Goran Božović Časno i odgovorno za bolji Tivat“, GB Slobodni građani, GB Slogom do pobjede, Građanska lista za Herceg Novi Mišo Škobalj, Građanski pokret Nova ljevica, Građanski pokret URA, Grupa birača „Šule i Mikan“, Hrvatska građanska inicijativa, Hrvatska reformska stranka, Izbor-Noví, Jugoslovenska komunistička partija, Liberalna partija, Narodna stranka, Naša partija, Nova demokratska snaga Forca, Nova srpska demokratija, Novska lista, Partija penzionera, invalida i restitucije, Partija udruženih penzionera i invalida, Partija za Gusinje, Patriotsko-komitski savez, Pokret za Pljevlja, Pokret za promjene, Pozitivna, Prava Crna Gora, Radnička partija, Socijaldemokrate, Socijaldemokratska partija, Socijalisti Crne Gore, Socijalistička narodna partija, Srpska alternativa, Srpska lista, Srpska radikalna stranka, Stara garda Liberalnog saveza Crne Gore, Stranka penzionera, invalida i socijalne pravde, Stranka pravde i pomirenja, Stranka srpskih radikala, Tivatska akcija, Ujedinjena Crna Gora, Zelena partija i CIVIS.

3. Personalni profil "ekspertsko-nepolitičke" Vlade Crne Gore

Proces konstituisanja nove vlasti, koju su formirali prikazani politički akteri, bio je izuzetno složen i zahtjevan, s obzirom na činjenicu da im je zajednički nazivnik bila isključivo "smjena nedemokratske i korumpirane depesovske vlasti". Izborni uspjeh iznenadio je i njih same, zatekavši ih nespremne za preuzimanje državnih odgovornosti. Lakši dio posla pri preuzimanju vlasti ipak je ubrzo nakon izbora obavljen, tako što je formirana nova zakonodavna vlast, u kojoj je funkcija predsjednika Skupštine Crne Gore pripala čelniku Demokrata (odnosno koalicije "Mir je naša nacija") Aleksi Bečiću. Mnogo je složeniji i neizvjesniji bio proces konstituisanja nove koalićijske izvršne vlasti. U postupku predlaganja mandatarata i sastava Vlade odmah je iskršlo pitanje tzv. političkih zasluga i ambicija lidera triju koalicija, "zaslužnih osoba". Bila su potrebna preko tri mjeseca (prekoračen je ustavni rok od 90 dana) da se usaglasi sastav Vlade. Sve je prelomljeno čuvenim sastankom čelnika pobjedničkih koalicija u manastiru Ostrog (u septembru 2020.), u organizaciji mitropolita Amfilohija Radovića, čime je potvrđeno, ako je bilo ikakvih dilema, ko je stvarni šef pobjedničke koalicije. Amfilohije je svojim autoritetom ne samo nametnuo mandatarata nego i iz sastava Vlade isključio čelnike Demokratskog fronta. Tako je Amfilohije, preko svog povjerenika, mandatarata Zdravka Krivokapića, preuzeo u svoje ruke i svjetovnu vlast, s imperativnim zadatkom da najprije riješi pitanje statusa svoje "Pravoslavne crkve u Crnoj Gori", da ukloni sva sporna pitanja iz Zakona o vjerskim zajednicama (koji je izazvao molibane i litije koje su prokrstarile Crnom Gorom u 2019. i početkom 2020).

S pravom prozvana "manastirskom", i s obzirom na mandatarata, i s obzirom na personalni sastav, i s obzirom na njene političke ciljeve, a da bi se

koliko-toliko zabašurio njen klerikalni karakter i uvjerljivo obrazložilo zašto u njenom sastavu nema lidera pobjedničkih stranaka – nova Vlada je najavljena kao "ekspertska i nestranačka". Tek na sjednici Skupštine Crne Gore održane 4. 12. 2020. (preko tri mjeseca nakon izbora) konstituisana je nova Vlada s dvanaest ministara (premijer će je nazvati "apostolskom", ne samo zbog broja), te s predsjednikom i jednim potpredsjednikom.

Obratimo sada punu pažnju na to ko su ministri-eksperti Vlade Crne Gore iz 2020. godine. Podaci o njima su većim dijelom (za neke ministre nema podataka) iz službenih biografija na stranici Vlade Crne Gore, i podataka koji su dostupni na internetu. Što se iz tih karijera može iščitati i u kojoj mjeri one mogu odgovoriti na uporno isticanje (iz kruga Vlade i njenog predsjednika) da se radi o ekspertima i nepolitičkim (nestranačkim) osobama?

Predsjednik Vlade prof. dr. sc. ZDRAVKO KRIVOKAPIĆ ima zavidnu znanstvenu karijeru kao profesor na Mašinskom fakultetu u Podgorici, gdje je i diplomirao 1981. godine. Proglašen je najboljim studentom iste godine kada je dobio i nagradu "19. decembar" (nagrada Titograda/Podgorice). Magistrirao je u Beogradu, a doktorirao u Podgorici 1993. godine.

U okviru znanstveno-istraživačke djelatnosti objavio je više od 250 radova u međunarodnim i domaćim časopisima, međunarodnim i domaćim konferencijama. Autor je 16 knjiga i 13 skripti. Realizovao je 14 znanstveno-istraživačkih projekata i 22 stručna projekta.

U statusu je redovnog profesora na Mašinskom fakultetu.

Sve reference ukazuju na stručnost, striktno u sferi znanstvene karijere. U sferi politike gospodin Krivokapić nema nikakvog iskustva niti je ikad bio član bilo koje političke partije u Crnoj Gori. U

godini izbora (2020.) osnovao je NVO "Nećemo se odreći Crne Gore", koja je okupljala dio profesorske strukture Univerziteta Crne Gore (pobornici su učesnici litija, molibena i "zaštite SPC u Crnoj Gori") što je jedini njegov politički angažman, ali i dovoljna referenca da postane "glavni igrač" Amfilohija i SPC u Crnoj Gori na izborima i kasnijim događanjima u konstituisanju Vlade.

U javnosti su zabilježeni brojni njegovi "biseri" koji svjedoče o nepostojanju bilo kakvog političkog iskustva i komunikacije u javnoj sferi s pozicije funkcije koju obnaša. Čujmo ga:

"Apostolska vlada"; "Snaga vjere koja može pomicati planine"; "U zdravom duhu zdravo tijelo, a ne obrnuto"; "Pričest štiti od korone"; "Istinska vjera ne dozvoljava mogućnost zaraze"... Njegovi se postupci mogu objasniti samo vjerskim fanatizmom: pričest iz iste žlice, ljubljenje ikona, poda i čivota, ljubljenje mrtvaca, odlazak na sahrane vjerskih poglavnika u druge države sa članovima Vlade. Za koje nije jasno jesu li službene ili privatne. Posljednji primjer je njegovo prisustvo, sa članovima Vlade (M. Spajić i V. Bratić), na sahrani umirovljenog episkopa Atanasija (Trebince 2/2021.), zagovornika genocidne politike u BiH devedesetih godina prošlog vijeka, osvjedočenog negatora Crne Gore i svega crnogorskog.

Šest mjeseci nakon izbora (3./2021.) Vlada na čijem je čelu gospodin Krivokapić još uvijek nije donijela dva temeljna dokumenta: Program rada Vlade i Državni proračun Crne Gore za 2021. godinu.

Potpredsjednik Vlade dr. sc. DRITAN ABAZOVIĆ čelnik je Građanskog pokreta URA. Za razliku od predsjednika Vlade, gospodin Abazović ima reference koje ga mogu uvrstiti u kategoriju eksperta, čime zadovoljava polovicu one najave o karakteru "nove Vlade". Diplomirao je na Fakultetu političkih nauka, smjer Politologija, na Univerzitetu u Sarajevu, stekavši zvanje diplo-

miranog politologa. Bio je student generacije i dobitnik "Zlatne značke" i "Zlatne povelje" Univerziteta u Sarajevu. Magistrirao je 2008. godine na Fakultetu političkih nauka Univerziteta Crne Gore, na smjeru Međunarodni odnosi. Doktorirao je 2019. godine na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, odbranio je doktorsku disertaciju na temu "Globalna politika – Etički aspekti globalizacije". 2012. jedan od osnivača političke partije Pozitivna Crna Gora. Od 2012. do 2020. godine obavljao je funkciju poslanika u Skupštini Crne Gore. 2015. godine jedan je od osnivača, a od 2017. godine predsjednik Građanskog pokreta URA. Iz navedenog se može iščitati da ima obrazovanje (doktor politologije) i iskustvo političkog djelovanja. Gospodin Abazović osim potpredsjedničke ima i funkciju Koordinatora svih službi bezbjednosti, što još više usložnjava njegovu poziciju i ulogu u Vladi. Promjene u ovom izuzetno osjetljivom sektoru nisu samo stvar unutarne politike Crne Gore već imaju i značajnu međunarodnu težinu, u prvom redu spram članstva i pozicije Crne Gore u NATO-u. Zagovornik je "demontaže sistem prethodne vlasti", uz uobičajene odrednice demokratizacije, eliminisanja klijentelizma, korupcije, sprege vlasti i kriminalnog miljea, do (kao krajnjeg cilja) prisiljavanja sadašnjeg Predsjednika Crne Gore na ostavku i eliminaciju iz politike njega i njegovih kadrova, što ga s takozvane opšte spušta na privatnu sferu. U istupima, pogotovo na mrežama (Twitter), ova lična razina prema drugima, i sebi samom, je jako izražena. Već je uobičajeno da na svom profilu gospodin Abazović i prije službenih saopštenja tijela i institucija "obavještava javnost" o hapšenjima (iako se ne radi o hapšenjima u doslovnom smislu riječi), o "obračunu" s kriminalnim miljeom, s pojedincima od kojih niti jedan nije završio u istražnom zatvoru, što je u najmanju ruku čudno s obzirom na to o "kakvim kriminalcima i korumpiranim političarima" se radi

u tim objavama. Ne osporavajući dr. Abazoviću stručnost, iskustvo i želju za promjenama, ipak je metoda koju koristi najblaže rečeno pogrešna, uz napomenu da mnogo toga u promjenama "po dubini" prolazi ispod radara ovog građanski i evropski (samo)definisano političara. Nastup u Skupštini Crne Gore s podignutim prijetecim prstom i pojačanim tonom u obraćanju poslanicima DPS-a, kao i verbalnom prijetnjom da će ih hapšiti, ocrtavaju sklonosti gospodina Abazovića. U svojoj službenoj biografiji na stranici Vlade Crne Gore u naučnim referencama navedene su knjige (jedna) i članci u stručnim časopisima u kojima dominira tema etike (pravde, morala) i politike.⁵ Što je od toga u djelovanju potpredsjednika Vlade odgovoriće budućnost.

A evo kakav je personalni, stručni i politički profil dvanaestočlane "apostolske vlade":

1) Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava – dr. sc. VLADIMIR LEPOSAVIĆ. 2008. diplomirao je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Dobitnik je stipendija Robert Schuman i Fulbright. Specijalizovao se za područje međunarodnih ljudskih prava na američkom univerzitetu Washington (Pravni fakultet u Washingtonu DC). Doktorirao je iz područja međunarodne zaštite manjina 2016. godine na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Autor je tri monografije i nekoliko naučnih studija i članaka iz područja međudržavnog prava i međunarodnih ljudskih prava. Njegovu knjigu *Uhvaćeni u vršenju svojih prava* objavila je Matica srpska – Udruženja članova u Crnoj Gori. Od 2018. do 2020. služio je kao viši pravni savjetnik Mitropolije crnogorsko-primorske Srpske pravoslavne crkve, posebno angažovan na osporavanju Zakona o slobodi vjeroispovijesti, pogotovu u dijelu koji reguliše

⁵ Primjer: Abazović, Dritan, 2013: Realpolitika i etika, *Matica*, Časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu (XIV), broj 54, Podgorica.

pitanje crkvene imovine i pravne osobnosti, što će biti i njegova prva i prioritetna aktivnost na donošenju izmjena toga zakona, u skladu sa zahtjevima SPC.

Njegova profesionalna karijera samo u manjem dijelu je vezana uz Crnu Goru, što je vidljivo iz prethodnog, a referenca za ekspertnost njegov je angažman u okvirima SPC. Iako se deklarirše nestranačkom osobom, njegovo sudjelovanje u aktivnostima na "zaštiti srpskih interesa" u Crnoj Gori je znakovito. Na parlamentarnim izborima 2012. godine zalagao se za srpsko jedinstvo i istupao je na skupovima koalicije srpskih nacionalističkih stranaka Srpske liste (Dobriilo Dedeić), Narodne stranke (Predrag Popović), Domovinske srpske stranke (Aleksandar Stamatović) i Stranke srpskih radikala. U 2014. godini, Leposavić podržava Socijalističku narodnu partiju Srđana Milića na lokalnim izborima i drži govore u njihovoj kampanji u kojima oštro kritizira moguće pristupanje Crne Gore NATO-u. Karakterističan je njegov komentar vezan uz presudu za pokušaj državnog udara u Crne Goru i očekivanu odluku Apelacionog suda da će u slučaju potvrde presude (kojom su optuženici osuđeni na zatvorske kazne, među njima i lideri Demokratskog fronta) donijeti hitno zakon o amnestiji kojim će navedene osobe osloboditi zatvorske kazne. Zabrinjavajuće je da je ovu izjavu dao kao ministar pravde u Vladi Crne Gore. Na službenoj stranici Vlade Crne Gore nema biografije ministra pravde, ljudskih i manjinskih prava.

2) Ministarstvo unutrašnjih poslova – mr. sc. SERGEJ SEKULOVIĆ – Kao i kod prethodnog ministra na službenoj stranici Vlade Crne Gore nema biografije ministra Sekulovića.

Sekulović je crnogorski odvjetnik i nezavisni političar. Magistrirao je na temi ljudskih prava i jako je bio angažovan u sferi civilnog društva. Ima i određenog iskustva u političkom djelovanju. Bio

je pravni savjetnik predsjednika Skupštine Crne Gore Ranka Krivokapića a kasnije i ministra rada i socijalne skrbi Borisa Marića u privremenoj vladi 2016. godine. Bio je i član Pokreta za promjene desnog centra (Nebojša Medojevića) do njegovog uklanjanja iz stranke 2010. godine. 2019. godine osniva NVO CEGAS – Centar za građanske slobode (sa Borisom Marićem) koja se istakla nizom projekata iz oblasti jačanja ljudskih prava i građanskog aktivizma. Autor je, s Borisom Marićem, studije "Sloboda okupljanja između osnovnog ljudskog prava i politizacije" iz koje je, s obzirom na funkciju u Vladi, interesantno navesti slijedeći stav: "...Sloboda okupljanja nije nederogabilno pravo, odnosno podliježe ograničenjima. Ta ograničenja nisu postavljena arbitrarno, iako nije lako predvidjeti tumačenje, jer je ono u nemalom broju slučajeva zavisno od konteksta. Garantuje se pravo na mirno okupljanje, pri čemu se pojam mirno ne tumači samo u smislu akata fizičkog nasilja, nego i u vrijednosnom smislu. Nije mirno okupljanje ono koje nosi potencijal za nasilje ili kojim se propagiraju stavovi koji su u dubokoj suprotnosti sa demokratskim vrijednostima.

Takođe, mirno ne znači i zastupanje većinskog mišljenja. Kada bi to tako bilo, onda demokratija ne bi bila živ proces koji oblikuje društvenu stvarnost, već dogmatizovan statički društveni poredak. Tu se krije i najveća vrijednost prava na mirno okupljanje, jer je upravo korišćenje ovog prava dovelo do društvenog progresa i promjena negativnih praksi..."

Gospodin Sekulović nesumnjivo spada u članove Vlade koji u potpunosti ispunjavaju kriterije ekspertnosti i nestranaštva.

3) Ministarstvo odbrane – prof. dr.sc. OLIVERA INJAC. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Nikšiću 1999. godine, a postdiplomski studij završila 2005. na Fakultetu političkih nauka u Podgorici. Magistrirala je na Fakultetu političkih

nauka u Podgorici i doktorirala na temu "Kulturni aspekt međunarodne sigurnosti" u januaru 2011. Bila je zaposlena u Ministarstvu unutarnjih poslova Crne Gore od 2000. do 2007. godine, kao dio Službi javne sigurnosti i Odjela za analitiku, kao nezavisni savjetnik i analitičar.

Na Univerzitetu u Donjoj Gorici u Podgorici zaposlena je od 2008. godine, kao profesorica sigurnosti (jedini profesor sigurnosti u Crnoj Gori). Bila je profesor na svim nivoima studija za predmete iz oblasti nacionalne i međunarodne bezbjednosti, bezbjednosnih rizika i bezbjednosne kulture. U periodu od 2011. do 2016. godine pokrivala je funkciju rukovodioca Studijskog programa za bezbjednost.

Prije započinjanja akademske karijere, u periodu od 2000. do 2008. godine radila je u Ministarstvu unutrašnjih poslova Crne Gore.

Prof. dr Olivera Injac autor je brojnih naučnih članaka u monografijama i knjigama iz oblasti bezbjednosti. Učesnik je naučnih i stručnih skupova u zemlji i inostranstvu, a bila je i gostujući predavač na nekoliko univerziteta i međunarodnih institucija. Angažovana je na nacionalnim i međunarodnim naučno-istraživačkim projektima, i kao ekspert-konsultant za međunarodne i nacionalne institucije.

Navodno je ona "kandidat Bruxellesa". I njene su profesionalne reference potpuno nesumnjive. Međutim, njeni prvi potezi vezani uz kadrovska rješenja u Ministarstvu i Obavještajno-bezbjednosnom direktoratu-OBĐ (postavljanje ljudi sklonih SPC i Rusiji; postavljanje aktivnog oficira vojske na mjesto državnog sekretara i sl.) dovede u pitanje tvrdnju o njoj kao evropskom kadru. Ozbiljna upozorenja o propustima i nepoštovanju procedure kao i mogućnosti kompromitacije klasifikovanih dokumenata upućena su na adresu Ministarstva, ministrice i potpredsjednika

Vlade iz centrale NATO-a u Bruxellesu.

4) Ministarstvo finansija i socijalnog staranja – mr.sc. MILOJKO SPAJIĆ. Na službenoj stranici Vlade Crne Gore nema biografije.

Nakon srednje škole (u Pljevljima) obrazovanje nastavlja u Japanu (Osaka). Magistar je finansijskog inženjeringa. Kao stipendista japanske vlade završio je osnovne studije na japanskom jeziku, a potom završio master studije u Parizu. Radio je na Wall Streetu, kao i u Tokiju i Singapuru.

Službeno ne pripada nijednoj političkoj stranci, ali je bio itekako angažovan tokom izbora 2020. kao član stručnog tima Zdravka Krivokapića. U periodu litijanja po Crnoj Gori lobirao je u SAD za interese SPC. Govoreći o razlozima povratka u Crnu Goru Spajić kao glavni navodi: usvajanje Zakona o slobodi vjeroispovijesti. Dodao je da se, dok se situacija ne popravi, neće "maknuti" iz Crne Gore i da niti jedan ozbiljan investitor neće vjerovati državi u kojoj se instituciji poput Srpske pravoslavne crkve, koja postoji osam stoljeća, oduzima imovina. Ovaj politički angažman je osnovna referenca za njegovo mjesto u Vladi Crne Gore. Prvi potez ministra finansija bio je zaduživanje Crne Gore na međunarodnom tržištu kapitala s iznosom od 750 miliona € (izdavanjem obveznica s kamatom 2,95%), tako reći preko noći u tajnosti uz jedno "genijalno" obrazloženje: da su morali raditi u tajnosti jer bi im bivša vlast preko "svojih veza" to onemogućila. Iako je rečeno da će javnost dobiti na uvid dokumentaciju o cijelom poslu, do danas to nije učinjeno. Interesantan je i podatak koji se navodi na internetu da pored *maternjeg srpskog jezika*, govori još...

5) Ministarstvo vanjskih poslova – ĐORĐE RADULOVIĆ. Rođen je u Podgorici, gdje je završio osnovnu i srednju školu. Diplomirao je 2009. godine na Fakultetu političkih nauka Univerziteta Crne Gore, na smjeru politologija. Na istom fa-

kultetu trenutno je magistrant političkih nauka. Diplomatsku karijeru u Ministarstvu vanjskih poslova započeo je u Kabinetu generalnog sekretara od januara do oktobra 2011, nakon čega je radio kao ataše u Generalnom direktoratu za bilateralne poslove u Direkciji za Evropu i Zajednicu nezavisnih država. Od 2013. do 2016. godine obavljao je poslove II. sekretara u Kabinetu državnog sekretara za politička pitanja Ministarstva vanjskih poslova. Od 4/2016. do 2/2020. godine radio je u Ambasadi Crne Gore u Bukureštu. U periodu od 10/2017. do 6/2018. bio je otpravnik poslova. U periodu od 2. mjeseca do 8/2020. godine pokrivaio je funkciju direktora Direkcije za evropsku susjedsku politiku u Ministarstvu vanjskih poslova, dok je od 8. mjeseca do 12/2020. godine radio kao direktor Direkcije za EU u Ministarstvu vanjskih poslova. Profesionalna karijera u skladu je s funkcijom koju obnaša. Svoj početak ministriranja obilježila nezapamćenom diplomatskom aferom, povlačenjem svih ambasadora Crne Gore "na konzultacije" u Podgoricu uz napomenu "da kupe kartu u jednom smjeru", kao i opozivom sedam ambasadora bez prethodne suglasnosti s Predsjednikom Crne Gore. Njegovo opravdanje ovakvih poteza je, uz tumačenje Bečke konvencije, "zadivljujuće". Povučeni ambasadori se još uvijek nalaze u Podgorici, a da sa njima nijesu obavljani nikakvi razgovori.

6) Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija – mr. sc. TAMARA SRZENTIĆ. Na službenoj stranici Vlade Crne Gore nema biografije.

Rođena na Cetinju. Diplomirala je na Kalifornijskom državnom univerzitetu i magistrirala na Univerzitetu Temple u Filadelfiji.

Ima više od 15 godina iskustva u reformi javne uprave, vođenju politike i digitalne transformacije. Tokom protekle dvije administracije u Kaliforniji, Tamara Srzentić je zagovarala prioritete

inicijative politike i strategije digitalnih usluga i javnih transformacija za petu najveću ekonomiju na svetu. U ovom periodu, Kalifornija je preoblikovala politike i standarde, pokrenula javno-privatna partnerstva, uštedjela novac, poboljšala usluge i izgradila trajne mogućnosti za inovacije i pružanje digitalnih usluga. Također je izgradila dva *startupa* za državu Kaliforniju.

2017. godine učestvovala je u osnivanju i postala zamjenica direktora Ureda za inovacije u Kaliforniji pri Kalifornijskoj zdravstvenoj i humanitarnoj službi koja je bila odgovorna za poticanje inovacija za 13 državnih odjeljenja od 30.000 zaposlenih sa godišnjim budžetom od oko 160 milijardi dolara, pružajući zdravstvene i socijalne usluge za skoro jednu trećinu svih stanovnika Kalifornije.

Bila je dio osnovnog tima koji je radio na uspostavljanju Ureda za digitalne inovacije – koja se fokusira na poboljšanje korisnosti, pouzdanosti i korisničkog iskustva najvažnijih digitalnih usluga u Kaliforniji.

Nedavno je vodila tim koji je kreirao web stranicu za odgovor Kalifornije na Covid-19.

Izjašnjava se kao Crnogorska i da govori crnogorskim jezikom.

Reference je nesumnjivo kvalificiraju za kvalitetno vođenje reformi javne uprave i kolokvijalno nazvano digitalnog društva i medija.

7) Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta – prof. dr. sc. VESNA BRATIĆ. Ovo ministarstvo, koje je nastalo spajanjem čak četiri ministarstva iz prethodnog perioda, je odista frankenštajnski eksperiment nove vlasti. Ono je i pokazatelj odnosa spram bitnih i određujućih obilježja društva, onoga što definiše Crnu Goru. Spojiti prosvjetu, nauku, kulturu i sport u jedno može samo neko ko crnogorska identitetska obilježja hoće revidirati ili negirati.

Na samom početku treba reći da je ovaj megaresor povjeren osobi koja ni u čemu i ni po čemu ne spada u prostor identitetskih odrednica Crne Gore, ni kao države ni kao kulturne zajednice.

Vesna Bratić rođena je u Trebinju (BiH). Osnovnu školu i gimnaziju je završila u Bileći. Filozofski fakultet, Odsjek za engleski jezik i književnost, završila je u Nikšiću 2000. godine. Od 2003. angažovana je kao saradnik u nastavi u Institutu za strane jezike. Magistarske studije završila je na Filološkom fakultetu u Beogradu gdje je 2007. godine odbranila magistarsku tezu iz oblasti moderne srpske i američke književnosti, analizirajući pripovjedne postupke Aleksandra Tišme i Williama Faulknera. Doktorirala je 2012. na istom fakultetu, obranivši tezu pod naslovom "Slike Amerike u djelima Sama Sheperda i Davida Mameta". U zvanje docenta birana je juna, 2013. godine, a u zvanje vanrednog profesora 2018. Predaje Književnost klasicizma i sentimentalizma, Književnost romantizma, Američku književnost 4. i Osnove književnog prevođenja na Odsjeku za engleski jezik i književnost Filološkog fakulteta i Engleski jezik III. i Engleski jezik IV. na Elektrotehničkom fakultetu. Vesna Bratić je dobila crnogorsko državljanstvo tzv. prirođenjem, po zakonu u okviru "potrebnog kadra" za Crnu Goru (zapošljavanja na Filozofskom fakultetu u Nikšiću).

Bila je jedan od osnivača nevladine organizacije "Nećemo se odreći Crne Gore", osnovane 2020. godine, sa Zdravkom Krikovapićem na čelu. Naslijedila je Krivokapića na mjestu predsjednika nevladine organizacije, nakon njegovog preuzimanja liste Za budućnost Crne Gore.

Vesna Bratić je samoproglašena srpska nacionalistkinja. Sama kaže: "Čovjek mi je rekao: Ti si srpski nacionalist, kao da je to uvreda. Ja sam. Ja sam nacionalist. Srpski. Neću biti Belgijanac. To samo znači da volim svoj narod".

Zbog članka hrvatskog novinara Borisa Dežulović, pod nazivom "Spasimo srpska svetišta", o manastiru Ostrog, nazvala ga je "građaninom, kvazi ljevičarom" i "usatškim smećem". Na svom Facebook profilu objavila je fotografiju s opisom: "Žena je žena, čak i kad je četnica". Među njene bisere je i izjava da "žene u Crnoj Gori nose crninu za Kosovom, što joj je rekla njena baba".

Vesnu Bratić ništa ne profilira za resor na čijem je čelu – ni stručnost, ni ideološko uvjerenje, ni nacionalna opredijeljenost, ni njen svjetonazor. Zaključak je da je njen zadatak u okviru projekta zajedničkog urušavanja svih identitetskih i bitnih odrednica državnosti i crnogorskog društva. Ortodoksna je vjernica i poklonica SPC u Crnoj Gori i protivnica antifašističke tradicije Crne Gore. Među njenim prvim potezima, kao ministrice, bilo je prebacivanje službene stranice Ministarstva s latiničnog na ćirilčno pismo (Politika-dnevnik RS ju je nazvala "Prvom ćirilčnom ministarkom u Crnoj Gori"). Uviđajući, vjerovatno, o kakvoj gluposti se radi, službena stranica je vraćena na latinično pismo. Zbog svega ovoga zloslutno zvuči njena izjava da Ministarstvo priprema izradu "Nacionalnog programa razvoja kulture 2021- 2025.", kao i "Programa zaštite i očuvanja kulturnih dobara Crne Gore".

8) Ministarstvo zdravlja – dr. JELENA BOROVINIĆ-BOJOVIĆ. Rođena je u Podgorici, gdje je završila osnovnu i srednju školu, nagrađena je diplomom "Luča".

Akademsko obrazovanje započinje na Medicinskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, gdje je diplomirala 2001. godine. Specijalizaciju iz Interne medicine na istom fakultetu završava 2009. godine. Subspecijalističke sudije iz oblasti pulmologije na beogradskom Univerzitetu okončala je 2016. godine. Trenutno je na doktorskim studijama iz Interne medicine na Medicinskom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu.

Radni vijek započela je kao liječnica opšte prakse u Zavodu za hitnu medicinsku pomoć i Domu zdravlja Podgorica 2002. godine. 2002-2009. godine radi na Infektivnoj klinici Kliničkog Centra Crne Gore. Internista je na Odjeljenju Pulmologije u KCCG do 2016, a kao subspecijalista pulmolog na Odjeljenju Pulmologije Interne Klinike ostaje do 2020. godine. Uz ove profesionalne reference dolazi i "Liječila je pokojnog Mitropolita crnogorsko-primorskog Amfilohija tokom njegovog boravka u Kliničkom centru Crne Gore i o tome obavještavala javnost". Uz problematična kadrovska rješenja i "čišćenje starih kadrova" jedan od najvećih problema i tog Ministarstva i nije kao ministrica, a i cijele Vlade, je ukupna izrazito loša epidemiološka situacija u Crnoj Gori. Izrazito veliki rast oboljelih i umrlih, nesnalaženje i neblagovremeno preduzimanje primjerenih mjera, političko a ne stručno procjenjivanje i primjena mjera rezultirali su činjenicom da je Crna Gora uvjerljivo na prvom mjestu u svijetu po broju oboljelih na 100. tisuća stanovnika, da Crna Gora nije riješila nabavu cjepiva, da ima izuzetno mali postotak cijepljenih i sl. Spomenim kao kuriozitet da je ministrica odbila (skupa s Vladom) donaciju petnaestak tisuća doza cjepiva koju su bili spremni donirati poslovni ljudi izvan Crne Gore. Ukupna situacija što se tiče COVID-a 19 je zabrinjavajuća za Crnu Goru.

9) Ministarstvo ekonomskog razvoja – mr. sc. JAKOV MILATOVIĆ. Rođen je 1986. godine u Podgorici, gdje je i završio osnovnu školu i gimnaziju.

Osnovne studije u oblasti ekonomije završio je na Ekonomskom fakultetu Univerziteta Crne Gore, s prosječnom ocjenom 10 i bio student generacije. Dobitnik je brojnih domaćih priznanja od Ministarstva prosvjete, Univerziteta Crne Gore, Ministarstva vanjskih poslova, Atlas grupe i dr. Proveo je jednu studijsku godinu na Univerzitetu

savezne države Illinois (Illinois State University), jedan semestar na Univerzitetu za ekonomiju i biznis u Beču (WU Wien), i jednu studijsku godinu na Univerzitetu u Rimu (La Sapienza).

Magistarske studije u oblasti ekonomije završio je na Univerzitetu Oxford.

Radno iskustvo započeo je u NLB banci u Podgorici kao dio tima za upravljanje rizikom, zatim u Deutsche Bank u Frankfurtu u timu za procjenu kreditnog rizika zemalja sa fokusom na zemlje Centralne i Istočne Evrope. Od 2014. godine radi u Evropskoj banci za obnovu i razvoj (EBRD) u timu za ekonomsku i političku analizu, prvo kao ekonomski analitičar za regiju jugoistočne Evrope, a nakon unapređenja na položaj ekonomiste pokriva zemlje Zapadnog Balkana iz ureda u Podgorici. Godine 2018. biva unaprijeđen u glavnog ekonomistu sa zadatkom da pokriva zemlje EU, uključujući Rumuniju, Bugarsku, Hrvatsku i Sloveniju iz ureda u Bukureštu.

Druga iskustva i usavršavanja sticao je kroz programe i škole Ujedinjenih nacija u New Yorku, njemačke Fundacije Konrad Adenauer u Podgorici, Ambasade Crne Gore u Rimu, Ureda za međunarodnu saradnju Ekonomskog fakulteta u Podgorici, Oxbridge Academic Programs u Oxfordu, Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) u Londonu, Londonske škole ekonomije (LSE) i Univerziteta u Pekingu, Liderske akademije Univerziteta Stanford i Univerziteta u Beogradu.

Profesionalna karijera svjedoči o tome da je ministar dorastao za provođenje strukturnih reformi, pomoć gospodarstvu i građanima, poticajne mjere za turističku sezonu, osnaživanje poslovnog ambijenta, u okviru proglašavanja ove godine, od strane Vlade, godinom socijalne pravde.

10) Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede – mr. sc. ALEKSANDAR STIJOVIĆ.

Na službenoj stranici Vlade Crne Gore nema biografije.

Završio je Srednju šumarsku školu u Beranama. Potom je upisao Šumarski fakultet Univerziteta u Beogradu. Prema podacima s profila na LinkedIn mreži, Stijović 2010. godine upisuje dvogodišnje master studije takođe na Šumarskom fakultetu u Beogradu. Kao glavni inženjer bio je zaposlen u Institutu za šumarstvo Crne Gore od 2014. do 2018. godine. Preko osam godina je bio angažovan u Institutu za šumarstvo Crne Gore na projektu kao ekspert za zdravlje šuma. Bio je angažovan i na mnogim drugim projektima u trajanju od po nekoliko mjeseci do godinu i više i to u važnim resorima od Delegacije Evropske unije u Podgorici preko nacionalnih parkova Crne Gore, Međunarodnom centru za održivi razvoj sistema energije, vode i životne sredine, Evropske banke za ruralni razvoj, Svjetske banke. Reference ga određuju kao stručnjaka za područje koje pokriva u Vladi. Sa službene stranice Ministarstva vidljiva je značajna aktivnost ministra na terenu, u smislu posjete različitim mjestima, pojedincima i poljoprivrednim dobrima. Činjenica je ipak da još uvijek ne postoji strategija razvoja i djelovanja kao ni prioritetni programi razvoja u oblasti drvoprerade i poljoprivrede.

11) Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma – prof. dr. sc. RATKO MITROVIĆ. Rođen je 1956. godine. Diplomirao na Arhitektonsko-građevinskom fakultetu Univerziteta u Nišu 1981. godine. U toku studija završio je dva odsjeka: Odsjek za izgradnju i projektiranje objekata visokogradnje i Odsjek za izgradnju i projektiranje građevina infrastrukture.

Postdiplomske studije završio je na Građevinskom fakultetu u Beogradu 1991. godine. Doktorsku disertaciju završava na Tehničkom fakultetu u Novom Sadu 1994. godine, a od 1997. do 1998. godine pohađa postdoktorske studije na

Arhitektonskom fakultetu Univerziteta Florida u Geinsvilu, Florida, SAD.

Radnu karijeru započeo je u Opšte građevinskom preduzeću u Podgorici. Nedugo zatim postao je šef operative za izgradnju objekata visokogradnje. U Elektroprivredu Crne Gore prelazi 1987. godine, gdje je radio na poslovima glavnog inženjera, a od 1991. do 2000. godine pokriva mjesto direktora Elektrogradnje.

Bio je redovni profesor Arhitektonskog i Građevinskog Fakulteta Univerziteta Crne Gore, kao i gostujući profesor na inostranim fakultetima u Srbiji, Velikoj Britaniji i Italiji.

Do sada je uradio više desetina originalnih idejnih rješenja hidroenergetskog iskorištenja vodotoka, od kojih je petnaest patenata. Posljednjih godina aktivno učestvuje u EU IPA istraživačkim projektima. Autor je više knjiga, kao i naučnih radova i publikacija objavljenih u domaćim i inostranim časopisima.

Za gospodina Mitrovića se može reći da je ekspert (barem u drugom dijelu sektora koji pokriva) i nestranačka osoba.

Sama činjenica da je u Ustavu Crna Gora definisana kao ekološka država, a u praksi da je daleko od te definicije, određuje i izuzetnu važnost i značaj djelovanja ovog Ministarstva na ostvarivanju ustavne odrednice. Koji su to prioritetni projekti i programi ostaje da vidimo.

12) Ministarstvo kapitalnih investicija – MLA-DEN BOJANIĆ. Na službenoj stranici Vlade Crne Gore nema biografije.

Rođen je 1962. godine u Titogradu. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu Univerziteta Veljko Vlahović u Titogradu. Bio je član odbora Udruženja banaka, drugih finansijskih organizacija i osiguravajućih društava Privredne komore Crne Gore, a 2011. potpredsjednik Skupštine Vijeća

ekonomista Crne Gore.

U politički život ulazi 2012. pridruživanjem novoosnovanoj socijalno-liberalnoj stranci Pozitivna Crna Gora. Bio je na mjestu generalnog sekretara stranke i jedan od parlamentarnih poslanika stranke u Skupštini Crne Gore. 2014. godine napušta stranku i nastavlja aktivnost kao nezavisni poslanik.

2016. je podržao listu Demokratskog fronta za parlamentarne izbore te godine. 2018. godine predsjedništvo Demokratske fronte podržalo je Bojanića kao kandidata za predsjednika Crne Gore na predsjedničkim izborima te godine. Podršku je dobio i od Demokratske Crne Gore, Udružene reformske akcije, Socijalističke narodne partije, Ujedinjene Crne Gore.

Tijekom kampanje proglasio se Crnogorcem po nacionalnosti, koji govori srpskim jezikom, i vjernikom Srpske pravoslavne mitropolije crnogorsko-primorske. Na izborima je osvojio 33,40% glasova. Aktivni sudionik je litija 2019-2020.

Njegova profesionalna karijera nije izvan uobičajene, ali ipak može ući u kategoriju eksperata. Međutim, njegov politički angažman (pogotovo na predsjedničkim izborima 2018) isključuje ga iz kategorije nestranačkih osoba. Riječ je o kandidatu podjednako bliskom Demokratskom frontu i SPC u Crnoj Gori.

Što zaključiti o personalnom profilu Vlade, na osnovi predočenih podataka o profesionalnom životopisu njenih članova?

Najprije, po formalnim kriterijima, nema sumnje da je riječ o Vladi eksperata. U njoj nalazimo sedam doktora i tri magistra znanosti (10 od 14), a ni ministri bez titula ne izgledaju kao slučajni ljudi u svojim resorima. Naravno, formalni kriteriji nisu dovoljni, ni kad je stručnost u pitanju, jer sve zavisi od njihovog ugledu u struci, o čemu se ne može pouzdano zaključivati po životopisu. Osim

stručnosti, za uspješno funkcionisanje vladinog tima, kao ekspertskog a ne političkoga, nisu manje važni organizacijsko i upravljačko umijeće i iskustvo, predanost zajedničkim interesima, moralni integritet i nezavisnost od interesnih lobija i centara moći u zemlji i inozemstvu (medijskih koncerna, Crkve, političkih stranaka). Stoga do raslost svakoga pojedinog ministra za povjereni mu zadatak valja vrednovati prema svim tim elementima, od kojih su neki navedeni, dok se neki tek moraju pokazati u svjetlu njihova djelovanja, svakoga pojedinačno i svih njih zajedno.

Ocrtani personalni profil Vlade pokazuje da je na njen sastav i karakter Amfilohije odlučujuće uticao. Od 14 članova Vlade, 6 je usko pozvezano za SPC-om, pri čemu se osobito ističu prvi ministar Krivokapić i ministri Leposavić, Spajić i Bratić.

Nipošto nije slučajno da upravo ta ministarska trojka ima dvojno prebivalište i dvojno pravo glasa. Ministar finansija Miloško Spajić i ministar pravde Vladimir Leposavić i u Crnoj Gori i u Srbiji, upisani su i u crnogorski i u srpski birački spisak. Mnogostruka ministarka Vesna Bratić upisana je na biračkom mjestu Osnovna škola "Sutjeska", ali istovremeno može da glasa u Bosni i Hercegovini: upisana je na biračkom mjestu – Stari grad u Bileći. Takva dvojnost krase i ministra poljoprivrede Aleksandra Stijovića, koji (prema podacima "Pobjede"), ima dvostruko prebivalište i dvostruku mogućnost glasanja: u Podgorici na biračkom mjestu u Domu omladine u Gornjoj Gorici, a u Beogradu u opštini Čukarica.

To ne znači da je nova Vlada potpuno jednonacionalna i nacionalno homogena, kao što ju se najčešće optužuje. Osim navedene podgrupacije ministara Srba u Crnoj Gori, većinska je grupacija ipak crnogorskih Srba (počevši od Krivokapića), a ključno političko mjesto drži političar albanske nacionalnosti. Našlo se čak mjesto i za ministricu autentično crnogorskog identiteta Tamaru Srzen-

tić (maternji joj je jezik crnogorski), pa i za polucnogorskog ministra Bojanića (maternji mu je jezik srpski).

4. Karakter nove vlasti

U vladi stručnjaka, a ne pravoj političkoj vladi, nalazimo veoma važan izuzetak u funkciji potpredsjednika dr. Dritana Abazovića, čelnika najslabije male koalicije "Crno na bijelo" i građanskog pokreta URA. Samo jedan jedini političar, i to najslabije grupacije (4 poslanička mjesta), nalazi se u Vladi, dok politički čelnici dvije najjače formacije, Demokratskog fronta (19 poslaničkih mjesta; Nova srpska demokratija – 9, Pokret za promjene – 5, Demokratska narodna partija – 5) i Demokrata (9 poslaničkih mjesta) nisu u njenom sastavu. Tačnije, s najvažnijih političkih funkcija u državi isključeni su samo vodeći ljudi Demokratskog fronta, dok je lideru Demokrata osigurano mjesto predsjednika parlamenta.

Po uobičajenim parlamentarnim pravilima, najjačoj je "maloj" koaliciji, unutar trojne velike pobjedničke koalicije, pripadalo pravo da iz svojih redova imenuje mandatara Vlade ili barem predsjednika parlamenta. Po ponašanju i izjavama poslanika Demokratskog fronta u dosadašnjem radu Skupštine Crne Gore stiže se utisak da oni novu vladu ne doživljavaju kao svoju, nego kao njima nametnutu. Osobito su njihovi napadi usmjereni na premijera Krivokapića, prema kojemu su često brutalniji i od parlamentarne opozicije i kritičke javnosti.

Sukob je kulminirao kada je premijer Krivokapić 6. aprila 2021. uputio zahtjev Skupštini za smjenu ministra pravde Leposavića zbog njegovoga skandaloznog nepriznavanja punovažne haške presude o genocidu u Srebrenici. Nakon Leposavićevog odbijanja da podnese ostavku, Demokratski front je podržao ministra i najavio da neće glasati u parlamentu za njegovu smjenu. Njegovi

lideri su zahtijevali od Krivokapića da odustane od smjene i da se s pomiri s Leposavićem. Kada je premijer odlučno odbacio njihov zahtjev, Demokratski front je saopštenjem zatražio od episkopa nikšičko-budimljanskog i administratora mitropolije crnogorsko-primorske Srpske pravoslavne crkve Joanikija Mićovića da posreduje i izgladi sukob između premijera Zdravka Krivokapića i ministra pravde Vladimira Leposavića.

Već sam ton saopštenja, u kojem cvet srpske demokratije (u još uvijek crnogorskoj državi) hrišćanski poznizno moli "važne adrese" za pomoć, bjelodano pokazuje bijedu političkog subjektiviteta ove političke grupacije. Počujmo:

"Zato vjerujemo da će se one važne adrese, koje su nam preporučile Zdravka Krivokapića i garantovale za njegovu ispravnost, jasno odrediti i pomoći da se zavađeni članovi Vlade pomire. Svakako da nijesmo očekivali sukobe i svađe u vlastitoj kući, a sigurno nijesmo mogli ni zamisliti da se neko iz nove većine tajno sastaje sa Đukanovićem. Sa ove vremenske distance često preispitujemo što bi bilo da su nam te poštovane adrese, kada već nijesu željele da podrže nikog iz DF-a, umjesto Zdravka Krivokapića, predložile profesoricu Vesnu Bratić, doktora Vladimira Leposavića ili advokate MCP Milonjića, Krpovića, Kavarića, za koje nemamo sumnju da bi sproveli i štitili izbornu volju građana koji su 30. avgusta prošle godine glasali protiv Mila Đukanovića. Vjerovatno da su oni, kojim slučajem, našom podrškom izabrani za premijera, sigurno nam se ne bi obratili riječima – 'hvala ni za šta', kao što je to uradio Zdravko Krivokapić prije dva dana" (istaknuli – D.I. i D.L.).

Od početka djelovanja nove vlade političari Demokratskog fronta javno su isticali da su Krivokapića kao nosioca izborne liste i mandatara nevoljko prihvatili na zahtjev "važnih i poštovanih adresa" (mitropolita Amfilohija i episkopa Joani-

kija). Zapazimo da u svojem himbeno poniznom saopštenju, DF optužuje Krivokapića da se "tajno sastaje s Đukanovićem". Takvom optužbom ogorčeno odgovaraju na "nedostojne izmišljotine Zdravka Krivokapića o navodnim tajnim susretima glavnih žrtava progona mafijaškog režima – lidera DF-a sa Milom Đukanovićem", koje "najbolje govore o osobi koja je po hiljaditi put uhvaćena u laži".

Karakteristično je koliko je malo povjerenja između najistaknutijih političara nove vlasti, kako jedni druge sumnjiče za *magnum crimen* potajnog šurovanja s arhineprijateljem Milom Đukanovićem.

No najvažnije je razmisliti o činjenici, koja se u saopštenju uzgred spominje – da Amfilohiju nisu bili po volji. Pa je pravo pitanje: zašto ih nije htio? Zašto im nije vjerovao, čak i po cijenu da time otvoreno poništi "izbornu volju građana koji su 30. avgusta prošle godine glasali protiv Mila Đukanovića"?

Vjerovatno je prenaivan odgovor da je gazda Amfilohije bio krajnje sumnjičav prema političkim sposobnostima i karakternim osobinama "velikog trojca" Mandić, Knežević, Medojević, da je bio prepaletan a da ne bi znao da im se smije povjeriti vlast u državi. Vjerovatno je manje naivan i bliži istini odgovor da im nije vjerovao kao Vučićevoj agenturi u Crnoj Gori; drugim riječima, da im se ne smije povjeriti vlast, jer da bi je mogli zloupotrijebiti i ugroziti sam opstanak države Crne Gore.

U takvom političkom ponašanju mitropolita Amfilohija nema ničega zagonetnoga. Obnova crnogorske državnosti 2006. poslužila mu je kao prilika da ojača svoju poziciju u crkvenoj hijerarhiji Srpske pravoslavne crkve, da SPC u Crnoj Gori preimenuje u svoju "Pravoslavnu crkvu u Crnoj Gori" i da za sebe izbori titulu "arhiepiskop cetinjski", kao legitimni nasljednik velikih crnogor-

skih vladika. Otuda se Amfilohije nije protivio odvajanju Crne Gore kao države od Srbije, jer mu je to omogućilo da stvori svoju autonomnu "crkvu u crkvi", a u obnovljenoj državi zadrži moć, utjecaj i bogatstvo, koji su njegovu Crkvu činili "državom iznad države" (po preciznom uvidu Radovana Radonjića). I prije i poslije obnove državnosti.

Kada se Milo Đukanović poslije decenija oklijevanja i vaganja najzad usudio da Amfilohija i njegovu srpsku crkvu pokuša da podvede pod pozitivne crnogorske državne zakone, donošenjem Zakona o vjerskim zajednicama (krajem 2019), Amfilohije je žestoko uzvratio udarac svojem dugogodišnjem partneru u podjeli moći u Crnoj Gori, Đukanoviću i njegovom DPS-u. Mobilizacijom svih svojih crkvenih, organizacijskih, finansijskih, medijskih, stranačkih i personalnih resursa pokrenuo je veliki val protestnih litija za zaštitu "srpskih svetinja", ne samo u Crnoj Gori, nego i u Srbiji i u "celom srpskom svetu". Mobilizaciju je proširio i na sve nezadovoljnike depešovskom privatizovanom državom i autoritarnom vlašću Mila Đukanovića. Dva su se vala slila u veliki pokret za demokratiju, koji je na parlamentarnim izborima 30. avgusta 2020. uspio detronizirati vječno vladajući DPS.

Glavna zasluga za takav pothvat nesumnjivo, po opštem priznanju, pripada Amfilohiju kao prvo-rzrednom političaru, vještom i lukavom taktičaru u njegovoj životnoj strateškoj misiji da Crnu Goru željeznom voljom oblikuje prema svom svetosavskom crkvenocentričnom projektu. Stoga mu nije padalo na pamet da tek stečenu punu vlast olako prokocka u gnjilim kompromisima s Demokratskim frontom kao vučićevskom ekspozitumom.

Ne samo vlada nego je i nova vlast u cjelini sebi postavila četiri jasna cilja, na unutrašnjepolitičkom planu. Dva konkretna i neposredna, dva

dugoročna i apstraktna.

Prvi, smjesta izmijeniti Zakon o vjerskim zajednicama tako da u njemu bude zajamčena povlaštena pozicija Srpske pravoslavne crkve.

Drugi, što prije sklopiti temeljni ugovor između države Crne Gore i Srpske pravoslavne crkve.

Treći, demontirati cijeli aparat državne vlasti poraženog režima.

Četvrti, razviti strategiju simboličkog rastakanja crnogorskoga nacionalnog (kulturnog, jezičnog, tradicijskog) identiteta.

Prvi konkretni potez nove koalicijske vlasti bio je revizija Zakona o vjerskim zajednicama u kojem su izbačene odredbe koje su "ugrožavale svetinje" Srpske pravoslavne crkve. Na osnovu odluke Skupštine Crne Gore, 20. januara 2021, ukazom predsjednika Crne Gore od 23. januara, proglašen je i od tada važi Zakon o izmjenama i dopunama zakona o slobodi vjeroispovijesti ili uvjerenja i pravnom položaju vjerskih zajednica. Naprosto su izbrisani članovi 62-63-64 koji su definisali imovinu i status SPC; originalno je "riješeno" problem registracije vjerskih zajednica, tako što je izostavljena "sramotna" i za SPC neprihvatljiva norma o "registraciji" vjerske zajednice kao uslovu njihove pravne osobnosti, umjesto koje je uvedena norma o "evidenciji" (čl. 18, 19), tako da se sada SPC u Crnoj Gori može bez poniženja "evidencirati", a ne sramotno "registrirati" (kao, recimo, u Srbiji). Čista juristička sprdačina! SPC je i dalje izvan i iznad zakona, ne podliježe nikakvoj pravnoj regulaciji.

Drugi konkretan potez bila je regulacija odnosa SPC sa crnogorskom državom. Kada je 2011-2012. država sklapala temeljne ugovore s vjerskim zajednicama u Crnoj Gori, samo sa Srpskom crkvom nije bio moguć takav sporazum. Naime, SPC je ultimativno tražila da je država temeljnim ugovorom prizna pod nazivom *Pravoslavna crkva*

u Crnoj Gori. Vlada takav prijedlog nije mogla prihvatiti, s obrazloženjem da *Srpska pravoslavna crkva nije jedina pravoslavna crkva u Crnoj Gori*, kao i zato što to i nije njen službeni naziv. Vlada nije mogla prihvatiti prije svega traženje SPC da joj se prizna kontinuitet postojanja od 1219, s obrazloženjem da SPC, pod tim nazivom, postoji tek nakon 1918.

Da je neprežaljeni mitropolit Amfilohije poštovao epidemiološke mjere kada već nije pozitivne državne zakone, da je i danas među nama bio bi u situaciji da trijumfalno sklopi temeljni ugovor između svoje Pravoslavne crkve i svoje Vlade Crne Gore, koji je uzalud pokušao da sklopi 2012. Ne bi ga niko u tome mogao spriječiti, ne samo u Crnoj Gori nego ni u Srbiji, jer bi zapravo *sklopio ugovor sa samim sobom*, kojim bi sebe i pravno ustoličio u arhiepiskopa cetinjskog, priznao kontinuitet postojanja srpske crkve u Crnoj Gori još od vremena sv. Save, da o crkvenoj imovini nad crnogorskim svetilištima i ne govorimo.

Bez "arhiepiskopa cetinjskoga" Amfilohija sve se bitno mijenja. Nacrt temeljnog ugovora SPC sa Crnom Gorom, koji je pripremio ministar pravde Vlade Crne Gore Vladimir Leposavić, u suradnji s Episkopskim savjetom SPC u Crnoj Gori na čelu s administratorom Mitropolije crnogorsko-primorske Joanikijem, predstavljen je novom patrijarhu Porfiriju i Svetom arhijerejskom sinodu SPC 11. marta 2021. Krivokapićevo i Leposavićevo insistiranje na poštovanju Amfilohijeve baštine Sinod nije prihvatio, revidirao je nacrt ugovora (koji je zapravo Amfilohijev), i dokučio dotadašnji povlašteni položaj eparhija SPC u Crnoj Gori. Odlučujuće je da bi sada Temeljni ugovor trebao da sklopi Patrijarh SPC Porfirije, s jedne, i Vlada Crne Gore, s druge strane. Pristane li Vlada Crne Gore na takav transnacionalni ugovor, time se automatski i definitivno SPC deklarira kao strana crkva u Crnoj Gori. A Vlada Crne

Gore gubi politički kapital koji joj je Amfilohije izborio, postaje podređen partner a ne autonoman politički subjekt, te dovodi u pitanje vanjsku suverenost države Crne Gore.

Treći pravac djelovanja nove vlasti je demontaža naslijeđenog državnog aparata, prije svega pravosuđa, kao preduslovu borbe protiv organizovanog kriminala i kršenja vladavina prava, a za poštovanje zakona i etičkih normi. Na ovom se planu ministru Leposaviću pridružio potpredsjednik Vlade dr. Abazović, kao "koordinator svih obavještajnih službi". Umjesto nabiranja svih najpoznatijih poteza potpredsjednika Vlade, protkanih grubim voluntarizmom koji svjedoči ne o želji da se racionalno reformiše zatečeni pravosudni sistem, nego o revanšističkom razaranju tog sistema, jedan primjer je dovoljan da ilustruje karakter (dis)kontinuiteta s prethodnim političkim režimom.

Riječ je o famoznom slučaju "državni udar" iz 2016. Za pokušaj državnog udara na dan parlamentarnih izbora 16. oktobra 2016. godine Specijalno vijeće Višeg suda u Podgorici osudilo je 9. maja 2019. godine dvojicu čelnika Demokratskog fronta Andriju Mandića i Milana Kneževića da su krivi za to terorističko djelo. Osuđeni su nepravomoćnom prvostepenom presudom svaki na pet godina zatvora. Ukupno je 13 optuženih za pokušaj terorizma⁶

⁶ Od optuženih za pokušaj terorizma u Crnoj Gori u oktobru 2016. godine dvojica su ruskih državljana, devet državljana Srbije i dvojica funkcionari opozicionog Demokratskog fronta. U presudi se ističe da su "svi optuženi za pokušaj terorizma i stvaranje kriminalne organizacije krivi za djela koja im se stavljaju na teret", svi okrivljeni imali su "zadatke koji su trebalo da rezultiraju nasilnim rušenjem vlasti u Crnoj Gori, proglašenjem pobjede Demokratskog fronta na izborima kako bi se spriječilo priključenje Crne Gore NATO alijansi".

Prema optužnici, na čelu te kriminalne skupine bili su agenti ruske vojne obavještajne službe (GRU), ruski državljani Eduard Šišmakov i Vladimir Popov (u odsustvu su osuđeni na 15 i 12 godina zatvora), za koje je utvrđeno da su organizovali i finansirali kriminalnu skupinu s planom upada u Skupštinu Crne Gore, kako bi zarobili ili likvidirali tadašnjeg premijera Mila Đukanovića.

osuđeno na skoro 70 godina zatvora.

Tadašnje oporbene stranke u cijelosti su odbacile presudu i sam sudski proces označile kao montiran i politički.

Tako je Socijalistička narodna partija u svom saopštenju najoštrije protestovala protiv "farsičnog procesa", kojim su "pravda i pravični proces suđenja poraženi i udaren šamar ukupnom crnogorskom pravosuđu". "U ovom, politički obojenom i montiranom procesu, na svijetlo dana izašli su nesposobnost, površnost i poslušnost predstavnika crnogorskog pravosuđa. Ova, slobodno možemo reći, lažna i montirana optužnica je pokazala, namjeru nekih neodgovornih ljudi da nas u Crnoj Gori posvađaju, najprije među sobom, a onda i da se pokuša optužiti Srbija i Rusija".

I po ocjeni Ujedinjene Crne Gore "prvostepene presude poslanicima Andriji Mandiću, Milanu Kneževiću, Mihailu Čadenoviću i državljanima Srbije, skandalozne su, drakonske i inspirisane nekom vrstom mržnje, ličnom ili kolektivnom". "Vijeće sudije Mugoše nije očigledno sudilo po pravdi i istini nego osvetnički. Ubijedeni smo da će svaka sljedeća sudska instanca, čak i u besudnoj Crnoj Gori, osporiti i oboriti ovu prvostepenu presudu".

Za Demokratsku Crnu Goru Alekse Bečića presuda Andriji Mandiću i Milanu Kneževiću predstavlja pokazatelj da "sudovi ne odustaju od političkog pristupa u donošenju odluka i potvrdili su da princip nezavisnosti sudstva i sudija ne postoji". U saopštenju Demokrata se navodi da "pravosudne institucije nisu uspjele da se otrgnu od partijskih direktiva i pristale su da budu mehanizam za aktivnosti usmjerene protiv opozicije".

Građanski pokret URA je saopštio da je "izricanje presude samo još jednom potvrdilo da je cjelokupni krivični postupak takozvanog državnog udara u stvari samo montirani politički proces".

Apelacioni sud Crne Gore 5. februara 2021. ukinuo je prvostepenu presudu. Prihvatio je žalbe branilaca prvostepeno osuđenih presudom Višeg suda u Podgorici. Postupak je vraćen ponovo Višem sudu, ali kako je naznačeno u presudi, "pred potpuno izmijenjenim sudskim vijećem". Uz obrazloženje:

"Vijeće je ukinulo prvostepenu presudu jer su u postupku njenog donošenja, i u samoj presudi, počinjene povrede odredaba krivičnog postupka, a zbog kojih se nijesu mogli prihvatiti zaključci u prvostepenoj presudi, kako u odnosu na postojanje krivičnih djela, tako i u odnosu na postojanje krivice za ta djela."

Oslobođeni krivice u drugostepenom postupku, lideri Demokratskog fronta Andrija Mandić i Milan Knežević, na vanrednoj press konferenciji su ocijenili da je presuda Apelacionog suda na tragu istine koju su iznosili tokom sudskog postupka.

"Radilo se o jednoj brutalnoj i politički motivisanoj montaži protiv Demokratskog fronta. Mi smo politički progongjeni u jednom *montiranom postupku koji je imao za cilj da našu čistu izbornu pobjedu 2016. godine pretvore u pokušaj državnog udara*, kako bi DPS zajedno sa svojim satelitima namakao tanku parlamentarnu većinu", ocijenio je Milan Knežević (istaknuli – D.I i D.L.).

Knežević je dodao da neće krivično-pravo procesuirati tužioce Milivoja Katnića i Sašu Čadenovića, ni sutkinje Suzanu Mugošu, Vesnu Pean i Dragicu Vuković, ali ih poziva da saopšte ko im je naredio da progone Mandića i njega.

"Imamo odluku koja je na tragu pravde i istine. Imamo namjeru da se suočimo sa svima koji su montirali taj lažni sudski proces. Nemamo nikakve dileme da ti tragovi vode do predsjednika Crne Gore Mila Đukanovića. To sve mora da se istraži i utvrdi", rekao je Andrija Mandić dodajući da će svi koji su u tome učestvovali morati da

se suoče sa zakonom i pravdom:

"Bilo bi dobro da oni koji su učestvovali u montaži ovog procesa i (prvostepenom) sudskom vijeću podnesu ostavke", saopćio je Mandić.

Obratimo pažnju na politički ključni detalj u ovom sudskom procesu – na pravno skandaloznu izjavu novog ministra pravde Vladimira Leposavića datu već 10. decembra 2020 (podsjetimo da je Vlada formirana 4. decembra) televiziji A1 kojom je nagovijestio da bi parlamentarna većina mogla da usvoji Zakon o amnestiji ukoliko sud potvrdi prvostepenu presudu za pokušaj terorizma liderima DF-a Andriji Mandiću i Milanu Kneževiću.⁷

Na takvu drugostepenu odluku Apelacionog suda oštro je reagovala opoziciona Demokratska partija socijalista. Ocijenila je: "Nakon nedavne, skandalozne naredbe ministra pravde Vladimira Leposavića da se poništi prvostepena presuda za pokušaj terorizma, današnji sudski epilog nije neočekivan. Bojimo se da će današnja presuda biti dokaz da se 'preventivno' djelovanje ministra pravde, u vidu nečuvenog pritiska na pravosuđe, isplati, i da će patentirano od novih vlasti kompromitovati i urušiti čitav pravosudni sistem", zaključujući da takvo poimanje "vladavine prava" i funkcioniranja institucija može da ima fatalne posljedice po demokratiju.

Otuda je presudno pitanje: ko je više pridonio kompromitaciji i urušavanju pravosudnog siste-

⁷ Glavni specijalni tužilac Milivoje Katnić je uputio pismo premijeru Zdravku Krivokapiću i potpredsjedniku Vlade Dritanu Abazoviću zbog izjave ministra Leposavića koja se odnosi na mogući epilog sudskog predmeta za "pokušaj terorizma" iz 2016. godine.

Predsjednica Udruženja sudija Crne Gore Hasnija Simonović je takođe saopštila da je ministar Leposavić izvršio direktan pritisak na Apelacioni sud čime je "ugrozio nezavisnost pravosuđa, šaljući jasnu poruku da će, ukoliko Sud ne presudi na određeni način, biti preduzete mjere koje će presudu dovesti u pitanje".

ma, da li prethodni politički režim (tačnije: sam Đukanović), po čijem je navodnom nalogu sud lidere DF-a osudio za (neuspjeli) pokušaj državnog udara i likvidacije Đukanovića, ili pak novi politički režim (tačnije: lideri DF-a), koji vrši politički pritisak na sud da odbaci optužbe, implicirajući da je upravo Đukanović njih pokušao politički diskvalifikovati i likvidirati, a ne oni njega.

Koja je sudska presuda bila montirani politički proces, prvostepena ili drugostepena? Mogu li biti obje, u smislu da su obje bile rezultat izravne instrumentalizacije pravosuđa od strane nosilaca političke moći? Pitanje ipak nije apstraktno i principijelno nego sasvim konkretno: je li se 2016. godine zbio pokušaj državnog udara ili nasilnog dolaska na vlast, u režiji moćne ruske obavještajne službe⁸, da bi se po svaku cijenu spriječilo priključivanje Crne Gore NATO savezu i time osiguralo njeno definitivno izlaženje iz zone ruskih i srpskih imperijalnih pretenzija?

Iz svega što je poznato, mnogo je vjerodostojnije da se takav pokušaj "državnog udara" doista dogodio. Može samo biti sporno koju su ulogu u tome odigrali lideri DF-a i da li su kažnjeni primjereno deliktu ili po liniji političkog obračuna. No kako god bilo, ponašanje ministra pravde Leposavića, uz pozadinsku podršku potpredsjednika Vlade Abazovića, sasvim sigurno nije doprinos afirmaciji pravne države i nezavisnog pravosuđa. Ako je u prethodnom režimu pravosuđe bilo nedovoljno nezavisno u odnosu prema izvršnoj vlasti, u novom neće biti ništa manje nego još više podređeno političkom diktatu. Početni potezi nove vlasti na tom planu ne ulijevaju nimalo povjerenja da je vladajućoj grupaciji ima-

⁸ Glavna uprava Glavnog stožera Oružanih snaga Ruske Federacije (*rus.* Главное управление Генерального штаба Вооружённых Сил Российской Федерации), poznatija kao Glavna obavještajna uprava (Главное разведывательное управление, GRU) je vojna obavještajna služba Ruske federacije. GRU je izravno odgovoran ministru obrane i načelniku Glavnog stožera.

lo stalo do vladavine zakona i striktnog poštovanja podjele vlasti. O tome najzornije svjedoči nametanje tzv. tužilačkih zakona, insistiranje dr. Abazovića da je neophodna personalna promjena u tužilaštvu kako bi se ispostavili rezultati u borbi protiv korupcije i organizovanog kriminala te u oblasti vladavine prava.

Obrazložio je: "EU traži od nas da isporučimo rezultate, a mi sa ovim ljudima (u tužilaštvu) ne možemo da isporučimo rezultate. Sa ovim ljudima u tužilaštvu mi ne možemo da stignemo u Evropsku uniju. Naša je ambicija da ubrzamo stvari i ubrzali smo ih i isporučićemo rezultate. Mi za to ne tražimo ni dvije ni četiri godine, tražimo godinu dana i tražimo odgovorne ljude da bi isporučili rezultate u poglavljima 23 i 24."⁹

No ako se o prethodnim pravcima djelovanja Vlade i može raspravljati, ne podliježe nikakvoj sumnji da je kulturna i obrazovna politika nove Vlade do kraja štetna i destruktivna. Misija je

⁹ Predsjednik Crne Gore Milo Đukanović uzaludno je upozoravao da tim zakonima parlamentarna većina ima za cilj uspostavljanje apsolutne kontrole nad tužilaštvom, da se njima ugrožavaju ustavni poredak države, demokratski principi i partnerstvo Crne Gore sa Evropskom unijom. "Mi mislimo da je donošenjem tužilačkog zakona ugrožen ustavno pravni sistem Crne Gore, jer Ustav ne dozvoljava da parlamentarna većina ili izvršna vlast uspostavlja kontrolu nad sudskom vlašću. Ruše se temeljni demokratski principi i partnerstvo sa Evropskom unijom".

Prethodno je Venecijanska komisija dala primjedbe na zakonske prijedloge, među kojima je ključna da "promjene Zakona ne obezbjeđuju politički neutralno tužilaštvo". Venecijanska komisija je saopštila da je neprihvatljivo da se tužilac bira van tužilačke organizacije, ali je vladajuća većina to ignorisala.

U Izvještaju za Crnu Goru za period 2019-2020 koji je predstavljen Evropskom parlamentu, izraženo je žaljenje zbog ograničenog napretka u pravosuđu. Crnogorska vlast je upozorena da mora postići dalji "napredak u reformama vladavine prava unapređivanjem, a ne poništavanjem sprovedene pravosudne reforme u skladu sa dobrom demokratskom praksom i ponavlja se da kao rezultat već sprovedenih reformi Crna Gora ima uspostavljena tijela i mehanizme koji obezbjeđuju sudsku i tužilačku nezavisnost i odgovornost".

povjerena ličnosti koja ni ne prikriva svoju zlo misao o posrbljivanju Crnogoraca, napose njihovog jezika, književnosti i crkve. Ministrica Vesna Bratić riječu je i djelom srpski četnički šovinist šešeljevsko-karadžićevskog tipa. Kao i za njenog zlehudog mentora i uzora, ispod čije je mantije izmiljela, Crnogorci su za nju porod od tmine "etničkog inženjeringa", pa ih s omalovažavanjem i prezirom krsti "... novocrnogorcima, montenegrinima, dukljanima, milogorcima", kao što se to bezobzirno huškački godinama čini u najvulgarnijim srpskim medijskim klevetama, usmjerenim prvenstveno na sotonizaciju crnogorskog državnog poglavara Mila Đukanovića. No dok je u slučaju velikog mentora Amfilohija bila riječ o tragičnim zabludama u negiranju crnogorskoga nacionalnog karaktera, kod njegove je povjerenice posrijedi farsično precjenjivanje vlastitih političkih i intelektualnih sposobnosti. Ako je ikoga, osim premijera Krivokapića, Amfilohije nametnuo novoj vladi, onda je to ova ministrica, povjerivši joj da otvori simboličko bojno polje negiranja svega crnogorskoga. Za takvu je misiju nagrizanja crnogorske kulturne i obrazovne supstance prvenstveno kvalifikuje činjenica da potječe iz klerikalno nacionalističke Republike Srpske, oglednog poligona srpske ljubavi prema svom narodu i mržnje prema svim drugim narodima ("u biću srpskog naroda ne postoji rasizam, ne postoji šovinizam", kaže ona). Da je upravo Republika Srpska pogubna primitivna redukcija bogatoga srpskoga političkoga, nacionalnoga i kulturnog obrasca (kako ga je ocrtao veliki srpski intelektualac Slobodan Jovanović), izvan je mogućnosti njezinog poimanja i može biti samo produkt "antisrpske propagande".

Može se sa sigurnošću predvidjeti da će se upravo na tom kulturnom i obrazovnom polju, u predstojećem razdoblju mandata nove vlasti, voditi glavna bitka za kulturnu hegemoniju između srpske i crnogorske ideje. Lakmus papir kulturne i obra-

zovne politike bit će odnos prema crnogorskom jeziku, kao ustavnoj kategoriji, kao pravu crnogorskog naroda da svoj jezik naziva svojim nacionalnim imenom. Da se takvo nešto već događa svjedoči politika ministarstva prema uglednom Fakultetu za crnogorski jezik i književnost na Cetinju, kao i prema cjelokupnom korpusu nastavnika svih nivoa školovanja, koji su izloženi šikaniranju i revanšizmu kao nepouzdana kadrovi.¹⁰

U sklopu takve belicističke paradigme, istaknuto mjesto ima četničko osporavanje slobodarskog antifašizma, kao neizostavnog dijela crnogorskog nacionalnog identiteta. Burne reakcije javnosti izazvala je "sugestija" Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta da direktor OŠ "Lovčenski partizanski odred" u Cetinju, Veljko Đukanović pokrene disciplinski postupak protiv nastavnice istorije Sanje Vujović zbog toga što je čakove povećala na obilježavanje 9. maja, Međunarodnog dana pobjede nad fašizmom. Ministarstvo upozorava da je time profesorica Vujović počinila prekršaj "zloupotrebe djece u političke svrhe". Nastavnica Vujović odbacila je optužbe istakavši: "Sjutra bih uradila isto jer ako smatramo da je Crna Gora antifašistička država i ako nam to stoji u Ustavu ne

¹⁰ Povodom prijedloga Zakona o izmjeni i dopuni Zakona o opštem obrazovanju, zastupnica Demokratske partije socijalista Aleksandra Vuković ocijenila je da "Vlada sprovodi revanšizam svakodneвно i to je sve što uopšte i radi". Obrazložila je: "Nema evropske države, u kojoj se odvija takva politička odmazda kao u Crnoj Gori. Ministarka prosvjete Vesna Bratić je bahato, kako ne priliči državnoj funkcionerki, saopštila: 'Imenovanje novih direktora sprovedemo bez izuzetka, sadašnji da podnesu ostavku'. Izuzetni, poštenu – nema milosti kad vam se učera strah u kosti, vi i prestajete da budete prosvjetni radnici. Oni znaju da se vi ne bojite i da ih prezirete. Zato galame i udaraju šakom o sto. Ovakvo ponižavanje i ucjena postoji samo u totalitarnim režimima". Prvo je "premijer Zdravko Krivokapić prijetio i vikao na profesore i direktore, a onda je to nastavila ministarka Bratić". Zaključila je: "Nikada nije bilo bučnije vlade, a mučnije situacije u društvu, nikad više nevaspitanog dizanja prsta, navodno u ime krsta. Građani i građanke, ova Vlada je neprirodna nepogoda i prirodno je da joj se što prije kaže dosta."

vidim razlog zašto djeca, pa bilo da su u devetom razredu ili u prvom razredu, ne bi njegovala anti-fašizam. Tome moramo da ih učimo".¹¹

Iz Demokratske partije socijalista su poručili da se iz nadležnog ministarstva "koje zapošljava novočetnike i one koji veličaju saradnike fašista", vodi istraga protiv nastavnika i mladih slobodoumih ljudi koji slave antifašističko nasljeđe Crne Gore.

Nije pretjerano reći da je gospođa Bratić hotimično uvezena iz bratske Republike Srpske, jer je samo tamo bilo moguće naći ženu-novočetnika, koja bi se usudila u antičetničkoj Crnoj Gori oskrnaviti svetinju antifašizma, na kojoj se temelji ne samo Crna Gora nego i savremena Evropa. Naime, u bosanskoj sredini, iz koje ona potiče, četnici su bili vojna formacija koja se mogla predstavljati kao legitiman način odbrane srpskog naroda od ustaške genocidne politike. Čak i u samoj Srbiji, četnici su se mogli predstavljati kao zaštitnici opstanka srpskog naroda, kojemu bi bez njih prijetila opasnost istrijebljenja od krvožednog nacističkog okupatora. U Crnoj Gori, međutim, četnici su bili integralni dio italijanskih fašističkih formacija, dobrovoljne "sluge okupatora" i ništa više od toga. Crnogorski antifašizam je bio, i ostao, antičetnički.

Samo se krajnjom zasljepljenošću i opsesivnim animozitetom prema Milu Đukanoviću kao smrtnom neprijatelju može objasniti, premda ne i razumjeti, da crnogorski građanski pokret (URA) pristaje mazohistički učestvovati u vlasti s deklarisanim neprijateljem Crne Gore i njenih osnovnih ustavnih vrijednosti. Dakle, i samih urovaca.

¹¹ Prema pisanju *Pobjede* (28. maj 2021), "uprava cetinjske Osnovne škole 'Lovčenski partizanski odred' donijela je odluku da obustavi disciplinski postupak protiv profesorice istorije Sanje Vujović, jer je komisija ocijenila da ona nije politički zloupotrijebila djecu kada je sa njima šetala u Podgorici povodom obilježavanja Dana pobjede nad fašizmom, u organizaciji SUBNOR-a."

Vlada u kojoj sjedi strana državljanka i skrnavitelj crnogorskog identiteta, Vesna Bratić, sama sebe delegitimiše i ne može očekivati da će biti prihvaćena kao vlada svih crnogorskih građana.¹² Želi li računati na povjerenje javnosti i lojalnost crnogorskog demosa, Vlada mora što prije potražiti primjereniju i normalniju ličnost te funkcionalnije organizovati sektore kabineta koji se bave kulturom, prosvjetom, naukom i sportom (to ne može biti jedno ministarstvo).

Cjelovitiji pregled aktivnosti Vlade u prvi šest mjeseci (primjerice, neodgovorno ponašanje ministra vanjskih poslova Radulovića) ne bi promijenio ukupni utisak. Prerano je za pouzdan odgovor na očekivanu dilemu može li nova vlast (i izvršna i zakonodavna), s brojnim a često i dijametralno suprotstavljenim akterima, uz zadovoljavanje svačijeg političkog interesa i raspodjele

¹² Još prije formiranja nove vlade, 27. novembra 2020, 150 crnogorskih intelektualaca i kulturnih radnika potpisalo je peticiju protiv imenovanja Vesne Bratić:

"Odabir Vesne Bratić za novo ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta očigledno je bio motivisan njenim kleronacionalističkim stavovima, a ne stručnim i menadžerskim kvalifikacijama. Besprizorno je to što gospođa Bratić Crnogorce naziva 'Novocnogorcima, Montenegrinima, Milogorcima, Dukljanima koji su pristali da budu dio etničkog inženjeringa'. Takvi rigidni šovinistički stavovi u saglasju su s njenim javnim deklarisanjem kao 'srpskoga nacionaliste' i 'četnika', ali takva shvatanja danas morala bi naići na jasnu društvenu osudu, umjesto što se s njima identifikuju profesori Univerziteta Crne Gore, potpisnici peticije u odbranu gospođe Bratić".

"Cijeli niz", piše u peticiji dalje, "njenih skandaloznih izjava nespojivih s građanskim, sekularnim, antifašističkim i multikulturalnim karakterom naše države, ukazuju na to da nije riječ o neopreznome kadriranju mandatarata, već o namjeri da se preko ministarstava u kojima se kreira obrazovna, kulturna i naučna politika uruše temelji crnogorske države, a Crnogorci kao narod obesprave i asimiluju".

"Imenovanje osobe s takvim sociopolitičkim stavovima bilo bi neviđeno poniženje za sve crnogorske građane, jer stavovi koje ona iznosi nijesu zabilježeni ni od strane kolonijalnih vlasti prema domorocima u afričkim i azijskim državama koje su stoljećima bile pod stranim protektoratom."

političkog kolača među njima, odista efikasno i ekspertski djelovati u rješavanju nagomilanih problema i devijacija prethodnog sistema, ili će se cijela priča svesti samo na revanšističko "čišćenje i obračun" sa starim kadrovima. Sve upućuje na realnu opasnost da jednu partitokratiju, diskreditovanu i koruptivnu, zamijeni još gora, koja će omogućiti da se razmašu retrogradne snage i regresivni asimilatorski, hegemonistički i kleronacionalistički procesi (što je u osnovi bitna politička odrednica većine stranaka koje čine koaliciju Za budućnost Crne Gore).

Jedna je dilema ipak nedvosmisleno otklonjena. Nova je Vlada samo formalno nestranačka i menadžerska, jer i nakon Amfilohija, koji je odlučujuće uticao na njen personalni sastav i glavni smjer djelovanja, njenu stratešku političku orijentaciju i dalje određuje vrh SPC u Crnoj Gori. Utoliko je nova Vlada nesumnjivo klerikalna, misionarski crkvenocentrična, koja samo formalno odgovara parlamentu, a suštinski svojem crkvenom patronu. Vlada u svojoj klerikalizaciji nastoji slijediti Amfilohijev nedovršeni veliki projekt desekularizacije ne samo države nego i društva, njegovu strategiju denacionalizacije i posrbljivanja crnogorskih pravoslavnih vjernika, njegovo retrogradno difamiranje slobodarskog antifašizma, njegovo neuvažavanje temeljnih ustavnih vrednota i principa zakonitosti.

Takođe je nesumnjivo da Vlada još uvijek ne uspijeva da funkcioniše ne samo kao ekspertska, nego čak ni kao tim, kao što se najbjelodanije pokazalo u "slučaju Leposavić", kada je sporni ministar odbio premijerov zahtjev da ga se smijeni. Nije se povukao nego se pozvao na Skupštinu da o tome odluči. Vidjeli smo da je najjača skupštinska grupacija u vladajućoj većini, Demokratski front, frontalno odbila premijerov zahtjev i najavila da za njega neće glasati. Došlo je do blokade i Vlade i Skupštine, do mučnog natezanja i od-

gađanja sazivanja Skupštine da se o tome odluči.

Time dolazimo do jedne od osnovnih dilema o karakteru nove vlasti: kako razumjeti odnos navodno ekspertske izvršne vlasti i političke zakonodavne vlasti? Princip podjele vlasti upućuje ne samo na podređenost egekutive legislativi, nego i na relativnu autonomiju i diskrecionu moć izvršne vlasti. U slučaju ekspertske vlade to bi značilo da politički strateški primat ima Skupština, da ona načelno definiše javne politike i državne poteze koje vlada treba provoditi i povući. Međutim, s obzirom na činjenicu da čelnici Demokratskog fronta otvoreno osporavaju premijera i miniraju njegovo djelovanje, iznimno se teško uspostavlja zajednička volja vladajuće parlamentarne većine, osim u odnosu na DPS i Mila Đukanovića. Što je sasvim nedovoljno za zadovoljstvo a kamoli za vođenje države.

Lokalni izbori u Nikšiću (14. marta 2021) i Herceg Novom (9. maja) pokazali su da je stvoren politički pakt između Krivokapića i Bečića (Srpske crkve i Demokrata) u odmjeravanju snaga ne samo s Demokratskom partijom socijalista nego još više s Demokratskim frontom.

Premda je na lokalnim izborima u Nikšiću (rodnome mjestu Mila Đukanovića), "Evropski tim za Nikšić", okupljen oko Demokratske partije socijalista, dobio 18 mandata (40,4% glasova) i bio pojedinačno najjača snaga (kao i na parlamentarnim izborima), unaprijed je bilo isključeno da će iko s njim ući u vladajuću koaliciju, pa su izbornu pobjedu u Nikšiću proglasili čelnici koalicija "Za budućnost Nikšića" i "Mir za našu naciju". Koaliciji "Za budućnost Nikšića", okupljenu oko velikosrpski orijentisanog Demokratskog fronta (DF), pripalo je 11 mandata (25,9% glasova), a koaliciji "Mir za našu naciju" 10 mandata (23,2% glasova). Unutar vladajuće koalicije, došlo je do značajnije promjene odnosa snaga, s bitnim jačanjem koalicije oko Demokrata (koju je podržao premijer Krivokapić), a izrazitim padom podrške koalicije oko Demokrat-

skog fronta. Analitičari su ocijenili da je najveći gubitnik izbora bio velikosrpski Demokratski front, koji je u izbornu kampanju uložio najviše resursa i bio silno potpomognut iz Srbije¹³, dok su najveći pobjednici procrkveni Demokrati. Došlo je do preraspodjele prosrpskog biračkog tijela, provučićevska koalicija DF-a osvojila je oko 6.000 glasova manje nego na parlamentarnim dok je koalicija oko Demokrata dobila 4.000 glasova više.

Premda je premijer Zdravko Krivokapić na parlamentarnim izborima bio nosilac liste oko DF-a, u međuvremenu se od njih distancirao i na nikšićkim izborima direktno priklonio Demokrata. Indirektno ih je podržao i episkop Srpske pravoslavne crkve Joanikije.

Uz podršku Krivokapića, koalicija "Ni lijevo ni desno, pravac Novi", okupljena oko Demokrata u Herceg Novom osvojila je deset odborničkih mandata (28% glasova, što je rast od 40% u odnosu na parlamentarne izbore), dok je koalicija "Za budućnost Novog", oko Demokratskog fronta (DF) osvojila sedam mandata (19% podrške, što je pad u odnosu na parlamentarne izbore, kada su tom gradu dobili 44% glasova).

Trend je jasan: Demokrate – rast od 12%, Demokratski front – pad od 25% podrške elektorata.

Analitičari ocjenjuju da je upravo tolika – oko 25% elektorata – realna politička snaga premijera

¹³ Vučićev režim snažno se angažovao na ovim izborima u korist svoje ekspoziture iz Demokratskog fronta. Aktivisti Vučićeva SNS-a dolazili su u Nikšić, organizovali predizbornu kampanju, neki od njih uhvaćeni su na granici s relevantnom količinom novca kojim je finansirana kampanja velikosrpskih stranaka, a govorilo se i o aktivnostima podzemlja, koje je Vučićev režim mobilizovao u borbi protiv Đukanovića.

U kojoj su se mjeri u predizbornu lokalnu(!) kampanju uključili vučićevski mediji iz Srbije, govore službeni podaci prema kojima je od dana kada su raspisani lokalni izbori u Nikšiću u drugoj polovini februara objavljeno ukupno 4730 tekstova o Crnoj Gori. I srbijanske televizijske kuće zdušno su se uključile u kampanju, u čemu je prednjačila Happy TV koja je u toku cijele kampanje emitovala izborni serijal pod sloganom "Bitka za Nikšić".

Krivokapića i SPC u Crnoj Gori.

Neobično formatirana Vlada Crne Gore, u samorazumijevanju teokratska (crkvena) i ekspertska, dakle "nepolitička", bila je od samog početka izrazito *manjinska*. Ne samo da je ne prihvata crnogorska opozicija, nego nije mogla sa sigurnošću računati ni na Demokratski front, s obzirom na to da su bili silno pogođeni megalomanski politički apetiti i osobne taštine njegovih čelnika (Mandić, Knežević, Medojević) time što nisu uključeni u sastav Vlade. Prednjačio je potpuno neodmjerenim izjavama Nebojša Medojević, koji je izjavljivao, odmah po formiranju Vlade, da se radi o "eksperimentalnoj, autokratskoj i teokratskoj vladi" te da je sve to "jedna velika prevara naroda i opasno igranje sa sudbinom države". I s takvim napadima, najčešće potpuno osobnim i podjednako osornim, nastavio je mjesecima.

Ne samo, dakle, da je Vlada bila manjinska (mogla je sa sigurnošću računati samo na podršku dviju manjih koalicija, dakle na 14 zastupnika, i uslovno na još 8 zastupnika iz velike koalicije izvan Demokratskog fronta: ukupno: 22). Protiv sebe imala je nezadovoljni parlamentarni blok oko Demokratskog fronta (19 zastupnika) i opozicijski blok oko DPS-a (40 zastupnika).

U takvoj neodrživoj situaciji, Vlada nije bila u stanju usvojiti čak ni temeljni državni dokument, budžet, napose s obzirom na finansijske ucjene i prohtjeve Demokratskog fronta. Vlada bez budžeta još funkcionira kao provizorna vlast, i tek se ovih dana (početkom juna) može nazrijeti da će budžet biti u Skupštini izglasan.

Naime, u međuvremenu je najzad postignuta temeljna pretpostavka za funkcionisanje crkvene vlade. Amfilohije je dobio nasljednika, Joanikija, tek 29. maja 2021. Dotada je Vlada bila obezglavljena. Otada opet ima svojeg Lorda Protektora. Koliko je odlučujuća uloga novog mitropolita

crnogorskog-primorskog Joanikija vidi se po tome što je autoritativno posredovao u dogovoru između premijera Zdravka Krivokapića i Demokratskog fronta, po kome će DF glasati za budžet, a zauzvrat će premijer otvoriti pregovore o rekonstrukciji Vlade. Taj je dogovor postignut tokom svečane večere u Hramu Hristovog vaskrsenja u Podgorici, na koju je Joanikije "priveo" predsjednika Vlade i lidere parlamentarne većine (osim Dritana Abazovića i Nebojše Medojevića).

Rahmetli Amfilohije može biti spokojan, Vlada je u sigurnim rukama njegovog pouzdanog nasljednika. Crnogorska je javnost u iščekivanju kada će Joanikijeva Vlada napokon sklopiti taj Temeljni ugovor. Kakav i s kime još niko ne zna. Mašalah, majstori, takve vlade nema niđe!

5. Mi ili/i On: kraj ere Mila Đukanovića?

Još na pretprošlim crnogorskim X. parlamentarnim izborima, 2016. godine, snažno su bila izražena očekivanja do najzad nastupa kraj jedne ere, "ere Mila Đukanovića", da su to prvi izbori na kojima je "realna mogućnost da Milo Đukanović izgubi".

U tom smislu je novinar lista *Dan* Marko Vešović iznio ocjenu: "najrealniji ishod" izbora biće to da će "opozicijske stranke dobiti dovoljan broj glasova da kroz široku koaliciju formiraju novu vlast u Crnoj Gori".

"Glavna linija podjele na političkoj sceni je na one koji podržavaju Đukanovića i njegov model vladanja i one koji žele okončati njegovu vladavinu u Crnoj Gori. U biti, to je izbor s kojim se građani suočavaju već desetljećima." Taj je "model vladanja" definisao kao "neoliberalnu rasprodaju državne imovine i tjesne sprege s organiziranim kriminalom".

Analitičari su dijelili takvu procjenu, ali pritom i upozoravali da "DPS neće lako predati vlast", štoviše da u slučaju da "opozicija bude u prilici

formirati većinu bez DPS-a, trebalo bi očekivati političku krizu, kojom bi DPS spriječila smjenu vlasti", političkim korumpiranjem članova iz suparničkih redova.

Poučno je uporediti tadašnje izborne rezultate triju antiđukanovićevskih koalicija, jer ćemo upravo njih, uz minimalne promjene, naći kao ključne aktere i na posljednjim parlamentarnim izborima.

Najjača je bila koalicija, pod rječitim sloganom "Mi ili on", okupljena oko Demokratskog fronta (Nova srpska demokratija, Pokret za promjene, Demokratska narodna partija Crne Gore, Radnička partija, Demokratska srpska stranka, Pokret za Pljevlja, Srpska radikalna stranka, Partija udruženih penzionera i invalida Crne Gore, Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore i pokret Otpor beznađu), koja je osvojila je 20,30% glasova ili 18 mandata.

Druga je grupacija bila Mr. Aleksa Bečić – Demokratska Crna Gora, pod sloganom "Pobjede, a ne podjele", osvojila 10,01% glasova ili 8 mandata.

Treća je bila koalicija KLJUČ (Demokratski savez - Demos; Socijalistička narodna partija - SNP; Ujedinjena reformska akcija – URA), koja je pod sloganom "Najbolje za Crnu Goru", osvojila 11,05% glasova ili 9 mandata.

Ukupan izborni rezultat (36 poslanika) svih triju koalicija ipak je bio gubitnički, jer je sam DPS osvojio koliko i sve one zajedno: 41,41% glasova ili 36 mandata. Uz postizbornu koaliciju sa četiri pouzdana politička partnera (Socijaldemokrati- ma Crne Gore, Albancima odlučno, Bošnjackom strankom, Hrvatskom građanskom inicijativom), DPS je formirao vladajuću većinu od 42 poslanika i tako zadržao vlast.

ON (Milo) je opet pobijedio na parlamentarnim izborima, što je izazvalo NJIH da posegnu za vanparlamentarnim sredstvima da ga i fizički li-

kvidiraju. Nije im uspjelo, osuđeni su za pokušaj državnog udara i morali su čekati slijedeću demokratsku priliku.

Dočekali su je, znamo, 2020. godine. U četiri godine DPS je pao s 36 na 30 mandata (s koalicijskim partnerima 40), a ujedinjena protuđukanovićevska grupacija porasla s 36 na 41 mandat.

Pobijedili su za dlaku, za jedan jedini mandat (41 poslanika), formirali vladajuću trojnu koaliciju i trijumfalistički obznaneli da je Milo Đukanović – konačno i neopozivo politički gotov.

Što se dogodilo? Što je omogućilo ovakav ishod izbora 30. avgusta 2020, koji se još od obnove nezavisnost države 2006. najavljivao, iščekivao i priželjkivao?

Prvo, ključni faktor u tome nije sporan, ni za koga i ni po jednoj analizi. Primjerice, kada je zagrebački *Jutarnji list* pružio priliku, 25. septembra 2020. predsjedniku Crne Gore i političkom lideru poraženog DPS-a Milu Đukanoviću da u razgovoru (u tekstu pod naslovom "SPC je instrument velikosrpskog nacionalizma i ruskih interesa na Balkanu") iznese vlastito viđenje crnogorskih parlamentarnih izbora i njegovih demokratskih potencija, on je ključnu ulogu, logističku i ideološku, u pobjedi tzv. opozicije pripisao Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Crnoj Gori kao "najaktivnijem političkom akteru" i dugogodišnjem "instrumentu velikosrpskog nacionalizma i ruskih imperijalnih interesa na Balkanu".

Vidjeli smo da se od prošlih parlamentarnih izbora od 2016. godine odnos snaga kvantitativno neznatno, ali zato presudno pomjerio u korist protuđukanovićevske mnogoglave koalicije. Bitno se primijenilo to, već smo isticali, što je na čelo tih raznorodnih snaga, stao mitropolit Amfilohije, izravno se angažovao kao političar, disciplinirao svoje redove i podvrgao ih svojem neupitnom autoritetu. Zakon o vjerskim zajednicama

poslužio mu je kao dobrodošao povod za omasovljenje pokreta tzv. građanske neposlušnosti¹⁴ protiv režima sporne demokratske legitimnosti i neosporne pravne nedjelotvornosti.

Da je Amfilohijev politički angažman bio presudan pokazuje nam pogled na dugoročnije političke trendove, u cijelom razdoblju 2006-2020, kada je manje-više neznatno varirala podrška izbornog tijela Demokratskoj partiji socijalista i njen koalicijski potencijal.

U prvim parlamentarnim izborima u najzad suverenoj državi, 2006. godine, DPS je uživao podršku 48,62% elektorata (u koaliciji sa Socijaldemokratskom partijom); u postizbornoj koaliciji s Albanskom listom imao je većinu od 41 mandata.

U drugim parlamentarnim izborima 2008. godine DPS, u koaliciji s Socijaldemokratskom partijom, Bošnjačkom strankom i Hrvatskom građanskom inicijativom, uživao je podršku 50,5% elektorata i imao većinu od 46 mandata.

U trećim parlamentarnim izborima 2012. godine DPS (u koaliciji sa Socijaldemokratskom partijom i Liberalnom partijom Andrije Popovića) uživao je podršku 46,60% elektorata i osvojio 39 mandata.

I u ovim posljednjim parlamentarnim izborima 2020. godine DPS je ostao pojedinačno najjača politička stranka i do kraja su mu ostale politički privržene stranke nacionalnih manjina (Bošnjačka stranka, Albanska koalicija, Demokratska partija Albanaca). Podržale su ga i tri tradicionalne političke stranke – Liberalna, Socijaldemokrate Crne Gore i Socijaldemokratska partija, koje su međutim bile isuviše oslabljene (ukupno: 7 man-

¹⁴ "Građanska se neposlušnost pojavljuje kada određeni broj građana postane uvjeren da uobičajeni putevi promjene dalje ne funkcioniraju, da se zamjerke neće čuti niti će se djelovati u skladu sa njima, ili da je, nasuprot tome, *vlada zrela za izmjenu*, kao i da je počela i ustrajava u načinima ponašanja čiji su legalitet i ustavnost izloženi dubokoj sumnji" (v. Arendt, Hannah, 1996: *Eseji o politici*, Antibarbarus, Zagreb, str. 242; istaknuli – D.L. i D.I.).

data) da bi mogle uticati na formiranje parlamentarne većine.

Drugi faktor u porazu DPS-a bilo je odlučujuća spoljnopolitička promjena u političkom i sigurnosnom položaju Crne Gore, njenim uključivanjem 2017. u NATO kao veliki zapadni vojnosigurnosni sistem. Time je u načelu međunarodni državni subjektivitet izmakao stoljetnim imperijalnim pretenzijama Srbije i Rusije, pa je pitanje opstanka države najzad skinuto s dnevnog reda. Kada je jednom država osigurana, tek se tada i time pitanje demokratije nametnulo kao realno i urgentno. Više nije bilo pitanje da li država, nego kakva država. Stari model vladanja u izvanrednom stanju "opsjednute tvrđave", stalno na ivici građanskog rata, koji je bio iznuđeno jamstvo mira i stabilnosti poretka, mogao je najzad ustuknuti pred zahtjevima pravne normalizacije i demokratskog pluralizma.

U tom kontekstu, postaje jasan i treći faktor koji objašnjava smjenu partije na vlasti. Naime, kao i na ranijim parlamentarnim izborima kada se ekstremna polarizacija očitovala u bojovnom sloganu "Mi ili On", u novijim sigurnosnim uvjetima postalo je najzad moguće da se ta stara manihejska opreka postavi kao realna dilema između demokratije, oličene u višestranačju, i autokratije oličene u Milu Đukanoviću.

Smjena na vlasti DPS-a nije nikakvo čudo, to se jednom moralo dogoditi. Čini se čudom ne prvenstveno zato što se to dogodilo prvi put u istoriji, nego zato što je izgledalo da se svemoć dugovječnog autokratskog vladara ne može skršiti na demokratski način.

Otuda se objašnjava zašto ni opozicijske stranke ni šira javnost nisu osudile opisani pokušaj državnog udara iz 2016. godine protiv Mila Đukanovića, nego su naprotiv osudile njega za montiran politički proces zavjerenicima. Kada čelnici

DF-a obrazlažu da ih tiranin Đukanović podlo optužuje za terorizam, samo zato da bi lažirao rezultate parlamentarnih izbora na kojima je navodno DF uvjerljivo pobijedio, dvostruko obmanjuju javnost. Niti je DF bio na domak pobjede, niti je optužba za nasilno svrgavanje vlasti bila montirana optužba. Ali je toliko bilo narušeno povjerenje javnosti u režim Mila Đukanovića, da mu se nije moglo vjerovati ni u čemu, pa je demokratska javnost bila sklona prihvatiti obmanu. Još i gore od toga, toliko je bila bjesomučna kampanja o Đukanoviću kao svemoćnome i samovoljnom tiraninu, da se državni udar mogao predstaviti kao *legitiman herojski otpor tiraniji*, u najboljem duhu njegovoševske etike da "tirjanstvu stati nogom za vrat... to je ljudska dužnost najsvetija".

Opšte mjesto o Đukanovićevoj kabadahijskoj despotskoj svemoći izuzetno je uspješna kolektivna, domaća i međunarodna, obmana kolosalnih razmjera, pothranjena zdravorazumskom predodžbom da u iole demokratskim uvjetima niko ne bi mogao tako dugo pristojno obnašati političku vlast. Kada se, međutim, pomnije i pobliže analiziraju Đukanovićevi ključni politički potezi u proteklih četvrt stoljeća, koliko je na vlasti, nije teško razaznati ne samo da nije (bio) svemoćni samodržac, nego da je veoma često bio prinuđen da se upušta u političke kompromise koji svjedoče o njegovoj slabosti a ne snazi. Najodlučniji dokaz tome u prilog je činjenica da se tek 2019. usudio da izravno dovede u pitanje dotada neprikosnoveni položaj SPC u Crnoj Gori. A kada se ipak odvažio, bio je politički poražen. Rezultat ne iznenađuje, Đukanović je imao vlast a tek djelomično i moć, ali je veću zbiljsku moć imao Amfilohije, njegova je crkva bila iznad države i njenih zakona. Na djelu je bio duumvirat Amfilohije-Đukanović, dvovlašće u kojemu su veliki partneri decenijama odmjeravali snage, nadmudrivali se i sukobljavali, pri čemu se ni u jednom

trenutku niko od njih nije uspio izboriti za potpunu prevlast. Pritom je najvažnije da su oba, svim ogromnim razlikama među njima usprkos, čuvali državnu nezavisnost Crne Gore, ali po preskupu cijenu prevelikih pravnih i demokratskih deficita.

Koliko je u kritičnim historijskim trenucima Đukanovićeva politička pozicija bila krhka neka posvjedoči jedan primjer. Nakon pada Miloševićevog režima 2000. godine, pružila se najzad mogućnost da se redefinišu odnosi između demokratske Crne Gore i demokratske Srbije. Uz osvjedočenje i jedne i druge strane da je jugoslavenski okvir neopozivo prevaziđen (jer je iskustvo pokazalo da je savezna država ravnopravnih partnera bila nezamisliva), Đukanović je s predsjednikom SR Jugoslavije Koštunicom (tvrdim srpskim nacionalistom i antijugoslovenom), uz posredovanje međunarodne zajednice, sklopio famozni Beogradski sporazum (14. marta 2002) o preobrazbi savezne države u savez država, nazvan "Državna zajednica Srbije i Crne Gore" (oročena na tri godine). Sa sporazumom gotovo niko nije bio zadovoljan u Crnoj Gori, a Đukanović se izložio žestokoj paljbi s obje strane političkog spektra. S unionističke strane da je izdao srpstvo, sa suverenističke da je izdao crnogorstvo. Otada je svima sumnjiv, prvi mu više uopšte ne vjeruju, a drugi tek djelimično i uslovno.

Rezultati referendumskog opredjeljenja za nezavisnost Crne Gore iz 2006. do kraja su učvrstili tu oštru polarizaciju. Da referendum nije uspio, da je većina građana Crne Gore odbila da podrži ideju nezavisnosti i pune državne suverenosti, ne bi se obnovila nikakva savezna država, nego bi se zadržao *status quo* konfederalnog tipa. Premda je korak iz konfederacije prema punoj suverenosti bio potpuno realan i razuman, unionistički opONENTI su se zalagali ne za *status quo* nego potpuno nerealno i nerazumno za novu saveznu državu

sa Srbijom (koju ni sama Srbija nije htjela).

Stoga nije čudo da su se građani Crne Gore većinski odlučili za realno i razumno rješenje. Ali ostaje zagonetnim zašto je ta većina bila tako tijesna, jedva preko 55% izbornog tijela (samovoljne granice koju je nametnula međunarodna zajednica, kao uslov za priznanje odluke referenduma). Čak i ako se pretpostavi da je cjelokupni srpski korpus u Crnoj Gori (198.414 stanovnika ili 31,99%) bio protiv obnove crnogorske države (što je zacijelo neutemeljena pretpostavka), kako to da referendumsku većina nije bila barem deset ili petnaest postotaka viša, oko 70%? Pogotovo kada znamo da su se građani, pripadnici nacionalnih manjina (oko 25% izbornog tijela), plebiscitarno patriotski izjasnili za svoju nezavisnu evropsku državu.

Suočavamo se za zagonetkom da je tek nešto malo manje od polovine crnogorskog demosa glasalo protiv vlastite suverene države i njene evropske perspektive. Ne ulazeći u cjelinu mogućih motiva i interesa za takvu opciju, nemoguće je pretpostaviti da je bilo tako mnogo nerealnih i nerazumnih građana. Nameće se stoga zaključak da je značajan dio crnogorskog građanstva referendum shvatio ne kao opredjeljenje za državu ili protiv nje, nego kao opredjeljenje za ili protiv Mila Đukanovića, za ili protiv njegovog autokratskog modela vladanja. Pri čemu je moguće, dakako, da su politički lucidniji među građanima mogli smatrati da će država kao utjelovljenje javnog dobra biti uslov mogućnost da se konačno dokine Đukanovićeva privatizacija vlasti.

Da je Đukanović morao biti svjestan opasnosti da njegovo poistovjećivanje s državom može rezultirati nepovjerenjem ne samo u njega nego i u samu državu, pa time i neuspjehom državotvornog referenduma, svjedoči njegova uloga u formiranju širokoga nadstranačkog opštedemokratskog Pokreta za nezavisnu evropsku Crnu Goru,

koji je obuhvatio širok krug suverenističkih grupacija, nacionalnih organizacija i istaknutih pojedinaca. Da bi zajamčio da je referendumsku pobjeda bila pobjeda svih građana, a ne njegova osobna, povukao se s položaja premijera da ne bi ometao perspektive demokratske tranzicije.

Činilo se da se time stvaraju pretpostavke da se šire i dublje zasnuje i razvije kolektivno demokratsko samopoštovanje crnogorskih građana da najzad u svoje ruke preuzmu oblikovanje svoje nacionalne i državne budućnosti.

Međutim, ni DPS ni njegov čelnik nisu odoljeli tvrdokornoj vlastohlepnoj navadi da državu čuvaju od vlastitih građana. Umjesto da u postreferendumskom razdoblju iskoriste velike demokratske potencijale Pokreta za nezavisnu evropsku Crnu Goru, potiskivali su i obeshrabivali suverenističke snage, sektaški ih redukujući na vlastiti državotvorni partijski monopol. Nisu znali ni htjeli graditi pravnu, demokratsku i pluralističku nego su zadržali svoju provjerenu partijsku autoritarnu državu. Nisu htjeli ni znali širiti i pridobijati širi krug pristalica obnovljene države. Drastičan primjer takve sektaške politike bila je personalna politika DPS-a, kada su propustili sjajnu priliku da se oduže najuglednijem lideru Pokreta Branku Lukovcu i povjere mu najviše državne dužnosti. Umjesto eminentnog diplomate sa svjetskim ugledom i državničkim formatom, kao što je časni i umni Lukovac, na čelu nove Crne Gore bio je i dalje vjerni stari do-bri "vojniki partije" Filip Vujanović, koji nikoga nije mogao pridobiti ako već nije prethodno bio pridobijen za ideju suverene Crne Gore.

U tom kontekstu rječita su iskustva crnogorskog iseljništva s politikom nezavisne matične države prema njima (na primjeru naše Nacionalne zajednice Crnogoraca). To je iskustvo utoliko relevantnije ukoliko nije samo naše u Hrvatskoj nego i u zemljama regiona (Sloveniji, Srbiji, Ma-

kedoniji). Po našem kolektivnom sudu, ta je politika (bila) neprimjerena i principijelno pogrešna. Pritom nije riječ o kvalitetima pojedinih ambasadora (uza sve ogromne razlike među njima, jer je prvi ambasador Branko Lukovac bio svjetli izuzetak), nego o državnoj politici. O politici koja ne poštuje našu autonomiju, ne shvata naše motive, instrumentalizuje pojedince ili skupine. Kolebamo se je li riječ o običnom nerazumijevanju ili o hotimičnom nametanju pokroviteljstva nad iseljeništvom, kao da smo mi crnogorski građani na privremenom radu u inostranstvu, nešto poput "zavičajnih klubova". Ambasadori su sebi prisvajali pravo da budu instance koje se ne samo mijesaju u unutrašnje poslove iseljništva nego i pretenduju da presuđuju bespogovorno o njima. Umjesto da ponajprije slušaju i saraduju, da se s nama konsultiraju o prilikama u hrvatskom društvu, olako i nepristojno dijele lekcije i bave se kadrovskim kombinatorikama. Čak je bilo i pokušaja ambasadora, u našem hrvatskom slučaju (Rakočević), da se i predsjednika Crne Gore instrumentalizuje za takve neprincipijelne političke igre. Na takve smo bahate preuzetnosti, protkane praznim prijetnjama, odgovarali uvijek odlučno i principijelno da smo mi samosvjesni hrvatski građani, da smo članovi legitimne demokratske organizacije NZCH, koja samostalno formuliše svoj program, bira svoje vodstvo i vodi svoju politiku. Iskustvo nas je naučilo da od ambasadora Crne Gore očekujemo samo to da nas ne ometaju i kinje, ako već nisu spremni konstruktivno saradivati i pomoći.

Umjesto depersonalizacije vlasti i razmaha demokratije u samostalnoj državi, Đukanović započine putinovske "igre prijestolja", koju je već prije toga praktikovao s vjernim mu Vujanovićem. Evo kako: 1998-2002. Đukanović je predsjednik države, 2003-2006. predsjednik je vlade, pa na dvije godine ustupa mjesto premijera Željku Šturanoviću (2006-2008), pa se opet vraća kao pre-

mijer 2008-2010, da bi nakon toga ustupio mjesto Igoru Lukšiću (2010-2012), pa se opet vratio za razdoblje 2012-2016. A kada je Pedro Vujanović odradio svoja dva formalna predsjednička mandata (punih petnaest godina, 2003-2018), evo našeg Mila ponovo kao predsjednika države (od 2018). Dokle, ako boga znaš?! Čista maskerada u maniri nedosegnutog uzora Vladimira Putina, koja se kosi s elementarnim demokratskim standardima.

Odgovarajući, u spomenutom intervjuu *Jutarnjem listu* na pitanje što je presudilo da "vaš DPS nakon 30 godina izgubi izbore" i kakvu ulogu u tome imaju "korupcijske afere koje se povezuju s vašom strankom, ali i s vama osobno", Đukanović je istakao slijedeće "domaće razloge": "Prvi je zasićenje nakon 30 godina, do kojeg bi došlo i da smo sve najbolje uradili. Drugo, dugogodišnja vlast kvari vladajuće pa su ljudi na izborima imali u vidu i te greške koje smo počinili". Među te "greške" ne ubraja korupcijske afere, koje svodi na puke konstrukcije "usmjerene protiv ključnih ljudi u Crnoj Gori, a prvenstveno protiv mene. Ne znam što sve u ovih 27-28 godina nije iskrenano, ali sve se na kraju pokazalo kao prizemna i providna obavještajno-medijska i politička akcija bez ikakvog činjeničnog pokrića".

Nije potpuno jednoznačno na koga se točno odnosi kritička ocjena kako "dugogodišnja vlast kvari vladajuće pa su ljudi na izborima imali u vidu i te greške koje smo počinili" – prema prvom djelu rečenice kao da se odnosi na "vladajuće" iz DPS-a, a iz završnog dijela ipak i na njega samoga. Da i ne govorimo o "zasićenosti", nakon puna tri desetljeća, čak i da su "najbolje radili", kao što žalibože nisu. Nije ni on. Indikativno je da ni o kakvim konkretnim greškama ne govori, a da korupciju i klijentelizam izričito iz toga izuzima (pri čemu, strogo rečeno, posve ima pravo, nije riječ o pukim greškama, nego o konstitutiv-

nom zloćudnim karakteristikama cijelog režima). Je li potrebno očiglednije svjedočanstvo koliko "dugogodišnja vlast kvari vladajuće"?

Istovremeno, Đukanović veoma promišljeno nastoji dedramatizovati rezultate parlamentarnih izbora, pa izborni poraz svoje stranke, DPS-a, a pobjedu tročlane skupine stranaka i grupacija, shvata i prihvata kao neosporno demokratski ishod volje građana Crne Gore za promjenom. U ime DPS-a proceduralno besprijekorno i dostojanstveno prihvatio je i priznao izborni poraz, džentlmenki čestitao pobjednicima i obavezao se da će učiniti sve da "transfer vlasti protekne brzo i glatko".

Tako je Đukanović majstorski izbio iz ruku glavni adut parlamentarnih pobjednika iz njihovog uobičajenog arsenala optužbi na njegov račun da će po svaku cijenu spriječiti smjenu vlasti, ne prezajući ni od najgorih manipulacija. Umjesto da uvažava Đukanovićevu superiornu političku korektnost, da zrelo razmisle o kohabitaciji s njime, bilo im je draže da olako proglase definitivni kraj Mila Đukanovića. Nisu se ustručavali ni da mu goropadno pripijete kaznenim progonom i hapšenjem, u čemu se suludim ekstremističkim stavovima, u oštroj konkurenciji Abazovića, Mandića i Kneževića, izdvojio raspamećeni predsjednik Pokreta za promjene Nebojša Medojević, koji je zahtijevao uvođenje vanrednog stanja, hapšenje najviših funkcionara DPS-a, zamrzavanje njihove imovine u zemlji i inozemstvu, zabranu rada DPS-a, otvaranje dosijea Agencije nacionalne bezbjednosti (ANB), lustraciju i reizbor svih "režimskih" tužilaca i sudaca. Sve je to bila prazna priča prenapuhanog jastva, koja s demokratijom nije ni u kakvom srodstvu. Kakva je to pamet koja parlamentarne izbore može smatra prologom za diktaturu! Nova vladajuća grupacija morala je početi učiti (još nisu ni približno naučili) da obnašanje vlasti obavezuje na odgovorno

ponašanje, primjerenu retoriku i institucionalnu uzdržanost. Početna lekcija u tome bit će im spremnost na kohabitaciju s moćnim predsjednikom države. Možda čak i shvate da su svojom parlamentarnom pobjedom bitno ojačali njegov demokratski legitimitet, kao modernog lidera koji je, eto, najzad radosno dočekao da se i u njegovoj zemlji uspostavi politički pluralizam. Da ga više niko ne može optuživati da je diktator, nego da ga se mora uvažiti kao nadstranačku državničku figuru iznad dnevnopolitičkih strančarskih sitnih zađevica i međusobnih nadmudrivanja (po uzoru na Kučana i Gligorova, a u razlici spram Miloševića, koji je odbio priznati poraz na lokalnim izborima u Beogradu 1996. godine, i Tuđmana, koji je odbio priznati poraz na lokalnim izborima u Zagrebu, 1995. godine).

Parlamentarnom smjenom vlasti jedno istorijsko razdoblje nesumnjivo završava. Izbori su nagovijestili da nastupa nova era direktnim dolaskom mitropolita Amfilohija na političku vlast u Crnoj Gori. Međutim, njegovim odlaskom s političke scene, situacija se bitno mijenja. Prvo, SPC više nije država iznad države, preuzela je odgovornost za funkcionisanje vlasti i države a time sebe sebe samu najzad podvrgla pod crnogorski ustav i zakone.

Drugo, bez Amfilohija nema više ni njegove "Pravoslavne crkve u Crnoj Gori", eparhije u Crnoj Gori ponovo se podređuju centralizovanoj hijerarhiji Srpske crkve i više nisu samostalan politički akter.

Treće, bez Amfilohija nužno nestaje višedecenjska krhka ravnoteža snaga u duumviratu Amfilohije-Đukanović. Više Đukanović nije nužan da bi se suprotstavio moćnome "arhiepiskopu cetinjskom". Crnogorska država izdržala je kušnju, otvaraju joj se realne demokratske mogućnosti da u regularnoj političkoj utakmici institucionalno ojača i depersonalizuje svoju suverenost.

U novoj konstelaciji, Đukanović više nije nužan, ali je i dalje veoma koristan i na unutrašnjem i na vanjskopolitičkom planu, barem u prijelaznom razdoblju dok se nova vlast tako slabo snalazi u umijeću vladanja, u snaženju vladavine zakona, u kreiranju i provođenju konzistentnih javnih politika, u usvajanju pravnih i demokratskih standarda za priključivanje Evropskoj uniji, u međunarodnom pozicionisanju crnogorske države. Dobar primjer Đukanovićeve predsjedničke korektivne uloge bilo je njegovo vraćanje Skupštini na ponovno razmatranje i odlučivanje, 20. maja 2021. godine, Zakona o državnom tužilaštvu, s obrazloženjem da Zakon normira ozbiljno kršenje nezavisnosti Tužilačkog savjeta, da ne uvažava jasno iskazano mišljenje Venecijanske komisije koja "nije uvjerena da je opseg reformi dovoljan u pogledu sprječavanja rizika od politizacije Tužilačkog savjeta".¹⁵

Sam je Đukanović, međutim, ipak propustio da nakon smjene vlasti povuče odlučujući državnički potez, kojim bi bitno pridonio ublažavanju ekstremno polarizacijske logike stranačkog sustava a stranke u cjelini kao političke organizacije uskladio s višim državnim interesom. Naime, s obzirom na bitno okrnjeni koalicijski potencijal DPS-a, mogao je taj potencijal veoma ojačati da se promišljeno povukao s položaja stranač-

¹⁵ Komentirajući opravdanost takvog poteza predsjednika Đukanovića, premijer Krivokapić je utvrdio da je Đukanović Zakon o državnom tužilaštvu "vratio parlamentu iz straha da možda ne bude prvi koji će biti procesuiran".

Poslanici Skupštine Crne Gore potpuno su se oglasili na upozorenja predsjednika države. Bez ikakve rasprave ponovo su 27. maja usvojili nepromijenjene, ranije izglasane izmjene i dopune Zakona o državnom tužilaštvu. Zbog takvog nametanja spornog zakona, zastupnici opozicijskog DPS-a odbili su da u tome učestvuju i od tada bojkotuju rad Skupštine.

Poslanici vladajuće većine su tako, bez prisustva opozicije – koja bojkotuje rad parlamenta, verificovali ranije usvojene izmjene i dopune Zakona o Državnom tužilaštvu, koji vlast smatra neophodnim za neometan rad tužilaca u borbi protiv korupcije i kriminala.

kog predsjednika i time novom vodstvu DPS-a otvorio politički prostor za koaliranje u dinamici međustranačke kompeticije. Posljednji kongres DPS-a dinamizirao je stranku, podmladio je rukovodstvo, ali mladima ga nije prepustio. Nije još vrijeme. A kada će, ne zna se...

Mnogo je ozbiljniji Đukanovićev promašaj programske naravi. O čemu je riječ? Petnaesta godišnjica nezavisne države Crne Gore pružila je priliku crnogorskom lideru da pomno obrazloži smisao i domete državotvornog referenduma 21. maja 2006. godine u historijskoj perspektivi. Konceptijska je poenta njegova shvatanja ideje nezavisne države da "nezavisna država to nije bio samo san Crnogoraca, već i svih drugih nacija u Crnoj Gori: Bošnjaka, Albanaca, Muslimana, Hrvata... I Srba koji su bili spremni da se zdravim razumom odupru nacionalističkom pritisku samoproglašanih političkih zaštitnika njihovih nacionalnih interesa. *Svi zajedno nijesu željeli državu nacija, niti nacionalnu državu.* Nego građansku Crnu Goru, kao multietničku demokratiju zasnovanu na evropskom sistemu vrijednosti". Na drugom mjestu ističe da je referendum iznio na svjetlo dana dubinsku podjelu u Crnoj Gori između onih koji su bili "za građansku državu i multietničko društvo", dok su pak drugi bili "za nacionalnu, tobože historijsku, petrovićevsku, a zapravo teokratsku državu vođenu tuđim nacionalnim interesom, što bi nadzirala jedna vjerska zajednica".

Zagovarajući ideju "građanske države i multietničkog društva" Đukanović pledira za uspješnije i pouzdanije učvršćivanje "identitetske svijesti u Crnoj Gori. Prije svega svijesti o državnom identitetu kao uslovu opstanka, stabilnosti i evropskog prosperiteta Crne Gore. A u okviru toga i o crnogorskom nacionalnom, kulturnom i vjerskom identitetu." Da bi istaknuo da je na "nacionalnim Crnogorcima prije svega" odgovornost za razvi-

janje te svijesti o državnom i nacionalnom identitetu, jer "*kada nema nacionalnih Crnogoraca, nema ni potrebe za državom Crnom Gorom*" (istaknuli - D.I. i D.L.).

Čitavo je obrazloženje, u svakoj pogodnoj prilici ponavljano, fascinantno jer upućuje na to da "nacionalni Crnogorci" mogu razviti svoj identitet samo u građanskoj državi, a nipošto u svojoj nacionalnoj državi. Nasuprot tome bi stajali nacionalistički zaludeni Srbi koji teže da od Crne Gore naprave svoju nacionalnu državu. Kada bi to doista tako bilo, to bi značilo da su protiv sadašnje države Crne Gore, ustavno definisane kao građanske, i nacionalni Srbi i nacionalni Crnogorci, svi koji zagovaraju ideju nacionalne države. Nevjerovatno je da Đukanović ne uočava konceptijsku i političku slabost takvog naka-radnog poimanja države. Kako ne uspijeva uočiti da je u takvom poimanju besmisleno reći "*kada nema nacionalnih Crnogoraca, nema ni potrebe za državom Crnom Gorom*". Njegova famozna "građanska država" sasvim je zamisliva bez "nacionalnih Crnogoraca". Čak je napuštena i prevažna i samorazumljiva opšta ustavna programska odrednica iz prethodnog Ustava (1992) da se Republika Crna Gora temelji na "istorijskom pravu crnogorskog naroda na sopstvenu nacionalnu državu, stečenom u vjekovnim borbama za slobodu". Zamislimo samo kako bi zvučalo da je zamijenjena formulacijom da se država Crna Gora (koja, žalibože, više po nazivu nije ni republika!) temelji na "istorijskom pravu crnogorskog naroda na sopstvenu građansku državu, stečenom u vjekovnim borbama za slobodu". Građanska država je velika mistifikacija ako se uobražava da može značiti nešto drugo doli demokratsku državu. "Građanska", a zapravo demokratska država nipošto nije suprotnost nacionalnoj državi, nego se konzistentno sažima u određenju demokratske nacionalne države ili države-naci-

je¹⁶. Ako je demokratska, država je i "građanska" i nacionalna (osim, dakako, ako je dvonacionalna ili višenacionalna, kao što je BiH).

Ostavimo pojmovna objašnjenja postrani, praktično je odlučujuće da je apstraktna ideja građanske države (kao valjda neka imaginarna simbioza demokratske, sekularne i civilne komponente) osuđena na politički poraz u srazu s idejom nacionalne države. Kako može biti pobjednička ideja "građanske" države", koja se suprotstavlja legitimnim zahtjevima ne samo srpskoga nego i crnogorskoga demokratskog nacionalizma? Takva ideja građanske države teško može prevariti Srbe, koji već imaju svoju nacionalnu državu, ali

¹⁶ Takvo političko i ustavnopravno stajalište o kvalitativnoj prednosti "građanske" nad "nacionalnom" državom, pokušava obrazložiti ugledni politolog Ilija Vujačić, zagovarajući strategiju političke integracije putem "ustavnog patriotizma". Njemu se čini da je tom strategijom Ustavom iz 2007. godine uspostavljena kvalitativno drugačija percepcija kolektivnog identiteta "s one strane nacionalne države i nacionalizma (bio on liberalan ili ne)". Vujačić miješa da je time uspješno prevaziđena strategija "ustavnog nacionalizma" iz Ustava 1992. godine, koja je bila "neliberalna i nedemokratska". Naime, "prema Ustavu Crne Gore iz 1992. godine Crna Gora je ustavno samorazumijevana kao etnička država 'na osnovu historijskog prava crnogorskog naroda na sopstvenu državu stečenog vjekovnim borbama za slobodu.'" *A tamo gdje se jedna multikulturalna zajednica etnički definiše kao država većinske nacije, uprkos unijetim pravima manjina, ona se shvata kao država određene nacije, a ne svih njenih građana.* Izbacivanjem iz ustavnog teksta "pozivanja na historijsko pravo crnogorskog naroda na sopstvenu državu, Crna Gora se definiše kao građanska država" (usp. Ilija Vujačić, 2019: "Kontekstualnost ustavnog patriotizma – crnogorske perspektive", Humanističke studije UDG, Podgorica; PDF dostupan na: <https://www.researchgate.net>; istaknuli – D.L. i D.I.).

Možda se sa stajališta političkog liberalizma radikalnoga engleskog tipa, ovakvo radikalno suprotstavljanje patriotizma i nacionalizma i može braniti, ali je s kontinentalnog poimanja demokratske države-nacije (uzorno na primjeru Francuske) neodrživo (francuska nacionalna država je istodobno i država svih svojih građana). Baš kao što je crnogorska nacionalna država, pod uslovom da je demokratska, istovremeno država svih svojih građana, bez obzira na uža etnička određenja. Jezgrovitije: u crnogorskoj demokratskoj nacionalnoj državi, odredba Crnogorac je sintetička: i politička (za sve građane) i etnička.

može bitno ideološki zamagliti kolektivnu nacionalnu samosvijest etničkih Crnogoraca, tjerajući ih u samorazorne tlapnje da su, biva, uzvišeni apstraktni građani koji se stide svoje povijesne individualnosti (jezika, kulture, običaja, crkve).

Ergo, politička bitka za Crnu Goru u ime ideje građanske države unaprijed je osuđena na historijski debakl. Đukanovićeva odgovornost u tom se pogledu ne može precijeniti. Zalud mu je sve njegovo vrhunsko taktičko političko umijeće, ako mu je strategija pogrešna.

Pa ipak, valja biti oprezan, kad je Đukanović u pitanju ništa nije kako se čini da jest. Naime, ako pomnije razmotrimo cjelinu Đukanovićeva političkog djelovanja, otkako je početno obavljao funkciju predsjednika Vlade (1991-1997), ako njegovo djelovanje i tada i kasnije shvatimo kao stalno odmjerenje snaga s Amfilohijem i njegovim srbocentričnim projektom, ako shvatimo da je godinama bio u poziciji da vuče iznuđene poteze da bi izbjegao direktnu konfrontaciju s jačim suparnikom, tada je možda i inovacija s tzv. građanskom državom objašnjiva kao način da se sačuva obraz i prikrije kobno odustajanje od crnogorske nacionalne države. Naime, kada se 2007. usvajao novi ustav obnovljene države možda je bilo nužno napraviti kompromis sa crnogorskim Srbima, tačnije, možda se Đukanović našao pred ucjenom moćnog Amfilohija da ako Crnu Goru ustavno definiše kao nacionalnu državu crnogorskog naroda, da će tada crnogorski Srbi zatražiti da to bude i njihova nacionalna država. S kojim pravom? S pravom koje je proisticalo iz činjenice da je srpski korpus u Crnoj Gori, prema popisu stanovništva iz 2003, brojao čak 31,99% (ili 198.414 pripadnika), a crnogorski samo 43,16 (ili 267.669 pripadnika). U takvim okolnostima bilo je jasno da je odredba o nacionalnoj državi crnogorskog naroda bila neprihvatljiva za crnogorske Srbe, jer bi tada bili, po definiciji, svedeni na status nacionalne manjine.

Možda je inovacija s građanskom državom bila izlaz iz nevolje da se izbjegne opasnost da se Crna Gora definiše kao država dva konstitutivna naroda. Opasnost je "izbjegnuta" tako da više nema nijednog konstitutivnog naroda. Svi su samo apstraktni građani apstraktne države.

Nevolja nije izmišljena, ali kako je uopšte nastala? Ne može se zaobići neuralgično pitanje kako je moguće da 2003. godine Crnogorci više nisu većina u svojoj zemlji, odnosno kako je moguće da Srba ima u tolikom broju? Odgovor se krije u odgonetanju logike procesa koji su se zbivali u Crnoj Gori između dva popisa stanovništva 1991-2003.

Usporedimo podatke:

1991:

Crnogorci – 380.467 (ili 61,86%)
Srbi – 57.453 (ili 9,34)

2003:

Crnogorci – 267.669 (ili 43,16%)
Srbi – 198.414 (ili 31,99%)

Saldo 90-ih je zaprepašćujući: nestalo je čak 112.798 etničkih Crnogoraca, a broj je Srba narastao za čak 140.951. Brojke se ne mogu objasniti nikakvim mehaničkim prilivom srpskog pučanstva, premda je i njega zacijelo bilo iz ratnih zona Bosne i Hercegovine i Kosova. Jedino moguće objašnjenje moralo bi biti da je vođena veoma uspješna politika srbizacije Crne Gore i Crnogoraca u smislu identifikacije s Miloševićevom politikom "svi Srbi na okup", pod duhovnim i političkim vodstvom Srpske pravoslavne crkve. Pritom nije riječ o inače nesumnjivoj crnogorskoj dvojnoj identitetskoj matrici, jer je deklariranih Srba u iole relevantnom postotku zabilježeno samo u popisu iz 1971. godine (7,46). Primjerice, u popisu iz 1981. Srba je bilo 3,32%.

Podaci o masovnom nestajanju Crnogoraca u očiglednoj su korelaciji s podacima o rastu moći, uticaja i bogatstva Srpske pravoslavne crkve u Crnoj

Gori u tom desetljeću. Strelovit rast SPC u Crnoj Gori nije moguće objasniti samo i prvenstveno velikim misionarskim radom mitropolita Amfilohija. Njemu je država morala biti potpuno na raspolaganju, kao svjetovna ruka njegova projekta. Amfilohijevo i Đukanovićevo političko i interesno partnerstvo bilo je čvrsto iskovano u ovom razdoblju, u kojemu je tada mlada hni premijer bio još neiskusni podređeni partner. Drastično svjedočanstvo povlaštenog statusa SPC u Crnoj Gori bio je odnos vlasti prema Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi, obnovljenoj 1993. Uprava, sudstvo i policija hotimično su i grubo diskriminirali i šikanirali CPC i uvijek bili na strani SPC. Pritisak SPC i strah vlasti od nje je bio toliki da se vlast tek 2000. godine usudila prihvatiti zahtjev CPC za registracijom. A u međuvremenu, između 1993. i 2000. godine, gotovo su svi sakralni objekti, bez ikakve zakonske osnove, dati ili u vlasništvo ili na korištenje SPC, kojoj je dozvoljeno i da se bavi lukrativnim poslovima i unosnim investicijama.

Upravo je opsluživanje megaplanova Amfilohija i njegove crkve, najveća i najteža istorijska hipoteka Mila Đukanovića kao političara.¹⁷ Pokazao je veli-

¹⁷ Teža i ozbiljnija i od mnogo poznatije njegove uloge u ratnim godinama, koja mu se obično prigovara. Ne bez razloga, dakako, ali najčešće neodmjereno i neobjektivno. Njegova suodgovornost u ratnohušakačkoj politici miloševićevske navodne odbrane Jugoslavije i "ugroženog srpstva" ne podliježe sumnji, ali se obično nedovoljno ističe da je tada rukovodstvo Crne Gore bilo doslovno bez ikakvog političkog subjektiviteta, a cijela zemlja pod potpunom vojnom okupacijom i ideološkom hegemonijom srpskog nacionalšovinizma. Tadašnji vazalski režim revno je i zdušno slijedio kao opčinjen srpskog Vožda, što ga ne opravdava, ali pokazuje da u ratnim godinama (1991-1995) prostor za otpor realno nije postojao, osim eventualnog upuštanja u potpunu neizvjesnost građanskog rata i spoljne agresije. Crnogorski kvislinški režim u cijelosti se u ratnim godinama obrukao dušmanskim odnosom prema izbjeglicama i progonom procrnogorskih i prozapadnih opozicionih partija i mirovnih pokreta i udruženja. Đukanovićev prijelom s tom sluganskom i destruktivnom politikom 1997-1998, kada je to postalo moguće i zamislivo, s pravom se smatra njegovim vrhunskim, upravo istorijskim, državničkim dosegom.

ku hrabrost i iznimno političko umijeće da se izvuče iz ralja Miloševićeve kolonizacije Crne Gore¹⁸, ali ni sva ta silna pamet i volja nisu ga nikada do kraja uspjele osloboditi željeznog stiska Amfilohijevog. Kada je ojačao svoju procrnogorsku poziciju i djelimično se politički osamostalio, Đukanović je uspio zaustaviti amfilohijevski projekt srbizacije i polako okrenuti trend, tako da je prema popisu stanovništva iz 2011. godine Crnogoraca bilo 278.865 (ili 44,98%), a Srba 178.110 (ili 28,73%).

Zaustavljanje politike srbizacije Crnogoraca je Đukanovićev *magnum crimen* u očima Srpske crkve u Crnoj Gori i Srba uopšte, ne samo crnogorskih. Dogodila se fascinantna mistifikacija o ugroženom srpstvu uprkos opisanome kataklizmatičnom nestanku čak 112.798 etničkih Crnogoraca, koji su se magično preobrazili i uzdigli u Srbe čiji je broj narastao za čak 140.951. Doista patološka inverzija: Crnogorci koji nestaju ugrožavaju Srbe koji bujaju! Osuđuje se politika etničkog inženjeringa nad Srbima iako se zbiljski provodi nad Crnogorcima! I kada je Đukanović najzad osvijestio da je nagrižena sama etnička i kulturna supstanca crnogorskog naroda, i zaustavio nekrofilni proces nestajanja Crnogoraca (do mjere da su prvi put u istoriji prestali biti ve-

¹⁸ Koliko je Đukanovićevo distanciranje od politike S. Miloševića bilo rizično, nije se zgorega podsjetiti. Evo kako je Srbija reagovala: "Srbija prekida trgovinski i platni promet sa Crnom Gorom, članicom dvočlane federacije, zatvara joj granice i prema Srbiji i prema susjedima. Na scenu je stupila Vojska Jugoslavije. Bez odobrenja tadašnje, od Crne Gore nepriznate Savezne vlade, u Crnu Goru se nije moglo ući niotkuda – ni sa kopna, ni sa mora, ni iz vazduha, čak i pošiljke humanitarne pomoći Vojska Jugoslavije je presretala, preusmjeravala na druga mjesta a neke pretovarivala u svoja skladišta. U Crnoj Gori je formiran tzv. Sedmi vojni bataljon Vojne policije, sastavljen od aktivista prosrpskih partija. Zadatak mu je bio da *disciplinuje* Crnu Goru i da u pogodno vrijeme pomogne rušenju crnogorske vlasti" (vidi: Živko M. Andrijašević/Šerbo Rastoder, 2006: *Istorija Crne Gore*, Centar za iseljenike Crne Gore, Podgorica, str. 494).

ćina u vlastitoj zemlji), tada su se na njega sručile, i od tada ne prestaju, najcrnje kletve o izdaji srpstva i kosovskog zavjeta, o neoprostivom vjerolomnom nožu u leđa. Sa stajališta etničkog ekskluzivizma crnogorskih Srba, crnogorski je narod, u mjeri u kojoj još nije srpski, u nesporazumu sa samim sobom, sa svojim pravim višim sintetičkim identitetom, kojemu se tvrdokorno i nerazumno separatistički opire.

Pa ipak postoji uvjerljivo objašnjenje za takvo masovno preobražavanje Crnogoraca u Srbe. U eri Slobodana Miloševića i tadašnje vojujuće srpske crkve bila je na djelu veoma agresivna ideološka revizija titoističkog nasljeđa, kojemu je navodni najveći krimen bilo zatiranje srpstva po svaku cijenu i perverzni društveni inženjering izmišljanja vještačkih antisrpskih nacija (Crnogoraca i Bošnjaka prije svega, čak i Makedonaca, a i na Hrvate pada izvjesna sumnja). Simboličko svjedočanstvo bjesomučnog antititoizma kao ideološkog plimnog vala koji je zapljusnuo i potopio tadašnje rukovodstvo Crne Gore (dotadašnje velike titoiste) predstavlja ukidanje Titograda (u aprilu 1992), simboličke prijestolnice Titove Jugoslavije. Nastupilo je veliko vraćanje korijenima, na stanje prije bezbožnoga titoističkog inženjeringa, vraćeno je staro ime Podgorica, a mnogi Crnogorci, posramljeni zbog svojih identitetskih zabluda iz "brozomornih" vremena (omiljena sintagma mitropolita Amfilohija i njegove duhovne braće) skrušeno se vraćaju svojem iskonskome srpskom nacionalnom bitku. Vjerujući da se vraćaju sebi, vratili su se oduhovljeni u okrilje Srpske pravoslavne crkve i Amfilohijevog projekta svetosavske Crne Gore.

Kada je nacionalna euforija splasnula, nakon masovnog otrežnjenja zbog izgubljenih ratova u ime "ugroženog srpstva", kada se sama Srbija najzad podigla protiv suicidalne politike "etničkog čišćenja" (1996/97), kada je procrnogorski dio ruko-

vodstva, s Đukanovićem na čelu, najzad prestao da funkcioniše kao servilni aparat srbizacije Crne Gore, tada je ogromna šteta već bila učinjena, koja će se sanirati desetljećima. I koja ni izdaleka još nije sanirana. Pa ipak, Tito nije nestao iz crnogorskoga kolektivnog pamćenja, ne samo kao ratni vođa antifašističkog pokreta, koji je u Crnoj Gori doista imao opštenarodni karakter, nego i kao državnik u čijoj je eri Crna Gora doživjela i društveni i ekonomski i kulturni i naučni preobražaj bez presedana u svojoj historiji. Dio te velike baštine predstavlja i svestrano subjektivisanje Crne Gore 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća kada je zaokružena republička državnost, kada su izgrađene nacionalne obrazovne i kulturne institucije i razvijena nacionalna samosvijest crnogorskog naroda. Ima neke višnje pravde u tome da se još za Amfilohijeva života, a njemu za inat, Podgorica usudila odužiti svjetskom državniku, čije je ime ponosno nosila u socijalističkom razdoblju, u 2018. godine podigla mu spomenik.

Imamo li, zaključno, u vidu cjelinu Đukanovićeva višedecenijskog političkog djelovanja, ne samo njegova velika dostignuća nego i znatna sustajanja, čini se da možemo zaključiti kako nakon demokratske promjene vlasti na parlamentarnim izborima 2020. još nije nastupio kraj ere Mila Đukanovića. Preživio je uspješno tri jasno različite etape (1991-1997; 1998-2006; 2006-2020) i zakoračio u sadašnju, četvrtu (od 2020). Tek ostaje da se vidi koja će biti njegova politička uloga u novoj eri pluralističke demokratije. Pred Đukanovićem, koji je najzad izašao iz fatalne sjene moćnog "arhiepiskopa cetinjskog", prvorazredan je izazov da u novom ambijentu pridonese, u granicama svojega osvjedočenog političkog umijeća i državnih sposobnosti, ublažavanju manihejske opreke "Mi ili On", koja nije samo bojni poklič njegovih neprijatelja nego i njegova vlastita fantazma da je on utjelovljenje i garantija crnogorske države. Najvažnije je da sam Milo Đukanović

shvati da više ne važi njegov, neizgovoren, politički slogan "Ja ili Oni", da osvijesti kako svojim kultom ličnosti dijeli i obeshrabruje umjesto da ujedinjuje i osokoljuje fragilni i fragmentisani crnogorski demos. Nastupilo je doba demokratije, u kojemu, ponovimo, on više nema presudnu i nezamjenljivu ali ima važnu i korisnu ulogu.

6. Crna Gora pred demokratskim pluralističkim izazovom

Sve što je rečeno upućuje nas na završno suočavanje s ključnim političkim problemom: da li parlamentarnom smjenom vlasti toliko zakašnjeli, najzad započeti proces uspostavljanja demokratskog pluralističkog sistema jača ili nagriza suverenu crnogorsku državu? Što je klasični problem odnosa države i demokratije kao neizbježne strukturne napetosti između suverenosti države, kao impersonalne vlasti (vlast ne pripada nikome), i demokratije, u kojoj vlast pripada narodu kao političkom subjektu.

Prvo što treba naglasiti jest da je već sama demokratska smjena DPS-ovske vlasti jednoznačno pozitivno dostignuće, čiju je važnost teško precijeniti. Malo je reći da DPS prelazi u opoziciju, a netačno da je dosadašnja opozicija preuzela zakonodavnu vlast i dio izvršne vlasti. Naime, glavni deficit crnogorske politike nije bio toliko monopol vlasti jedne stranke, koliko pogubna činjenica da je DPS imao jedva relevantnu unutarcrnogorsku političku opoziciju, ali da je zato imao masovnu antistemska protivcrnogorsku oporbu. Temeljna je razlika između opozicije (stranaka koje državu i opšte interese brane od uvijek mogućih uzurpacija vladajućih) i oporbe (koja dovodi u pitanje ne samo vladajuće nego i državu samu). Nema demokratske države bez demokratske opozicije, bez regularne izborne smjenjivosti na vlasti. Nije moguća država uopšte (ne samo demokratska) ako je protiv nje jaka antistemska oporba (kao što je koalicija oko Demokratskog fronta). Utoliko se

može reći da Crna Gora prvi put u svojoj historiji dobija u DPS-u, ako se demokratski reformira, potencijalno kontrolno sposobnu političku opoziciju, dovoljno snažnu da vlastitu državu može uspješno braniti od uzurpacija vladajućih.

U tom kontekstu, vratimo se još jednom navedenom intervjuu Mila Đukanovića zagrebačkom *Jutarnjem listu*. U njemu Đukanović demokratsku promjenu vlasti smatra "eksperimentom u koji je zemlja sada ušla", dodajući da vjeruje da ga "možemo izdržati".

O kakvom je eksperimentu riječ? Očito ponajprije o takvom da se "poslije 30 godina mijenja vlast", a to znači da "opozicija koja nikada do sada nije bila na vlasti mora se učiti tom poslu. A vlast se nakon 30 godina mora učiti opozicijskom djelovanju." Formulacija je simptomalno omaška (u freudovskom smislu), jer je neobično ustvrditi da se vlast mora učiti opozicijskom djelovanju. Nema nikakvog smisla reći da se vlast uči opozicijskom djelovanju – prema vlasti! Naime, on ne kaže, kao što bi morao, da se njegova stranka DPS "poslije 30 godine" mora učiti opozicijskom djelovanju. On zapravo kaže, i ne htijući, da se on sam, kao predsjednik države, mora učiti opozicijskom djelovanju – prema Vladi. Nije moguće da ne zna da bi on morao biti, kao državni poglavar, nadstranačka politička ličnost, a ne lider opozicije. Za sada mu još ne pada na pamet da je jedna od glavnih pretpostavki učenja DPS-a opozicijskom djelovanju da on prestane biti njen stranački lider. A to učenje znači da se DPS nauči djelovati politički, javno i snagom argumenata, a ne opstrukcijom funkcionisanja državnih organa. Drukčije rečeno, DPS se ne smije ponašati kao destruktivna antistemska oporba, nego kao konstruktivna opozicija.

Đukanović precizira da rezultatima parlamentarnih izbora nije "ugrožena crnogorska država": "Na ovim izborima nismo odlučivali o državi", o

tome je crnogorski demos mjerodavno i neopozivo odlučio na državotvornom referendumu 2006. No, istodobno, uz takvo isticanje da rezultatima parlamentarnih izbora i smjenom vlasti crnogorska država nije ugrožena, Đukanović dramatično upozorava da "ako bilo tko iz Crne Gore ili iz regije smatra da pod promjenom vlasti može ugroziti našu državu, mora znati da ćemo je braniti onako kako smo je branili vjekovima" (riječima: u šumi). Tvrdi da to nije nikakva "zla slutnja, a ni današnja realnost". Nije ustuknuo ni pred tvrdnjom kako u Crnoj Gori "stanje nije loše", štoviše da je "Crna Gora najstabilnije društvo na zapadnom Balkanu" (što bi tek bilo da je stanje loše i da društvo nije duboko polarizovano?).

Da će crnogorsku državu i njen međunarodni subjektivitet poštovati i nova vlast svjedoči priznavanje kontinuiteta vanjske politike u sporazumu čelnika triju pobjedničkih koalicija (još prije formiranja nove vlasti), kojim su čvrsto preuzeli obavezu da će poštovati međunarodne obaveze crnogorske države i da neće mijenjati dotadašnji kurs proevropske vanjske politike (članstvo u NATO-u i priključenje EU).

Detronizacijom DPS-a najzad se može početi djelotvorno razbijati fatalni amalgam sljubljenosti Partije i države. Bez dekonstrukcije partijske države nema niti može biti pravne države (liberalizacija režima, vladavina zakona, podjela vlasti, autonomija sudstva, zaštita subjektivnih prava). Samo što je ta dekonstrukcija tek nužan ali ne i dovoljan uslov za tranziciju prema pravnoj državi. Za sada, sudeći po opisanom ponašanju nove vlasti, vjerovatniji su scenariji po kojima se država oslobađa iz ralja jedne stranke samo da bi ponovno bila zarobljena kao privatni posjed nekoliko njih, pa umjesto pravne dobijamo partitokratsku državu.

Glavni paradoks nove vlasti ne očituje se samo u začudnoj činjenici da je konstituišu političke grupacije koje su se godinama oblikovale kao

oporbene i kao takve posve su se psihološki nespremlne našle u situaciji da preuzmu odgovornost za državu koju su do juče uporno i fanatično ostrašćeno denuncirale. To su stranke i grupacije udružene u najjaču koaliciju čak 11 političkih subjekata "Za budućnost Crne Gore", koja je osvojila 27 poslaničkih mandata. Da je samo ta krajnje nepravilna i heterogena koalicija koalicijâ osvojila većinsku podršku, bilo bi veoma teško očekivati da može skladno djelovati i djelotvorno funkcionisati kao izvršna vlast.

No vidjeli smo da u novu političku vlast pobjedničke 41-orice ta najjača skupina uopšte nije uključena. Njenim čelnicima nije omogućeno da preuzmu ni egzekutivu ni legislativu, kao što je uobičajeno po demokratskim standardima. Te su funkcije pripale znatno slabijim partnerima, Demokratama (10 poslanika) i URA-i (4). Točnije, premijerski mandat pripao je nosiocu pobjedničke liste formacije "Za budućnost Crne Gore", prof. dr. Zdravku Krivokapiću, koji po personalnom profilu ne pripada Demokratskom frontu i pridruženim strankama i grupacijama. Znamo i zašto, zato što ga je svojim autoritetom nametnula "prevažna adresa" "arhiepiskopa cetinjskog".

Prisjetimo se zašto je mitropolit Amfilohije odbio da podrži uključivanje DF-a u svoju Vladu i kako se, nakon Amfilohijeve smrti, premijer Krivokapić dodatno udaljio od čelnika Demokratskog fronta. Ponudili smo i objašnjenje da je time spriječeno da izravna vučičevska anticrnogorska ekspozitura preuzme državu u svoje ruke. Otuđa DF u Skupštini djeluje i dalje kao neodgovorna oporba, koja huškačkim diskursom zagađuje javni prostor demokratskog oblikovanja političke volje. Za Demokratski front kao oporbu su i sadašnja Vlada i sadašnja država Crna Gora tek provizorijum, koji se mora još trpjeti, do povoljnijih vremena. Nije isključeno da bi se mogli ponovo, kao i 2016, avanturistički upustiti u van-

parlamentarno nasilno zbacivanje vlasti morskog im premijera (ako im se tako naredi, finansira i organizuje iz srbijansko-ruske centrale).

U odnosu spram takve vlasti pred opozicijskim DPS-om (kao i pred kritičkom javnošću) je veoma složen i delikatan politički zadatak. Ponajprije, DPS mora precizno razlikovati trojnu strukturu nove vlasti i ne dozvoliti sebi da ikad objektivno bude saveznik velikorpskoga destruktivnog Demokratskog fronta u frontalnom napadanju i rušenju sadašnje Vlade. Vidjeli smo da Vlada još uvijek ne uspijeva funkcionisati djelotvorno, što se i moglo očekivati s obzirom na to da je po svom personalnom sastavu i političkom profilu crkveno-ekspertska-manjinska (čvrsto je podupire samo 14 poslanika!). Rušiti takvu vladu, s generalnim optužbama da je "okupaciona", "neprijateljska", "izdajnička", znak je belicističke i neliberalne političke kulture, koja izravno šteti pravnoj normalizaciji i demokratskoj konsolidaciji institucija. Umjesto kletvom na kletvu, kao da je crnogorsko društvo na rubu vjerskoga krstaškoga rata, opozicijska politička odgovornost nameće obavezu saradnje i tolerancije, štoviše *konstruktivne pomoći Vladi*, promišljenim prijedlozima i konkretnim racionalnim *ad rem* korektivnim djelovanjem. U procesu učenja demokratskim pravilima i standardima, opozicija oko DPS-a ne smije sebi dozvoliti da napušta nezamjenljivi prostor parlamentarne debate, čime jača politički defetizam, a logika dijaloga ustupa mjesto vanparlamentarnoj populističkoj mobilizaciji i golom nasilju.

Obratimo pažnju i na političku ulogu malene crnogorske opozicijske grupacije (URA), koja je preuzela na svoja nejakta pleća odgovornost da se svojim ucjenjivačkim potencijalom postavi kao jamstvo odgovornosti i državotvorne zrelosti nove koalicijske vlasti. U ovih šest mjeseci djelovanja te grupacije, ne čini se da je politički i intelektualno dorasla toj preteškoj zadaći, povija se

pod pritiscima sa svih strana, kombinuje prekomjernu agresivnost i revanšistički voluntarizam (potpredsjednik Vlade Abazović) prema DPS-u i Milu Đukanoviću, s potpuno neprincipijelnim podupiranjem i najsumnjivijih poteza i inicijativa parlamentarne većine. Poučena negativnim iskustvom nestajanja ili marginalizacije svih crnogorskih političkih grupacija koje su prethodno saradivale s DPS-om (paradigmatski slučaj Pozitivne Crne Gore), URA se upustila u gotovo samoubilačku igru vatrom, u kojoj je sve karte stavila na misiju rušenja morskog im Mila Đukanovića – kao da im nedostaje političke imaginacije da zamisle da bi Crnoj Gori nakon njihove avanturističke terapeutike moglo biti mnogo gore nego što jest. Ostaje ipak nada da će iz konkretne političke prakse ubrzo, dok ne bude prekasno, možda dokućiti da se realnije pozicionišu, odustanu od revanšističkog maksimalizma, posvete se realnim problemima reformisanja a ne miniranja starog režima i njegovih institucija. Ima među njima dovoljno pametnih ljudi, koji bi mogli uvidjeti ko su im mogući saveznici, ko demokratski protivnici, a ko zbiljski neprijatelji.

O kakvim je problemima riječ neka posvjedoče i dva poučna konkretna primjera iz recentne parlamentarne prakse.

Prvi primjer: već smo naglasili važnost političkog poteza premijera Krivokapića koji je zahtijevao ostavku ministra Lepasovića, kao i to da ju je ministar odbio dati i odluku prepustio Skupštini. Vidjeli smo i to da se Demokratski front suprotstavio premijeru i odlučno odbio da ga u tome podrži. Bečićeve Demokrate odlažu stavljanje te tačke na dnevni red Skupštine i odrješito ističu da oni neće rušiti ministra zajedno s DPS-om (nego s kime će?). A sam DPS bojkotuje rad Skupštine i ističe da neće pomagati Vladi i premijeru da se konsoliduju time što bi podržao smjenu ministra Lepasovića! U tom slučaju, očito

je da se DPS ne ponaša razborito, kao da se pribojava da u bilo čemu pruži podršku premijeru, čak i kada on to nesumnjivo zaslužuje. Umjesto da premošćuje sukobe i rješava probleme, opozicija takvim ponašanjem produbljuje konflikte i paralizira djelovanje vlasti, kao da ne shvata i ne želi prihvatiti svoju konstitutivnu korektivnu funkciju. A ako možda mnije da je ovo najgora vlada, koja se može zamisliti, veoma se vara, ima mnogo gorih od nje u vladajućoj grupaciji. Rušiti s vučičevcima Vladu Crne Gore bio bi znak manjka elementarne političke inteligencije.

Drugi primjer: na sjednici Skupštine Crne Gore (9.6.2021.) poslanik Bošnjacke stranke Ervin Ibrahimović iznio je Prijedlog rezolucije o genocidu u Srebrenici (u ime skupine poslanika (Ervin Ibrahimović, Dragutin Papović, Damir Šehović, Raško Konjević, Genci Nimanbegu, Fatmir Đeka i Andrija Popović). Obrazložio je da Prijedlog rezolucije podrazumijeva, između ostalog, da parlament osudi i prizna da se u Srebrenici jula 1995. godine desio genocid i da je ubijeno preko 8.000 Bošnjaka. Tekst rezolucije predvidio je i da se 11. jul proglasi Danom sjećanja na žrtve Srebrenice.

"Smatram da na osnovu pravosnažne presude Haškog tribunala i Međunarodnog suda pravde i na osnovu usvojenih rezolucija u Evropskom parlamentu i Kongresu SAD-a, usvajanjem Rezolucije u ovom parlamentu Crna Gora će nedvosmisleno pokazati da joj je mjesto u društvu razvijenih demokratija" – rekao je Ibrahimović.

Očekivano, poslanici Demokratskog fronta (Jovan Vučurović) zgroženo su odbacili Prijedlog rezolucije o genocidu u Srebrenici, tvrdeći da je riječ o gruboj provokaciji koja smjera "satanizaciji srpskog naroda". Također očekivano, DF-u su se u odbijanju Rezolucije pridružili Demokratska Crna Gore (Boris Bogdanović), Pokret za promjene (Branko Radulović) i Socijalistička narodna

partija (Vladimir Joković). Nasuprot njima, Rezoluciju su snažno podržali opozicioni Socijaldemokrate (zastupnik Ivan Brajović, istaknuo je da za njegovu stranku "nema dileme da se u Srebrenici desio najmonstruozniji zločin u Evropi nakon Drugog svjetskog rata" i dodao da "presuda generalu Ratku Mladiću treba da pokaže što se sve desilo u Srebrenici") i Socijaldemokratska partija (zastupnica Draganja Vuksanović-Stanković, za koju "genocid u Srebrenici nije političko, nego civilizacijsko pitanje", a "poricanje genocida je posljednji stepen genocida").¹⁹

Granični primjer Srebrenice kao svjetski poznatog i od svih mjerodavnih međunarodnih pravosudnih i političkih instanci osuđenog masovnog zločina u sklopu zločinačke politike "etničkog čišćenja" bio je tačka civilizacijskog rascjepa u sklopu parlamentarne vladajuće većine. Iz vladajuće većine, za Rezoluciju su se izjasnili jedino zastupnici kluba "Crno na bijelo" Suada Zoronjić i Srđan Pavićević. Pritom je zastupnica Zoronjić upozorila: "Vi gospodo iz Bošnjačke stranke morate znati da ovu Rezoluciju možete izglasati samo sa UROM. Koliko su vam odani vaši koalicioni partneri pokazuju ove prazne klupe".

Upozorenje je u tom trenutku bilo na mjestu, klupe su bile prazne, nije bilo poslaničkog bloka DPS-a. Taj bi se blok doista bio grdno obrukao da je, čak i u ovako dalekosežnoj tački, nastavio bojkotovati rad Skupštine i time onemogućio usvajanje Rezolucije. U tom bi slučaju svoje uskogru-

¹⁹ Vuksanović-Stanković je istakla:

"Danas je Crna Gora obrukana jer ima ministra pravde koji negira genocid u Srebrenici. Negira ga dovodeći u pitanje legitimitet međunarodnih sudova koje Crna Gora prihvata, sa glupavim izgovorom da ne zna da li je bio genocid, jer u njemu nije učestvovao, već da jedino dželatli i žrtve kažu da je bio ili nije bio. Zbog takvog vrijednosnog sistema koji se prezentuje u ime Vlade Crne Gore sinoć smo bili tema u UN gdje Bramerc upoznaje cijeli svijet da je u Crnoj Gori ministar pravde porekao genocid u Srebrenici nakon što su vlasti i Vlada imale čvrst stav o poštovanju presude međunarodnog suda."

de strančarske kalkulacije pretpostavio državnim interesima, kao da im je ispod "partijske" časti da se nađu u većini skupa s UROM. Shvativši u posljednjem trenutku da bi takvo ponašanje bilo nerazaborito, DPS je preuzeo političku odgovornost i vratio se u poslaničke klupe da bi omogućio Skupštini da 17. juna 2021. godine izglasa, dvotrećinskom većinom (glasao je 81 poslanik, 55 za, 19 protiv, 7 uzdržanih²⁰) Rezoluciju o genocidu u Srebrenici. Odluku o usvajanju Rezolucije komentarisala je Bošnjačka stranka, istakavši da je time Crna Gora "poslala snažnu poruku da je centar demokratije i da su suočavanje s prošlošću i poziv na pomirenje pravci kojima iskreno želi ići većinska Crna Gora". Izrazili su i zadovoljstvo da je njihov prijedlog rezolucije "naišao na širok krug podrške, kako među partijama opozicije, tako i unutar vladajuće strukture".

Treba zapamtiti taj datum, 17. jun 2021, jer označava krupan napredak, možda i prekretnicu, u politički odgovornom djelovanju crnogorskog parlamenta. Na toj istoj sjednici, naime, došlo je napokon i do raspleta stalno odlaganog rješavanja pitanja smjenjivanja ministra pravde, ljudskih i manjinskih prava Vladimira Leposavića. Poslanici su većinski podržali zahtjev premijera Krivokapića da se kontaminirani ministar razriješi s te funkcije zbog relativizacije genocida u Srebrenici. O razrješenju Leposavića glasalo je 80 poslanika, 43 za, 27 protiv, dok je uzdržanih bilo 10.

Konstruktivnim vraćanjem u redovni skupštinski rad i doprinosom u oblikovanju većinske političke volje u državnom interesu i u podršci Vladi Crne Gore, opozicioni DPS savladao je prvu veliku lekciju iz demokratske političke kulture i pomogao da se pred očima javnosti istjera na čistac oporbno opstrukcijski karakter Demo-

²⁰ Za Rezoluciju su glasali: opozicioni blok oko DPS-a (40), Demokratska Crna Gora (10), URA (4), i Branka Bošnjak, poslanica iz Pokreta za promjene (1).

kratskog fronta, koji je odmah najavio da će do daljnijega bojkotovati plenarni rad parlamenta zbog ovih istorijskih odluka, koje su po njihovom sudu, rezultat "neprincipijelne koalicije od DPS-a i djelova Vlade Crne Gore" (poslanik DF-a Slaven Radunović).

Samo što Demokratski front obmanjuje i sebe samoga i javnost: svojim grubo belicističkim, upravo pogromaškim diskursom, DF se sektaški netolerantno profilisao kao *ekstremistička bojovna fronta*, kao antidemokratska i antiparlamentarna formacija, koja je i do tada opstruirala rad parlamenta, kao polja argumentovane debate, razmijene mišljenja i umijeća postizanja kompromisa unutar pluralne političke elite. Takvom DF-u i nije mjesto u parlamentu, ni kada je formalno u njemu. Pa onda bolje da i nije. Valja mu kao takvom izaći u susret, prepoznati ga kao antidemokratsko strano tijelo i konsenzualno ga izolovati da ne kvari atmosferu, nagrđuje demokratiju i ruši državu.

Nova vlast (Skupština i Vlada) preživjela je prvo veliko iskušenje s kojim se suočila. Demokratijom je odbranjena država i njezina evropska perspektiva. Tek ćemo vidjeti je li nova vlast doista naučila da ne može valjano funkcionisati bez korektivne funkcije odgovorne političke opozicije, kao partnera a ne neprijatelja.

Glavno iskušenje tek predstoji, utanačenje i potpisivanje Temelnog ugovora između Vlade Crne Gore i Srpske pravoslavne crkve. Dok očekujemo i taj rasplet, ne možemo prenatragiti ireverzibilni civilizacijski iskorak Crne Gore iz ralja srpskog sveta, iskorak koji nedvojbeno predstavlja odluka da se 11. jul u Crnoj Gori obilježava kao **Dan sjećanja na žrtve Srebrenice**.²¹

²¹ S pravom je upozoreno na paradoks da je i sama Srbija svojevremeno bila iskoračila iz opsesija "srpskim svetom": "Politička klasa u Beogradu je ... još prije 12 godina točno znala da se u Srebrenici dogodio genocid i da je priznanje tog genocida nešto što Srbija mora napraviti." Naime, "Srbija već dvanaest godina,

Možemo zaključiti da su rezultati parlamentarnih izbora 2020. godine, načelno, ponajprije višestruko pozitivni, ili da bi barem mogli biti, kao demokratski obzor razvoja Crne Gore. Otvorio se krajnje složen i kontroverzan politički proces, mnogo teži i zahtjevniji nego u autoritarnom režimu, u kojemu se Crna Gora suočava s velikim neizvjesnostima i ne manjim opasnostima. Glavna neizvjesnost je u tome što je potpuno otvoreno pitanje može li nova koalicijska vlast, s brojnim akterima i raznorodnim interesima i pogledima, doista djelotvorno djelovati, kao uspješan menadžerski i politički tim, kada nam iskustvo, recimo, Srbije (DOS-ova Đinđićeva vlada) i Hrvatske (Račanova SDP-HSLS-HSS-HNS vlada), pokazuje koliko takve vlade iziskuju političke razboritosti, tolerancije i uzajamnog uvažavanja.

Glavna je opasnost da se crnogorski građani uplaše od sebe samih i posumnjaju u svoje političke kapacitete, da ih krupne početne poteškoće uspostavljanja pluralističke demokratije ne obeshrabre i ne "pobjegnu od slobode". Izabrali su novu vlast na demokratskim parlamentarnim izborima i prva će im pouka biti da je smjenjivost vlasti samo nužan ali ni izdaleka još i dovoljan preduvjet za maksimiranje njihovih svestranih ljudskih potencijala i za emancipaciju građanskog društva od tutorstva političke vlasti.

od marta 2010. ima parlamentarnu rezoluciju o osudi genocida nad 8 tisuća Bošnjaka u Srebrenici. Ta se rezolucija formalno zove Deklaracija o Srebrenici, poziva se na presudu Međunarodnog suda u Haagu (ICJ) o osudi genocida u Srebrenici, iako formalno ne spominje riječ genocid, ali je ona de facto buhvaćena tekstom koji je, kao umijeće mogućega, Tadićeva administracija uspjela provesti kroz Skupštinu Srbije, nakon burne rasprave, ali formalno uvjerljivom većinom od 127 glasova za, uz samo 27 glasova protiv" (vidi Davor Gjenero, 2021: "Vučić prijetnjama razotkrio samog sebe", portal Antena M, 19. juna; vidi i Borislav Višnjić, 2021: "Oluja nad Beogradom: Žestoka dezinformaciona kampanja tabloida nakon usvajanja Rezolucije o Srebrenici. Izmislili su da su Srbi proglašeni genocidnim, Krivokapića optužuju za izdaju", *Pobjeda*, 19. jun).

Država Crna Gora, otkad je sebe simbolički osakatila odustajanjem od toga da se naziva "republikom", sada napokon ima priliku, nazivu uprkos, da u svojoj viševjekovnoj republikanskoj tradiciji i duhu nepokorovanja koji joj je svojstven, pronade i razvije svoju slobodarsku dušu, svoj suvereni nacionalni individualitet.

Zaključno ponovimo stav iz Saopštenja naše Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske da nas je dugogodišnje iskustvo "naučilo da imamo povjerenje u razboritost građana Crne Gore, u njihov borbeni demokratski potencijal da se uspješno suprotstave opakim tendencijama da se u ime demokratije razmašu retrogradne snage i regresivni asimilatorski, hegemonistički i kleronacionalistički procesi. Kao i vazda, našu podršku uživaju svi istinski borci za suverenost Crne Gore, svi koji je demokratski grade i pravno čuvaju, svi koji su ponosni na svoju baštinu i samosvjesno oblikuju svoju budućnost, svi koji znaju ... da drugoga čuvaju od sebe, ali da nikada i nikome ne daju svoje, da sačuvaju svoju državu" (vidi "Pobjeda", 24.09.2020; dostupno na:

<https://www.pobjeda.me/clanak/nacionalna-zajednica-crnogoraca-hrvatske-podjele-duboke-ali-i-dalje-vecinska-podrška-suverenosti-crne-gore>).

Literatura

- Adžić, Novak, 2000: *Kratka istorija Crnogorske pravoslavne crkve*, Dignitas, Cetinje.
- Andrijašević, Živko M., 1999: *Nacrt za ideologiju jedne vlasti*, Conteco, Bar.
- Andrijašević, Živko M./Rastoder, Šerbo, 2006: *Istorija Crne Gore: od najstarijih vremena do 2003*, Centar za iseljenike, Podgorica.
- Andrijašević, Živko, 2008: *Crnogorska crkva 1852-1918: Studija sa zbirkom dokumenata o Pravoslavnoj crkvi u Knjaževini/Kraljevini Crnoj Gori*, Filozofski fakultet, Nikšić.
- "Apel za osudu ugrožavanja mira u Crnoj Gori i regionu od strane Beograda" (znan pod nazivom "Apel 88").
- Bajto, Nikola, 2020: Milo i podstanari, *Novosti*, br. 1056, str. 20-21.

Belada, Nikola, 2015: Zakon o slobodi vjeroispovijesti je pravno utemeljen, *Matica* (XVI) 64: 73-80.

Belada, Nikola, 2018: U očekivanju Zakona o vjerskim slobodama, *Matica* (XIX) 47-56.

Bešker, Inoslav, 2020: Čije je pravoslavlje u državi Mila Đukanovića?, *Globus*, 13. veljača.

Bojović, Rade/Samardžić, Novica (ur.), 2014: *Crna Gora na evropskom putu*. Program Matice crnogorske, Matica crnogorska, Podgorica.

Cerović, Novica, 2020: Repriza dubokog neznanja, *Matica* (XX) 81: 632-636.

Ćosović, Miroslav, 2013: *Njegos je izmislio srpsku narodnost Crnogoraca*, Cetinje.

Đilas, Milovan, 2013: *Njegos*, Štampar Makarije/Oktoih, Beograd/Podgorica.

Đorđević, Mirko, 2010: *Kišobran patrijarha Pavla: kritika palanačkog uma*, Peščanik, Beograd, dostupno na: <https://www.scribd.com/document/52643462/Mirko-Djordjevic-kisobran-patrijarha-Pavla>; stranica posjećena 23.04.2021).

Đorđević, Mirko, 2015: *Negativna svetosavska paralipomena*, Vojvođanska politikološka asocijacija (VPA), Novi Sad, edicija "Politeja".

Đorđević, Mirko, 2020: Srpska organicistička misao, *Matica* (XX) 81: 505-546.

Hastings, Adrian, 2013: *Gradnja nacionaliteta*, Adamić/Buybook, Rijeka/Sarajevo.

Hegel, G.W.F., 1966: *Filozofija povijesti*, Naprijed, Zagreb (preveo: Viktor D. Sonnenfeld).

Hegel, G.W.F., 1987: *Fenomenologija duha*, Naprijed, Zagreb (preveo: Milan Kangrga).

Ičević, Dušan, 2019: SPC u Crnoj Gori – država u državi, *Matica* (XX) 79: 59-88.

Ivanović, Ivan, 2020: Religija na početku novog milenijuma, *Matica* (XXI) 81: 457-484.

Jovanović, Slobodan, 1991: *Iz istorije i književnosti*, sv. II, BIGZ/Jugoslavijapublik/Srpska književna zadruga, Beograd [tom 12 Sabranih dela Slobodana Jovanovića; v. ogled "Jedan prilog za proučavanje srpskog nacionalnog karaktera (1964)", str. 543-573; uz "Dodatak", iz 1957, str. 574-582].

Koprivica, Veseljko, 2005: *Amfilohijeva sabrana ne-djela*, Vijesti, Podgorica (1. izd. 1999; u elektroničkom izdanju, koje hroniku prati do današnjih dana, može se naći na adresi: <https://vkoprivica.blogspot.com>).

Jovanović, Vladimir, 2015: Crkveno politikanstvo (povodom

primjedbi SPC na Nacrt Zakona o slobodi vjeroispovijesti), *Matica* (XVI) 64: 43-72.

Lalović, Dragutin, 2000: Problemi konstitucije crnogorske suverene države, *Matica* (časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu) (1) 3: 7-16.

Lalović, Dragutin, 2008: *Države na kušnji*, Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske/Disput, Zagreb, bibl. "Luča".

Lalović, Dragutin, 2016: Tranzicija – od kuda, kako, prema čemu? (uz desetu obljetnicu obnove nezavisnosti suverene evropske Crne Gore), izlaganje na Skupštini Matice crnogorske, 28. maja 2016, u Podgorici (objavljeno u: Samardžić, Novica/Barović, Danka (ur.): *Godišnjak Matice crnogorske 2017-2018*, Matica crnogorska, Podgorica, str. 60-67.

Lalović, Dragutin, 2020: *Doba države. Država – između republike i carstva*.

Lambrichs, Louise L., 2007: *Vukovar nikad nećemo vidjeti*, Naklada Luka, Zagreb.

Lambrichs, Louise L., 2008: Genocid. Poricanje i ponavljanje u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni, *Evropski glasnik*, 13: 7-19).

Lompar, Milo, 2016: *Duh samoporicanja*, Catena mundi, Beograd.

Lompar, Milo, 2018: *Sloboda i istina*, Catena mundi, Beograd.

Lovrenović Ivan/Jergović, Miljenko, 2010: *Bosna i Hecegovina. Budućnost nezavršenog rata*, Novi Liber, Zagreb.

Karadžić, Vuk, 1987: *Etnografski spisi * O Crnoj Gori*, Prosveta/Nolit, Beograd.

Papović, Dragutin, 2020: Srpski kleronacionalizam i pojava ideje o obnovi Crnogorske pravoslavne crkve, *Matica* (XXI) 81: 203-242.

Pašalić, Davor, 2020: Vučić pokušava zadržati Crnu Goru pod beogradskim patronatom, *Nacional*, 7. siječnja, br. 1133, str. 42-45.

Pavlović, Srdja, 2007: *Balkan Anschluss. The Annexation of Montenegro and the Creation of the Common South Slavic State*, Purdue University Press, West Lafayette.

Perović, Dragan B., 2020: Anticrnogorska propaganda iz Srbije, *Matica* (XXI) 81: 263-312.

Perović, Gojko, 2020: Đukanović narušava sekularnost države, *Novosti*, br. 153, str. 19 (intervju).

Popović, Miodrag, 1976: *Vidovdan i časni krst. Ogled iz književne arheologije*, Slovo ljubve, Beograd.

Radonjić, Radovan, 2008: *Montenegro: de te fabula naratur*, NZCH/Disput, Zagreb (vidi poglavlje "Vjerske organizacije u novom Ustavu", str. 201-216).

Radonjić, Radovan, 2019: Teorije o odnosu crkve i države, *Ma-*

tica (XX) 79: 93-122.

Radulović, Dragan, 2019: SPC je posljednji politički relikv iz 1918. godine, *Vikend novine*, 22. juni.

Rousseau, Jean-Jacques, 1993: *Politički spisi*, Informator/Fakultet političkih znanosti, Zagreb (priredio: Dragutin Lalović).

Samardžić, Slobodan, 2019: "Militantni ateizam pravi crkvu", blog "Srbija i svet", 17. juni.

Samardžić, Slobodan, 2020: "U Crnoj Gori je sukob između površne sadašnjosti i duboke prošlosti", blog "Srbija i svet", 3. februar.

Šarkinović, Hamdija, 2020: Svetosavlje kao ideološko-politički program, *Matica* (XXI) 81: 395-414.

Sekulović, Aleksandar, 2020a: "Pravoslavni džihad", sajt Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, 5. januar.

Sekulović, Aleksandar, 2020b: "Aneksiona kriza", sajt Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, 5. februar.

Sekulović, Aleksandar, 2020c: "Aneksija Crne Gore kao zame-na za Kosovo", *Danas*, 12. mart.

Sekulović, Aleksandar, 2020d: "Hibridni Freedom House", sajt Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, 10. maj.

Sekulović, Aleksandar, 2020e: "Natrag u srednji vek", sajt Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, 2. jul.

Sekulović, Aleksandar, 2020f: "Udruženi pothvat", sajt Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, 11. avgust.

Sekulović, Aleksandar, 2020g: "Nekoliko opservacija o izborima u Crnoj Gori", sajt Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, 15. septembar.

Sekulović, Aleksandar, 2020h: "Crna Gora u globalnom nadmetanju", sajt Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, 25. oktobar.

Sekulović, Aleksandar, 2021: "Kleronacionalistički anšlus", sajt Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, 6. januar.

Šistek, František, 2015: *Narativi o identitu. Izabrane studije o crnogorskoj istoriji*, Matica crnogorska, Podgorica.

Špadijer, Marko, 2020: Virus litija, *Pobjeda*, 13. mart.

Tamir, Jael, 2002: *Liberalni nacionalizam*, Filip Višnjić, Beograd.

Tomanić, Milorad, 2001: *Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj*, Medijska knjižara Krug, Beograd.

Vujačić, Ilija, 2017: "Političke ideje u Gorskom vijencu" (dostupno na: <https://canupub.me> > Doss > 495-Besj.-o-Njeg > B).

Vujošević, Ilija, Vlast nije obezbijedila lojalnost prema državi, *Matica* (XX) 81: 637-646.

Zeković, Sreten, 2010: Sijamstvo svjetovne i crkvene opozicije, *Matica* (XXI) 81: 141-180.

Svi protiv jednoga, jedan nasuprot svima? (osvrt na rezultate X. hrvatskih parlamentarnih izbora 5. srpnja 2020)

piše: Dragutin Lalović

1. Prolog: rezultati X. hrvatskih parlamentarnih izbora, 2020. – svi protiv jednoga

Premda nije neobično da su parlamentarni izbori personalizirani, ipak je doista iznimno da su tako ekstremno fokusirani na jednu jedinu osobu, kao što su bili ovi posljednji za hrvatski Sabor: svi protiv Plenkovića! Cijeli spektar političkih opcija, od "čisto desnih" (Domoljubni pokret) i desnocentrističkih (Most), do lijevo-liberalne Restart koalicije, liberalne Stranke s imenom i prezimenom te lijevo-zelene koalicije Možemo! – svi su se svim snagama obrušili na njegovo političko rušenje. U tome su bili toliko "uvjerljivi" da se u široj javnosti samo učvrstilo uvjerenje da na našoj političkoj sceni Plenković uopće nema iole dostojnoga i ravnopravnog takmaca.

U oštroj konkurenciji denuncijacija Plenkovića i njegova HDZ-a nije htjela zaostati ni "pristojna" Restart koalicija, napose čelnici SDP-a (Bernardić, Ostojić, Grčić). Koliko je njihova kampanja bila agresivna, a demoniziranje Plenkovićeve vlade neodmjereno, sažima se u huškačkom duhu njihove samoubilački nerazumne poruke hrvatskim biračima:

"Ili korupcija, lopovluk i fašizam za najcrnju Hrvatsku u povijesti, ili RESTART koalicija za novi početak, bez korupcije, nepravde i diskriminacije".

Predizborne ankete elektorata i stručne prognoze o mogućim rezultatima izbora, čak i najopreznije, predviđale su ili neizvjesnu borbu između dvaju glavnih protivnika, HDZ-a i Restart koalicije,

ili pak tijesnu a ponekad i izrazitu pobjedu Restart koalicije nad HDZ-om (do desetak mandata više). Neke prognoze predviđale su tako da će HDZ dobiti tek 50-ak, a SDP čak 60-ak mandata. Prognoze su teško mogle biti promašenije: HDZ je dobio 66, Restart koalicija 41 (sam SDP – 32). Ostali: Domovinski pokret – 16, Most – 8, Možemo – 7, Stranka s imenom i prezimenom – 3, HNS – 1, Reformisti – 1.

1.1. Desničarska ocjena rezultata izbora

Još u šoku i nevjerici, desničarski publicist, glavni urednik neoustaškog *Hrvatskog tjednika*, zdvojno se oglasio odmah nakon izbora. U uvodniku "Plenković pobijedio – Hrvatska izgubila", Ivica Marijačić zdvaja nad neočekivanim rezultatima izbora. Pa svojstvenom mu pameću i rječnikom ustvrđuje: "... Plenković pobijedio, izbjegao političku smrt i odmah sklopio koaliciju s Pupovcem, Radinom, Kajtazijem, Čačićem, dakle s Jugoslavenima, iredentistima, Srbima, četnicima, ratnim profiterom, albanskim ciganinom i bivšim oficijom JNA kojega su zarobili hrvatski branitelji kao agresora. Sa svima, samo ne s Hrvatima i sa 'Škorinim ustašama'" (vidi *Hrvatski tjednik*, br. 824, 9.7.2020, str. 4).

Slijedi ocjena da je "nakon ovako uvjerljive pobjede za Hrvatski sabor", Plenković "postao praktički apsolutni gospodar hrvatske politike". Opredjeljujući se za Plenkovića, građani su se opredjelili za *status quo* i odbili "avanture s promjenama". No veoma niska izlaznost na izborima (glasalo je samo 46% biračkog tijela), iskazuje "osjećaj tjeskobe" da se "ništa ne može promijeniti u Hrvatskoj", što bi moglo "paralizirati mlade ljude i dovesti ih do ludila" te ih navesti na odlazak iz zemlje.

Slijedećeg tjedna, nakon što se malo pribrao od početnog šoka, autor nastavlja svoj četvorogodišnji križarski rat protiv Plenkovića i njegova HDZ-a. Pod bogougodnim naslovom "Izdajnik s

legimitetom stvorio koaliciju koje se svaki čestiti Hrvat treba stidjeti", čitateljstvo se upozorava da Plenković nije samo "izdajnik" (oznaka kojom ga te novine časte trajno i sladostrasno), nego je i lažna veličina, "liliputanac" koji se usuđuje samozaljubljeno uspoređivati s "velikanom" Tuđmanom. A njegov HDZ nema, osim imena, ništa zajedničko s autentičnim HDZ-om. "Tuđman je gradio i čuvao slavni, jedinstveni, domoljubni i narodni HDZ, kao povijesni projekt, kao stranku, kao blistavu i spasonosnu ideju..." (str. 19). Nasuprot tome, Plenkovićev "HDZ već dugo nije ni desna, ni konzervativna, ni domoljubna, ni Tuđmanova politička stranka, nego klasična ljevičarska sljedba i klijentelistički hranidbeni lanac ljudi bez vjere, nacije i ideologije..." (str. 17; istaknuo – D.L.).

Plenkovićeve pak "autentična politička priroda" je "anacionalna, ljevičarska, liberalna, globalistička" (*Hrvatski list*, br. 825, 16.7.2020, str. 19).

1.2. Rezultati izbora – pogled tradicionalne ljevice

Tradicionalna ljevica dvostruko je poražena. SDP nije samo hametice potučen od HDZ-a, nego mu se i na lijevom krilu pojavila nova ljevica, aktivistički borbena, samosvjesna i s novim privlačnim političkim likovima, prekaljenim u uspješnoj rovovskoj borbi protiv zagrebačkog gubernatora Milana Bandića.

Naravno da takav svoj teški poraz, a zapravo debakl, SDP tumači kao pobjedu desnice, koja po njegovoj računici ima golemu prevlast od 90 zastupnika u novom Saboru (HDZ – 66, DP – 16, Most – 8 = 90).

Odgovornost za veliki neuspjeh SDP-a i njegove kvazikoalicije (u kojoj nije bilo niti jednog relevantnog političkog partnera) preuzeo je na sebe njegov prvi čovjek Davor Bernardić, koji se mjesecima prije izbora predstavljao kao siguran pobjednik i budući premijer. Premda odgovornost za debakl nije samo njegova, njegovi javni

nastupi, sadržajno neuvjerljivi, isključivi a ponekad i prostački ("rektalni alpinist"), u kojima se manjak znanja i mudrosti nadomješćivao viškom agresivnosti, naprosto su ga diskreditirali do te mjere da ga nitko razborit i pristojan nije mogao zamisliti kao vodeću političku ličnost kojoj bi se u predstojećem razdoblju smjela povjeriti sudbina hrvatske države.

Njegova je politička inferiornost došla do punog izražaja u predizbornoj kampanji, ne samo u tv sučeljavanjima s izravnim protivnikom Plenkovićem, koji ga je superiorno nadvisio. Još je mnogo veći problem bio u tome što je esdepeovska kampanja bila posve impersonalna, kao da se stidi svojeg čelnog čovjeka, kojega nije bilo ni u jednom kadru inače nadasve brojnih njihovih spotova na televiziji.

Politički zrelo ponašanje gubitničkog vrha SDP-a, kolektivno odgovornog za izborni debakl, nalagalo je dubinsku samokritiku i ustupanje mjesta sposobnijima. No ništa od toga! Barem glavni suradnici lidera stranke, potpredsjednici SDP-a Zlatko Komadina i Rajko Ostojić te tajnici Davorko Vidović i Nikša Vukas već su se zbog elementarne solidarnosti i političke pristojnosti morali povući sa svih svojih funkcija (vidi Boris Đilas, "Peđa Grbin: Bernardić nije jedini krivac. Za izborni poraz su jednako odgovorni Komadina i Rajko Ostojić", *Nacional*, br. 1159, 7.07.2020, str. 12-14). Umjesto toga, Komadina je v.d. predsjednika stranke, Rajko Ostojić je novoizabrani potpredsjednik Sabora. Vidović je čak zadužen za analizu razloga izbornog neuspjeha, koju je izložio na pune četiri stranice u obliku 15 teza (na sjednici Predsjedništva SDP-a, 30.07.2020), kao podlogu za unutarstranačku raspravu. Teze su jadne, da jasnije ne mogu biti, neuspjeh svaljuju na "slabog lidera u odnosu na HDZ-ovog", na deficitarnu kampanju; čak se tvrdi da su i izborne liste bile demokratski korektno i pametno sastavljene,

premda je očigledno da nisu. Krive su nepovoljne okolnosti: biser te kvazianalize zacijelo je minusinteligentna ocjena da bi u takvim teškim okolnostima i "perfektan SDP" teško dobio izbore. Na elementarno pitanje zašto je vrh SDP stao iza nesposobnog i neuvjerljivog lidera nema nikakvog odgovora. Premda je odgovor očigledan: zato što su nesposobni. Zacijelo je bilo nerealno očekivati da ćemo od vodećih ljudi SDP-a moći čuti i pročitati iole sustavnu i ozbiljnu kritička analiza izbornog poraza. Trajna je nesposobnost vrha SDP-a da izborne poraze shvati kao prvorazredan izazov za vlastito preispitivanje (nisu to učinili ni Račan 2003, ni Milanović 2007, 2015. i 2016).

Pritom Bernardićevo pozivanje na Račana kao uzor, napose na njegovu glasovitu izjavu da "čovjek može izgubiti vlast, ali ne smije izgubiti obraz", kojom se Račan pravdao što je gubio izbore, naprosto je deplasirano, jer nije ništa drugo doli mazohističko apriorno opravdanje izbornog poraza. Toliko bi ipak morao znati: račanovski mentalitet je gubitnički.

1.3. Rezultati izbora – prosudbe nezavisnih komentatora

Među političkim komentarima izdvaja se lucidna i sažeta analiza Zorana Petrušića u tjedniku *Globus*.

Glavna je teza: "izborni pobjednik nije desni centar, nego centar". Naime, Plenkovićeva politika "hrvatskoga pomirenja u političkom centru" pokazala se uspješnom: "za takav krupni korak trebalo je jobovske strpljivosti i volovske upornosti, ali ponajprije nemilosrdne odlučnosti da se provede 'diferencijacija' u HDZ-u".

Plenkovićeva pobjeda ponajprije je pobjeda nad starim HDZ-om kao desničarskim nacionalističkim pokretom i oblikovanje novog HDZ-a kao centrističke konzervativne stranke.

Plenković pak osvjedočeni je liberalni konzerva-

tivac europskog formata, pa se čak može reći "dobar je dio birača lijevog centra pasivno, izostankom s izbora, a neki čak i aktivno, glasovanjem za Plenkovićevu politiku, osigurao uspjeh desnog centra" (vidi "Nova Vlada novog HDZ-a", *Globus*, br. 1506, 15.7.2020, str. 7).

Uvažimo li takvu lucidnu interpretaciju, ipak se postavlja pitanje zašto bi "dio birača lijevog centra" smatrao da treba i može ili čak mora dati podršku "centru sāmome", ako je imao mogućnost da se opredijeli baš za lijevi centar, kakvim se predstavljala Restart koalicija (kao lijevo-liberalna)?

Mogući odgovor na tu dvojbu zacijelo je u tome što je Plenković uspio obuhvatiti, a kao osoba i utjeloviti, ne samo desni nego i lijevi, dakle politički centar u cjelini. Tako da se i ostrašćenim desničarima moglo činiti da je Plenkovićeva pobjeda zapravo pobjeda anacionalne ljevice, a lijevičarima pak da je posrijedi pobjeda konzervativne nacionalne desnice.

Pobjednička formula za pridobivanje centrističke većine: za jedne liberalan, za druge konzervativan, za jedne Europljanin, za druge nacionalan. Jamac sigurnosti i kontinuiteta, nasuprot radikalističkim parolama i zahtjevima.

Otuda je SDP, sa satelitima, naprosto izgorio – izguran s lijevog centra, a nesposoban da se pomakne više ulijevo, otvorio se s oba boka alternativnim opcijama nove autentične ljevice i novoga centrističkog HDZ-a.

K tome, dosad se pokazalo da je SDP u stanju da se suprotstavi HDZ-u kao ozbiljna i uvjerljiva alternativa samo ako i kada formira jaku višestranačku koaliciju s respektabilnim liberalnim strankama (2000. s HSLs-om, 2011. s HNS-om). Takve stranke na ovim izborima (više) nije bilo, SDP ih je prethodno "potrošio".

S prethodnom se dijagnozom dijelom podudara i

prosudba ugledne kolumnistice Jelene Lovrić, koja smatra da Plenkovića, poput Sanadera, karakterizira model vladanja "s otklonom od ljute desnice, ali ne i bujajuće sveprisutne korupcije". Ocjenjuje da je Plenković "uspio HDZ pomaknuti prema političkom centru", ali da je HDZ pritom ostao "čvrsto vezan uz klijentelističke, na shvaćanju države kao privatnog vlasništva izgrađene grabežne i parazitske strukture". Po njezinu sudu, Plenković je u prethodnom mandatu iskazao samo "jednu jedinu strast – žarku žudnju da dogradi i kontrolira sve poluge vlasti". I u tome je napokon na ovim izborima uspio jer je "potpuno ovladao HDZ-om". Nije sasvim jasno kako je u tome uspio, ako mu je karakter *sporost u odlukama i nesklonost promjenama* (vidi J. Lovrić, "Premijer ili monument", *Nacional*, br. 1160, 14.07.2020, str. 6-7).

Autorica je Plenkoviću očigledno nesklona, inače ne bi propustila uočiti da je dotični iskazao drukčiju političku pobudu i sposobnost, u elementarnoj borbi za samoodržanje u karamarkovskom HDZ-u, koga je valjalo korak po korak pomicati prema političkom centru. Uz malo dobre volje, nije teško dokučiti da je to pomicanje krajnje tegoban i složen proces te da je pravo pitanje koliko je u tome uspio. I ako da, kako? Sasvim je sigurno, međutim, da Plenković HDZ-om još nije ni izdaleka a nekmoli potpuno ovladao. Tek je možda na pola puta. Još je sigurnije da se ta njegova rovovska borba nije mogla uspješno voditi brzim odlukama i odlučnim promjenama, nego naprotiv mudrom strategijom i strpljivom taktikom preobrazbe i uljudivanja HDZ-a.

Upotpunimo sliku kratkim osvrtom i na komentar poznatog kolumnista Jurice Pavičića. Zamisljen nad Plenkovićevom pobjedom kao fenomenom "misteriozne nepoderivosti", autor se pita: "Je li Plenković uspio ne unatoč tome što je 'anemičan', kunktator, prevrnuti sin crvene buržoazije, euroatlantski podložnik i 'briseljski čato', nego

upravo – zato što je sve to?" A "sve to" nije pak ništa drugo nego suvremena inačica tipičnoga hrvatskoga "domobranskog impulsa", "stoljetne konstante hrvatske nacionalne ideologije", koju je Plenković "pretvorio u političku doktrinu". Ili još, "Plenković je nanjušio tu dubinsku domobranksku konstantu hrvatskog mentaliteta i na njoj izgradio političku dominaciju". Plenkovićeva se politika može sažeto izraziti kao *politika obazrivoog opreza ili gnjilog tavorenja*, politika bez strasti, borbenosti i čvrstog stava, nagodbenjačka i kompromisna, prema velikim silama službeno-uljudno podložnička. Kad mu je već tako dobro krenulo u velikim povijesnim potezima, autor se čak odvažuje da "tehniku i stil vladanja Andreja Plenkovića" uspoređi s najdugovječnijim hrvatskim komunističkim liderom – dr. Vladimirom Bakarićem (vladao Hrvatskom od 1945. do svoje smrti 1983, uz kratku stanku 1971). Neću navoditi argumente u prilog toj neobičnoj konstrukciji o "frapantnim povijesnim paralelama" između dvojice toliko različitih političara. Uzeti njih kao primjer domobranskog mentaliteta naprosto je temeljito neumjesno i za jednoga i za drugoga. Reći za Bakarića, ratnog komesara partizanskih jedinica Hrvatske da nije partizan nego domobran doista je bizarno. Ali se autoru usporedba među njima čini neodoljivom valjda zato što su obojica navodno pobuđivali "podsmijeh zbog nedostatka ikakve strasti" (vidi "Trijumf domobranstva, političke doktrine Andreja Plenkovića", *Jutarnji list*, "Magazin", 11.7.2020, str. 27).

Da bismo u pravom svjetlu sagledali karakter Plenkovićeve politike, nužno je u širim potezima izvršiti bilancu njegova političkog mandata lidera HDZ-a i premijerskog mandata u proteklih četiri godine.

Pa da vidimo može li se doista njegova politika smatrati politikom sporosti u odlukama, nesklonosti promjenama, obazrivoog opreza i gnjilog tavorenja.

2. Bilanca četvorogodišnjeg mandata Andreja Plenkovića (2016-2020)

Nakon što je u proljeće 2016. tadašnji lider HDZ-a i potpredsjednik Vlade Tomislav Karamarko srušio Vladu premijera Tima Oreškovića i razvrgnuo vladajuću koaliciju s Mostom, formiranje čisto hadezeovske Vlade s nestranačkim (!) premijerom Zdravkom Marićem nije uspjelo. Umjesto toga Sabor je 16. lipnja 2016. izglasao nepovjerenje Vladi i raspisao nove parlamentarne izbore.

Zbog nepromišljenog rušenja "vlastite" Vlade, Karamarko je bio prinuđen odstupiti, a na njegovo je mjesto došao Andrej Plenković, koji je predvodio HDZ na izvanrednim parlamentarnim izborima 11. rujna 2016.

U predizbornoj kampanji Plenković je najavio svoju misiju pozitivne transformacije i HDZ-a kao moderne stranke "desnog centra" i Hrvatske kao demokratske i pravne države. Najavljeni novi HDZ, s Plenkovićem na čelu, bio je relativni pobjednik izbora (61 mandat), što mu nije bilo dovoljno za formiranje Vlade. Tu je većinu mogao steći samo ponovnim koaliranjem s Mostom (dobio 13 mandata). Dodamo li tome i mandate Bandića (2), HDSSB-a (1) i Glasnovića (1), bila je to sasvim dovoljna parlamentarna većina (78 zastupnika). Od samog početka većini se priključila i grupacija zastupnika nacionalnih manjina (8 mandata).

Plenković formira svoju vladu u situaciji u kojoj ga vlastita stranka (još) ne doživljava kao autentičnog lidera, a Most pak na njega neopravdano početno prenosi načelno nepovjerenje koje je opravdano gajio spram njegova prethodnika. Pregovori s Mostom se ipak uspješno zaključuju, premda na samom početku Most još ne prihvaća Plenkovića kao mandatara (Grmoja: "Ne želimo Plenkovića kao premijera"). Zatim ga ipak prihvaća. Mostu se u koalicijskoj vladi prepuštaju mjesta potpredsjednika Vlade i tri ministarstva (napose,

Most zadržava ministarstvo unutarnjih poslova). Štoviše, čelnik Mosta Božo Petrov postaje predsjednik Hrvatskog Sabora (na dvije godine).

Novi premijer međutim gotovo u cijelosti nasljeđuje karamarkovske kadrove, tako da u Vladi ima samo tri uistinu svoja ministra. To je ponajprije njegov najbliži suradnik Davor Ivo Stier, kao novi ministar vanjskih i europskih poslova te politički tajnik HDZ-a. No dok je Stier čvrsto ukorijenjen u hadezeovskoj strukturi, dotle su dvije nove ministrice, koje je Plenković osobno odabrao (ministrica gospodarstva Martina Dalić i ministrica kulture Nina Obuljen), bile čista provokacija za tvrde glavare i još tvrđu bazu starog HDZ-a.

Koliko je Plenkovićeva početna pozicija bila krhka može posvjedočiti promptna desničarska žestoka reakcija na njegovo izostavljanje dotadašnjega karamarkovskog ministra kulture dr. Z. Hasanbegovića (člana Predsjedništva HDZ-a) iz sastava nove Vlade. Odmah je proglašen "političkim mrtvacem", nenacionalnim "hladnim velegradskim [sic!!!] bezobzirnim makijavelistom". Plenkovića se upozorava da su preferencijalni glasovi bili "pouzdan barometar popularnosti pojedinih HDZ-ovh ljudi. Pokazalo se kako su među najpopularnijim zaista ministar kulture Zlatko Hasanbegović, nestranačka kandidatkinja na HDZ-ovoj listi Bruna Esih, dr. Miro Kovač, tadašnji ministar vanjskih poslova, zatim Anton Kliman, tada aktualni ministar turizma, pa Miljan Brkić i drugi". Otuda "opće zaprepštenje čitave, posebice domoljubne javnosti" što Plenković "odbacuje te najpopularnije kandidate, izabrane saborske kandidate, pokazavši da slijedi želje lijevo-liberalne anacionalne kulturne i političke scene u Hrvatskoj te želje srpske nacionalne manjine".

Osuda je besprizivna, kletva je bačena: riječ je o "lažnom HDZ-ovcu i lažnome patriotu", koji je umislio da je političar od formata, a nije svjestan

da je "Hasanbegović važniji i potrebniji Hrvatskoj od njega" (vidi Ivica Matijačić, "Plenković politički mrtvac i prije nego što je preuzeo premijersku dužnost", *Hrvatski tjednik*, br. 631, 27.10.2016, str. 18-23; istaknuo – D.L.).

Na početku puta, Plenkovića je ljuta desnica, i u HDZ-u i van njega, dočekala na nož. I još to gnjevno i uzaludno čini. Njegovo preuzimanje HDZ-a i Vlade bio je, dakle, za njega osobno riskantan i upravo avanturistički politički potez. Delikatnosti njegove pozicije ne samo u Vladi, nego prvenstveno u Stranci, pridonijelo je i partnerstvo s Mostom, koje je zahtijevalo mnogo umijeća, strpljivosti i dobre volje, s obje strane.

Nedvojbeno najmarkantniji Plenkovićev politički potez u njegovu prvom mandatu, već na početku, bio je njegov posjet Ukrajini, 21. studenoga 2016. Tom je prilikom održao predavanje na Nacionalnom sveučilištu Kijevo-Mogilijenska akademija. Naglasio je da su i Hrvatska i Ukrajina bile žrtve brutalne agresije i da je silom narušen njihov integritet, te da Hrvatska podržava teritorijalni integritet, suverenitet i nezavisnost Ukrajine a napose provedbu politike *nepriznavanja ruske aneksije Krima*.

Plenković je nastupio samosvjesno kao da je sveeuropski čelnik a ne skromni hrvatski premijer. Njegov istup nije naišao na odobravanje čak ni inače gorljivih hrvatskih suverenista; umjesto nacionalnog ponosa prevladao je malograđanski provincijalistički duh zgražanja nad osobom koja nepotrebno izaziva Ruse, jer da je "umislio da je premijer Europske komisije ili neke svjetske velesile".

Na taj nečuveni izazov, nedvojbeno veoma principijelan ali i veoma riskantan, brutalno je u ime imperija uzvratilo na našoj televiziji 10. veljače 2017. veleposlanik Ruske Federacije Anvar Azimov, poručivši Todoriću (čitaj: Hrvatskoj): "Dali smo vam puno kredita, ali više ne planiramo po-

magati Agrokoru!"

Plenković se nije pokolebao niti ustuknuo nego je uznosito uzvratilo: "Nisu me impresionirale kritike iz Moskve ni s hrvatske političke scene. Posjet Kijevu je nastavak mog angažmana u EU parlamentu, ali u biti to je europska politika. Namjera je bila pomoći Ukrajini da mirovnim putem reintegrira svoj teritorij".

Ako je Plenković bio svjestan što čini, tada moramo zaključiti da je hotimično "otvorio Pandorinu kutiju" i pokrenuo lanac teških događaja i burnih lomova, koji se uobičajeno podvode pod oznaku "slučaj Agrokor". Najavljene prijetnje uskoro su se obistinile, glavna hrvatska kompanija zapala je u duboku krizu kada su velike ruske banke prestale s financiranjem i zatražile povrat svojih ogromnih kredita.

O ocjeni kako su se Plenković i njegova vlada uhvatili u koštac s prijetećim slomom "Todorićeva carstva", ovisi i ukupna ocjena Plenkovićeve politike. Uz punu političku podršku svog koalicijskog partnera Mosta, Plenković se odlučuje na smione poteze, zakonodavne i regulacijske, u rješavanju ogromnog problema, pred kojim su sve prethodne hrvatske vlade kukavički ustuknule. Hrvatska je desetljećima bila nemoćnim taocem velikog Gazde koncerna Agrokor, najmoćnijeg čovjeka u nas, koji je svojom interesnom i klijentelističkom mrežom, u svim porama društva i države, te u vrhovima etabliranih političkih stranaka, bio utjelovljenje "ortačko/rođačkog kapitalizma" na hrvatski način.

Prijeteći slom Agrokoru prijetio je da za sobom povuče slom cijeloga gospodarskoga sustava i ugrozi sustav u cjelini. Umjesto da po tko zna koji put vlada odobri Todoriću traženih 300 milijuna eura za sanaciju, Vlada to izričito odbija, s obrazloženjem da nema ovlaštenja da zadire u poslovanje privatnih kompanija. Kada se vidjelo

da Todorić više ne uživa povlaštenu državnu zaštitu, da *Agrokor više nije neizravno državna firma*, stigli su računi na naplatu. Dugogodišnje krajnje dvojbeno poslovanje, upravljačka samovolja, falsificiranje bilanci, ucjenjivanje dobavljača, nevratanje dugova, prekomjerna zaduženost i nikakav međunarodni rejting kompanije direktno su vodili u stečaj.

U odbijanju da se povinuje Todorićevim ucjenama i poštujući imperativ da se stečaj koncerna mora izbjeći po svaku cijenu, koalicijska vlada je bila jedinstvena. Dogovorno donosi izvanredni zakon, popularno znan kao "Lex Agrokor" (punim nazivom: Zakon o postupku izvanredne uprave u trgovačkim društvima od sistemskog značaja za RH, koji je Sabor izglasao 6.04.2017), kojim se omogućuje pravni okvir za kompleksni, neizvjesni i opasni proces restrukturiranja ugroženog koncerna. Situacija je bila bez presedana i zahtijevala je hitne i izvanredne mjere, što je istodobno bila i prilika da se primjereno započne proces uvijek odgađane deprivatizacije hrvatske države nasuprot nadmoćnoj sprezi korporativističkih interesa i njihovih klijentela u vrhovima velikih političkih stranaka.

Slučaj Agrokor imao je neposredne dalekosežne političke posljedice. Sučelila su se dva modusa rješavanja problema. Neopterećen prošlošću i izvan desetljetnih klijentelističkih mreža, Most je inzistirao na radikalnom rješenju koje je podrazumijevalo hitno kazneno gonjenje vodstva koncerna i izravno državno preuzimanje kompanije. Kao lider HDZ-a, čvrsto umreženog u stari sustav, Plenković to sebi nije mogao dopustiti, znao je da u tome ne može uspjeti. Stoga je on, sa svojom najbližom i najsposobnijom suradnicom i zapravo glavnim akterom u samom procesu (potpredsjednicom Vlade i ministricom gospodarstva Martinom Dalić), zagovarao i izborio reformski pristup kojim bi se izbjegao izravan sraz

s previše moćnim Todorićem i izravno državno preuzimanje firme, jer su bili svjesni da ni hrvatsko pravosuđe ni javna uprava nisu dorasli zadaci spašavanja i restrukturiranja velikog koncerna.

Sukob koalicijskih partnera do kraja se zaoštio kada je Most upozorio svojeg partnera da će podržati opozicijski zahtjev za opoziv ministra financija, zbog ministrove politički neodržive involviranosti u slučaj Agrokor. Upozorenje je bilo samorazumljivo, s očekivanjem da će se sam "kontaminirani" ministar povući iz Vlade. Usprkos upozorenju, premijer Plenković odlučio ga je braniti po svaku cijenu, po cijenu pada čitave vlade (vidi o tome detaljnije u: Dragutin, Lalović, 2014-2016: "Kronika hrvatskoga parlamentarnog igrokaza", odjeljak "Deset dana koji su potresli Hrvatsku", *Ljetopis crnogorski*, 7: 51-63).

Velika politička drama započinje Plenkovićevim minidržavnim udarom i njegovom operacijom eliminacije Mosta iz Vlade i s položaja predsjednika Sabora (27.04-5.05.2017). "Dobro da je Plenković pokazao odlučnost", pisala je Jelena Lovrić, jer da je "koalicija s Mostom bila nepodnošljivo turbulentna", ali upozorivši da je odlučnost "odabrao demonstrirati na posve krivom mjestu, braneci jednog debelo kontaminiranog ministra". Upozorila je kako premijerova "smrtna presuda dosadašnjem vladajućem savezu provocira pitanje zna li premijer što će dalje... ili je zaplovio u avanturu bez razrađenog scenarija" (vidi "Dobro je što je Plenković pokazao odlučnost, no obrana Marića je greška jer je on zreo za odlazak", *Jutarnji list*, 28.4.2017, str. 11). Nasuprot njoj, znatno uvjerljivije, Jasmin Klarić, obrazlaže da razlog za raspad koalicije između HDZ-a i Mosta valja pripisati ne Mostu nego HDZ-u. Razlog raspada koalicijske zajedničke vlade je HDZ. "Isključivo HDZ", i to zato što na "suradnju HDZ nije navikao", pa je od samog početka "Most doživljavao kao smetnju provođenja svoje politike" (vidi

"Plenković nikad nije ni htio stvarnu koaliciju s Mostom", *Novi list*, "Pogledi", 13.5.2017, str. 3).

Je li doista tako bilo? Valja uvijek imati na umu da se ocjena bitno mijenja ovisno o tome govorimo li o Plenkoviću ili o HDZ-u. Plenković je došao na vlast i u stranci i u državi, s ambicijom (on bi rekao "misijom") da promijeni i jednu i drugu, svjestan da su te promjene međuuovjetovane. Više od toga, znao je da mu premijerski položaj omogućuje da se ozbiljno upusti u promjene načina funkcioniranja političke vlasti, za što mu je kriza s Agrokorom poslužila kao prvorazredna prilika. Most, kao koalicijski partner "čistih ruku", u tome je imao nezamjenjivu ulogu, jer nije dozvoljavao nikakav kompromis s velikim Gazdom. Tako je bilo u početnoj fazi, do donošenja "lex Agrokor", pa ga je i stari HDZ morao u tome nevoljko slijediti. No, vidjeli smo, Mostova intrasizentnost postala mu je smetnja, jer je prijetila nesagledivim posljedicama, s izvjesnošću da ga HDZ u tome ne može i neće slijediti. Odluka o konačnom raskidu suradnje s Mostom morala je pasti kada je, tjedan dana prije početka krize, ministar unutarnjih poslova, mostovac Vlaho Orepić, nedvosmisleno izjavio: "Jedna tvrtka nije mogla ugroziti čitavo gospodarstvo bez kriminala. Agrokor je sinonim političkih, društvenih i gospodarskih odnosa koji su nastali nakon kriminalne privatizacije. Mi moramo biti svjesni potrebe da se procesuiru i locira odgovornost te tko nas je u tu situaciju doveo i budite uvjereni, mi ćemo to napraviti".

No način na koji je Plenković zamislio i izveo plan eliminacije Mosta činio se posve hazarderskim, kao da nije ništa naučio iz suicidalne politike Karamarkove.

Sebe i svoju okrnjenu vladu izložio je potpunoj neizvjesnosti. U Saboru je teškom mukom i sumnjivim sredstvima uspio održati Vladu, po cijenu velike javne blamaže, kada je sa saborske govornice i u javnim istupima branio, s nevjerovatnom

tvrdoglavošću, kontaminiranog ministra Marića, kojega se obraniti nije moglo, barem ne principi-jelno.

Zašto je to činio? Što je time postigao? Postigao je ono što mu je tada bilo presudno, prinudio je cijeli korpus hadezeovskih zastupnika da ga krajnje disciplinirano u tome podrže, premda je bilo posve očigledno da mnogi od njih to čine samo po liniji stroge stranačke stege. Da je HDZ imalo demokratska i pluralistička stranka, takav mu manevar ne bi uspio. Naime, ako već zbog unutarstranačke solidarnosti hadezeovci nisu htjeli pred drugima na saborskoj pozornici demantirati svojeg avanturističkog čelnika, zašto se ipak nisu na stranačkim tijelima usudili uputiti mu normalno pitanje zašto svoju sudbinu i sudbinu Vlade vezuje uz sudbinu nestranačkog ministra financija, zašto tako pokeraški riskira sve?

Plenković je jedva spasio svojeg ministra financija, rezultat je saborskog glasanja bio 75:75. Nedostajao je samo jedan jedini glas za pad Plenković-Marićeve Vlade, a beskrupulozan način na koji je posljednji glas (notornog Tomislava Sauche) pridobiven trajno je reputacijski opteretio Plenkovića kao premijera. Blamažu je pojačala činjenica da se u tome Plenković oslonio i na pragmatičnoga i korumpiranog Bandića. Tako smo mogli pročitati da je "jedna od presudnih ruku za opstanak Zdravka Marića bila upravo ona Željka Lackovića, gradonačelnika Đurđevca i Bandićeva igrača. Bandić ga je nazvao iz bolnice i iako je Lacković bio protiv ministra, naglo je promijenio mišljenje" (vidi Ivan Pandžić/Boris Rašeta, "Plenković mora pasti", s podnaslovom "Nakon rušenja Andreja mi ćemo vratiti Karamarka...", *Express*, br. 358, 12.05.2017, str. 7).

Glavni cilj "operacije eliminacije Mosta", bila je dakle operacija ovladavanja HDZ-om, uz njegovo uljudivanje i napuštanje karamarkovskog bojovnog desničarskog ekskluzivizma. Zadaća se

činila jedva mogućom, jer kako je uopće moguće demokratizirati i europeizirati političku formaciju kao što je HDZ – naslijeđenu državnu stranku ili stranku vlasti, s dominantnim poslušničkim i klijentelističkim mentalitetom, kada je okružen u vodstvu starim karamarkovskim kadrovima, koji su mu vjerovali koliko i on njima, dakle nimalo. Proklamirao je uvođenje demokratskih standarda stranačkog života, okupljanje novih, mladih, samosvjesnih i kvalitetnih ljudi, uz istodobnu kohabitaciju sa starom strukturom. Dug je bio njegov put do potpunog priznanja njegove političkog autoriteta kao stranačkog vođe i nacionalnog lidera.

Odmah su se vidjeli prvi plodovi njegove operacije discipliniranja HDZ-a, kao igre živaca s ljutim protivnicima u stranci. Prvi je izgubio živce Plenkovićev najizravniji protivnik u vrhu HDZ-a Zlatko Hasanbegović koji je 8. travnja 2017. žestoko optužio Plenkovića za "dilentantizam u vođenju državnih poslova", za politiku koja je "HDZ pretvorila u franšizu briselskih struktura". Po njegovu sudu, "vrhunac neodgovornog i po stranku pogubnog ponašanja je nametanje Drage Prgomete kao kandidata za gradonačelnika mimo stvarne volje gradske stranačke organizacije". Zaključio je riječima: "Povod za preokret bili su sramotni događaji u Saboru kada sam uvučen u moralnu kaljužu političke trgovine i događaje za koje nismo odgovorni te da se teret za pad Vlade prebaci na naša leđa".

Na lokalnim izborima 21. svibnja Hasanbegović, premda dotad član Predsjedništva HDZ-a, kandidirao se u Zagrebu na nezavisnoj listi Brune Esih. I time sam sebe isključio iz stranke. U prvom trenutku, kao da je povukao promišljen politički potez, jer je u utrci za zagrebačkog gradonačelnika Bruna Esih (s 10,98% glasova), uz asistenciju Hasanbegovića, uvjerljivo porazila Plenkovićeva službenog kandidata dr. Prgomete (sa samo 5,60% glasova), kojega je Plenković na-

metnuo svojem stranačkom gradskom ogranku. Glasanje je pokazalo da je zagrebačko članstvo odbilo direktivu vodstva i iskazalo nepovjerenje, štoviše odbojnost spram novog lidera.

Stjecao se dojam da je Plenkovićeva pozicija temeljito uzdrmana. Zagrebački izbori navodno su bili dio "projekta Esih" za rušenje Plenkovića (navodi se sud "iskusnog hadezeovca" koji se ljutito okomio na novog lidera stranke: "taj je klokan obični jugokomunistički gojenac"). "Projekt Esih" oblikuje se uoči lokalnih izbora u proljeće 2017. Smišljen je kao politički manevar da "desna skupina iz HDZ-a i izvan njega na zagrebačkim lokalnim izborima pobijedi gradski HDZ, što bi bilo dovoljno za udar u HDZ-u na Plenkovića. Milijan Brkić i Miro Kovač bi u HDZ-u krenuli na Plenkovića, a naravno da bi im tu Hasanbegović dao potporu" (vidi Ivan Pandžić/Boris Rašeta, navedeni članak, str. 4-9).

Poraz u Zagrebu, uz istodobni trijumf HDZ-a diljem Hrvatske, nije međutim doveo ni do kakvog udara na Plenkovića, Brkić i Kovač nisu krenuli na njega, a Hasanbegovića više nije bilo u vrhu HDZ-a, sam je sebe isključio iz visoke politike i posvetio se u zagrebačkoj gradskoj skupštini časnom šurovanju s gradonačelnikom. Njegov je primjer politički poučan za Plenkovićevu taktiku unutarstranačke borbe – taktika strpljive marginalizacije protivnikā sve dok se sami demokratski ne pokore ili ne izađu iz stranke.

Tek tri godine kasnije, u veljači 2020, Kovač i Brkić, znatno iskusniji politički lisci od nevjere Hasanbegovića, na unutarstranačkim izborima kreću na Plenkovića. Okupili su tim (Kovač, Penava, Brkić, Stier, Tolušić, Tomasović, Kujundžić) za koji su bili uvjereni da će poraziti Plenkovićevu ekipu (Medved, Butković, Anušić, Bačić, Z. Bušić). Mediji su njihov nastup popratili ocjenom da "Hrvatska skreće udesno", da će ovi izbori za čelništvo HDZ-a pokazati kako je došlo do "kra-

ja umjerenog HDZ-a" i da je "nakon tri godine eksperimenta počeo frontalni napad na Plenkovića". Središnja je teza: "tri godine centrističkog umivanja stranke bliži se kraju. Andrej Plenković mora se suočiti s gorkom istinom. Nije uspio promijeniti HDZ onako kako je on htio. Ako i ostane na čelu stranke, bit će prisiljen na pakt s desnim krilom u kojem će ono diktirati smjer" (vidi *Globus*, br. 1406, 12.02.2020, naslovnica).

Već dobro nam znani desničarski glasnogovornik trijumfalistički je najavio siguran politički kraj morskoga mu Andreja Plenkovića, "gubitnika na čelu stranke", "do srži licemjernog i moralno iskvarenog". Izaberu li članovi HDZ-a ekipu Kovača, Penave i Stiera, to će značiti "povratak HDZ-a iskonskim vrijednostima i oporavak te postupno vraćanje birača toj stranci". Odaberu li pak "opet Plenkovića", odabrat će "put novog poraza, put propasti, pa i eutanazije vlastite stranke" (vidi Ivica Marijačić, "Sve što diše protiv Hrvatske bira Pupovčevo suho zlato ili navija za njega", *Hrvatski tjednik*, br. 807, 12.03.2020, str. 14-16).

Unutarstranački izbori za predsjednika, zamjenika predsjednika i četiri potpredsjednika HDZ-a održani su 15. ožujka 2020, po principu jedan član – jedan glas. Na njima se pokazalo koliko je Plenković u međuvremenu učvrstio svoj politički autoritet u HDZ-u, a koliko se u istom razdoblju srozala reputacija njegovih protivnika. "Umjereni", "centristički" HDZ je trijumfirao i doslovno pregazio "desno krilo", svi su iz Plenkovića tima trijumfirali nad konkurencijom. Plenković se tako nakon četiri godine najzad riješio svojih glavnih protivnika u stranci Brkića i Kovača. Kakve željezne živce mora imati političar koji je pune četiri godine strpljivo podnosio da mu lik poput Brkića bude zamjenik i stalno svladavao zaplotnjačke igre bez granica u vlastitoj stranci!

Vratimo se političkoj drami nakon razlaza s Mostom.

Poslije punih 45 dana (27.4.-9.6.2017) doživjeli smo rasplet političke neizvjesnosti i nesigurnosti, izbjegnuti su prijevremeni parlamentarni izbori. Tektonika se političkog potresa naposljetku slegla ulaskom HNS-a u koaliciju s HDZ-om.

Na sjednici Sabora 9. lipnja osigurana je nova parlamentarna većina koja je izabrala, odnosno potvrdila sedam novih članova Vlade. Od 124 nazočnih, većinu od 78 zastupnika tvorili su zastupnici HDZ-a (55), iz HNS-a (5), "stranke nacionalnih manjina" (8), Hrasta (1), HDS-a (2), HSL-a (1), Narodne stranke – Reformista (1), HDSSB-a (1), Stranke međugeneracijske solidarnosti (1), Promijenimo Hrvatsku (1) te nezavisnih Tomislava Sauche i Željka Lackovića. U tom se opredjeljenju HNS rascijepio na petoro prohadezeovskih zastupnika i četvero koji su bili protiv.

Prije četiri godine pisao sam o karakteru tadašnje političke krize i mogućem raspletu. Preuzimam završni dio svoje argumentacije:

"Osnovna i najvažnija zadaća s kojom se Hrvatska danas suočava nije deradikalizacija političke i intelektualne scene (koliko god inače važna bila), nego spašavanje hrvatske države i društva od strašnog sloma cijeloga korporativističkog sustava prožetog kriminalom i korupcijom. *Potpunim preuzimanjem poluga vlasti, Plenković je preuzeo punu i nepodijeljenu odgovornost za rješavanje "slučaja Agrokor"*. Nakon izbivanja dubinske krize s Agrokorom, više ništa nije kao prije toga. Po dubini i razmjerama društvene krize Hrvatska je bačena u izvanredno stanje, a to znači stanje u kojemu se ne može normalno upravljati uobičajenim mehanizmima pravne države. U takvom stanju postoji funkcionalno opravdanje za koncentraciju vlasti i autoritarno vladanje.

U tom svjetlu inače nerazumno i nerazumljivo Plenkovićeva ponašanja od početka do kraja ova političke krize može se tumačiti ne tek kao spret-

no nadmudrivanje s političkim protivnicima, s prozirnim alibijskim pozivanjem na 'stabilnost', 'inkluzivnost', 'lojalnost', 'ozbiljnost', a olakim optužbama protiv opozicije i kritičkih novinara za sijanje panike i svađalački ekskluzivizam. Njegovo izazivanje političke krize može se naime smatrati rušenjem prepreka za stjecanja apsolutne vlasti, uz svijest kako je upravo takva vlast nužan instrument izlaska iz postojećega izvanrednog stanja.

Sva je politička vlast u njegovim rukama, nitko mu više ne može biti 'kočnica i ravnoteža', pa je i sva odgovornost na njemu. Ovdje se može, s žaljenjem, napomenuti da je u cijeloj krizi posve izostala bitna korektivna funkcija predsjednice Republike, koja je bila dužna, već i po Ustavu, štiti temeljne vrednote kao što su vladavina prava i demokracija. Što je propustila učiniti, tek se jednom ili dvaput oglasivši ispraznim frazama o 'stabilnosti'. *Premijer se ponašao kao da je uopće nema.* Za razliku od Sanadera koji je unatoč silnoj koncentraciji moći u svojim rukama imao nasuprot sebi predsjednika Mesića i kontrolno sposobnu opoziciju, Plenković nema takvih ograničenja. Nema realnih institucionalnih ograničenja njegove personalizirane autokratske vlasti.

Posvemašnje personaliziranje vlasti može se dvojako shvatiti. Uvjetno pozitivno, kao ostvarivanje pretpostavke da se Plenković kao apsolutni politički Vođa uspješno suoči s Gazdom, feudalnim vlasnikom agrokoroške države u državi, koji propašću svojeg carstva prijeti krahom cijelog sustava. Negativno, kao proizvođenje i produbljivanje izvanrednog stanja u suučesništvu za zbiljskim centrima moći kapitala (ne samo u nas), koji ga ucjenjuju i diktiraju mu politiku prikrivanja kleptokratske hobotnice.

Dva su dakle moguća puta pred Plenkovićem: prvi, neizmjereno teški put državnika, drugi, raskantni put uzurpatora. Na prvome je on glavni

subjekt rješenja, na drugome je glavni problem (kao Sanader). Nalazi se na povijesnom raskrižju: može krenuti ili u pravcu izvlačenja iz izvanrednog stanja i normalizacije naših prilika ili pak putem produbljivanja i produljivanja izvanrednog stanja, njegova pervertiranja u trajno stanje.

Bude li kročio državičkim putem, putem izvlačenja iz ralja centara moći koji hrvatsku državu tretiraju kao privatno vlasništvo, imat će pred sobom ne jednoga nego dva glavna protivnika. Točnije: dvoglavog protivnika. Ne samo korporacijsku moć, nego prvenstveno 'svoj' HDZ kao državotvornu stranku, koja se poistovjetila s državom do te mjere da višestranačje smatra jedva podnosivom anomalijom, druge stranke sumnjivim zanovijetalima, a samu državu pukim instrumentom svoje povijesne nacionalne misije.

Potpuno je neizvjesno hoće li Plenković imati sposobnosti, volje i hrabrosti da svoju općenacionalnu formaciju kao povlaštenog čuvara hrvatske države preobrazu u modernu 'normalnu' konzervativnu stranku desnog centra. U jednu od stranaka u uvjetima demokratskoga političkog pluralizma. Ali je sasvim izvjesno da je unaprijed osuđen na neuspjeh pokušaj, za koji uzalud pleđira politički tajnik Davor Ivo Stier, da se HDZ programski i vrijednosno kvalitativno transformira u demokršćansku stranku. Kad u tome nije uspio Tuđman, neće ni Plenković.

S temeljnom zadaćom deprivatizacije hrvatske države odbijali su se suočiti svi prethodni hrvatski politički prvaci. Još nema definitivnog odgovora na dvojbu je li Plenković odabrao put personalizacije vlasti kao lijek protiv korporacijske i hadezevske privatizacije države, ili se pak umrežuje i sam kao političko jamstvo održavanja cijele te kobne strukture, u duhu njezine 'stabilnosti' i 'inkluzivnosti'" (vidi Dragutin Lalović, "Kraj početka raspleta političke krize", 27. lipnja 2017, dostupno na portalu "Ideja.hr").

Takvom mi se tada činila početna bilanca prve turbulentne faze Plenkovićeve premijerskog mandata. Pa da vidimo može li se na kraju njegova prvog mandata, određenije zaključiti je li Plenković pošao tegobnim i odgovornim državičkim putem ili se izrodio u pukog vlastohlepnog manipulatora.

Tri godine otada, sve do redovitih novih parlamentarnih izbora, Plenković se uspio održati unatoč tome što mu nitko nije davao prevelike izgleda, s obzirom na njegovu skrpanu kvazikoalicijsku Vladu s jadnim ostacima ostataka HNS-a i s krajnje neizvjesnom, volatilnom većinskom podrškom u Hrvatskom saboru. Uopće se nije obazirao na velike pritiske medija i indignaciju demokratske javnosti zbog krhke legitimnosti svoje vlasti. Činilo se da je doista na sve spreman samo da bi zadržao vlast, jer je koliko-toliko stabilnu saborsku većinu osiguravao i po cijenu interesne koalicije s političkim mešetarom Milanom Bandićem, koji je u svoj stranački saborski klub uspio "okupiti" čak 12 zastupnika (prvenstveno iz raspadajućeg SDP-a).

Bilo je zagonetno zašto to čini, zašto ugrožava svoj javni ugled, zašto se izlaže ogorčenim prigovorima o političkoj korupciji bez presedana, zašto štiti svoje korupcijom kontaminirane ministre, kad je sve to mogao, da je htio, presjeći i sazvati parlamentarne izbore, na kojima mu je bila unaprijed zajamčena pobjeda. Nije se moglo shvatiti zašto je toliko dugo dopustio da potraje stanje u kojemu se nametao dojam da je izgubio politički kompas, da nas mrcvari svojim oklijevanjima i trulim kompromisima.

Dojam je do kraja bio pojačan političkom i medijskom harangom na njega u vezi s rješavanjem problema koncerna Agrokor, pri čemu se oštrica napada usmjerila na njegovu suradnicu Martinu Dalić. Plenković je žestoko optuživan da štiti čisti kriminal "bankarsko-financijske klike" savjetni-

ka, koja da se preko Izvanredne uprave, na čelu s Antom Ramljakom, besramno obogatila, umjesto da spašava posrnulu kompaniju.

Bilo je očekivano, dakako, da će moćna ortačka gospodarsko-politička mreža žestoko uzvratiti plasiranjem poluinformacija, kleveta i laži. Pritisak je bio toliki da su mu podlegli i najugledniji komentatori. Izabirem samo jedan zoran primjer, koji svjedoči o "bijesu i osudi javnosti". Kada danas čovjek ponovno čita onodobni komentar Jelene Lovrić, ne može vjerovati koliko je ozračje bilo zatrovano. U javnost je na portalu Index bila naime lansirana, očigledno iz obavještajnog podzemlja, prepiska famozne "grupe Borg", koja je doživljena kao otkriće "modusa operandi nje-ne [Dalićkine] ekipe i njihova plana o faktučnom preuzimanju jedne privatne trokirajuće kompanije. Okupljeni oko hotmail adrese potpredsjednice Vlade, dečki su kao neformalna skupina, skrivajući se od novinara, lažući i varajući javnost, skrojili lex Agrokor, misleći pritom i na vlastite interese". Autorica osuđuje njihov "zločinački plan", a Daličku proglašava "političkim mrtvacem". Preko nastojanja Plenkovića i Daličke da javnosti objasne o čemu je riječ, da se "provaljivanjem Dalićkine prepiske pokušava ugroziti postizanje nagodbe, koja je, kao, uvjet spašavanja Agrokor", prelazi pravodoljubiva autorica bez ikakva krzmanja, gnjevno raskrinkavajući cijelu aferu, a Plenkoviću predviđajući da u "ostatku mandata stizat će ga repovi pogrešnog, dijelom i grabežom obilježenog rasplitanja slučaja Agrokor".

Premda autorica priznaje, uvjetno, da je sam premijer pošten ("vrlo se vjerojatno nije osobno okoristio"), nikako joj nije jasno kako je sebi mogao dozvoliti da se pod njegovim pokroviteljstvom koncipira i realizira takav mračan zločinački plan. Zaključno, umjesto da se jasno ograđi i osudi "politički i moralno neprihvatljivo i kazneno suspektno ponašanje svoje toksične ministrice i

njezine "klike Borg", Plenković ostavku Martine Dalić obrazlaže "percepcijom javnosti"; tako "braneći neobranjivo i muljajući javnost vlastitu je vjerodostojnost satro u prah" (vidi "Početak kraja Andreja Plenkovića", *Nacional*, br. 1047, 15.05.2018, str. 6-7).

Plenković je preživio harangu, ali je morao platiti cijenu javnog linča i odreći se svoje najvrijednije suradnice. Morao je ustuknuti prvenstveno stoga što mu je prijetila otvorena pobuna u samom HDZ-u, čiji su se vodeći ljudi počeli ograđivati od M. Dalić. Naknadno se pokazalo da su sve optužbe bile neutemeljene, nikakvog zločinačkog plana niti nekakve klike nije bilo. Naknadno je Ustavni sud potvrdio ustavnost famoznog lexa Agrokora. No element koji je podjario bijes naše javnosti bila je činjenica da su savjetnici u rekonstrukciji koncerna dobili za svoj posao za naše prosječne predodžbe veoma visoke honorare. Posve u drugi plan palo je odlučujuće pitanje kako su oni svoj posao obavili, a iz fokusa javnosti izmakla je bitna činjenica da su te honorare odobrivali i isplaćivali sami vjerovnici, koji su bili zadovoljni njihovim radom.

Nakon prisilnog povlačenja, Martina Dalić je objavila knjigu u kojoj podrobno objašnjava cijeli proces spašavanja Agrokora, počevši od formiranja radne grupe za izradu zakona, koju su zajednički formirali koalicijski partneri HDZ i Most.

Važnost knjige Martine Dalić, *Agrokora: slom ortačkog kapitalizma* (2018) ne može se precijeniti, tko je temeljito ne prouči ne može valjano suditi i razumjeti što se dogodilo u procesu spašavanja najveće hrvatske i regionalne kompanije. Izdvajam samo ključni "detalj", koji sam po sebi ruši u prah sve nametljive konstrukcije o uroti neke klike. Tzv. lex Agrokora doista je izradila uska skupina stručnjaka, pod vodstvom Martine Dalić, u iznudenom kratkom roku. No taj je izvanredni zakon donesen samo zato da koncern ne bi završio u

stečaju. Nije donesen da bi se primijenio, nego da bude primijenjen samo ako vlasnik Todorić ne uspije sklopiti nagodbu s vjerovnicima. Zakon nije nametnula Vlada, nego ga je "aktivirao" sam Todorić, kada je 7.04.2017. podnio formalni zahtjev Trgovačkom sudu u Zagrebu da u Agrokoru uvede izvanrednu upravu prema odredbama zakona. Time je on sam prepustio predstavniku države, kao izvanrednom povjereniku, da umjesto njega, zajedno s vijećem vjerovnika spašava veliku kompaniju. Koju je vlasnik prethodno upropastio. Izvanredni upravitelj nije odlučivao bez toga vijeća, niti je sam mogao birati ekipu stručnjaka, koja će pomoći u "stečajnom restrukturiranju firme". Koliko će ti stručnjaci biti plaćeni ovisilo je samo o tome koliko njihove usluge cijene vjerovnici koji ih i plaćaju. Razmjeri problema grandioznoga rekonstruiranja velike kompanije bili su enormni pa stručnjaci dorasli toj zadaći nisu nikako mogli biti preplaćeni. Pačati se u taj proces uime zgrožene i bijesne javnosti gruba je manipulacija samom javnošću.

Osim Dalićke, koje se nevoljko morao odreći, Plenković u toku 2018. gubi još jednog važnoga i bliskog suradnika – Davora Ivu Stiera. Stier se već nakon raskida koalicije s Mostom distancirao od premijerove kombinatorike s korumpiranim HNS-om i povukao iz Vlade s funkcije potpredsjednika i ministra vanjskih i europskih poslova. No do potpunoga će razlaza doći drugim povodom, kada je Plenković autoritetom svoje funkcije naložio stranačkim tijelima da podrže ratifikaciju tzv. Istanbulske konvencije (puni naziv: Konvencija Vijeća Europe o spriječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji). Stier je otvoreno izložio i pomno obrazložio svoje neslaganje s nametanjem jednog pristupa i pogleda na Konvenciju jer će to, smatrao je, "istisnuti ili marginalizirati kršćansko demokratski prostor u HDZ-u". Oštro je upozorio Predsjednika, Predsjedništvo i Nacionalno vijeće HDZ-a da bi bilo

"neodgovorno i štetno, i za HDZ i za razvoj hrvatske demokracije, tražiti od zastupnika HDZ-a da podrže uvrštavanje Istanbulske konvencije u dnevni red Hrvatskog sabora, te da glasuju za njenu ratifikaciju". Upozorenje nije uvaženo, Sabor je 13.04.2018. ratificirao Konvenciju. Pri čemu je 110 glasova bilo za, a 30 protiv. Među tih 30 manjinskih glasova bili su svjetonazorski prepoznatljivi glasovi 14 hadezeovaca, Plenkovićevih suparnika u stranci Brkića i Kovača, kojima se pridružio i Stier. Zanimljivo je da se po tom pitanju podijelio i inače svjetonazorski šaroliki Most (6 za, 7 protiv ratifikacije). Stier se tako posve razišao s Plenkovićem i povukao s funkcije političkog tajnika HDZ-a.

Glavni politički događaji u toku 2019. bili su izbori za europski parlament (23-26.05) a potom i izbori za predsjednika Republike Hrvatske 22.12. (drugi krug: 5.01.2020). Na prvim izborima Plenković je doživio relativni neuspjeh, od sigurnih 5 (a očekivanih 6), ostvario je samo 4 mandata. Na drugima je doživio poraz, jer je kandidatkinja HDZ-a, dotadašnja predsjednica Kolinda Grabar Kitarović poražena od opozicijskog kandidata lijevo-liberalne koalicije Zorana Milanovića u drugom krugu (Milanović – 52,73%, Grabar Kitarović – 47,27%). Bilo je očigledno da barem dio hadezeovske strukture na svim razinama bojkotira Plenkovića. Štoviše, dio te strukture otvoreno je simpatizirao i podržavao kandidata za predsjednika države, čelnika novoformiranog Domovinskog pokreta, dr. Miroslava Škoru. Izravni je politički cilj toga neobičnog pokreta, koji u doba mira zagovara domoljubno okupljanje protiv neprijatelja, bilo rušenje Plenkovića. Glavna parola koju je novi desničarski lider stalno isticao jest da su predsjednički izbori *referendum hrvatskog naroda protiv Andreja Plenkovića*. A to je konkretno značilo pozivanje na rušenje Plenkovićeva kandidata za položaj predsjednika Republike, ne bi li se time uzdrimalo lidera HDZ-a i pripremilo

plodno tlo da na predstojećim unutarstranačkim izborima u ožujku 2020, o kojima je bilo riječi, vlast u HDZ-a preuzmu "zdrave hrvatske snage" (Kovač, Brkić, Stier, Penava).

Domovinskome pokretu, kako sam sebi voli tepati, tako je pošlo za rukom da umnogome odluči tko će biti predsjednik Republike Hrvatske. Važno je, da je kao i oni, neprijatelj njihova ljuta neprijatelja.

3. Umjesto epiloga: jedan nasuprot svima

Bez pretenzije na cjelovitu ocjenu, što se može zaključiti iz skicirane bilance prvog mandata Andreja Plenkovića na čelu države i HDZ-a?

Razmislimo li pažljivo o Plenkovićevu političkom ponašanju, moramo se ponajprije zaokupiti glavoboljnim pitanjem zašto je sebe samog osudio na trogodišnji hod po mukama, kada je bez problema mogao, barem u prve dvije godine, organizirati izvanredne parlamentarne izbore, na kojima bi sigurno pobijedio, jer se SDP oporavio i vratio u igru tek od ljeta 2019. godine.

Sasvim zaoštreno – zašto nije htio *ranije* pobijediti na parlamentarnim izborima? Zašto se nije odlučio za te izbore odmah nakon raskida s Mostom, kao što mu je logično sugerirao njegov suradnik Stier, umjesto da sebe i cijelu zemlju kinji doduše iznudenim ali gnjilim savezništvima s HNS-om i Banićem? Upravo su takvo njegovo ponašanje imali u vidu uvodno navedeni komentatori kada su ga optuživali za kunktatorstvo, za pretjeran oprez, za gnjilo mrcvarenje, za klijentelizam bez granica. Zašto je sebi dozvolio da ga stalno razapinju i predviđaju mu skorbu i neumitnu političku smrt?

Po mom sudu, odgovor može biti samo jedan. Nije htio ranije parlamentarne izbore jer na njima nikako nije mogao pobijediti! Naime, pobijedio bi HDZ, pobijedio bi i on, ali samo nominalno, još to nije bio njegov HDZ. Tri je godine stoga s nečuvenim strpljenjem jačao svoj položaj, ali

tako vješto da se stjecao dojam da ga stalno slabi. Vidjeli smo da je uoči unutarstranačkih izbora u ožujku nacionalni tjednik *Globus* prognozirao da "Hrvatska skreće udesno", da Plenković nije uspio u svojem projektu smještanja HDZ u desni centar naše političke scene, da će desno krilo stranke frontalnim napadom na Plenkovića preuzeti kormilo.

Samo tri mjeseca kasnije, uoči parlamentarnih izbora, isti nacionalni tjednik piše sasvim drukčije. Očito silno impresioniran kako je Plenković "sa scene pobacao Kovača, Stiera i Penavu", sada glavni urednik Zdravko Milinović ocjenjuje: "sveukupno, brodio je ove četiri godine, mada uz kompromise, znatno bolje nego što je itko mogao očekivati". Autor ocjenjuje da "Andrej Plenković ima povijesnu šansu postati najveći hrvatski premijer ako pobijedi na ovim izborima i na početku drugog mandata napravi sve ono što nije mogao do sada zbog političkog kalkuliranja". Pa autor zatim nabraja velike probleme koje Hrvatsku muče već desetljećima i zaključuje pozivajući se na riječi Dražena Oreščanina, izvršnog direktora udruge Glas poduzetnika, koji je izjavio; "premijer ima priliku kakva se ukazuje jednom u sto godina" (vidi "Može li slabi Bernardić ugroziti jakog Plenkovića", *Globus*, br. 1502, 20.05.2020, str. 10-11; istaknuo – D.L.).

Je li Plenković brodio u svom mandatu znatno bolje nego što je itko mogao očekivati? Nedvojbeno! Ostavimo li patetiku na stranu, ovo priznanje svjedoči zapravo o začuđenosti kako je taj čovjek uopće uspio preživjeti i divljenju kako je mogao pobijediti.

Istaknimo još jednom glavnu značajku njegove političke taktike suočavanja s glavnim suparnicima, onima iz vlastite stranke. Nikoga nije tjerao iz stranke, njegovo nezamjeranje i obzirnost spram stranačkih kolega, koji mu rade o glavi, podnosio je stoički, što se oni tumačili kao njegovu slabost.

Njegov zamjenik, potpredsjednik Sabora i neslužbeni gubernator HDZ-a u Hercegovini povremeno ga je (kao u aferi SMS) i javno izazivao i čak ismijavao, jer je "očito procijenio da Plenković nema snage da ga politički i formalno marginalizira" (vidi Berislav Jelinić, "Da sam povezan s mafijom, Plenković bi me smijenio". Kako potpredsjednik Sabora Milijan Brkić koristi slabosti premijera", *Nacional*, br. 1115, 3.09.2019, str. 14-16).

Protivnici su iz stranke izlazili sami, netko prije, netko poslije. Najprije plahi Hasanbegović (2017), na kraju preambiciozni Penava (2020), koji je nakon debakla na unutarstranačkim izborima sam izašao iz HDZ-a i priključio se "projektu Škoro", za sada posljednjem od brojnih desničarskih projekata, nakon "projekta Esih", za rušenje Plenkovića.

Ako nakon svega rečenoga, još uvijek netko može mudrovati o Plenkovićevu domobranskom sindromu, ponudimo mu simbolički demanti takve konstrukcije: u povodu obilježavanja obljetnice bitke na Sutjesci 1943, Plenković je, u svojstvu hrvatskog premijera, odao počast borcima Narodno-oslobodilačkog antifašističkoga rata palim na Sutjesci (njegov izaslanik 16.06.2019. položio je vijenac na kojemu je pisalo "Predsjednik Vlade RH Andrej Plenković herojima Sutjeske").

Valja biti veoma oprezan u ocjeni dometa Plenkovićeve političke misije pozitivne promjene HDZ-a, njegova pomicanja prema (desnom) centru. Sa svojom je ekipom hametice porazio "desno krilo" stranke, izabrani su baš svi njegovi kandidati, no to se dogodilo ne zato što je po sudu članstva njegova ekipa kvalitetnija od protivničke, nego zato što je njegova. HDZ je stao iza svog lidera. Objektivno, ekipa mu je po ugledu bila slabija od protivničke, a teško ju je smatrati osobito centrističkom.

Po mom sudu, tako je bilo i s našim elektoratom u cjelini, on se većinski opredijelio za Plenkovića

kao političkog lidera, a ne za HDZ kao stranku koja ulijeva pouzdanje. Većinski ipak uvjetno, jer je na izbore izašlo prvi put u našoj demokratskoj političkoj povijesti ispod 50% birača (točno: 46%). Uzroci tome su zacijelo mnogi, ali možda bi se još jedan mogao konkretno ovako naznačiti: od onih koji su izašli na izbore većina je odlučila pokloniti povjerenje Plenkoviću, od onih koji nisu, i koji su to učinili hotimično i politički osviješteno, znatan dio nije htio glasati za Plenkovića, ali ni protiv njega (kao da kažu: nije naš, ali je bolji od našega, svoj mu glas neću dati, ali neće ni glasati protiv njega).

Takvom javnom podrškom Plenković je izrastao u *nadstranačku* državničku političku figuru, kao što je to prije njega uspjelo njegovu uzoru Franji Tuđmanu.

Nakon izbora 2020. godine, i unutarstranačkih i parlamentarnih, Plenković ima i svoje stranačko vodstvo i svoju Vladu, ljude koji su mu lojalni i o njemu posve ovisni. Ima i osiguranu većinsku podršku parlamenta, ne mora više nikoga "kupovati", a veliki meštar agramerski najzad se prekombinirao i javnost mu je definitivno pokazala palac dolje.

Pogledamo li pozornije sastav nove posve Plenkovićeve Vlade, moramo međutim uvidjeti da premijer nije u svemu na dobitku u odnosu na sam početak svoje prve Vlade, koalicijske vlade između još ne njegova HDZ-a i Mosta. Ostvarila mu se doduše njegova mantra o stabilnosti i sigurnosti, ali to su samo instrumentalne političke vrednote. Izuzmemo li afirmiranog Marića, za sada se ne prepoznaju ministri/ice po kvaliteti usporedivi s M. Dalić, D.I. Stierom, V. Orepićem i S. Dobrovićem iz prve vlade. Staro je pravilo da je teško imati i odane i pametne suradnike, ne samo u politici.

Pandemijska kriza pokazala je pak da Plenković

još uvijek ne kontrolira ni vlastitu stranku. Dugogodišnji lokalni stranački šerifi opiru se predsjedniku stranke i kad je njegov politički zahtjev i odlučan i opravdan, kao u slučaju ravnatelja splitskoga staračkog doma, notornog hadezevca Ivana Škaričića, koji je odgovoran za smrt desetaka starijih osoba, korisnika tog doma. Plenković je izričito zatražio ali nije uspio i iznuditi smjenu nespособnoga i nedgovornog ravnatelja. Suprotstavio mu se lokalni moćnik Ante Sanader, tajnik HDZ-a i mentor toga Škaričića (vidi Damir Petranović, "Kako je ucijenjeni Sanader izigrao Plenkovića u zataškavanju korona-tragedije u staračkom domu u Splitu", *Nacional*, br. 1150, 5.05.2020, str. 8-10).

Važno je uočiti još jednu specifičnost HDZ-a kao političke formacije. Premda se čini uvjerljivim da se "Hrvatska demokratska zajednica može promijeniti i postati pristojna stranka samo u opoziciji", kao što logično pretpostavlja naša komentatorica, povijesno je iskustvo suprotno – HDZ bio je daleko najgori kada ga je u opoziciji vodio Karamarko (2011-2015). Koliko bi tek bio desničarski sluden da je ostao još četiri godine u opoziciji! Plenkovićeve protekle četiri godine na čelu HDZ-a pokazuju da HDZ se može postupno upristojiti samo kad je na vlasti i kad je prinuđen barem djelomično poštovati logiku javnog interesa (vidi Jelena Lovrić, "Između lošeg i goreg", *Nacional*, br. 1155, 9.06.2020, str. 6-7).

U sklopu parlamentarne opozicije, Plenkoviću se napose izravno i neprijateljski suprotstavlja Most, u duhu ogorčene denuncijantske Grmojine izjave, nakon razlaza HDZ-a s Mostom 2017, da je on "neprijatelj plenkovićevsko-pupovčeve Hrvatske". Valjda će čelnici Mosta ipak jednog dana shvatiti da je Plenković znatno jači i uspješniji korektiv starog HDZ-a od njih. I da je njihov svađalački gard spram njega, s glupavim optužbama za "izdaju", naprosto politički kontraproduktivan, srozava ih na razinu ekstremističkoga

i negatorskog Domovinskog pokreta. Uostalom, kakva je to politička pamet, koja se lišava ljudi poput izvrsnih ministara V. Orepića i prof. dr. sc. S. Dobrovića, a "obogaćuje" akvizicijama poput kočopernoga dr. N. Raspudića?!

Plenković se suočava i sa svadljivim i ponekad go-ropadnim, premda ne i neintelligentnim, predsjednikom Republike Milanovićem, koji je na inauguraciji obećao da će građane, civilno društvo, kulturu i medije čuvati od vlasti, dakle od Plenkovića. Pohvalna misija! Zauzvrat očekujemo od premijera da nas zaštiti od prečesto ne odveć ubrojivoga državnog poglavara s teškim karakterom.

Nikoga ne treba uvjeravati da su pred novom hrvatskom vladom ogromna iskušenja bez presedana, kojima nijedna zemlja sama nije dorasla. Zato je od odlučujuće važnosti da na svom čelu Hrvatska ima lidera europskog formata, od kojega se može i mora očekivati da će urgentno i promišljeno rješavanje svjetske gospodarske i javnozdravstvene krize u našim uvjetima znati smjestiti u europski okvir, koji jedini otvara realne mogućnosti kvalitetnog izlaska iz krize kroz svestrano razvijanja svih naših hrvatskih ljudskih potencijala.

Aneks: skica o slučaju Agrokor

Kao polazna informativna osnova za prikaz "slučaja Agrokor" i razumijevanje karaktera krize najveće hrvatske kompanije i dometa poduzetih mjera "stečajnog restrukturiranja", može poslužiti knjiga uglednoga ekonomskog analitičara Ratka Boškovića, *Ivica Todorčić. Biografija palog kralja biznisa i politike* (Profil, Zagreb, 2017). Kao središnja osnova za rekonstrukciju cijelog procesa, u svim njegovim detaljima, nezaobilazna je knjiga glavnog aktera operacije spašavanja kompanije, Martine Dalić, *Agrokor: slom ortačkog kapitalizma* (Jutarnji list, Zagreb, 2018). Pritom je najsporniji bombastični naslov, koji ne odgovara sadržaju

knjige, što nam se i izrijekom otkriva na samom kraju, gdje nalazimo realniju ocjenu: "za njegov potpuni slom [ortačkog ili dogovornog kapitalizma] trebat će još puno političke i društvene energije", str. 225). U analitičkom smislu, punu pažnju zaslužuju politekonomske analize Željka Ivankovića, ponajprije u knjizi *Slučaj Agrokor. Privatizacija i crony kapitalizam* (Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2018), a potom i u seriji tekstova, pod naslovom "Politička ekonomija slučaja Agrokor", čiji je vrhunac 11. i posljednji članak u nizu "Ideologija ortačkog kapitalizma: Izvanredne okolnosti, prijeteći kolaps, izostanak alternative, prioritet struke pred participacijom javnosti" (objavljen 20.05.2018. i dostupan na portalu Ideje.hr). Za pravni aspekt problema, valja uputi na analize Aleksandre Šućur, "Sukob interesa: U Italiji je izvanrednom povjereniku angažman bivše firme zakonskim izrijekom zabranjen" (objavljen 5.02.2018. i dostupan na portalu Ideje.hr).

Budući da ovo nije tekst posvećen problemima koncerna Agrokor, izdvojio bih sam jedan vrijedan analitički prilog, koji dugujemo poznatom kolumnistu, publicistu i znanstveniku dr. Boži Kovačeviću. Njegov nam je prilog zanimljiv zbog toga što predstavlja obrazac kritičkog čitanja temeljne knjige M. Dalić (vidi *Telegram*, 5.11.2018), pa je utoliko i motiv više koji upozorava svakog zainteresiranoga da se sam suoči s Dalićkinim svjedočenjem i tumačenjem.

Kovačević uočava dvije najvažnije poruke u knjizi M. Dalić. Prva je da je "donošenjem i primjenom Zakona o izvanrednoj upravi Agrokor spašen od propasti, da su time spašeni deseci tisuća radnih mjesta, da su od propasti izbavljeni mnogi dobavljači Agrokor i da je, ukratko, time izbjegnuta katastrofa hrvatskog gospodarstva. Pritom je cijela operacija izvedena tako da za provedbu postupka spašavanja kompanije nisu upotrijebljena proračunska sredstva niti izdana

državna jamstva".

Druga je poruka da su "svi protivnici koncepta koji su razradili ona i skupina savjetnika bili zlonamjerni, da nisu željeli da ona i Vlada uspiju u spašavanju Agrokor, da su bili potpuno neodgovorni i da su samo željeli pad Vlade neovisno o posljedicama. Različite što imenovane što neimenovane interesne skupine izmislile su aferu hotmail kako bi stvorile nepodnošljivu političku atmosferu u kojoj ona više nije mogla ostati potpredsjednica Vlade. Nikakvog stvarnog razloga za njezin odlazak nije bilo. Ničim opravdani politički animozitet stvorili su zavidnici, nestručnjaci, Todorčić i drugi gubitnici u igri oko Agrokor, te zlonamjerni mediji".

Naš komentator ocjenjuje da je prva "poruka" vjerodostojna. Lex Agrokor omogućio je nagodbu vjerovnika, koju je potvrdila sudska instanca, potraživanja vjerovnika pretvorena su u vlasničke udjele i kompanija je preživjela. Za njenu daljnju sudbinu bit će odgovorni novi vlasnici, a ne država. Todorčićeve optužbe da je prevaren čiste su insinucije jer nije vlada nego je on potpisao prijedlog za uvođenje izvanredne uprave.

U svojem prikazu komentator detaljno analizira smisao druge poruke, za koju ocjenjuje da je "namjerno netočna". Izdvojimo samo nekoliko njegovih kritičkih napomena:

- prvo, autorica je izbjegla spomenuti najvažnija pitanja vezana uz sumnje da je "prilikom izrade zakona i imenovanja savjetnika izvanrednog povjerenika došlo do trgovanja povlaštenim informacijama i zloupotrebe položaja".

- drugo, autorica nije "pridonijela otklanjanju sumnji da su neki od njezinih suradnika na izradi Zakona o izvanrednoj upravi pogodovali nekim vlasnicima obveznica".

- treće, Dalić ne opovrgva uvjerljivo prigovore koji se tiču "faraonskih ovlasti izvanrednog po-

vjerenika" (a očituju se u tome da su ugovori koje je povjerenik potpisao s kreditorima sadržavali "odredbu da kreditor može kredit proglasiti dospjelim ako Ramljak bude smijenjen").

- četvrto, Dalić je "neuvjerljiva u pokušaju da pokaže kako više ništa nije ovisilo o Vladi i o njoj nakon što je pokrenut postupak izvanredne uprave". Naime, prema Zakonu, izvanredni povjerenik imao je obvezu "svaki mjesec izvještavati Vladu o svom radu". Kakvog bi ta odredba imala smisla "ako Vlada ne bi imala nikakav utjecaj na njega u slučaju da bude nezadovoljna njegovim radom"? K tomu, prema "odredbi članaka 16 i 17 Zakona o izvanrednoj upravi upravo je ministrica Dalić u roku od 15 dana nakon imenovanja izvanrednog povjerenika trebala imenovati savjetodavno tijelo koje je o odlukama i postupcima izvanrednog povjerenika trebalo savjetovati nju i sud. U knjizi se to savjetodavno tijelo uopće ne spominje".

Ostavljajući postrani još nekoliko detaljnih kritičkih napomena, zadržimo se i na Kovačevićevu zaključku da se Dalićkinu samorazumijevanje borbe protiv ortačkog kapitalizma, razvlaštenjem "posljednjeg velikog gazde iz razdoblja ortačkog kapitalizma", mora podvrgnuti kritičkom sudu. Mogući i priželjkivani transformacijski učinci spašavanja i rekonstrukcije Agrokor na gospodarski i društveni sustav Hrvatske za sada su veoma krhki i neizvjesni. Neizvjesni utoliko što je još dug, tegoban i neizvjesan put afirmacije Plenkovićeve "novog HDZ-a" i njegova projekta "nove Hrvatske".

Post Scriptum

Prethodna analiza napisana je prije godinu dana, netom nakon posljednjih hrvatskih parlamentarnih izbora (sredinom kolovoza 2020). Prenosim je u neizmijenjenom obliku. U njezinu završnom dijelu dane su i neke naznake mogućih izazova s

kojima će se suočavati nova Vlada Andreja Plenkovića, u drugom mandatnom razdoblju (2020-2024). Umjesto cjelovite bilance prve godine toga novog razdoblja (koja bi zasluživala zasebnu analizu), zadržat ću se samo na jednoj od spomenutih završnih naznaka.

Imam na umu napomenu da će se Plenković nastaviti suočavati i "sa svadljivim i ponekad goropadnim, premda ne i neinteligentnim, predsjednikom Republike Milanovićem", te da "očekujemo od premijera da nas zaštiti od prečesto ne odveć ubrojivoga državnog poglavara s teškim karakterom".

Takve su se slutnje mogle učiniti pretjeranim. Ali čak ni u njima nisu se još mogli nazrijeti razmjeri neubrojivosti, goropadnosti i svadljivosti trenutnog državnog poglavara, mini-Tudmana naših dana, koji svojim urnebesnim nastupima sablažnjava i/ili uveseljava hrvatsko pučanstvo u proteklih godinu dana.

U predizornoj kampanji za predsjedničke izbore, 2019. godine, kandidat Milanović preporučivao se biračima biranim riječima, obećavši: "Kao predsjednik s karakterom bit ću predsjednik kojem su hrvatski interesi i ponos hrvatskih građana na prvome mjestu. *Neću raditi ni protiv koga, nego samo za Hrvatsku*".

Svojim inauguracijskim govorom, 18. veljače 2020, veoma promišljenim i zapaženim, novi se predsjednik Republike predstavio javnosti kao osvještani ustavni pravobranitelj slabijih i diskriminiranih, napose kao zagovornik medijskih sloboda, sveučilišne autonomije i poštenoga i učinkovitog pravosuđa.

Nakon prvih godinu dana mandata, u veljači 2021. godine, bilanca Milanovićeva djelovanja, postignuća i propusta, još je mogla biti ozbiljno zaokupljena dvojbom "koliko on vlada karakterom, a koliko karakter upravlja njime". Tako je tu

dvojbom pregnantno sročio i s njome se analitički suočio ugledni publicist, politolog Mirko Galić, da bi nakon niza kritičkih napomena zaključio da su "Zoranu Milanoviću ostale još četiri godine da se potvrdi kao pravobranitelj građana" (kao što je obećao u svom inauguracijskom govoru). Galić izriče takvu nadu, premda je svjestan da "Milanović često ističe stav prije mišljenja", što ga "vodi u konflikte koji nisu u predsjedničkoj domeni". Galiću je žao što Milanović nastupa kao improvizator, koji ponekad sklizne u trač, umjesto čega bi bilo neusporedivo bolje "kad bi svoje govore čitao (tj. pisao)", jer da bi to bila "vrijedna literatura; on ima što reći". Osobito je zanimljiva ocjena našeg kolumnista da Milanović "mora da je s Plenkovićem sklopio pakt o nenapadanju, da ne ruše jedan drugoga", štoviše "više je on štitio Vladu, nego što je Vlada štitila njega, čak i kad je bio u pravu".

Premda ne propušta istaknuti rječiti primjer Milanovićeva brutalnog obračuna s prof. Žarkom Puhovskim, naš kolumnist to objašnjava predsjednikovom povređenom sujetom, koja ga je navela da "čereči" svojeg kritičara "koji ga je stalno imao na zubu" (vidi Mirko Galić, "Milanović – karakter i duh Ustava", *Večernji list*, 20.02.2021, str. 44-45).

No naš kolumnist pritom propušta uočiti ono bitno: Puhovski je precizno upozorio na dalekosežno najopasniji i za našu krkhu demokratsku kulturu upravo poguban potez koji je povukao vršilac dužnost predsjednika Republike kada je javno obznanio da neće sudjelovati u glasanju na parlamentarnim izborima, ne bi li time demonstrirao svoju nadstranačku objektivnost. Odbacujući, ničim izazvan, svoje temeljno političko pravo glasa, samog je sebe isključio iz cjeline hrvatskih građana, iz zajedničkog oblikovanja političke volje. Prestao je biti prvi među jednaki-ma, prvi građanin hrvatskog demosa, koji bi svo-

jim političkim angažmanom trebao biti primjer za ugled o konstitutivnoj važnosti participacije u demokratskom procesu. Takvo odbacivanje temeljnog političkog prava bilo bi nedostojno bilo kojeg građanina, nekmoli formalno prvoga među nama. Time smo na opće zaprepaštenje saznali da na čelu države nemamo javnog građanina nego puko privatno lice, koje se slučajno zateklo na funkciji predsjednika Republike. Takvo privatno lice, koje odbija javnu logiku građanske uzajamnosti, stari su Grci nazivali – idiotom (u političkom smislu). Puhovski je bez okolišanja Milanovića s pravom nazvao političkim idiotom. Da je takav politički idiotizam zarazna pojava, svjedoči masovna apstinencija na našim posljednjim parlamentarnim izborima, u kojima nije sudjelovalo čak 54% hrvatskog elektorata, slijedeći svojega uzornoga prvog ne-građanina.

Nažalost, samopostulirani pravobranitelj građana, u kojega je Galić još želio vjerovati, nije ni približno bio na razini pobuđenih očekivanja. Pokazalo se da je bio u pravu ugledni profesor ustavnog prava Branko Smerdel kada je, prošlog ljeta, upozorio kako je "Milanović uvjeravao javnost da je sazrio, ali pokazao je da nije, nego je onaj isti političar kakav je bio, koji politiku shvaća kao borbu, i eliminira neistomišljenike. On je solo-igrač, ne vidim da ima neku ideju ili platformu. Milanović je usvojio pravila spin-doktora, i zna kako nastupati da zadrži ljevicu, a dobije i glasove desnice".

I doista, gotovo sve što je u ovih godinu i pol svojeg mandata Milanović izrekao i učinio bilo je suprotno obećanome: radio je protiv svih, gazeći ponos hrvatskih građana kad god mu se za to pružila prilika. Nije u pitanju samo njegov prostački stil obračunavanja s neistomišljenicima (mahom iz miljea koji mu je bio nekritički politički sklon), uz istodobno populističko udvaranje ekstremnoj desnici (slučajevi Zlatana Mije Jelića

i Branimira Glavaša; omalovažavanje međunarodnog pravosuđa, Europske unije, suverene BiH). U pitanju je prije i iznad svega zagađivanje javnog prostora unošenjem u javni diskurs riječi i iskaza, koji u pravilu ne zadovoljavaju ni minimalne standarde korektnosti, a prečesto ni elementarnog smisla. Katkad uopće nije jasno ni zašto se javlja ni što želi reći, kao da ni samog sebe ne shvaća previše ozbiljno. Ako je demokracija prvenstveno vladavina riječi (argumenata), a ne sile (ma i većinske), njegove siledžijske riječi teško narušavaju vjeru u demokraciju. Svojim mudrolijama na razini dvorske lude ili profesionalnog skandal-majstora, ne samo na domaćoj sceni, izaziva sve više, čini se i nepovratno, podrugivanje i sažaljivi prijezir. A najviše od svega – sram.

Izabirem dva vjerodostojna svjedočanstva.

S kakvim se likom suočavamo, na egzistencijalnoj razini, efektno je izrazio naš vodeći publicist prof. Inoslav Bešker komentirajući izjavu predsjednika Republike Hrvatske Zorana Milanovića a propos covid-19 planetarne pošasti da je "imunologija Mumbo Jumbo", što je "zločin protiv inteligencije". Kazna za takav zločin nije uvedena, "a i da jest, prije bi trebalo suditi meni nego Milanoviću, jer on nije svjestan značenja onoga što izvaljuje ili lupeta, a ja sam svjesno glasao za nj, kao za manje zlo". Milijuni umiru, a "Milanović na to brusi nedarovitu svoju duhovitost..." (vidi Inoslav Bešker, "Treba li predsjednicima Brazila i Indije suditi zbog ignoriranja korone?", *Jutarnji list*, 16.07.2021, str. 17).

Istaknuti komentator Jurica Pavičić kritički se osvrnuo na Milanovićevu sramotnu gestu vraćanja odlikovanja "još uvijek neosuđivanom Branimiru Glavašu". Zgrožen tim krajnje nepristojnim i ljudski besprizornim postupkom, Pavičić se osjeća krivim da je glasao pogrešno: "Taj dan, kad se to dogodilo, nije me bilo sram njega. Bilo

me sram sebe. Bilo ne sram onoga što se ispililo iz mog listića i imao sam se potrebu ispričati svim građanima Hrvatske jer sam sukriovac za ovo blato koje nas je sve poprskalo" (vidi Jurica Pavičić, "Povijest mog glasanja za manje zlo", *Jutarnji list*, subotnji "Magazin", 3.06.2021, str. 40).

Skaredan primjer Milanovićeve nedoličnog ponašanja njegova je nečasna uloga u skandalu oko uvale Vruje, u vlasništvu Republike Hrvatske, koju je tajkun Stipe Latković nezakonito prisvojio i bespravnom gradnjom unakazio. Ne obazirući se na pozitivne propise i inspeksijske zabrane, ovaj je lik uživao podršku čak i predsjednika Milanovića (a prije njega, i Mesića), čiju je kampanju bio izdašno financijski pomogao. Kad su ga mediji počeli prozivati, Milanović je svog mutnog partnera bezočno opravdavao i branio od "medijskog linča", od "zavidljivaca", čime je sebe izložio velikoj javnoj protupaljbi, prozivkama da je suučesnik u bezakonju i pozivu da ga se pozove na odgovornost i opozove s funkcije predsjednika Republike.

Indignaciju javnosti zbog njegova sramotnog ponašanja u tom povodu oštro je izrazio čuveni kolumnist i popularni pisac Ante Tomić, posprdno ga nazvavši "ludonja s Pantovčaka":

"Njemu, složit ćemo se, nije dobro. Nešto mu se pokvarilo u glavi, neka mu je opruga tamo gore iskočila iz ležišta. Gledajući jarost koja isijava iz njega, njegovu konstantnu, neumornu svadljivost, samopouzdanje s kojim govori potpune pizdarije, drskost s kojom zaobilazi istinu ili čak otvoreno laže... (vidi Ante Tomić, "Dalmacija iz Peveca i Bauhauusa", subotnji "Magazin", br. 1170, *Jutarnji list*, 10.07.2021, str. 66).

Ako je Galić još i mogao u veljači s koliko-toliko osnova dvojiti o Milanovićevu političkom profilu pitajući se, kao što je navedeno, "koliko on vlada karakterom, a koliko karakter upravlja njime",

od ožujka nema više nikakve moguće dileme. Karakter upravlja njime. Otada se također više ne može govoriti ni o kakvom "paktu o nenapadanju" između Milanovića i Plenkovića, taj je navodni pakt razvrgnut u ožujku kada nastupa druga faza u kojoj Milanović prelazi u globalnu ofenzivu protiv Plenkovića. Inicijalni moment njihova obračunavanja bilo je otvaranje postupka predlaganja i izbora novog predsjednika Vrhovnog suda. Prema proceduri, predsjednik Republike predlaže, a Sabor njegov prijedlog razmatra i (eventualno) usvaja. Ostavimo li postrani pravne suptilnosti, bilo je očigledno da se do kvalitetnog rješenja može doći samo dogovorom o kandidatu za predsjednika Vrhovnog suda. Umjesto dogovora s premijerom, Milanović je međutim nastojao nametnuti svoju kandidatkinju (veoma kvalitetnu, izvan svakog spora), hotimično prekršivši zakonsku klauzulu koja propisuje da kandidatura mora proći postupak "javnog poziva". Na taj se poziv njegova kandidatkinja nije prijavila, ali je ipak javno prihvatila predsjednikov prijedlog da bude Saboru predložena mimo propisane procedure "javnog poziva". Da se procedura poštovala, logičan bi bio slijed da predsjednik zatraži ponovno raspisivanje javnog poziva za čelnika/cu Vrhovnog suda i da se njegova kandidatkinja prof. Zlata Đurđević na taj poziv odazove. Dok to nije provedeno, dotle je Sabor morao odbiti da uopće raspravlja, a kamoli da podrži, predsjednikov prijedlog. A kada je prof. Zlata Đurđević još i javno obrazlagala da predsjednik ima ustavno pravo da i mimo javnog poziva predloži svojeg kandidata, to je navelo Plenkovića i saborsku većinu da se zainate da takvu kandidatkinju neće ni u kom slučaju podržati. Vrhunac se zapleta, u koji se predsjednik inadžijski hotimično upustio, očitovao kada je član saborske većine i dugogodišnji blizak suradnik predsjednika Republike prof. Milorad Pupovac pokušao posredovati, javno apelirajući da se problem riješi razboritim

dogovorom, a ne sukobljavanjem, žrtvom kojega će biti veoma kvalitetna kandidatkinja, a time i pravosuđe u cjelini. Posve sumanutom reakcijom na takvo obzirno posredovanje, Milanović se srozao na razinu političkog divljaštva, zgoljne vulgarne denuncijacije lika sveučilišnog profesora i dugogodišnjeg čelnika srpske nacionalne zajednice u Hrvatskoj, kao ljudske ništarije i političkog mešetara. Premijer Plenković je takvo vrijeđanje osudio kao "političko divljaštvo ispod svih razina komunikacije", kao "neprihvatljivo"... "posebno ako to javnost podržava, to je onda katastrofa. Ja se nadam da je takvih malo jer je to talog društvenih mreža, jer je to podloga za govor mržnje".

Premijerove procjene raspoloženja tog segmenta javnog mnijenja bile su drastično demantirane. Komentatori ustvrđuju: "u zadnjim anketama na internetu, u kojima se javio golem broj građana, u pravilu je oko 80 posto njih bilo na njegovoj [Milanovićevoj] strani". Prvenstveno je "desnica u ekstazi zbog toga što Milanović napada 'komuniste', 'udbaše' i Pupovca: predsjedniku isporučuju salve čestitaka". Ali i "centar i lijeva" "oduševljeni" su jer je Milanović izrazio njihovu frustraciju "pravosudnom kaljužom" u nas i njihovo ogorčenje zbog toga što hadezeovska vlast takvo stanje tolerira i ne želi ili se ne usuđuje reformirati (vidi Boris Rašeta i Snježana Krnetić, "Milanović ima pakleni plan za Plenkiju. Vrlo je jednostavan...", *Express*, br. 558, 2.04.2021, str. 17-21).

U kohabitaciji s takvim predsjednikom Republike premijer Plenković dozvolio je sebi da bude uvučen, nakon razboritoga početnog odmahivanja rukom na predsjedničke jevtine dosjetke i grube uvrede, u svakodnevno ping-pong repliciranje, tako da su u javnoj percepciji obojica doživljeni kao suučesnici u prizemnom inadžijskom nadgornjavanju. Štoviše, u takvoj prizemnoj razmjeni udaraca na gubitku je bio prvenstveno Plenković, zato što se od Milanovića bezobrazluk i

očekivao, a od njega nije, tako da ih se obojicu moglo optuživati kako svadalački ostrašćeno podjednako štete hrvatskoj demokraciji "svojim egoizmom i privatiziranjem cjelokupnoga političkog života". Ipak, ne samo štete, nego pomalo i pridonose, po duhovitom sudu, prema kojemu se "Plenković pokazao premijerom s karakterom. Predsjedniku s karakterom, nemilosrdnom napadaču, odlučio se suprotstaviti nemilosrdnom obranom. Hladnom i proračunatom" (vidi Zoran Petrušić, "Još tisuću dana", *Globus*, br. 1527, 5.05.2021, str. 6-7).

Karakterom na karakter "dvojice alfa-političara" (loc. cit.) duhovita je karakterizacija koja primjerenost iskazuje javnu percepciju sukoba, ali previđa da između promatrača, koji "nemilosrdno napada", i aktera, koji se "nemilosrdno brani", postoji kvalitativna razlika. Ne može se izjednačavati karakter besposlenog neodgovornog zanovijetala, izvan zbiljskog procesa odlučivanja, i karakter odgovornog aktera koji se svakodnevno kinji s preteškim ekonomskim i zdravstvenim problemima zemlje.

U slučaju izbora novoga čelnika Vrhovnog suda, predsjednik je inadžijski započeo a premijer u istome neprincipijelnom duhu uzvratio, pa su zajedničkim snagama propustili veliku priliku da izaberu kvalitetnu kandidatkinju, čime su se bratski obrukali u očima javnosti.

U tom sklopu, Milanović je prešao sve granice dobrog ukusa divljačkim i podlim obrušavanjem na prof. Pupovca, čovjeka koji ga nadmašuje i ugledom, i pameću, i političkim iskustvom. Zakoračio je putem bez povratka, u ponore političke i intelektualne autodestrukcije. Na tom putu u ponor slijedi ga bezglavi SDP, koji se čak ni u takvoj svakome normalnom čovjeku jednoznačnoj situaciji nije usudio odlučno ograditi od političke nekrofilije predsjednika Republike. Pa ih je Plenković efektno pribio na stup srama: "Ja se pitam,

gospodine Grbin, Klisović, Miljević, zašto šutite. Odobravate li ovakve divljačke i vulgarne napade na Pupovca. Da vas čujem, zucnite".

Valja odoljeti kušnji da se na pitanje o ponašanju Milanovića odgovori psihološki reduktivno i tumači kao poremećaj ličnosti. Razmislimo li pomnije što Milanovićevi mrzilački iskazi i postupci politički znače, ne možemo ne vidjeti da "u njegovu ludilu ima sistema". Navedenu ocjenu prof. Smerdela da Milanović "zna kako nastupati da zadrži ljevicu, a dobije i glasove desnice", s dodatkom "ne vidim da ima neku ideju ili platformu", valja djelomično dopuniti. Naime, ocjena sugerira da Milanović nema nikakva čvrsta politička i svjetonazorska uvjerenja niti ikakvu jasnu orijentaciju u svom djelovanju. Ako se s time i suglasimo, ostaje da se dokuči kako je moguće istodobno zadovoljiti ukuse i vrednote i ljevice i desnice. Po mom sudu, ispod svađalačke pjene Milanovićevih protuslovnih iskaza može se razaznati određena politička orijentacija da sebe predstavi kao čvrstu i nezamjenjivu institucionalnu branu hrvatskog društva protiv hadezeovske vlasti, uzurpatorske, nekompetentne i korumpirane. Unutar toga općenitog okvira, kojim se populistički preporučuje razočaranim građanima najšireg spektra i ljevice i ekstremne desnice, mogu se razaznati još neke komponente. Napadima na Plenkovića osobno, Milanović zabija klin između liberalnog lidera HDZ-a i konzervativnog HDZ-a kao masovne političke formacije, tako što se pozicionira kao autentičniji tuđmanovac od premijera, kao Hrvatina s dna hadezeovske kace, napose hercegovačke. Milanović se tako efektno uključio – ne prezajući čak ni od toga da Plenkovića ustašoidno etiketira kao "komunističkog gojenca"! – u već postojeću populističku protuplenkovićevsku "domovinsku frontu". Kud svi Turci... tu i mini-Tuđman! K tomu, preko denunciranja Plenkovića kao servilnog "briselskog čate" uspješno podilazi provinci-

jalističkom mentalitetu nepovjerenja u briselsku eurokraciju i njezine centralističke aspiracije.

Nije slučajno da je tvrda desnica, ne samo izvan HDZ-a nego i u njemu, u Milanoviću prepoznala srodnu dušu, "državnika kakvog je Hrvatska čekala", "nekakvu hrvatsku verziju Viktora Orbána" (vidi Robert Bajruši, "Anatomija političkog narcizma: što je ostalo od 'predsjednika s karakterom'?", *Globus*, br. 1531, 30.06.2021, str. 13-16).

Posljednje poglavlje Milanovićeve politike, koje zaslužuje punu pažnju, čini njegov posve nedržavnički privatni posjet susjednoj državi Bosni i Hercegovini, 11.-13. srpnja 2021. godine, u kojoj prilici zaobilazi njezine službene instance i obilazi samo hadezeovske strukture u toj zemlji (usp. Vladimir Matijanić, "Milanović nije u posjetu Bosni i Hercegovini, nego Herceg-Bosni", portal Index.hr, 12.06.2021).

Eksplicitno odbijajući da službeno posjeti Sarajevo i jednoznačno podržavši političke zahtjeve HDZ BiH o konstitutivnosti hrvatskog naroda u toj državi i njegovo tumačenje Daytonskog sporazuma, otvoreno je osporio suverenost BiH kao države. Jer tumačenje statusa konstitutivnosti triju naroda u politici HDZ-a BiH (a i politike HDZ-a u cjelini) nije uvjet jačanja BiH kao višenacionalne i demokratske države, nego je naprotiv u funkciji njezina slabljenja i razgradnje, u funkciji velikohrvatskog nacionalističkog projekta. Da je Milanoviću doista bilo stalo da svojim posjetom pridonese poboljšanju položaja Hrvata u BiH, tada bi bio posjetio krajeve gdje Hrvatima prijeti nestajanje (kao u Republici Srpskoj) ili gdje su ugroženi u svojim manjinskim pravima (diljem Bosne). Umjesto toga, posjetio je Hercegovinu u područjima gdje Hrvati čine većinu, u misionarskom pohodu spašavanja Hrvata od bošnjačkog zulumata koji se očituje u preglasavanju nad Hrvatima na izborima za kolektivno predsjedništvo i parlament. Poručio je bošnjačkim političarima

da su oni uzrok "nesreće u BiH". "Oni su uzrok političke nestabilnosti, nervoze i nesreće u BiH". Naglasio je da "na mjesta rezervirana za Hrvate u Domu naroda dolaze ljudi koji očito nisu Hrvati i lažu da su Hrvati, a bira ih druga etnička skupina. Dosta je bilo prakse preglasavanja Hrvata koje se pretvorilo u zlostavljanje". Izričito je odbacio svaki susret s Predsjedništvom BiH u kojemu sjedi nelegitimni predstavnik hrvatskog naroda Željko Komšić.

Uobičajenom mu svađalačkom retorikom – nema više popuštanja Bošnjacima – samo je dolio ulje na vatru i produbio podjele u BiH.

Nije mu to prvi put. Analitičar Gjenero nas podsjeća da je takvu praksu da "hrvatski funkcionari odlaze u susjednu državu, a da pritom ne odlaze na razgovore s predstavnicima državne vlasti", inaugurirao Milanović još dok je bio predsjednik hrvatske Vlade. Obilazeći mjesta u kojima Hrvati u BiH čine većinu (znanu u cjelini kao područje Herceg-Bosne), odbacujući svaki daljnji razgovor i mogući kompromis u cilju realnog poboljšanja položaj Hrvata u bosanskoj državi, Milanović "podilazi nacionalističkim radikalima u Hrvatskoj, dovodi u tešku poziciju vladu u Zagrebu, a unosi dodatne napetosti u BiH". Takvim ponašanjem, zaključuje Gjenero, "hrvatski predsjednik postaje, uz Dodika, Čovića i Vučića ključni ruski agent koji destabilizira Bosnu i Hercegovinu, kako bi spriječio stabilizaciju europske i euroatlantske perspektive BiH" (vidi Davor Gjenero, "Ruski pogon i Milanovićevo crtanje granica Herceg-Bosne", izvor: Radio Sarajevo, dostupno na portalu Antena M, 14.07.2021).

Milanovićev posjet BiH komentirao je i istaknuti politolog prof. Dejan Jović, u intervju za N1 televiziju, 12. srpnja. Pod naslovom "Milanović se svojom izjavom o konstitutivnom narodu i manjinama vezao u čvor", Jović je analitički precizno raščlanio Milanovićevo predavanje na

mostarskom sveučilištu. Obratio je pozornost na proturječje u Milanovićevu zagovoru pune ravnopravnosti Hrvata u toj državi, preko načela konstitutivnosti naroda (koje još uvijek nije ostvareno, kako se vidi na primjeru izbora Željka Komšića, kao Hrvata u sastavu tročlanog Predsjedništva BiH, koji nije izabran većinskim glasovima Hrvata, nego je njima nametnut većinskim glasovima Bošnjaka), uz istodobno rezolutno odbacivanje svođenja Hrvata na manjinski status. Međutim, istodobno je ustvrdio da "manjine u Hrvatskoj imaju prava o kojima manjine u drugim zemljama mogu sanjati". Ako je tako, zašto bi se svako razmišljanje o eventualnoj poziciji Hrvata u BiH kao priznate nacionalne manjine, smatralo potpuno neprihvatljivim? Suglasivši se s Milanovićem o pravima srpske nacionalne manjine koja su ostvarena u Hrvatskoj, Jović je upozorio na prednosti takve pravne regulacije u europskom zakonodavstvu, koje je veoma razvijeno i jasno, dok je pojam konstitutivnosti naroda umnogome nejasan i nedefiniran. Pritom je Jović sasvim nedvosmisleno izrazio razumijevanje za bojazni Hrvata da pristanu na status nacionalne manjine i založio se za daljnja razmišljanja kako da se izade iz ćorsokaka u kojemu je Srbima i Hrvatima neprihvatljiv pojam nacionalne manjine, a Bošnjacima sporan pojam konstitutivnosti naroda. No najvažnije je Jovićevo konceptijsko upozorenje da se etnički princip konstitutivnosti naroda ne smije suprotstavljati demokratskom principu građanstva. Kada se to čini, implicira se da BiH kao takva, kao višenacionalna država, uopće nije održiva politička zajednica (kao što je svojedobno tvrdio Tuđman, što godinama zagovarava HDZ BiH, a danas podržava i Milanović). Jović je također upozorio da se ne može valjano osporavati legitimnost Željka Komšića, kao hrvatskog predstavnika u Predsjedništvu BiH, jer da je on izabran po postojećem i važećem izborom zakonu.

Jovićevo razmišljanje napao je u Livnu Milanović s mješavinom nerazumijevanja i podmetanja, garniranih bezobrazlukom. Pa tako tvrdi: "Status konstitutivnog naroda nije dekor, nego pitanje opstanka. Hrvati ovdje nisu manjina, mada neki profesori koji gostuju po hrvatskim televizijama lupetaju da jesu, što je nepismeno. To govori gospođin profesor kojeg je Josipović morao najuriti s mjesta savjetnika. Kaže Hrvatima u BiH – budite manjina. Da nije cinično, bilo bi glupo". Dodao je i ovo: "Profesori politologije dobivaju plaću i govore gluposti. Neka kažu kako Hrvatima u BiH kažu da budu manjina, to im je kul, to im je sexy".

Sve su ovo lako provjerljive nebuloze, "lupetanje" predsjednika Republike koji "prima plaću i govori gluposti" o politolozima, da se izrazimo njegovim šarmantnim stilom. Ali mu sve to još nije bilo dovoljno nego je još na kraju vulgarno osobno difamirao "profesora politologije", proglasivši ga "eskort damom gospodina Pupovca".

U ime tako denuncirane politološke struke oglašilo se 14. srpnja Hrvatsko politološko društvo (HPD) i u svom priopćenju osudilo kao "neprihvatljive i neargumentirane komentare" koje je predsjednik Republike **Zoran Milanović** izrekao o članu HPD-a prof. **Dejanu Joviću** i profesorima politologije općenito. U priopćenju se više nego obzirno napominje da HPD smatra kako su "navedene opaske, a pogotovo ad hominem napadi, neprimjereni osobama na javnim položajima, prije svih predsjedniku Republike koji bi trebao biti uzor i korektivni faktor unutar političkoga sustava". Strukovno društvo uzaludno nastoji ublažiti štetu od Milanovićeva divljačkog nasrtaja i sasvim nerealno apelira na ovoga i ovakvoga vršitelja dužnosti državnog poglavara da bi "trebao biti uzor i korektivni faktor". Ne znam u čije se ime poručuje da "ovakav napad, koji dolazi od osobe s pozicije moći, među angažiranim znanstvenicima i (vanjsko)političkim analitičarima

može proizvesti osjećaj straha i nesigurnosti te ugroziti slobodu znanstvenog djelovanja i iznošenja stavova, što mi kao strukovno društvo nikako ne možemo prihvatiti". Naime, naprosto nije točno da napad dolazi "od osobe s pozicijom moći", nego upravo suprotno, s pozicijom političke drskosti i intelektualne nemoći, pa utoliko nikako ne može "proizvesti osjećaj straha i neizvjesnosti", nego prije svega osjećaj duboke indignacije i srama zbog klevetničkih "opaski" dotične osobe.

Politološko društvo ne gubi nadu i principijelno poručuje: "iznova pozivamo sve političke aktore da neargumentirane kritike i ad hominem napade prestanu koristiti kao dio svojeg repertoara, kako prilikom komentiranja čitavih struka, tako pogotovo kroz kritiziranje pojedinaca čiji im se stavovi ne sviđaju".

Takvoj se principijelnosti ipak može prigovoriti da je eufemistička, barem u slučaju Milanovića, jer "neargumentirane kritike i ad hominem napadi", nisu dio nego samo središte repertoara javnih nastupa dotičnog političara. Pa se stoga postavlja pitanje ne bi li bilo poučnije da se u priopćenju javnosti pregnantno objasnila politička pogubnost Milanovićeve manipulacije Daytonskim sporazumom i delegitimiranja sadašnjega hrvatskog predstavnika u vrhu vlasti BiH. Gruba manipulacija očituje se u tome što upravo Daytonski sporazum izričito legitimira izbor Željka Komšića, jer kao nužne i dovoljne uvjete postavlja samo to da kandidat mora biti Hrvat i da se bira u Federaciji BiH. Naime, "Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini" (poznatiji kao "Daytonski sporazum"), u "Aneksu 4", članku 5., propisuje izbor članova Predsjedništva BiH ("Predsjedništvo BiH sastoji se od tri člana: jednoga Bošnjaka i jednoga Hrvata, od kojih je svaki izravno biran na području Federacije, te jednoga Srbina, koji je biran izravno na području Republike Srpske"... "svaki birač glasuje za po-

punjenje jednoga mjesta"). Ako se izbor Komšića smatra preglasavanjem većinskih Bošnjaka nad manjinskim Hrvatima, tada se takav stav može braniti samo izričitom revizijom Daytonskog sporazuma. Ne postoji način da se Daytonski sporazum tumači tako da kao Milanović tvrdimo kako "Željko Komšić nije predstavnik hrvatskog naroda, jer člana Predsjedništva moraju birati građani hrvatske nacionalnosti". Što u praksi znači da bi legitiman predstavnik Hrvata bio, valjda, samo onaj koji dolazi iz HDZ-a, pa da samo pravi Hrvati biraju svog pravog predstavnika....

Vrijedi podsjetiti da je u prvom krugu hrvatskih predsjedničkih izbora 2019. godine, kandidat Milanović dobio mizernih 2.360 (ili 5,78%) glasova Hrvata izvan Hrvatske (dakle, prvenstveno iz BiH, točnije, iz Hercegovine), da su ga u toj sredini hametice pobijedili Kolinda Grabar-Kitarović, koja je dobila 21.790 (ili 53,43%), i Miroslav Škoro, koji je dobio 14.351 (ili 35,18%) glasova. U toj sredini, koja mu osporava legitimnost da govori u ime Hrvata "ma gdje bili", Milanović ne nastupa samosvjesno na liniji hrvatskih nacionalnih i državnih interesa, kao odgovoran državni poglavar suverene i europske Republike Hrvatske, nego demagoški beskrupulozno podilazi najgorim nacionalističkim predrasudama i sebičnim interesima hadezovskih protubosanskih radikala. Umjesto da gradi mostove narušene suradnje s Bošnjacima, kao hrvatskim strateškim partnerima, i u BiH i u samoj Hrvatskoj, Milanović se arogantno nameće kao lord protektor, kao da je državi koja je već pod europskim protektoratom potreban još jedan, koji će je sačuvati od nje same.

Milanovićeva ultrahadezeovska politička licitacija dovela je predsjednika domovinskoga HDZ-a u iznudicu da mora izjaviti, kao što će Plenković i učiniti na Dubrovnik Forumu: "Ako ima i jedna tema u kojoj postoji suglasje između Vlade i predsjednika Republike, to je ravnopravnost

Hrvata u BiH." Objasnio je da se trebamo "držati slova i zakona Daytonskog sporazuma; moramo naći mehanizme za jamstva Hrvatima da će njihov predstavnik u Predsjedništvu biti legitiman predstavnik Hrvata u BiH" (vidi komentar: Boris Dežulović, "Daytonski nesporazum", *Novosti. Samostalni srpski tjednik*, br. 1126, 16.07.2021, str. 3).

Intimne li kohabitacije u veličajnom natjecanju tko je od njih dvojice autentičniji lider nacionalističke desnice, tko više obmanjuje i prodaje maglu! Očekivanje da će nas premijer Plenković znati i moći obraniti od predsjednika s teškim karakterom pokazuju se iznevjerenim. Na terenu osobne svađe i prizemnih obračuna nema pobjednika. Umjesto da korigira i uljuđuje Milanovića, Plenković se srozava s njime na najniže grane, barem povremeno, i to u najosjetljivijim političkim pitanjima, kao što su to pitanja hrvatskog pravosuđa i politike prema susjednoj suverenoj državi BiH. Predsjednik Republike svojim radikalističkim populizmom bitno otežava Plenkovićevu misiju pozitivne preobrazbe HDZ-a u europsku stranku centra a time i europeizaciju hrvatskog društva i države.

Bitno otežava, ali ipak ne i onemogućuje. Prije nego što je shvatio što (mu) se događa i najzad se okanio jalovog nadmudrivanja sa svađalačkim državnim poglavarom, premijer je jednom prilikom uspio poantirati ovako: "Ako on ovako nastavi, može dovesti do toga da se mnogi zapitaju kakva je uloga institucije predsjednika". A Milanovića nije trebalo dva puta mamiti, nije samo "ovako", nego je još i gore nastavio, tako da se možda još samo najnaivniji pitaju kakva je uloga institucije predsjednika. Za iole racionalne hrvatske građane ta je uloga, u dosadašnjoj izvedbi trenutačnog predsjednika, suvišna i negativna, štoviše sramna. A čak i oni ostrašćeni, skloni podaničkoj idolatriji i kolektivističkim tlapnjama, bit će prije ili kasnije prisiljeni uvidjeti da su se

"kladili na pogrešnog konja".

Ne bismo se time smjeli previše impresionirati, Hrvatska će preživjeti i takvu privatizaciju institucije predsjednika Republike i vulgarizaciju javnog diskursa, ne može nas on toliko kinjiti koliko mi možemo izdržati!

Vratimo se, završno, Plenkoviću kao političkom akteru, nasuprot kojemu su se svrstale gotovo sve relevantne političke formacije, a kojima se, vidjemo, zdušno pridružio "takozvani predsjednik Republike" (Boris Dežulović). U takvom polariziranom kontekstu, njemu se kao odgovornome i sposobnom političkom akteru nameće zadaća da u rješavanju preteških problema sadašnjega uistinu izvanrednog stanja okupi i obodri sve aktere koji su posvećeni konstruktivnoj politici suradnje i realnog suočavanja sa zbiljom. U tom mu se pogledu kao objektivan i sposoban partner razvojne europeizacije nudi nova politička i intelektualna snaga u vidu zeleno-lijeve platforme Možemo!, čiji lider Tomislav Tomašević postaje nezaobilazan akter u teškoj borbi za civilizacijski iskorak u pravnom sređivanju, javnopolitičkoj regulaciji i demokratskoj konsolidaciji hrvatske države.

Prijelomna važnost plebiscitarne pobjede platforme Možemo! u preuzimanju vlasti u gradu Zagrebu ne može se precijeniti. Nakon toga, ništa više nije isto. Ne samo u Zagrebu. Programski i personalno pojavljuje se snažna građanska civilizacijska alternativa kadra da se uhvati u koštac sa zapuštenim, desetljećima provincijaliziranim, duboko klijentelističko-koruptivnim likom našega glavnog grada, kojim je kao feudalnim lenom izvan zakona i boljih običaja, upravljao gradonačelnik Milan Bandić, u čvrstoj interesnoj sprezi s tvrdokornom jezgrom staroga vlastohlepnog HDZ-a.

Novu konstelaciju političkih snaga u gradu Zagrebu najzornije pokazuje posvemašnji poraz kandidata za gradonačelnika iz redova i HDZ-a i

SDP-a i Bandićeve stranke, od kojih nijedan nije uspio ući u drugi krug izbora. Prisjetimo se da je na prethodnim lokalnim izborima za zagrebačkog gradonačelnika 2017. godine Bruna Esih (s 10,98% glasova) porazila Plenkovićeva službenog kandidata dr. Prgometa (sa samo 5,60% glasova), kojega je Plenković nametnuo svojem stranačkom gradskom ogranku. I u ovome novom izbornom ciklusu glasanje je opet pokazalo da zagrebačko članstvo HDZ-a odbija direktivu vodstva i iskazuje nepovjerenje, štoviše odbojnost spram svojeg lidera. Naime, Plenković je kao kandidata HDZ-a na izborima 16.05.2021. godine opet promovirao osobu (Davor Filipović) mimo volje gradskog HDZ-a, što se očitovalo i na rezultatu. Očito je da su lokalni HDZ-ovci opet, prosvjedno, glasali ne za kandidata svoje stranke (koji je bio tek na četvrtom mjestu i osvojio 9,9% glasova), nego mahom za kandidata Domovinskog pokreta Miroslava Škoru (koji se plasirao u drugi krug s 12,2% glasova), a dijelom i za kandidatkinju MB365 Jelenu Pavičić Vukićević (koja je osvojila 11,1% glasova).

Politički poraz Davora Filipovića, za koji se ocjenjuje da je premijerov osobni poraz, zapravo je pokazatelj koliko je zagrebački HDZ konzervativniji od svojeg lidera, kojemu se od početka evo već pet godina tvrdokorno suprotstavlja. Utoliko se takav rezultat može ipak smatrati Plenkovićevom pobjedom nad starim zagrebačkim HDZ-om, što mu otvara mogućnost da uspješnije negoli do sada slomi to žarište otpora svojoj viziji europeiziranoga HDZ-a. Premda je Hrvatska izrazito centralizirana država, Plenković je životno upućen na punu radnu suradnju s gradonačelnikom metropole, s drugim političkim najmoćnijim čovjekom u državi. Bez njihova uzajamnog razumijevanja i kooperativnosti, usprkos ideološkim razlikama, koje nisu male ali nisu ni nepremostive (liberalni lijevičar i liberalni konzervativac, obojica s europskim sistemom

vrijednosti), nije moguće zamisliti uspješan izlazak iz sadašnjeg stanja.

Dva su preteška problema konkretan i očigledan test njihove sposobnosti: obnova potresom stradalih gradova i krajeva te odgovorno i uspješno javnozdravstveno rješavanje pandemijske ugroze.

Dakle, pakt o radnoj suradnji Plenkovića i Tomaševića, kao savez pristojnih Europljana protiv ratnohuškačkog primitivizma i ideološke isključivosti.

U tom duhu, kolumnist Tomislav Klauški ocjenjuje da bi Plenković "mogao sklopiti tihi postizbornu koaliciju s Tomislavom Tomaševićem i Možemo!, oformiti neformalni savez njegove Vlade i gradonačelnika Zagreba... jer bi time ubio dvije muhe – eliminirao Miroslava Škoru i marginalizirao SDP" (vidi "Plenkovićev tihi savez s Možemo? Politička fantazija ili šansa da odmah ubije dvije muhe...", *Express*, br. 565, str. 21.05.2021, str. 16-17).

Očito je da je Plenkovićeva misija preobrazbe HDZ-a, kao pretpostavka preobrazbe hrvatskog društva, blokirana hadezeovskim kadrovskim i koalicijskim deficitima. Neuspjeh HDZ-ove koalicije s Mostom, a zatim katastrofa kvazikoalicije s ostacima ostataka HNS-a i Bandićevim "žetončićima" – političke epizode koje je premijer jedva politički i moralno preživio (dijelom i svojom krivnjom) – ne bi mu smjeli zamagliti pogled tako da previdi kako njegovo sadašnje koaliranje isključivo s manjinskim zastupnicima znatno narušava legitimnost njegove Vlade i saborske većine. Manjinski zastupnici samo su dodatak njegovoj parlamentarnoj većini, a ne koalicijski partner. Bez pravoga, dakle snažnoga i ravnopravnoga, koalicijskog partnera, Plenkovićevi naponi da svoj HDZ pozicionira kao demokratsku konzervativnu stranku u centru političkog spektra, osuđeni su ili na privremene poluuspjehe ili na

posvemašnji neuspjeh. Otuda je u sadašnjoj fazi njegova mandata pred njime ključni izazov da zajedno s mogućim progresivnim saveznicima hrabro i pametno reformira hrvatsku državu i osposobi je da znatno učinkovitije negoli do sada bude u funkciji razvoja hrvatskoga građanskog društva.

Il ruolo della diplomazia italiana in Montenegro dal 1878 al 1914.

piše: Dino Šabović

Introduzione

Il Mare Adriatico rappresenta geograficamente e idealmente lo spartiacque meridionale tra l'Oriente e l'Occidente, due mondi che hanno scritto pagine antichissime sulla storia del continente europeo. Soprattutto in quel tratto di mare che separa l'Italia dal Montenegro, che Fernand Braudel definisce "spazio-movimento", dove per secoli i due popoli videro, a più riprese, l'approdare di culture ed etnie diverse, instillando in loro un animo globale. Una via d'acqua che ha determinato rapporti remoti fra le due sponde, spesso simili come testimoniano graficamente le famose Stele Daunie di tempi immemori. E dal Medioevo in poi i rapporti si fecero sempre più intensi, per arrivare, a partire dal Quattrocento, a momenti di straordinaria intesa, ancor oggi percepibile nelle strade delle città delle due sponde, soprattutto da quando lo stesso mare cambia nome e diviene Golfo di Venezia. Inoltre, la rotta tra Bari e Cattaro (*Kotor*) per nove secoli, dal XII al XIX, ha unito la stessa diocesi che collegava l'Adriatico come un "ponte di fede". E dal mare giunse in Puglia il culto di San Trifone, protettore e patrono di Cattaro dall'809 D.C., le cui spoglie vengono gelosamente conservate dalla Puglia, da Roma, Venezia e Cattaro. Un ponte d'acqua, fra Italia e Montenegro, che vide stringere i rapporti anche dal punto di vista di familiare. Dove nel 1081 Giaquinta, figlia di Argirizzo degli Joannaci, Principe di Bari dal 1069 che resistette all'assedio di Roberto il Guiscardo, attraversò l'Adriatico per convolare a nozze con Konstantin Bodin ed erede del trono di Bulgaria e di Raška, il figlio più giovane di Mihailo Vojislavljević Governatore

della Zeta, divenendone poi Regina. Novecento anni dopo, sulla rotta inversa, approdò a Bari la principessa Elena prima di convolare a nozze con Vittorio Emanuele nel 1896. Dove Elena (*Jelena*) Petrović-Njegoš, sesta figlia di Knjaz Nicola I e della amata moglie Milena, abiura la sua fede nella Basilica di San Nicola per servire i suoi sudditi d'Italia nei momenti più difficili della storia italiana. Di questo il popolo d'Italia gliene sarà riconoscente, ospitando le spoglie del suo defunto padre ed ultimo Re di Montenegro e della amata madre presso la chiesa ortodossa di Sanremo. Stesse spoglie che il popolo d'Italia restituirà alla sua patria che si risvegliava nel 1989, porgendole da Bari alle coste del Montenegro.

Se esiste un legame storico tra le due sponde, come detto qui sopra, esiste allo stesso modo anche un legame di tipo diplomatico tra le due Nazioni. Tant'è che questo breve elaborato si pone l'obiettivo di indagare proprio quei rapporti italo-montenegrini intercorsi dal 1878 al 1914. Questo con l'obiettivo di dimostrare come le due sponde abbiano mantenuto rapporti stretti e di reciproca intesa lungo il sessantennio che intercorse dal riconoscimento dell'indipendenza montenegrina (1878), fino all'ingresso nella Prima Guerra Mondiale di Cettigne (*Cetinje*).

Si ripercorreranno, pertanto, l'azione diplomatica di Roma nel biennio d'implementazioni dell'atto finale del Congresso di Berlino, mostrando come l'Italia abbia lavorato a favore della sistemazione montenegrina. Rendendosi un attore di cerniera tra le istanze delle diverse Grandi Potenze e il piccolo Stato balcanico.

Andando avanti, si vedrà come Roma abbia sempre concentrato i suoi sforzi in Montenegro per evitare che esso potesse risultare un ulteriore motivo di turbamento dello *status quo* nei Balcani. Infatti, l'Italia cercherà sempre di richiamare alla moderazione il piccolo Stato balcanico. Questo

per evitare che l'Austria-Ungheria potesse rintracciare ulteriori motivi per modificare a suo vantaggio la situazione balcanica. E questo obiettivo di politica estera italiana sarà perseguito anche attraverso la cooperazione diplomatica con le altre capitali europee: come quella di San Pietroburgo e Londra.

Pertanto, il Montenegro assumerà una grande rilevanza politica per l'Italia per quanto concerne l'equilibrio di potenza nei Balcani e nell'Adriatico. Questo dal momento che la Russia, fino agli inizi del XX secolo, vedeva proprio in quel piccolo popolo la sua massima espressione russofila nei Balcani. E ciò portava, per ovvi motivi, ad avere un punto di scontro con Vienna che non nascose mai troppo le sue ambizioni sul territorio del Montenegro e sulla sua costa. È chiaro, pertanto, che Roma aveva tutto l'interesse di condurre un'azione diplomatica a Cettigne di moderazione e di compromesso.

Nonostante le rispettive simpatie tra le due Nazioni, confermate a più riprese dagli stessi regnanti, le esigenze di *realpolitik* porteranno sia Roma che Cettigne ad avere visioni differenti sul destino della penisola balcanica. L'Italia si impegnerà fino allo scoppio della Prima Guerra Mondiale di trovare degli accordi idonei a mantenere lo *status quo* nei Balcani, mente il Montenegro perseguirà i suoi obiettivi territoriali: soprattutto quelli in Albania. Quest'ultima assai strategica per gli interessi di Roma e che la porterà, pertanto, a nutrire diffidenza nei confronti di Cettigne. Temendo sempre un colpo di mano improvviso dei montenegrini nella provincia ottomana, questo mediante l'alleanza con altre Nazioni balcaniche. Facendo apparire così il piccolo Stato balcanico inaffidabile agli occhi degli italiani. Ma nonostante questa percepita inaffidabilità di Cettigne, Roma non smetterà mai di ricercare di contenere il piccolo Stato balcanico dal perseguire pericolo-

si avventurismi. Questo soprattutto all'indomani della crisi di Sarajevo.

Pertanto, il testo che segue cercherà di dimostrare come il Montenegro sia stato un tassello rilevante nella politica estera italiana tra la seconda metà del XIX secolo e lo scoppio della Grande Battaglia. Questo facendo comprendere come il Montenegro sia stato un caldo punto di scontro tra Roma e Vienna. Tant'è che l'Italia non nasconderà mai le sue avversioni ad ulteriori espansioni austro-ungariche a danno del piccolo Stato. Fino ad arrivare all'indomani dello scoppio della Prima Guerra Mondiale: nei mesi che precederanno l'ingresso del Regno di Montenegro nella guerra, l'Italia non si risparmierà nell'invitare, anche energeticamente, la neutralità del Regno balcanico. E sempre Roma non esiterà a dichiarare a Vienna che se quest'ultima avesse proceduto ad occupare il piccolo Stato, la posizione italiana nei confronti di Vienna sarebbe cambiata irrimediabilmente.

Detto ciò, si dica che nonostante le esigenze di *realpolitik* delle due Nazioni, i rapporti italo-montenegrini si baseranno anche su un vero e proprio sentimento di amicizia. Un sentimento che è rintracciabile dai diversi documenti qui consultati e che permetteranno ai due Stati di avere preziosi appoggi sia dall'una che dall'altra parte.

1.0 La sistemazione del Principato di Montenegro: dalla pace Santo Stefano al Congresso di Berlino

Sarà con lo scoppio delle insurrezioni di Bosnia-Erzegovina nell'agosto del 1875 e di Bulgaria nella primavera del 1876, a spingere il Principato di Montenegro, assieme a quello di Serbia, a dichiarare guerra all'Impero Ottomano²². Una

²² Renouvin P., traduzione di Barié O., 1961, "Storia della politica mondiale. Diretta da Pierre Renouvin. Il secolo XIX 1871-1914. L'Europa al vertice della potenza", Firenze, Vallecchi Editore, p. 80.

dichiarazioni di guerra che porta con sé una più che probabile disfatta disastrosa dei due Principati se non assistiti da qualche potenza estera. Questo è ancora più vero se si pensa che nel 1876, con l'accordo di Reichstadt, Austria-Ungheria e Russia avevano acconsentito alla guerra tra montenegrini-serbi ed ottomani promettendosi "di non interferire"²³ nelle vicende in corso nel Balcani. Ma tale neutralità non durò allungo, cioè quando la Sublime Porta ebbe la meglio sui due Principati e ne minacciò il loro annientamento. Allora sarà la Russia, contraria ad intervenire in un primo momento nei Balcani²⁴, a scendere in campo. Questo dopo aver assicurato l'Austria-Ungheria e la Gran Bretagna: alla prima viene promesso di non creare un grande Stato balcanico e di non interferire in Bosnia-Erzegovina che deve divenire una zona neutrale (in virtù della convenzione segreta di Budapest del 1876)²⁵; la seconda, invece, viene promesso di non occupare Costantinopoli e di non modificare unilateralmente lo statuto sugli Stretti. Incassato così il sostegno di Vienna e Londra, la Russia correrà in aiuto dei due Principati balcanici per evitarne l'annientamento e per conservare il proprio prestigio nei Balcani²⁶. L'Italia, dal canto suo, attraverso il suo Ministro a Costantinopoli Luigi Corti, su istruzione del governo italiano e nonché del suo Ministro degli Esteri Luigi Melegari, cercherà di convincere, ancor prima che San Pietroburgo scendesse in guerra, le altre potenze europee in

²³ Shafer K. A., 1989, "The Congress of Berlin of 1878: its origins and consequences", Dissertations and Theses, pp. 27-28, Consultabile: https://pdxscholar.library.pdx.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4936&context=open_access_etds.

²⁴ Giordano G., 2004, "Storia della Politica internazionale 1870-2001", Milano, Franco Angeli, p. 21.

²⁵ Bariè O., De Leonardis M., De' Robertis A. G., Rossi G., "Storia delle relazioni internazionali. Testi e documenti (1815-2003)", Milano, Monduzzi editore, p. 120.

²⁶ Renouvin P., ibidem, p. 81.

gioco dell'utilità di una mediazione per la pace tra l'Impero Ottomano e i Principati di Montenegro e Serbia, ciò "perché meglio risponde alla realtà delle cose, sia perché toglie di mezzo qualunque questione relativa alla legittimità dei titoli assunti rispettivamente dalle varie parti belligeranti"²⁷. Anzi, l'Italia cercherà di appoggiare il più possibile le trattative di pace tra ottomani e montenegrini e serbi, questo anche con il diretto invio di plenipotenziari italiani a Cettigne²⁸. Anche se le diverse Potenze europee cercheranno una sorta di accordo lungo la Conferenza di Costantinopoli nel primo trimestre del 1877 per evitare la guerra. La Russia, vistasi rifiutare dal Sultano le sue proposte per una risoluzione pacifica, scenderà in guerra il 24 aprile 1877 e dopo aver firmato un primo armistizio con Costantinopoli nel 1878, questo su pressione del Ministro degli Esteri austro-ungarico Andrassy che teme un eccessivo espansionismo russo nell'area balcanica, comincerà le prime consultazioni per la redazione di un trattato di pace. Le consultazioni con la Sublime Porta si svolgono senza dare particolare ascolto alle istanze di Vienna e Londra, ciò perché a San Pietroburgo prevale la linea più audace dell'Ambasciatore russo Ignatiev a Costantinopoli a scapito di quella più moderata del Ministro degli Esteri russo Gorciakov. Arrivando così al 3 marzo 1878 dove vengono firmati gli accordi preliminari del trattato di pace di Santo Stefano²⁹. Quest'ultimo, all'articolo uno, poneva in essere i nuovi confini del Montenegro con l'Impero Ottomano: a Settentrione veniva disegnato il confine che corre dal monte Dobroštica

²⁷ "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume VIII (1° gennaio - 31 luglio 1877)", 1984, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, p. 23, Consultabile: <http://www.farnesina.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20VIII>.

²⁸ Ivi, p. 120.

²⁹ Renouvin P., ibidem, p. 85.

fino alle città attualmente in Bosnia-Erzegovina di Biliće e Gocka costeggiando il fiume Drina; da Oriente a Meridione si tracciava il confine lungo il fiume Lim comprendendo le città del Sangiacato di Novi Pazar Meridionale di Rozaje, Berane, Plav e Gusinje (queste ultime due sono situati sugli attuali confini del Montenegro ed Albania e ai tempi erano abitate in maggioranza da popolazioni albanesi)³⁰. Da Gusinje il confine correva diritto ad Occidente, tagliando a metà il Lago di Scutari, costeggiando il fiume Bojana fino al Mar Adriatico, includendo Dulcigno (*Ulcinj*)³¹. In questo modo il territorio del Montenegro triplicava, passando dagli iniziali 4.400 km² a 15.000 km² dopo il trattato di Santo Stefano^{32,33}. Sempre nel medesimo trattato, veniva accordato al piccolo Principato il porto di Antivari (*Bar*) assieme

³⁰ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., 2006, "Istorija Crne Gore. Od najstarijih vremena do 2003", Podgorica, Centar za iseljenike (CICG), p. 207.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ Per una migliore comprensione, si allega il testo in lingua inglese del trattato di Santo Stefano relativo alle frontiere del Principato di Montenegro: "The Preliminary Treaty of Peace, signed at San Stefano - 1878", Consultabile: <https://pages.uoregon.edu/kimball/1878mr17.SanStef.trt.htm#montenegro>. Testo: "From the mountain of Dobrostitza the frontier will follow the line indicated by the Conference of Constantinople as far as Korito by Bilek. Thence the new frontier will run to Gatzko (Metochia-Gatzko will belong to Montenegro), and towards the confluence of the Piva and the Tara, ascending towards the north by the Drina as far as its confluence with the Lim. The eastern frontier of the Principality will follow this last river as far as Prijepolje, and will proceed by Roshaj to Sukha-Planina (leaving Bihor and Roghaj to Montenegro). Taking in Bugovo, Plava, and Gusinje, the frontier line will follow the chain of mountains by Shlieb, Paklen, and along the northern frontier of Albania by the crests of the mountains Koprivnik, Babavik, Bor-vik, to the highest peak of Prokleti. From that point the frontier will proceed by the summit of Biskaschik, and will run in a straight line to the Lake of Tjiceni-hoti. Dividing Tjiceni-hoti and Tjiceni-kastrati, it will cross the Lake of Scutari to the Boyana, the thalweg of which it will follow as far as the sea. Nichols, Gatzko, Spouje, Podgoritza, Jabliak, and Antivari will remain to Montenegro".

alla città di Spić. Quest'ultima era particolarmente importante per l'Austria-Ungheria e nel corso della Conferenza di Costantinopoli essa cercò di garantirsi il controllo, perché utile come zona di cuscinetto tra Castelnuovo (*Herceg Novi*) ed Antivari nel caso in cui quest'ultima fosse stata ceduta a Cettigne. Inoltre, la città di Spić presentava altissimi interessi anche per l'Impero Ottomano, e durante i lavori per un'eventuale pace tra Cettigne e Costantinopoli, venne più volte proposto a Nicola I, principe del Montenegro, di cedere le località di Nikšić e Spuz al sultanato in cambio di Spić. Cettigne non accettò mai queste proposte e fece arrenare più volte i lavori con Costantinopoli per la stipulazione di una pace³⁴; dando così a San Pietroburgo un ulteriore motivo per scendere in guerra contro la Sublime Porta. Ciò è anche confermato dal Ministro degli Esteri italiano Melegari: "la posizione del Montenegro dopo che fu conchiusa separatamente la pace fra la Turchia e la Serbia e dopo che è spirato il regolare armistizio, è divenuta così precaria, da costituire per il Principato un gravissimo pericolo. A questo riguardo giova tener presente le dichiarazioni finali che il Plenipotenziario russo enunciava nell'ultima seduta della Conferenza -di Costantinopoli-. La ripresa delle ostilità contro l'uno o l'altro dei Principati sarebbe considerata dalla Russia come un casus belli"³⁵. Si segnalò, inoltre, che lungo la Conferenza di Costantinopoli e le trattative tra Cettigne e Costantinopoli, l'Italia, in riferimento a Spić, non ebbe mai posizioni eccessivamente contrarie alla sua annessione al Montenegro³⁶. Anzi, l'Italia si opponeva ad ulteriori ingrandimenti di Vienna nella zona balcanica e il Ministro Melegari, scrivendo al plenipotenziario italiano a Costantinopoli, affermava che "le voci che si mettono in giro circa l'opposizione

³⁴ "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume VIII (1° gennaio - 31 luglio 1877)", p. 211.

³⁵ Ivi, p. 230.

³⁶ Ivi, p. 120.

che l'Italia farebbe alla cessione di Spic' al Montenegro sono certamente opera di chi avrebbe interesse a diminuire le simpatie di cui l'Italia gode presso le popolazioni montenegrine ed albanesi. [...] Ma essendo l'Italia ben risoluta a dichiarare che il suo interesse richiedendo lo statu quo territoriale nelle provincie turche dell'Adriatico e l'esclusione di qualsiasi ingrandimento di territorio in favore dell'Austria-Ungheria, ragion voleva che il Governo italiano fosse concorde col Governo Austro-Ungarico, quando questo in nome dei suoi interessi, invocava, per opporsi alla cessione di Spic' al Montenegro, lo stesso principio da noi propugnato³⁷. Roma, pertanto, cercava in qualche modo di appacificare Cettigne e Costantinopoli, ciò anche in un'ottica futura per quanto riguardava gli interessi italiani in Albania. È infatti vero che a partire dal 1870 questa terra era scossa da moti che puntavano all'indipendenza albanese, moti che si esasperarono nel 1877 con la rivolta dei Mirditi appoggiati da San Pietroburgo³⁸, e che recavano non pochi pericoli agli interessi italiani nella zona. A tal proposito il Re d'Italia Vittorio Emanuele II: "Il R. Governo, scrive V. E., non può essere indifferente di fronte ad una così precaria condizione di cose in Paesi vicini alla penisola. E come la nostra azione conciliatrice si è spiegata, in questa circostanza, nel senso richiesto dai nostri proprii interessi, noi vedremmo colla maggiore soddisfazione possibile il pronto ristabilimento delle relazioni pacifiche fra il Montenegro e la Sublime Porta"³⁹. Ma è anche vero che il parlamento italiano, in data 10 aprile 1877, votava "per la continuazione dei negoziati. Questa idea fu accanitamente combattuta da parecchi deputati i quali proposero alla loro volta di proclamare l'inammissibilità di qualunque cessione territoriale al Montenegro. Messe ai voti le due proposte, prevalse quest'ultima che ottenne l'adesione di 65 deputati

³⁷ Ivi, p. 283.

³⁸ Ivi, pp. 118-121.

³⁹ Ivi, pp. 260-261.

mentre quella per la continuazione dei negoziati non ne raccolse che 18"⁴⁰. In ogni caso, Roma non mancherà di prestare i suoi aiuti diplomatici al Principato del Montenegro lungo tutto il conflitto del 1877 ed oltre, questo per "salvare il Principato da una completa distruzione" come confermato dall'Ambasciatore italiano a Vienna Di Robilant (Carlo Felice Nicolis) al Mi

nistro Melegari; questo anche attraverso pressioni su Vienna⁴¹ per evitare che "il Governo Austro-Ungarico avesse un'influenza esclusiva sopra tutte codeste contrade", cosa che "non può essere ammessa dall'Italia e non lo dovrebbe essere dalle altre potenze"⁴²

Ritornando alla pace di Santo Stefano, all'articolo due, invece, veniva sancito che la Sublime Porta "riconosce definitivamente l'indipendenza del Principato di Montenegro"⁴³. E sempre nel medesimo articolo, veniva stabilito che in caso di dispute territoriali tra Cettigne e Costantinopoli essi dovranno lasciare la soluzione delle dispute territoriali alla "Russia e alla Austria-Ungheria, che condurranno un arbitrato in comune"⁴⁴. Pertanto, il Montenegro raggiunge sì il suo primo grande obiettivo dell'indipendenza dall'Impero Ottomano, ma è anche chiaro che se si guarda all'articolo 2 del trattato esso non gode di una piena sovranità. Ma sono due potenze estere europee a curare in qualche modo i suoi rapporti con Costantinopoli e in particolare San Pietroburgo che già dai tempi della Repubblica di Venezia esercitava un cospicuo controllo economico sul Montenegro. Questo grazie ad ingenti somme di

⁴⁰ Ivi, p. 358.

⁴¹ Ivi, si vedano i dispacci N. 574, a pp. 594-595, e N. 583, a pp. 603-605.

⁴² Ivi, p. 660.

⁴³ "The Preliminary Treaty of Peace, signed at San Stefano - 1878".

⁴⁴ Ibidem.

denaro destinati al monastero di Cettigne⁴⁵. Detto ciò, San Pietroburgo avrà un ruolo prominente nella politica sia interna che estera del Montenegro fino agli albori della Prima Guerra Mondiale. Anche se il Knjaz (principe) Nikola I Mirkov Petrović-Njegoš era convinto che "se la Russia guadagnava anche noi guadagnavamo"⁴⁶, egli non mancherà di consultare le altre cancellerie europee, guadagnandosi non poche avversioni da parte di San Pietroburgo. Si pensi solamente che durante i mesi che precedono l'ingresso in guerra della Russia, Nicola I cercherà di condurre dei negoziati con Vienna per vedersi riconosciute alcune rivendicazioni che la Turchia non voleva accettare⁴⁷. Inoltre, i legami tra San Pietroburgo e Cettigne si allenteranno nel momento in cui russi si dimostreranno più propensi a vedere la Serbia dei Karadordevic come unica forza filo-russa nei Balcani⁴⁸. In ogni caso, è anche la stessa Vienna a nutrire nei confronti del Montenegro non indifferenti interessi, soprattutto per quanto concerne la sua sistemazione costiera; come si vedrà a breve.

Ma il periodo che intercorre tra l'ingresso in guerra della Russia e la pace di Santo Stefano è costeggiato anche da diverse azioni del Regno d'Italia in favore della sistemazione montenegrina. È infatti vero che già dall'agosto 1877 si consigliava, su istanza del Console a Ragusa italiano Cesare Durando, al Re d'Italia di recarsi a Cettigne per mostrare l'intenzione di Roma di sostenere la posizione montenegrina nei futuri negoziati di pace. Questo anche per screditare al-

⁴⁵ Bieber F., 2003, "Montenegro in transition. Problems of identity and statehood", Germania, Nomos Verlagsgesellschaft, p. 116, Consultabile: <https://www.researchgate.net/publication/242513839>.

⁴⁶ Roganović S., Špadijer M., 2004, "Diplomatska poslanstva u kraljevini i knjazevini Crnoj Gori", Podgorica, p. 4.

⁴⁷ "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume VIII (1° gennaio - 31 luglio 1877)", p. 165.

⁴⁸ Roganović S., Špadijer M., ibidem, pp. 4-5.

cune voci che affermavano che l'Italia lavorasse a danno del Montenegro⁴⁹. Ed è vero che Roma, sempre tenendo presente i suoi interessi, si recò a più riprese presso le corti di San Pietroburgo per giocare un'azione proattiva per il Montenegro. E per lamentare anche "gli uffici freddi" che provenivano da Vienna sui tentativi italiani di pacificare e sistemare il piccolo Principato⁵⁰. Come confermato in una lettera do Di Robilant al Ministro Melegari: "Purtroppo allorché la diffidenza s'infiltra nelle relazioni fra due Governi e vi prende piede, [...]. Più che mai ebbi a convincermi di ciò in questa circostanza, ed anzi il feci chiaramente capire al Nobile Conte [Andrassy], perché avendomi Egli detto: che non c'intendeva più, gli risposi essere dolente di constatare la reciprocità della cosa. Ciò stando, manifesto si è che pur volendo conservare regolari relazioni col Gabinetto di Vienna, e scansare incidenti, che potrebbero condurre ad un risultamento, che a mio giudizio, nelle condizioni attuali d'Europa, ci conviene assolutamente di evitare, dobbiamo astenerci, nel modo il più completo, dal ricercare per qualsiasi ragione e sotto qualunque forma, un impossibile scambio d'idee con questo Governo, anche su questioni secondarissime. Un'assoluta dignitosa riserva, abbastanza prolungata per non sfuggire all'attenzione del Governo Imperiale sarebbe, a mio avviso, come già altre volte ebbi a dirlo, il solo mezzo atto a modificare l'attuale situazione; ad ogni modo capace a non pregiudicarla più gravemente ancora"⁵¹.

Ma la pace di Santo Stefano che fu imposta alla Sublime Porta, oltre che ad essere estremamente dura nei confronti di quest'ultima, contrariava Vienna e

⁴⁹ "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume IX (1° agosto 1877 - 23 marzo 1878)", 1985, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, pp. 9-10, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20IX>.

⁵⁰ Ivi, pp. 87-89.

⁵¹ Ivi, pp. 114-115.

Londra. Infatti, oltre che l'acquisizione della Bessarabia e di alcuni distretti caucasici a vantaggio della Russia, essa aveva travalicato il benessere delle suddette due potenze: per Londra si prospettava un'eccessiva influenza russa nel Mediterraneo Orientale e l'Austria-Ungheria vedeva sorgere un grande Stato alle proprie frontiere Meridionali (cioè la Grande Bulgaria). Sbarrando così a Vienna la propria direttrice espansionistica verso Salonnico e l'Egeo⁵². Una via che era già ostacolata dal sorgere dei due nuovi Stati di Montenegro e Serbia. Inutile dire che sia Vienna che Londra minacciarono un loro intervento se non si fosse provveduto a modificare adeguatamente il trattato di Santo Stefano. Viste le minacce di guerra San Pietroburgo cedette alle istanze delle due Potenze europee e si sottopose a una conferenza internazionale. Inoltre, San Pietroburgo non aveva solo infastidito le grandi Potenze europee, ma anche gli stessi staterelli dei Balcani che videro la pace di Santo Stefano troppo stretta rispetto a ciò che fu promesso in passato: cioè di creare una grande unità slava⁵³. Spingendo i Paesi di Montenegro, Bulgaria ed anche Serbia in un momento successivo a cercare l'appoggio delle Potenze occidentali. E per quanto concerne il Montenegro, la Russia cercherà di riguadagnarsi le simpatie di Cettigne attraverso un'azione proattiva nei suoi confronti nei negoziati successivi (soprattutto per quanto concerne lo sbocco sul Mare Adriatico)⁵⁴.

Era chiaro, detto ciò, che la Russia non poteva decidere autonomamente nei Balcani ma doveva anche essa sottoporsi, come già in passato, alle istanze che provenivano dalle altre grandi Potenze. Sarà così che si arriverà al Congresso di Berlino, svoltosi dal 13 giugno al 13 luglio 1878, con la partecipazione di Russia, Gran Bretagna, Austria-Ungheria, Germania, Francia ed Italia. Come rappresentanti del Montenegro furono indicati i Duchi Bozo Petrović e Stanko Radono-

⁵² Giordano G., ibidem, p. 24.

⁵³ Shafer K. A., ibidem, pp. 57-57.

⁵⁴ Ibidem.

jić; ma essi non ebbero quasi alcuna voce in capitolo e lo stesso Cancelliere Bismarck fece intendere che non aveva intenzioni di parlare con loro e che il destino del piccolo Stato era legato al volere dell'austro-ungarico Andrassy⁵⁵. Infatti, alla prima seduta sulla "questione montenegrina", in riferimento al primo articolo della pace di Santo Stefano, fu deciso che sarebbero stati Vienna e San Pietroburgo a decidere sui confini del Montenegro⁵⁶. Sempre alla medesima seduta si discusse anche a riguardo del secondo articolo della suddetta pace, cioè quella relativa all'indipendenza del piccolo Stato balcanico. Il Ministro degli Esteri britannico Lord Salisbury chiedeva che fosse mantenuto l'articolo del precedente trattato nella dichiarazione finale del Congresso di Berlino, ma chiarendo che al Montenegro non veniva riconosciuta l'indipendenza, perché già indipendente e si trattava pertanto di una semplice presa atto di una situazione già esistente da parte di Londra e di Costantinopoli che non lo avevano ancora riconosciuto⁵⁷. Questo dal momento che il Montenegro era già sostanzialmente indipendente già dal 1858: a seguito di una precedente guerra montenegrino-ottomana che portò alla vittoria il Montenegro, che allora era governato dal Knjaz Danilo, durante la Battaglia di Grahovac (1858) che portò Gran Bretagna, Russia e Francia a indire una conferenza a Costantinopoli sul Montenegro⁵⁸. Con essa si accordava al Montenegro un'autonomia che fu la prima nei Balcani e in seguito un'indipendenza di fatto dall'Impero Ottomano con i lavori di Santo Stefano e poi del Congresso di Berlino⁵⁹.

Tre giorni dopo la prima seduta sulla "questione montenegrina" fu inaugurata la seconda seduta in relazione ai confini del Montenegro. Questa seconda sessione

⁵⁵ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., Ibidem, p. 208.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Bieber F., Ibidem, p. 121.

⁵⁹ Ibidem.

vide una intensa partecipazione dell'Austria-Ungheria volta a ridimensionare alcuni vantaggi acquisiti da Cettigne. Il precedente confine con la Bosnia-Erzegovina veniva spostato di sei km a Sud, facendo perdere così al Montenegro Bileća, Korita e Gacko lasciandole solo Nikšić. Nella zona del Sangiaccato Meridionale di Novi Pazar vengono confermati i possedimenti di Kolašin, Plav e Gusinje, ma restituendo all'Impero Ottomano Berane. E ancora, il confine continua lungo il fiume Tara lasciando la parte Orientale in mano agli Ottomani corrispondente al Sangiaccato di Novi Pazar. Al di sotto del fiume Tara il Montenegro riceve Kolašin, Podgorića, Zabljak e la città portuale di Antivari. Dulcigno, invece, torna sotto Costantinopoli che aveva conquistato la città nel 1878⁶⁰. Mentre la città di Spić, situata tra Antivari e Castelnuovo, passa sotto la giurisdizione austro-ungarica⁶¹. In questo modo viene

⁶⁰ Ivi, p. 123.

⁶¹ Si riporta il testo in lingua inglese dell'atto finale del Congresso di Berlino sulle delimitazioni territoriali: "Treaty between Great Britain, Germany, Austria, France, Italy, Russia, and Turkey for the Settlement of Affairs in the East: Signed at Berlin, July 13, 1878", 2013, The American Journal of International Law, Vol. 2, pp. 413-414, Consultabile: <https://archive.org/details/jstor-2212670/page/n1/mode/2up>. Testo: "The new frontiers of Montenegro are fixed as follows: Starting at Ilino-brdo to the north of Klobuk, the line descends to the Trebinjcica towards Grancarevo, which remains to Herzegovina, then ascends the course of that river up to a point 1 kilom. below its confluence with the Cepelica, and from thence passes by the most direct line on to the heights which border the River Trebinjcica. It then proceeds in the direction of Pilatova, leaving that village to Montenegro, and continues along the heights in a northerly direction, maintaining as far as possible a distance of 6 kilom. from the Bilek-Korito-Gacko road, up to the "col" between the Somina Planina and Mount Curilo, whence it proceeds in an easterly direction by Vratkovići, leaving this village to Herzegovina, up to Mount Orline. Starting from this point the frontier, leaving Eavno to Montenegro, goes straight to the north-north-east, crossing the summits of the Lebersnik and of the Volujak, then descends by the shortest line on to the Eiver Piva, which it crosses and rejoins the Kiver Tara, passing between Crkiica and Nedvina. From this point it ascends the Tara to Mojkovac, from which place it passes along the crest of the ridge as far as Siskojezero. Leaving this point, it coincides with the former frontier as far as the vi-

ridimensionato il territorio del piccolo Stato, passando dai precedenti 15.000 km² a 8.665 km². Per quanto concerne il porto di Antivari, Vienna fece eloquenti pressioni in quanto fosse demilitarizzato, cioè in ottica anti-russa per evitare che esso divenisse un porto sicuro per San Pietroburgo sul Mediterraneo⁶². E infatti, all'articolo 29 dell'atto finale del Congresso di Berlino, viene stabilito che "le acque del Montenegro devono rimanere chiuse alle navi di guerra di qualsiasi nazione" e che Cettigne non potrà dotarsi "né di navi da guerra né di una bandiera di guerra"⁶³. Per quanto concerne il fiume Bojana il Montenegro gode di piena libertà di navigazione, ma ad essa è precluso avere "fortificazioni sul corso del fiume ad eccezione, se ritenuto necessario, di bastimenti in difesa delle località del lago di Scutari, ma esse non devono eccedere oltre i sei km da tali località"⁶⁴. Vienna, inoltre, si garantisce il diritto di pattugliare le coste del Montenegro, questo attraverso l'attribuzione all'Austria-Ungheria dei poteri "di amministrazione marittima e di poli-

llage of Sekulare. From there the new frontier passes along the crests of the Mokra Planina, the village of Mokra remaining to Montenegro; it then reaches the point 2166 on the Austrian Staff Map, following the principal chain and the line of the watershed between the Lim on the one side, and the Drin as well as the Cievna (Zem) on the other. It then coincides with the existing boundaries between the tribe of the Kuci-Drekalovici on one side, and the Kucka-Krajna, as well as the tribes of the Klementi and Grudi, on the other; to the plain of Podgorica, from whence it proceeds towards Plavnica, leaving the Klementi, Grudi, and Hoti tribes to Albania. Thence the new frontier crosses the lake near the Islet of Gorica-Topal, and, from Gorica-Topal, takes a straight line to the top of the crest, whence it follows the watershed between Megured and Kalimed, leaving Mrkovic to Montenegro, and reaching the Adriatic at V. Kruci. On the north-west the frontier will be formed by a line passing from the coast between the villages of Susana and Zubci, and terminating at the extreme south-east point of the existing frontier of Montenegro on the Vrsuta Planina".

⁶² Jelavich B., 1983, "History of the Balkans. Eighteenth and nineteenth Centuries, Vol. I", Cambridge, Cambridge University Press, p. 250.

⁶³ "Treaty between Great Britain, Germany, Austria, France, Italy, Russia, and Turkey for the Settlement of Affairs in the East: Signed at Berlin, July 13, 1878", p. 414.

⁶⁴ Ibidem.

zia sanitaria⁶⁵. Questa posizione di Vienna veniva inoltre potenziata dalla disposizione, sempre nel medesimo articolo, che Cettigne avrebbe dovuto adottare il regime marittimo vigente in Dalmazia che è sotto dominio austro-ungarico⁶⁶. Dall'altra parte, però, gli austro-ungarici garantiscono protezione diplomatica alle navi mercantili del Montenegro. Si stabilisce in aggiunta che i due Paesi debbano raggiungere un accordo per la costruzione sul territorio montenegrino di una strada e di una ferrovia⁶⁷. Per quanto concerne le decisioni inerenti ai rapporti con l'Impero Ottomano viene stabilito, all'articolo 33, che il Montenegro dovrà farsi carico di una porzione del debito pubblico ottomano in relazione ai territori acquisiti⁶⁸. Infine, viene imposto al Montenegro di trattare in equo modo tutti i suoi nuovi cittadini (musulmani e cattolici) al pari dei cittadini ortodossi.

1.1 L'Italia e la sua posizione sulle decisioni prese al Congresso di Berlino a riguardo del Principato di Montenegro

Come già detto, l'Italia cercò attraverso la sua diplomazia di favorire il più possibile la posizione del Montenegro. Dove quest'ultimo era stretto tra le mire strategiche delle diverse grandi Potenze in gioco sia prima che durante il Congresso di Berlino. Gli ulteriori punti che qui interessano, e che non sono stati citati in precedenza, per quanto concerne le decisioni prese a Berlino: è che l'Austria-Ungheria otteneva il grande risultato di amministrare, a titolo provvisorio, la Bosnia-Erzegovina e di poter stabilire proprie guarnigioni nel Sangiaccato di Novi Pazar ma che rimaneva sotto formale sovranità ottomana, mantenendo così aperta la sua direttrice espansionistica verso

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ivi, p. 415.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ivi, p. 416.

Salonicco⁶⁹. Inoltre, sempre Vienna aveva ottenuto il risultato di bloccare le mire espansionistiche di Serbia e Montenegro nel Sangiaccato di Novi Pazar e in Bosnia-Erzegovina⁷⁰. Ciò gettava, pertanto, le basi di futuri contrasti tra montenegrini-serbi e austro-ungarici. "Mentre nessun vantaggio ricavò l'Italia, il cui delegato al congresso, il conte Luigi Corti, se ne tornò in patria con le mani nette, ma desolatamente vuote"⁷¹. Questo nonostante il fatto che Bismarck già dal settembre 1877 a Gastein, rispondendo alla posizione contraria di Roma a un ulteriore ingrandimento dell'Austria-Ungheria, avesse detto a Francesco Crispi: "prendetevi l'Albania"⁷². Questo perché fin dall'inizio delle crisi balcaniche del 1875-1875, l'Italia aveva puntato ad appoggiare la cessione della Bosnia-Erzegovina a Vienna per poter ricevere in cambio i possedimenti austriaci nel Nord-Est della penisola italiana⁷³. Ma ciò non fu così, e l'Italia si indirizzò verso una politica Orientale dello Status Quo.

In ogni caso, si può tranquillamente affermare, attraverso le parole del Professore Massimo Bucarelli, che a partire dagli avvenimenti degli anni 70 del XIX secolo l'Italia ebbe due costanti preoccupazioni sulle sue frontiere Orientali: "1) la rivalità con l'Impero asburgico, alleato non amico, bensì concorrente e antagonista, che puntava al ridimensionamento e all'asservimento della Serbia e del Montenegro, e al controllo dei territori albanesi come base di partenza per egemonizzare l'intera area balcanica; 2) le aspirazioni politiche e territoriali delle nazioni balcaniche, considerate altrettanto pericolose

⁶⁹ Renouvin P., Ibidem, p. 87.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Giordano G., ibidem, p. 25.

⁷² "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume IX (1° agosto 1877 - 23 marzo 1878)", pp. 115-117.

⁷³ Popović O., 2016, "Un parlamentare italiano nel Montenegro ai tempi della grande d'Oriente (1875-1877)", Aevum, p. 672, Consultabile: <https://www.jstor.org/stable/26477492>.

per gli interessi italiani perché avrebbero alterato gli equilibri regionali, soprattutto lungo la sponda orientale del Canale d'Otranto"⁷⁴. Perciò, anche se gradito il governo di Nicola I, l'Italia non poteva non tenere in conto i vantaggi eccessivi che Cettigne poteva conseguire soprattutto a danno dell'Albania. E ciò è anche confermato dal Console italiano a Scutari Bernardo Berio nell'aprile 1878 nel caso in cui a Berlino fossero confermati i possedimenti già dati con la pace di Santo Stefano: se confermati Cettigne avrebbe territori "importanti per agire nel cuore delle montagne albanesi, e più il Montenegro avrebbe tutta la pianura che dal piè delle Alpi di Hotti si stende a Podgorizza. Mercè la cessione di questo territorio è assicurata al Montenegro la via tra Hum (che è lo scalo) e Podgorizza. Il vantaggio che ne ha il Montenegro è non poca cosa mentre la perdita che ne ha l'Albania non è ragguardevole". Pertanto, secondo il diplomatico italiano è necessaria una sistemazione equa tra i due territori. Inoltre, sempre Bernardo Berio, "è utile invece che Antivari e Dulcigno siano nelle mani del Montenegro per impedire che cadano in quelle dell'Austria: è utile che il Montenegro possieda qualche porto perché in tal modo sarà a più largo e più fecondo contatto colla civiltà". Evitando, in questo modo, che il Montenegro rimanga alla merce dei Paesi del Nord ed Est Europa. Invece, lamenta il Console, "se nulla si farà per l'Albania: l'elemento slavo s'impadronirà dell'istmo tra l'Adriatico e l'Egeo, tra Valona e Salonicco, della strada che da Costantinopoli per Seres si deve dirigere in Valona per proseguire verso l'Occidente del Continente Europeo, in sostanza vi saranno pregiudizi gravissimi economici e politici"⁷⁵. L'obiettivo è per-

⁷⁴ Bucarelli M., 2018, "La questione adriatica nella politica estera italiana del Novecento. Studi e ricerche della recente storiografia italiana delle relazioni internazionali", Bologna, Il Mulino, Rivista italiana di storia internazionale, p.223, Consultabile: <https://www.rivisteweb.it/doi/10.30461/92692>.

⁷⁵ "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume X (24 marzo - 16 ottobre 1878)", 1976, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, pp. 28-29, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20X>.

tanto raggiungere una sistemazione che soddisfi il più possibile questi popoli, evitando anche così un'eccessiva intromissione di Vienna.

Il tempo che passa dalla firma del primo accordo russo-ottomano a quello del Congresso di Berlino, vede un'Italia particolarmente attenta alle dinamiche di politica estera del Montenegro. Infatti, non mancheranno visite diplomatiche italiane alla corte di Nicola I. Queste visite, però, allarmano in qualche modo Vienna che accusa il Knjaz di Cettigne di avere fin troppe simpatie per Roma⁷⁶. Si precisi che in questo periodo Nicola I si recherà in Italia ed anche la sua consorte più di una volta, questo con l'obiettivo di gettare le basi per una futura vicinanza tra le due corone. Nonostante ciò, Nicola I affermò, al cospetto del Console Durando, nell'aprile 1878, che: "eppure sarei tanto contento che il Principato avesse relazioni dirette coll'Italia: Il Montenegro ha nulla da temere da Essa, ma tutto da guadagnare"⁷⁷. Anzi, sempre il Knjaz, era concordo che sentito "alcuni Voivodi: [essi] si espressero con me con molto astio contro l'Austria; e alludendo all'eventualità di un'occupazione austriaca nella Bosnia ed Erzegovina dissero che la medesima sarebbe pel Montenegro una calamità; meglio lasciare le cose siccome erano avanti l'insurrezione del 1875: che in tal caso si avrebbe a ricominciare, ma la situazione non sarebbe peggiorata"⁷⁸. In questo modo il piccolo Stato si allineava alla posizione italiana contraria ad un ulteriore ingrandimento di Vienna nei Balcani, ma allo stesso tempo faceva comprendere come i già tracciati confini di Santo Stefano stessero stretti al piccolo Stato. In ogni caso, il Console Durando faceva intendere al Ministro degli Esteri Corti l'importanza di non lasciare alla merce di Vienna Cettigne. Ma che fosse desiderabile procedere ad una penetrazione italiana nel neonato Stato in modo diplomatico, con l'obiettivo

⁷⁶ Ivi, pp. 53-55.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Ibidem.

di influire nella sua politica in qualche modo⁷⁹. Questi interessi manifesti nei Balcani, però, dovevano materializzarsi senza indispettite troppo non solo Vienna, ma anche Bismarck. È infatti cosa vera che Bismarck, durante un colloquio con il Ministro Corti, nel 15 giugno 1878 (pertanto agli inizi della Congresso di Berlino), gli avesse assicurato che la Germania era intenzionata a mantenere buoni rapporti con l'Italia. Ma questo era vero fino a quando quest'ultima non avesse incrinato eccessivamente i rapporti con il vicino austro-ungarico⁸⁰. Questo soprattutto dal momento che il Conte Andrassy faceva eloquenti pressioni su Roma per quanto concerneva il porto di Antivari, cercando di convincere l'Italia che gli interessi in pericolo per l'Austria-Ungheria erano combacianti con quelli italiani; il Ministro Corti a Berlino non commentò mai queste pressioni asburgiche⁸¹. Ciò produsse, indubbiamente, scontenti da parte di Vienna che durante la sessione di Berlino inerente al porto di Antivari (29 giugno 1878) offese il Plenipotenziario italiano il Conte de Launay per l'iniziale astensione nell'acconsentire alla cessione della città di Spič all'Austria-Ungheria⁸². Ma in ogni caso, l'Italia procederà in un momento successivo ad acconsentire a questo punto e a tutto ciò che fu deciso dalle altre grandi Potenze a Berlino⁸³. Questo comportamento lassista produrrà non pochi malumori all'interno dei confini nazionali, ma come spiegò il Ministro Corti ciò fu l'unico modo per evitare che l'Italia rimanesse isolata sulla scena europea ed internazionale. Questo anche a costo di cedere, come avvenne alla firma dell'atto finale del Congresso di Berlino, la Bosnia-Erzegovina all'Austria⁸⁴. Ciò ac-

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Ivi, p. 177.

⁸¹ Ivi, p. 178.

⁸² Ivi, p. 222.

⁸³ Su questo punto, si legga il comunicato del Ministro degli Esteri Corti al Presidente del Consiglio Cairoli: Ivi, pp. 223-226.

⁸⁴ Su questo punto, si legga il comunicato del Ministro degli Esteri Corti al Ministro della Guerra Giovanni Bruzzo: Ivi, p. 252-352.

cadrà anche per quanto riguarda la cessione di Spič all'Austria-Ungheria, dove il Plenipotenziario De Launay, tentando invano di ridiscutere la cessione di tale località a danno del Montenegro, dovrà conformarsi al volere della commissione sulla delimitazione dei confini del piccolo Stato⁸⁵. Concludendo, alla fine del Congresso di Berlino il Ministro degli Esteri Corti non esiterà di dire che a Berlino "sfortunatamente, mentre io facevo la prima a Berlino, il Governo ha lasciato agitarsi la seconda, ed a quest'ora, la posizione da me fatta all'Italia a Berlino è completamente sciupata, e l'Italia si trova in pessima posizione e situazione in faccia all'Europa, e soprattutto all'Austria"⁸⁶. Pertanto, vi era la consapevolezza che a Berlino l'Italia non fu in grado di far valere le sue posizioni, e dove tentò di imporle fu criticata ed isolata. Questo può far ben intendere perché Roma dopo il Congresso di Berlino comincerà ad avvicinarsi sempre di più agli imperi centrali per vedersi soddisfatte alcuni interessi: come quelli in Tripolitania, soprattutto dopo la cessione della Tunisia a Parigi.

1.2 La crisi di Plav e Gusinje (1878): Roma agisce

È chiaro, vista questa breve trattazione iniziale, che i risultati conseguiti a Berlino siano tutt'altro che soddisfacenti: il Montenegro si ritroverà sì indipendente e riconosciuto da tutte le maggiori Potenze, ma allo stesso tempo rimane insoddisfatto sia prima, durante Santo Stefano, che dopo Berlino. A Cettigne non vengono riconosciuti importanti territori in Bosnia-Erzegovina, nemmeno una "soddisfacente" costa su cui giacere e godere di piena sovranità. Inoltre, viene fatta arretrare dal Sangiacato di Novi Pazar. E come se non bastasse, tre giorni dopo la conclusione del Congresso, nella zona di Plav e Gusinje prende piede una rivolta degli Albanesi (luglio 1878) che non volevano divenire sudditi di Knjaz

⁸⁵ Ivi, p. 271.

⁸⁶ Ivi, p. 473.

Nicola I⁸⁷. Tale rivolta era sostenuta dalla Lega Albanese (fondata a Prizren in Kosovo nel 1878), nata proprio con l'obiettivo di opporsi alle cessioni di porzioni di territorio albanese ad altri Stati slavi: Montenegro, Serbia e Grecia⁸⁸. La Lega di Prizren, che era sostenuta ed armata dall'Impero Ottomano, diede prova di essere in grado di destabilizzare il nuovo assetto del Montenegro in modo critico. Una situazione che pertanto poteva riportare la guerra nei Balcani, soprattutto tra Cettigne e Costantinopoli. In questo scenario teso l'Italia vede i suoi interessi messi a repentaglio, non solo perché si palesava il presagio di una guerra nell'area (anche se c'è da dire che tutti gli Stati coinvolti nelle due guerre precedenti erano esausti ed esaurati dei mezzi necessari) ma anche perché la Lega albanese dichiarava che "se l'Austria vuole entrare ed occupare l'Albania sarà ricevuta come amica e protettrice, che anzi s'invoca l'intervento di quella Potenza; - e non è escluso quello delle altre"⁸⁹. Questo chiaramente, se fosse avvenuto, poteva allontanare ancora di più Roma dai Balcani. Pertanto l'Italia non poteva rimanere ferma a guardare ma doveva agire, approfittando anche del fatto che gli albanesi dimostrarono un loro crescente interesse per divenire un protettorato italiano⁹⁰. Oltre a ciò, il Console a Scutari Berio chiedeva che ci si adoperasse per rassicurare le popolazioni cristiano cattoliche nell'area, affermando che le grandi potenze si sarebbero mosse in loro tutela⁹¹. In ogni caso l'Austria-Ungheria cercherà di tenere all'infuori dei moti albanesi l'Italia, facendo credere a quest'ultima che la situazione fosse tranquilla in

⁸⁷ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., Ibidem, p. 210.

⁸⁸ Jelavich B., ibidem, pp. 361-366.

⁸⁹ "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume X (24 marzo - 16 ottobre 1878)", p. 301.

⁹⁰ Ivi, pp. 356-357.

⁹¹ Ibidem.

Montenegro e che non vi fosse il bisogno di nessun intervento di alcun tipo⁹². Come confermato dal Console Berio: Vienna "teme un'immistione italiana su questa costa e vuole allontanarla"⁹³. Perciò, il console consigliava il seguente: "chi si può opporre? Non il Montenegro accresciuto in piccola porzione e che invece del vicino turco è ormai circondato dal vicino austriaco, meno sulla frontiera del Sud Est. Non certo la Serbia [...]. L'Austria pertanto virtualmente padrona di Salonicco, militarmente padrona fino a Novi Bazar ha il diritto di proteggere suoi interessi, ha facilità di proteggerli; essa è il centro di gravitazione di tutta la penisola balcanica; ogni equilibrio politico è rotto massimamente al Sud. Ciò non sarebbe se un Corpo italiano fosse in Albania: l'Austria sarebbe contenuta a Novi Bazar: il Montenegro e la Serbia, l'Albania, avendo un punto d'appoggio non lascerebbero avanzare l'Austria. La Grecia non mancherebbe di concorrere a questo scopo che è quello della liberazione avvenire della Macedonia - di Salonicco. Questi paesi non cadrebbero sotto l'Austria; essa non avanzerebbe sul fatale pianoro di Kossovo; se avanzasse troverebbe la resistenza organizzata e popolazioni nemiche: quei paesi graviterebbero sull'Italia, formerebbero insieme un agglomerato una Lega per la difesa"⁹⁴. Pertanto, era nell'interesse italiano tenere Vienna lontana da questa area e di sostituirla mediante i suoi uffici diplomatici se non anche con proprie forze militari. Inoltre, l'Italia doveva lavorare per evitare che il Montenegro fosse tentato di affidarsi di più all'Austria-Ungheria che all'Italia, se quest'ultima avesse mantenuto un comportamento lassista.

Come detto, gli albanesi furono in grado di far preoccupare le grandi Potenze spingendoli a decidere, nell'agosto del 1878, di riprendere i lavori della commissione sulla sistemazione frontaliera tra il Montenegro e l'Impero Ottomano. E dopo una lunga azione diplo-

⁹² Ivi, p. 383.

⁹³ Ivi, p. 385.

⁹⁴ Ibidem.

matica delle grandi Potenze, dove al plenipotenziario italiano fu ordinato di portare vanti una posizione che rispecchiasse le già prese decisioni al Congresso di Berlino⁹⁵, si decise di ridare al sultanato Plav e Gusinje e di dare in cambio a Cettigne la città costiera di Dulcigno⁹⁶. Si faccia rilevare che durante i lavori della commissione, l'Italia si impegnò per evitare eccessive amputazioni territoriali del Montenegro (come la richiesta ottomana della cessione della fortezza di Podgorica) e per tutelarne la serena esistenza⁹⁷. È infatti vero che su suggerimento di Parigi, i plenipotenziari d'Italia proposero la ripresa dei lavori della commissione sulla delimitazione delle frontiere: ciò fu accettato dalle autorità ottomane⁹⁸. Roma, inoltre, non mancava di far notare a più riprese il disagio procurato dai ribelli albanesi, per quanto concerne la sistemazione delle frontiere, al governo di Costantinopoli¹⁰⁰. Anzi era negli interessi italiani la ripresa dei lavori della commissione per la pacificazione tra Montenegro ed Impero Ottomano¹⁰¹. Roma, grazie la sua iniziativa, troverà l'appoggio di San Pietroburgo¹⁰². Inutile dire che l'Italia avrà un ruolo non di dubbia importanza in questa commissione e si porrà a più riprese come l'interlocutore per eccellenza tra gli ottomani e i mon-

⁹⁵ Ivi, p. 544.

⁹⁶ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., Ibidem, p. 210.

⁹⁷ "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume X (24 marzo - 16 ottobre 1878)", p. 558.

⁹⁸ "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume XI (17 ottobre 1878 - 13 luglio 1879)", 1986, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, p. 600, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20XI>.

⁹⁹ Ivi, p. 251,

¹⁰⁰ Ivi, p. 497.

¹⁰¹ "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume XII (14 luglio 1879 - 2 maggio 1880)", 1987, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, p. 33, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20XII>.

¹⁰² Ivi, p. 80.

tenegrini, soprattutto quando Costantinopoli propose uno scambio di terre con Cettignee per la questione di Plav e Gusinje¹⁰³. Tant'è che l'incaricato per gli affari del Montenegro Gavro Vuković non esitò a consultarsi con l'Ambasciatore italiano a Costantinopoli Corti sulla possibilità di cedere Plav e Gusinje in cambio di tutta la zona di Dulcigno fino alla sponda sinistra della Bojana¹⁰⁴. Corti riuscì a coniugare bene le diverse istanze che provenivano tra i due Stati in disputa e riuscì, inoltre, a guadagnarsi l'appoggio di tutte le Grandi Potenze in gioco¹⁰⁵. Infatti, Corti nel gennaio 1880 riuscì a individuare un compromesso che rispecchiasse al di più le decisioni prese a Berlino e le istanze etnico-geografiche: egli individuò come soluzione la cessione dei territori a Sud del fiume Lim all'Albania, tenendo pressoché intatto il possedimento ottomano di Dulcigno e in cambio, il Montenegro, avrebbe ricevuto alcune zone del Sangiaccato Meridionale di Novi Pazar all'altezza della città di Vassoevich, e alcuni distretti nelle zone del lago di Scutari: cioè l'area di Tuzi (a questa soluzione territoriale ci si riferisce come Proposta Corti)¹⁰⁶.

Ma la Lega di Prizren, insoddisfatta dei risultati della commissione, ed avendo fallito di imporsi attraverso mezzi pacifici decise di passare alle armi. E nel 1880 condusse una serrata lotta contro l'Impero Ottomano che dovette ritirarsi dalle zone che spettavano a Cettigne; anche se gli ottomani non mostrarono particolari avversioni all'azione degli irregolari di Scutari che occuparono la città di Dulcigno e le zone limitrofe a Tuzi (le località di Dinosi -Dinoša- e Druga). Le Potenze, compresa l'Italia, resisi conto della situazione ingestibile e della mancata esecuzione del memorandum montenegrino-ottomano sulle nuove frontiere, decisero di imporre un blocco navale sulle coste albanesi, all'altezza di Dulcigno che

¹⁰³ Ivi, p. 450.

¹⁰⁴ Ivi, p. 466.

¹⁰⁵ Ivi, p. 684.

¹⁰⁶ Ivi, p. 466.

era stata occupata dagli irregolari albanesi, per costringere i riottosi a rinunciare alle loro pretese. Questo blocco navale oltre a rispondere all'esigenza di far rispettare gli accordi presi con gli ottomani, aveva anche lo scopo di rispondere all'esigenza di evitare che la Russia si sostituisse completamente alle altre Potenze in Montenegro. Questo dal momento che il Knjaz Nicola I aveva espresso che "se l'Europa avesse abbandonato il Montenegro" egli si sarebbe rivolto "all'imperatore di Russia"¹⁰⁷. Vista la dichiarazione del principe montenegrino, Londra fece pervenire la propria proposta all'Italia e a tutte le altre Potenze d'inviare a Costantinopoli una nota comune sulla situazione dei ribelli albanesi e di costringere il Sultano a scacciare i rivoltosi dalle zone spettanti a Cettigne¹⁰⁸. Anche se ci fu un'adesione comune di tutte le Potenze europee, bisogna pur rilevare che Vienna non mancò di portare avanti una propria autonoma negoziazione per pacificare gli animi di Cettigne e Costantinopoli e ciò preoccupava chiaramente Roma¹⁰⁹. Tant'è che l'Ambasciatore De Robilant comunicava, da Vienna, che "a dir il vero non è interamente estranea al pensiero mio l'idea, che l'Austria abbia avuto non lieve parte nel far andar a vuoto l'accordo turco-montenegrino, e nel creare l'attuale situazione in Albania"¹¹⁰, a suo avviso Vienna era propensa a far incrinare i rapporti italo-montenegrini¹¹¹. Questa idea dell'Ambasciatore fu anche più vera dal momento che i giornali austro-ungarici diffonde-

¹⁰⁷ "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume XIII (3 maggio 1880 - 28 maggio 1881)", 1991, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, p. 22, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20XIII>.

¹⁰⁸ Ivi, pp. 23-24.

¹⁰⁹ Ivi, p. 29.

¹¹⁰ Ivi, p. 31.

¹¹¹ Si veda tutto il parere dell'Ambasciatore a Londra Manabrea, Ivi, pp. 30-31.

vano la notizia di una possibile occupazione italiana di alcuni distretti nella zona¹¹². In ogni caso Cairoli, sentite le richieste del Knjaz Nicola I di trattare la questione montenegrina prima di ogni altra questione, autorizzò l'Incaricato d'Affari a Costantinopoli Luigi Collobiano di fare in modo che l'attenzione fosse rivolta alla "questione montenegrina"¹¹³; ma perveniva allo stesso tempo anche il consiglio di Corti di mandare avanti Londra a fare le necessarie pressioni alla Turchia per poi accodarsi alle loro proposte (come fece Vienna durante le proteste per Santo Stefano due anni prima)¹¹⁴. Corti, allo stesso tempo, convinse Londra e le altre capitali che vi era il bisogno di far valere le decisioni prese al Congresso di Berlino per quanto concerne la questione frontaliere tra Cettigne e Costantinopoli, seguendo la sua passata mediazione (Progetto Corti). Vienna dal canto suo si allineò poco dopo alla proposta inglese e non ebbe da ridire sull'eventuale espansione costiera del Montenegro: questo perché vi era il bisogno di migliorare i rapporti di Londra e perché avrebbe avuto nel caso pur sempre il controllo sul tratto di mare all'altezza di Dulcigno per via degli accordi Berlino sul mare territoriale di Cettigne¹¹⁵. Inoltre, Vienna era desiderosa di mantenere la pace visto l'accanirsi degli albanesi abiatti che non davano piena attuazione delle decisioni prese al Congresso di Berlino e che potevano minacciare i territori in Bosnia-Erzegovina.

Con il continuare dello stallo sulle frontiere in questione, la Gran Bretagna decise, nel luglio 1880, di far giungere al Sultano e alle altre Potenze le seguenti raccomandazioni che corrispondevano in grande linea agli auspici di Corti: "1) Si dà un termine di tre settimane alla Porta,

¹¹² Ivi, p. 50.

¹¹³ Ivi, p. 70.

¹¹⁴ Ivi, p. 102.

¹¹⁵ Ivi, pp. 188-190.

affinché la consegna sopra indicata -si riferisce alla Progetto Corti- abbia effettivamente luogo; 2) Passato questo termine, se tale consegna non avrà avuto luogo, si ritornerà all'ultimo progetto che comprende Dulcigno fra i territori da cedere al Montenegro; 3) La Porta deve in questo caso promettere il suo aiuto al Principe montenegrino, perché egli possa prenderne il possesso; 4) Le Potenze alla loro volta s'impegneranno a sostenere quel Principe in quell'intento"¹¹⁶. E allo stesso tempo si decideva di inviare la squadra navale comune delle Potenze sulle coste di Dulcigno, a cui l'Italia aderiva, per torchiare gli albanesi e gli ottomani, quest'ultimi restii a fare un'azione concreta contro i riottosi¹¹⁷. Secondo l'Ambasciatore italiano a Londra Luigi Manabrea questa proposta di Londra corrispondeva anche alle pressioni che l'Austria esercitava sulla non cessione di Dulcigno al Montenegro¹¹⁸; anche se poi nel medesimo mese si deciderà di cedere, a prescindere, a Cettigne Dulcigno e i territori fino alla sponda del fiume Bojana¹¹⁹. L'Italia, lungo tutta la crisi di Plav e Gusinje, ebbe premura di fare più osservazioni alla Sublime Porta quando essa tentò di ritrattare la posizione delle Potenze europee, questo facendo notare al Sultano che le sue proposte erano di scarso valore per il Montenegro, anzi esse avrebbero solo impoverito e reso più rancoroso quest'ultimo¹²⁰. La buona volontà di Roma di dare seguito alle decisioni prese dalle grandi Potenze fu confermata anche quando Dulcigno fu occupata dagli irregolari della Lega Albanese senza che gli ottomani lo impedissero. Per voce di Manabrea, il governo italiano trovava un'intesa con Londra per agire immediatamente

¹¹⁶ Ivi, pp. 198-199.

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Ivi, pp. 199-200.

¹²⁰ Ivi, pp. 224-225.

attraverso la minaccia di bombardare Dulcigno e di invadere Smirne se Costantinopoli non avesse dato seguito alle decisioni prese¹²¹.

Alla fine, le Potenze europee riuscirono ad imporre il loro volere sugli ottomani, e questi procedettero ad addomesticare, attraverso un intervento militare, gli albanesi rivoltosi e di mettere fine al breve Governo Provvisorio di Albania, dichiarato in precedenza dopo il ritiro delle forze ottomane¹²².

Sebbene si fosse raggiunta la pace con il Congresso di Berlino, con le dovute modifiche del 1880, bisogna pur constatare che essa non mise in pace gli animi dei diversi protagonisti che furono chiamati ad esprimersi. Pertanto, la pace era provvisoria e portava con sé, senza nemmeno dirlo, i fondamenti della futura Grande Guerra, come visto nella crisi frontiera montenegrino-ottomana. L'Italia dal canto suo usciva insoddisfatta dagli avvenimenti che si susseguirono dal 1876 al 1878. Tanto è vero che il Segretario Generale agli Esteri Carlo Maffei, scrivendo a Di Robilant, disse che Roma aveva portato avanti una "politica fatale, che non approdò a nulla, e che generò in tutti il sospetto di mire ambiziose da parte nostra" e che "il trattato di Berlino che produsse tanto malcontento in Europa, destò in Italia anche un maggior rancore"¹²³. A suo avviso gli italiani, visti i fallimenti della loro politica estera, non aveva scelta che "quella di prepararci"¹²⁴. Soprattutto per il fatto che non si ebbe alcun risultato per il Trentino e per il fatto che la Bosnia-Erzegovina era ora in mano austro-ungherese. Pertanto, l'Italia deve armarsi in modo saggio e prudente dice Maffei, ma "non per att-

¹²¹ Ivi, p. 335-336.

¹²² Jelavich B., Ibidem, pp. 361-366.

¹²³ "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume X (24 marzo - 16 ottobre 1878)", p. 552.

¹²⁴ Ibidem.

ccare ma per difendersi, e se sa fare, il Trentino sarà suo ben più presto che non si pensi. Del resto la fatalità ha rimesso quella questione sul tappeto, e questa volta, purtroppo non scomparirà più. Dunque, à *mauvais jeu bonne mine*"¹²⁵. In questo modo, Maffei faceva intendere che l'Italia aveva bisogno di rivoluzionare la propria diplomazia attraverso l'abbandono di un'impostazione diplomatica lassista. Anche se c'è da dire che nell'immediato post-Congresso di Berlino l'Italia fu in grado, attraverso i suoi uffici diplomatici come visto qui sopra, di avere un qualche tipo d'influenza sulla questione montenegrino-albanese-ottomana; e di evitare che Vienna, assieme a Berlino, avessero voce esclusiva nella faccenda con i britannici e i russi sulla "questione montenegrina" ed albanese.

1.3 Breve trattazione sulla politica estera di Cettigee dopo il Congresso di Berlino

Con il raggiungimento dell'indipendenza nel 1878, il Montenegro cominciò ad operare a pieno regime nel mondo internazionale. Per quanto concerne l'Italia, Knjaz Nicola I mise subito in atto degli accordi con Roma per permettere ai giovani montenegrini di potersi recare in Italia ad istruirsi. Nel 1879 l'Italia aprirà la sua ambasciata presso Cettigee (nominando Cesare Durando come Ambasciatore), inoltre Roma otteneva un consolato ad Antivari assieme agli austro-ungarici. Questi ultimi due Paesi saranno i punti di riferimento principali del Montenegro per quanto riguarda la sua politica estera, soprattutto quando i russi si dimostreranno poco affidabili per gli interessi montenegrini. L'Italia, in particolare, divenne un vitale alleato in politica estera e un fondamentale *partner* economico di Cettigee¹²⁶¹²⁷. Si pensi solo che la prima linea radio-telegrafica

¹²⁵ Ivi, p. 554.

¹²⁶ Roganović S., Špadijer M., ibidem, p. 5.

¹²⁷ Ivi, p. 6.

nei Balcani fu inaugurata nel 1904 e connetteva Antivari e Bari¹²⁸. E il consolato montenegrino a Roma ebbe modo di mettere in contatto gli imprenditori italiani con il governo di Nikola I: questo per permettere l'afflusso di capitali italiani in Montenegro¹²⁹; tant'è che sarà un'impresa italiana a condurre i lavori per la costruzione di una linea ferroviaria da Antivari a Virpazar¹³⁰. E ancora, il Montenegro fu il primo Paese ortodosso dei Balcani a firmare un concordato con il Vaticano (1886) che concordava a quest'ultima la giurisdizione religiosa sull'arcivescovato di Antivari garantendo, tra l'altro, diversi privilegi alla Chiesa Cattolica nella zona¹³¹. Tutto ciò, nel pensiero di Nicola I, rispondeva al bisogno del Montenegro di doversi strettamente legare con tutte quelle Potenze che si erano interessate maggiormente alla Questione d'Oriente, questo per poter giocare un ruolo di primo piano nella sistemazione dei Balcani¹³². Questo soprattutto per quanto riguardava le mire territoriali del Montenegro. Queste mire, oltre a rispondere ad esigenze di tipo economico e di tipo assicurativo, erano dovute a ben precise rivendicazioni di tipo storico: bisogna far presente che già dalla prima metà del XIX secolo, l'allora principe-vescovo (Vladika) di Montenegro Petar II Petrović-Njegoš, muoveva rivendicazioni territoriali ai rappresentanti di Russia. Affermando che molti territori che sono sotto il dominio della Sublime Porta sono territori che spetterebbero al

¹²⁸ Bieber F., Ibidem, p. 124.

¹²⁹ Raspopović R., 2009, "Istorija diplomatije Crne Gore 1711-1918", Podgorica, Univerzitet Crne Gore, p. 360.

¹³⁰ Raspopović R., Ibidem, p. 360.

¹³¹ Rastoder Š., 2000, "Janusovo lice istorije", Podgorica, Vijesti, pp. 105-126; "Konkordat između Crne Gore i Vatikana 1886. godine s posebnim osvrtom na položaj Albanaca katolika, Krishterimi nder shqiptare", pp. 250-268, Consultabile: https://www.academia.edu/34909827/KONKORDAT_I_ZMEDU_CRNE_GORE_I_VATIKANA.

¹³² Roganović S., Špadijer M., Ibidem, p. 7.

Montenegro, perché appartenente al vecchio Regno della Doclea (*Duklija*) e della Zeta (fondata dalla prima dinastia reale montenegrina dei Balšić dopo la dissoluzione del grande Regno dei Serbi nel 1355) rispettivamente esistite nel 622 d.C e nel 1360¹³³. Il Vladika Petar II sosteneva che al Montenegro, data la sua lunga storia (dalla Doclea ai tempi della Zeta), spettassero i territori che andavano dal fiume Morača situato a Meridione fino al fiume Tara ad Oriente, comprendendo anche i territori situati in Erzegovina all'altezza di Dubrovnik, Mostar, Foča e del Sangiacato di Novi Pazar, compresa la costa che va da Dubrovnik, Castelnuovo, Cattaro (*Kotor*), Spič, Antivari, Dulcigno e fino a quasi Durazzo comprendendo, risalendo ad Oriente, i territori della città di Scutari (pertanto una parte del Nord Albania e tutto il Lago di Scutari) includendo una parte del Kosovo (corrispondente a Peč e Prizren)¹³⁴. Queste rivendicazioni saranno portate avanti anche dal successore di Petar II (morto nel 1851), Knjaz Danilo che durante il congresso di Parigi cercò di convincere sia i francesi che le altre potenze la cessione di questi territori (tra Erzegovina e Nord Albania) al Montenegro, compresa la costa di Antivari¹³⁵. Richieste che furono chiaramente respinte dalle grandi Potenze e dallo Stesso Napoleone III che ricevette in un secondo momento, in sede privata, il Knjaz Danilo che gli avanzò queste rivendicazioni chiedendo aiuto a Parigi. Pertanto, anche il Knjaz Nicola I sarà trascinato da questi spiriti romantico-medioevali, fino al punto di dichiarare nel 1910 il Regno di Montenegro e di incoronarsi quale Re di Montenegro¹³⁶.

In ogni caso, la politica estera di Nicola I porterà il Montenegro a godere di una continua pace dal

¹³³ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., Ibidem, pp. 185-192.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ Bieber F., ibidem, p. 125.

1880 al 1912¹³⁷. Anche se le ambizioni di Nicola I, sia politiche che territoriali, porteranno il Paese alla guerra con l'Impero Ottomano, l'Austria-Ungheria, Germania e la Bulgaria nel 1914 e alla sua completa incorporazione nel Regno dei Serbi, Croati e Sloveni nel 1918¹³⁸. In ogni caso, il Montenegro, data la sua particolare collocazione territoriale e la sua storia quasi millenaria, si troverà sempre stretta tra i voleri delle grandi Potenze ed esposta all'influenza dell'evoluzione storica globale. Ed è in questi processi che l'identità montenegrina si svilupperà: un'identità basata su un forte impulso per la sopravvivenza e auto-preservazione.

2.0 L'intesa tra Italia ed Austria-Ungheria sull'Albania del 1900.

Pare necessario fare alcune considerazioni per quanto riguarda gli interessi italiani in Albania, ciò per poi comprendere successivamente come essi abbiano influenzato i rapporti italo-montenegrini all'indomani dell'ingresso di Cettigne nella Prima Guerra Mondiale.

Come già visto, l'Italia nutriva particolari interessi per quanto riguardava il territorio d'Albania e si adoperava per prevenire un'eccessiva intromissione di Vienna.

Sarà così che a partire dagli inizi degli anni 80 del XIX secolo che l'Italia, per mano del suo Ministro degli Esteri di Robilant, si adopererà per rinnovare sia la sua posizione internazionale che la sua presenza in Albania. Questo approfittando dell'azione di Bismarck per la rigenerazione di tutto il suo sistema di alleanze messo in piedi tra il 1879 (la Duplice Alleanza tra Berlino e Vienna), il 1881 (il Dreikaiserbund tra Prussia, Austria-Ungheria e Russia) e il 1882 (la Triplice Alleanza tra Berlino, Vienna e Roma); questo a seguito degli sviluppi che si ebbero in Serbia e

¹³⁷ Ibidem.

¹³⁸ Roganović S., Špadijer M., ibidem, p. 7.

Bulgaria¹³⁹.

Pertanto, l'Italia doveva cogliere l'opportunità che gli si presentava per rafforzarsi sullo scacchiere internazionale. Tant'è che nel 1886, quando fu il momento di rinnovare l'alleanza del 1882, Roma riuscì ad inserire a suo vantaggio la clausola del «*reciproco compenso*» per ogni vantaggio territoriale, o di altra natura, conseguito da ciascuna parte in caso di modifica dello status quo nell'impero turco¹⁴⁰. Inoltre, essa riuscì a sottoscrivere ulteriori accordi con Vienna e Berlino per quanto concerne i Balcani: infatti con la prima si raggiunse un trattato, «*della durata di cinque anni, con cui le parti si impegnavano al mantenimento dello status quo nelle regioni dei Balcani, delle coste e isole ottomane in Adriatico e in Egeo. E in caso di mutamento, l'Italia e l'Austria-Ungheria si sarebbero accordate preventivamente sulla base di un «compenso reciproco» per i vantaggi territoriali, o altro che ciascuna di esse avesse ottenuto*»¹⁴¹. Con i prussiani, invece, si raggiunse un accordo «*con cui i firmatari si impegnavano al mantenimento dello status quo in Oriente e a prevenire mutamenti territoriali pregiudizievoli sulle coste e isole ottomane nel mar Adriatico e nell'Egeo, ed a scambiarsi informazioni*»¹⁴². Poco dopo il rinnovo della Triplice Alleanza, facendo tesoro di quella cooperazione instaurata con Londra durante l'azione diplomatica per la sistemazione del Montenegro tra il 1878 e il 1880, l'Italia firmava con la Gran Bretagna l'intesa mediterranea del 1887. Essa consisteva nell'impegno di mantenere lo status quo nel Mediterraneo, nell'Adriatico, nell'Egeo e nel Mar Nero con durata illimitata. Dal canto suo Londra, grazie a questa intesa, riusciva a garantirsi una maggiore sicurezza nel Mar Mediterraneo per quanto concerne le mire francesi in ambito marittimo e si

¹³⁹ Giordano G., Ibidem, p. 50.

¹⁴⁰ Ivi, p. 51.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Ibidem.

dotava di un ulteriore strumento per contenere la Russia nei Balcani¹⁴³. Questo era, inoltre, favorito dall'adesione dell'Austria-Ungheria all'intesa italo-britannica nello stesso anno¹⁴⁴.

Mediante questo sistema di alleanze, l'Italia, riesce a garantirsi per qualche tempo una stabilità, se pur precaria, nell'area adriatica e balcanica. Roma sa bene che essa non è una potenza di primo piano, e sa bene che l'isolamento internazionale è estremamente dannoso per i suoi interessi. Pertanto, gli italiani necessitano di legarsi alle maggiori potenze europee. Questo dal momento che, riferendoci solo all'area balcanica, anche dopo le sistemazioni del 1878-1880 la questione balcanica rimane pur sempre un terreno impervio e pieno di contrasti tra Vienna e San Pietroburgo¹⁴⁵. E che da sola, l'Italia, non sarebbe in grado di gestire e far valere i suoi interessi dinanzi a tali potenze. Anche se c'è da segnalare che nel corso dell'ultimo ventennio del XIX secolo, vi saranno molti personaggi italiani, principalmente appartenenti all'élite militare, che riterranno opportuno procedere a un'occupazione diretta dell'Albania, questo per poter tutelare gli interessi italiani nella zona. Come fatto emergere dal Tenente Colonnello Goiran al Capo di Stato Maggiore Cosenz, nell'aprile 1888. Ma nonostante ciò, sempre il Tenente Colonnello, affermava vi era lo stesso bisogno, oltre all'azione militare, anche della diplomazia italiana per risolvere a favore dell'Italia la questione balcanica, soprattutto a Berlino e Vienna¹⁴⁶. Ma in ogni caso, Roma prediligerà pur sempre un'azione diplomatica che mi-

¹⁴³ Renouvin P., ibidem, p. 130.

¹⁴⁴ Giordano G., ibidem, p. 52.

¹⁴⁵ Renouvin P., ibidem, p. 90.

¹⁴⁶ «*I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume XXII (1° aprile 1888 - 31 agosto 1889)*», 1994, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, p. 21-22, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20XXII>.

litare fino a quando non sarà costretta a scendere in guerra nel 1915.

Tant'è vero che nel maggio del 1896 scoppia un'insurrezione dei greci di Creta contro il dominio della Sublime Porta, mettendo di nuovo in allarme le cancellerie europee. Non era la prima volta che scoppiavano questo tipo di disordini nell'isola: già nel 1895 vi era stata una prima insurrezione per chiedere l'intervento della Grecia per liberare l'isolotto, ma essa non ebbe successo perché le varie capitali europee, compresa Roma, non erano interessate a nuovi conflitti e alla destabilizzazione degli equilibri nel Mediterraneo. In ogni caso, la situazione di Creta peggiora di nuovo nel 1897, portando a una guerra greca-ottomana. Guerra conclusasi con la sconfitta dei greci¹⁴⁷. In questo scenario, l'Italia segue con preoccupazione l'evolversi della situazione Orientale e teme che le altre cancellerie approfittino della situazione per ampliare la loro presenza nei Balcani: in particolar modo Vienna e San Pietroburgo¹⁴⁸. Inoltre, quando si diffuse la notizia di un'ipotetica intesa sui Balcani e sull'Oriente di queste ultime due per lo status quo nei Balcani e per la costituzione di uno Stato indipendente dell'Albania. Roma si attiva immediatamente, dal momento che tali dicerie sono sinonimo d'esclusione e angoscia per la penisola italiana. Tant'è che il Visconti Venosta si precipiterà dal Conte Goluchowsky, ministro degli Esteri austro-ungarico, nel novembre 1897 per discutere della Questione d'Oriente. "I due ministri convennero che, in caso di dissoluzione dell'impero turco, l'Albania divenisse autonoma, fatti tuttavia salvi gli interessi reciproci nella regione. Non era molto, ma il colloquio servì a far capire all'Italia che il vero interlocutore nei Balcani non era Vienna, bensì

¹⁴⁷ Guida F., 2012, "Risorgimento italiano e risorgimento balcanico: una nuova sintesi", Forum, pp. 109-133, Consultabile: <http://digital.casalini.it/10.1400/203223>.

¹⁴⁸ Giordano G., Ibidem, p. 89.

San Pietroburgo"¹⁴⁹. Ma ciò non è una novità per Roma, è infatti vero che già nel febbraio del 1889 l'Ambasciatore italiano a Costantinopoli Alberto Blanc, scrivendo al Presidente del Consiglio e Ministro degli Esteri Francesco Crispi, faceva notare che la Triplice non poteva rispondere a pieno agli interessi italiani nella zona Balcanica: questo perché i governi si sono "già appropriati di pegni o preparato compensi da cogliersi al momento del preveduto sfacelo"¹⁵⁰ della Sublime Porta. E che pertanto nemmeno le alleanze precedenti di Roma erano sufficienti per soddisfare i propri interessi. Perciò l'Italia deve giocare un ruolo trasversale tra i due principali attori nei Balcani: evitando sia la penetrazione austro-ungarica che lo straripamento del pan-slavismo di San Pietroburgo, soprattutto a danno dell'Albania.

Se Roma temeva l'ingurgitamento dell'Albania nella sfera d'influenza di Vienna o San Pietroburgo, è anche vero che gli statisti italiani dovevano anche confrontarsi con le mire territoriali degli altri Stati balcanici. In particolar modo quelli del Montenegro. È infatti vero che il Principe Nikola I faceva pervenire al Regio Governo la seguente proposta di spartizione della provincia albanese: "Il Montenegro occuperebbe quasi tutta l'Alta Albania e buona parte del Vilayet di Kossonov fino alla frontiera Bosnese, dalla foce dello Sckoumbl sull'Adriatico la linea di confine risalirebbe quel fiume fin presso al lago di Ohrida, di là volgendo al Nord passerebbe fra Prizzen e Uskiib riuscendo a Katchanich: da questo punto risalirebbe lungo la ferrovia fino a Mitrovitza, e di là lungo l'!bar e per le Montagne Jarantes, Silieva Planina, e Gladina Planina, raggiungerebbe la frontiera Bosniaca presso la località detta Diakovatch. L'Italia avrebbe la bassa Albania eccetto una parte del Vilayet di Janina che sarebbe unito alla Grecia. Il Montenegro consentirebbe a che l'Austria si annessesse la Bosnia

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume XXII (1° aprile 1888 - 31 agosto 1889)", p. 290.

e l'Erzegovina. Resterebbe a stabilire le linea di confine interna dei possedimenti italiani che potrebbero arrivare fino all'Egeo"¹⁵¹. Cettigne, come già detto, vedeva nel Nord dell'Albania delle proprie terre irredente (cioè quei territori sul corso del fiume Bojana e attorno alla fortezza di Scutari) e sapendo delle aspirazioni italiane nella provincia cercava di rintracciare un accordo in tal senso. Ma è chiaro che Cettigne mirava a ben specifico obiettivo: cioè quello di legarsi ad un'altra potenza per potersi sbrigliare dalle stringenti clausole dell'atto finale del Congresso di Berlino e per avere il necessario supporto per le sue mire espansionistiche. Ma in ogni caso, l'Italia rifiutò chiaramente, ma con garbo, la proposta montenegrina (anche una ulteriore che prevedeva un sodalizio tra Montenegro, Serbia, Bulgaria, Grecia ed Italia per la spartizione dell'Albania), facendo emergere, per voce dell'Ambasciatore a Cettigne Agostino Bianchi, che non si poteva costringere "le popolazioni Albanesi, use a vivere di vita autonoma, [a sottomettersi] ad un altro Governo, specialmente se autocratico, come del resto lo dimostrarono quando si trattò dell'annessione di Gusinje e Plava, assegnate al Montenegro dal Trattato di Berlino, e che si dovettero retrocedere alla Turchia"¹⁵²

Visti questi primi segni irredentisti montenegrini, l'Ambasciatore italiano a Belgrado Francesco Galvagna (novembre 1890) consigliava a Roma di adoperarsi per convincere Cettigne dell'utilità di un'Albania indipendente e civilizzata sotto il patrocinio dell'Italia. Questo perché avrebbe sì permesso all'Italia di mantenere intatti i suoi interessi politici ed economici nella regione albanese, ma avrebbe portato anche vantaggi al piccolo

¹⁵¹ "I documenti diplomatici italiani. Terza serie: 1896-1907. Volume I (10 marzo 1896 - 31 agosto 1907)", 1953, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, p. 219, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/TERZA%20SERIE/volumi/VOLUME%20I>.

¹⁵² Ivi, p. 220.

Stato. Galvagna percepisce bene le ambizioni di Cettigne, soprattutto dal momento che "il concordato conchiuso alcuni anni or sono colla Santa Sede ebbe appunto per obiettivo di rendere le tribù cattoliche, stabilite su quel tratto di territorio, meno avverse ad un'eventuale annessione al Montenegro". E "date queste aspirazioni converrebbe cercare di propiziare il principe Nicola alla progettata azione dell'Italia in Albania. Con le necessarie cautele, poiché si avrebbe a che fare con un uomo sommanente scaltro e poco scrupoloso, si potrebbe rappresentargli come l'Italia, che in ogni tempo ha coltivato relazioni di commercio colla costa orientale dell'Adriatico, avrebbe tutto l'interesse a trovare nella vicina Albania un nuovo campo di attività commerciale, e sarebbe in pari tempo lieta di contribuire coi lumi della propria civiltà allo sviluppo materiale e morale di quelle popolazioni; e quando a queste entrate il principe facesse buon viso si potrebbe fargli comprendere come l'azione civilizzatrice che l'Italia si proporrebbe di esercitare in Albania non creerebbe alcun ostacolo ai progetti del Montenegro, ma renderebbe anzi più facile la realizzazione delle sue speranze. Il timore di una più o meno prossima occupazione dell'Albania da parte dell'Austria-Ungheria è troppo vivo nel Governo di Cettigne perché questi non abbia a favorire qualsiasi progetto inteso a scompaginare i piani del Gabinetto imperiale; a più forte ragione se il progetto venisse formulato dall'Italia la cui influenza o presenza"¹⁵³. Questo dal momento che "l'Austria-Ungheria è divenuto uno Stato balcanico", come affermato dal conte Kalnoky. E dal fatto che "l'Austria-Ungheria colla occupazione della Bosnia e dell'Erzegovina ha dovuto spostare il suo centro di gravità ed iniziare una politica essenzialmente orientale. Questa politica, prescindendo dagli eventi di guerra, la trascinerà fatalmente presto o tardi a varcare i suoi attuali confini e ad impossessarsi di nuovi territori sui

¹⁵³ "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume XXIII (1° settembre 1889 - 8 febbraio 1891)", 1994, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, p. 550, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20XXIII>.

Balcani”¹⁵⁴. Tant’è che Vienna cerca, attraverso il proprio arcivescovato fondato a Scutari, di estendere il suo controllo su tutti i sudditi presenti in Albania, compresi quelli italiani. Di conseguenza l’Italia doveva aggire al momento giusto per far emergere queste problematiche e di ricercare un accordo in tal senso. Come affermato dall’Ambasciatore a Vienna Nigra: “questo diritto giurisdizionale (e di protezione, se chiesta) dell’Italia sui propri nazionali in Albania non essendole contestato, almeno apertamente, si può chiedere se convenga porre adesso in campo la questione e in che modo. Il mio avviso sarebbe di aspettare che si presenti un fatto qualsiasi che autorizzi il Governo italiano a porre chiaramente in sodo il proprio diritto, sia rimpetto alla Turchia, sia rimpetto all’Austria-Ungheria, sia rimpetto ai nazionali italiani residenti in Albania”¹⁵⁵. Questo anche dal momento che, su avviso dell’Ambasciatore italiano a Scutari Leoni, l’azione di Vienna poteva portare alla “piena superiorità su tutte le missioni francescane d’Albania e perfino del Montenegro”¹⁵⁶.

Viste queste preoccupazioni, Roma non esitò a rintracciare un accordo con Vienna per quanto concerneva i loro interessi nei Balcani Meridionali. Tant’è che il 20 dicembre 1900, fu raggiunta un’intesa. Quest’ultima, che si basa sulla proposta del Ministro Venosta, stabiliva che nei Balcani l’Italia e l’Austria-Ungheria dovevano impe-

¹⁵⁴ “I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume XXIV (9 febbraio 1891 - 14 maggio 1892)”, 1996, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, p. 263, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20XXIV>.

¹⁵⁵ “I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume XXV (15 maggio 1892 - 14 dicembre 1893)”, 1998, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, p. 54, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20XXV>.

¹⁵⁶ “I documenti diplomatici italiani. Terza serie: 1896-1907. Volume II (1° maggio 1897 - 23 giugno 1898)”, 1958, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, p. 281, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/TERZA%20SERIE/volumi/VOLUME%20II>.

gnarsi a mantenere lo status quo e che “nel caso in cui lo statu quo non potesse essere conservato ed una modifica si rendesse necessaria, le due Potenze si adopereranno d’accordo affinché le modifiche possano realizzarsi nel senso dell’autonomia” e che “se non ostante gli sforzi combinati delle due Potenze, un mutamento territoriale d’imponesse, i due governi dovranno intendersi, preventivamente, per trovare una soluzione che tenga conto, in misura uguale, dei loro interessi rispettivi e dei loro impegni reciproci”¹⁵⁷. Venosta sarà pertanto abile ad ottenere documento scritto, con cui si assicurava lo status quo in Albania, allontanando così ulteriori accordi sui Balcani tra Vienna e San Pietroburgo. E nel caso non fosse stato possibile tutelare lo status quo in Albania, Roma e Vienna si impegnavano a favorirne l’autonomia, fatti salvi gli interessi reciproci. Fu un buon successo per Visconti Venosta, l’ultimo prima di lasciare la carica dopo cinque anni ottimamente spesi a risollevare l’Italia dalla depressione politica crispina¹⁵⁸.

Anche se raggiunto questo accordo, che si aggiungeva alla clausola dei compensi del 1886, l’intesa e la reciproca lealtà tra i due Stati non sarà effettiva. Questo dal momento che Vienna, nel 1908, procederà ad annettere la Bosnia-Erzegovina al proprio Impero. Aizzando così continui e crescenti avversioni tra le due capitali. Inoltre, già nel settembre del 1911 il capo di Stato Maggiore austro-ungarico Conrad sollecitava, il governo imperiale, della necessità di una guerra preventiva contro l’Italia. Perché essa cerca di “assicurarsi la supremazia nell’Adriatico, ad impedire un accrescimento di potenza della Monarchia [Imperiale] nei Balcani ed a sostituirvi la propria influenza”¹⁵⁹. In ogni caso, questa collaborazione tra Vienna e

¹⁵⁷ Bariè O., De Leonardis M., De’ Robertis A. G., Rossi G, ibidem, pp. 124-125.

¹⁵⁸ Giordano G., Ibidem, p. 106.

¹⁵⁹ Bariè O., De Leonardis M., De’ Robertis A. G., Rossi G, ibidem, p. 107.

Roma desterà non poche preoccupazioni a Cettigne, facendo credere al Principe Nikola I che queste due siano intenzionate ad acquisire vantaggi a scapito dei piccoli Stati balcanici¹⁶⁰. In ogni caso, sarà premura di Venosta di rassicurare, mediante il suo ambasciatore a Cettigne, che “il comune proposito delle Potenze aventi nella penisola balcanica più diretti interessi, di adoperarsi a mantenere, in quelle regioni, lo statu quo presente, ed eventualmente ad escludere il pericolo di azioni individuali che potrebbero mettere a repentaglio la pace europea”¹⁶¹; facendo così intendere al Knjaz che non vi erano in corso azioni ostili contro i piccoli Stati balcanici.

In ogni caso, Roma non si limiterà a raggiungere un accordo con la sola Austria-Ungheria. Ma anche con San Pietroburgo. Tant’è che nell’ottobre del 1909 l’Italia, rappresentata dal suo Ministro degli Esteri Tittoni, raggiungerà con la Russia, rappresentata dal suo Ministro degli Esteri Iswolsky, un accordo sui Balcani e sulla Libia. Tralasciando gli aspetti che concernono la Libia, l’accordo stabilisce che “la Russia e l’Italia devono adoperarsi in primo luogo al mantenimento dello statu quo nella penisola dei Balcani” e che “per ogni eventualità che potesse nascere nei Balcani, esse devono appoggiare l’applicazione del principio di nazionalità, mediante lo sviluppo degli Stati balcanici ad esclusione di qualsiasi dominio dei stranieri”¹⁶². Si stabilisce, inoltre, che se uno di questi due Paesi dovesse concludere ulteriori accordi sull’Europa Orientale con una Potenza terza, “ognuna di esse non potrà farlo senza la partecipazione dell’altra”¹⁶³. In questo modo Roma si avvicinava anche alla

¹⁶⁰ “I documenti diplomatici italiani. Terza serie: 1896-1907. Volume III (24 giugno 1898 - 29 luglio 1900)”, 1962, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, pp. 284-285, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/TERZA%20SERIE/volumi/VOLUME%20III>.

¹⁶¹ Ivi, p. 288.

¹⁶² Bariè O., De Leonardis M., De’ Robertis A. G., Rossi G, p. 106.

¹⁶³ Ibidem.

Russia, garantendosi anche una collaborazione con questa nel rispetto dei reciproci interessi. Questa collaborazione, inoltre, oltre ad essere frutto di interessi nazionali convergenti, è anche possibile grazie alle crescenti simpatie che l’Italia si guadagnò in Russia a partire dal 1896. Questo a seguito del matrimonio tra la Principessa Jelena Petrović-Njegoš (Elena di Montenegro) con l’erede al trono d’Italia Vittorio Emanuele III. Questo è confermato dal seguente telegramma che pervenne a Venosta da San Pietroburgo il 21 agosto 1896: “La Novoe Vremia ritiene che al matrimonio dell’Erede del Trono della cattolica Italia con una Principessa di religione ortodossa e di sangue slavo non possa assegnarsi la stessa mancanza d’importanza politica che caratterizzò in questi ultimi anni le unioni principesche in Europa, e che il lieto avvenimento che sta per compiersi a Cettigne significhi anzitutto un riavvicinamento dell’Italia alla Russia. Se si considerano i vincoli di stretta amicizia che unirono in ogni tempo a quest’Impero il Principe Nicola, che in una memorabile occasione venne chiamato dal defunto Imperatore Alessandro III «l’unico e migliore amico della Russia» non è da supporre che quell’unione si sarebbe effettuata se non avesse incontrato piena ed intera la simpatia della Corte e del popolo russo”¹⁶⁴.

In ogni caso, a partire dagli inizi del XX secolo l’Italia diverrà a tutti gli effetti un concorrente attivo per Vienna e San Pietroburgo in Montenegro. Questo per via degli ingenti capitali che provenivano da Roma verso l’economia di Cettigne¹⁶⁵. Inoltre, a partire dal novembre 1904 il Knjaz Nikola I si recherà a Roma per concludere un accordo sull’acquisto di 52 pezzi di artiglieria, facendo indispettare San Pietroburgo che accusava Cettigne di aver sottoscritto un accordo segreto con Roma a carattere bellico, anche se ciò non

¹⁶⁴ “I documenti diplomatici italiani. Terza serie: 1896-1907. Volume I (10 marzo 1896 - 31 agosto 1907)”, p. 124.

¹⁶⁵ Raspopović R., Ibidem, p. 388.

era vero¹⁶⁶. Si consideri ancora che sarà sempre nei primi anni del XX secolo che il Montenegro comincerà ad intensificare i propri contatti sia con Roma che Vienna, questo perché San Pietroburgo, a partire dal 1903, aveva cominciato a vedere nella Serbia, ora sotto la guida dei Karađorđević, il nuovo baluardo russofilo nei Balcani. Dimostrando così come il Montenegro, sotto la guida del Knjaz Nikola I, non abbia mai avuto una posizione internazionale rigida, ma abbia cercato, nella ricerca del suo interesse e della sua sopravvivenza, di stringere accordi con altri Stati: cioè Italia ed Austria-Ungheria. Tant'è che questo comportamento multilaterale di Cettigne, preoccuperà ancora una volta San Pietroburgo che la porterà, nel 1910, a firmare con il Montenegro una convenzione militare in cui la Russia si impegna di soccorrere militarmente, in caso di necessità, il piccolo Stato balcanico; questo per poter riguadagnare la fiducia montenegrini¹⁶⁷.

In conclusione, si può affermare che dal 1978 fino agli albori della Prima Guerra Balcanica l'Italia sarà in grado di tessere relazioni internazionali a cavallo tra le diverse Potenze interessate nei Balcani. Cercando così di garantirsi la sicurezza su questi territori e sul Mar Adriatico. Ma come si vedrà nelle prossime pagine, tali rapporti ed accordi non dureranno a lungo, e si arriverà ad applicare mezzi più di *realpolitik*, che sono tutt'altro che pacifici.

3.0 Roma dinanzi al presagio di nuove guerre nei Balcani

Come già detto, nel 1900 Italia ed Austria-Ungheria avevano concordato che eventuali cambiamenti nei Balcani non potevano avvenire senza la consultazione reciproca. Ma ciò non fu così nel 1908 quando Vienna decise di anettere unilaterale la Bosnia-Erzegovina: ciò sia in violazione

¹⁶⁶ Ivi, p. 389.

¹⁶⁷ Ivi, pp. 460-466.

del trattato di Berlino e sia con l'accordo con gli italiani. E in Italia ciò "provocò viva emozione. La contropartita offerta, evacuazione del Sangiaccato di Novi Bazar e concessione della piena sovranità al Montenegro, fu giudicata ben misera cosa e suscitò un violento coro di proteste. La posizione di Tittoni ne risultò molto scossa mentre l'opinione pubblica cominciò a chiedersi con insistenza che cosa stesse a fare l'Italia nell'alleanza [Triplice Alleanza]. Per salvare sé stesso e la Triplice, o quel che ne restava, Tittoni premette sul governo di Vienna per ottenere qualche concessione aggiuntiva che servisse a tacitare i critici, ma senza risultato. La questione bosniaca dimostrò due fatti molto importanti. Primo: il declino inesorabile della Triplice Alleanza e il conseguente accresciuto antagonismo italo-austriaco. Secondo: il fallimento del Concerto europeo tanto caro a Tittoni in materia di modifiche territoriali"¹⁶⁸.

Vista l'indisposizione viennese per mantenere lo *status quo* nei Balcani, Tittoni riprendeva le trattive con la sua contro parte austro-ungarica, ma allo stesso tempo, come già detto, prendeva contatti con San Pietroburgo. Dove con questo ultimo raggiungerà l'accordo italo-russo sullo *status quo* nei Balcani nel 1909.

Nel dicembre 1909, invece, l'Italia raggiungeva un nuovo accordo con Vienna. Tittoni e il Ministro degli Esteri imperiale Aehrenthal si accordavano che "«se dunque, in conseguenza dell'impossibilità di mantenere lo status quo nei Balcani, l'Austria-Ungheria fosse condotta dalla forza degli avvenimenti a procedere ad una occupazione temporanea o permanente del Sangiaccato di Novi Bazar, questa occupazione non avrà luogo che in seguito ad un previo accordo con l'Italia, fondato sul principio d'un compenso». E più avanti: «Ciascuno dei due Gabinetti s'impegna a non contrarre con una terza potenza un qualsiasi

¹⁶⁸ Giordano G., *ibidem*, p. 110.

nuovo accordo concernente le questioni balcaniche senza che l'altro Gabinetto vi partecipi su di un piede di assoluta parità; parimenti, i due Gabinetti si impegnano a comunicarsi ogni proposta che venisse fatta all'uno o all'altro da una terza potenza e contrastasse col principio di non intervento e concernesse una modifica dello status quo nella regione dei Balcani o delle coste e isole ottomane nell'Adriatico e del mare Egeo»"¹⁶⁹.

In questo modo, l'Italia manteneva una posizione di "doppio gioco" tra San Pietroburgo e Vienna per quanto concerne la situazione balcanica. Anche se ciò durerà poco: a causa delle imminenti due guerre che si manifesteranno nei Balcani. In ogni caso, l'Italia si troverà in una situazione non "scevra di pericoli", come affermato dal successore di Tittoni il Ministro degli Esteri Guicciardini: "dopo di avere attentamente e maturamente esaminato tutto il materiale sottopostomi, e pur rendendomi conto della forza probante degli argomenti che ne scaturivano, io non ho potuto dissimularmi che essi non erano riusciti a cancellare interamente dall'animo mio un'impressione di penosa incertezza"¹⁷⁰. Questo dal momento che "nell'accordo coll'Austria-Ungheria assumevamo l'impegno di non entrare in avvenire in un altro accordo qualsiasi con una terza Potenza senza la partecipazione dell'Austria-Ungheria stessa, tale impegno non poteva estendersi all'accordo colla Russia che già preesisteva. E, se lo stesso impegno era stato preso colla Russia per un nuovo accordo con un'altra Potenza, si poteva sempre rispondere che quello coll'Austria-Ungheria non costituiva un accordo nuovo, sebbene un accordo che altro non era se non l'interpretazione, lo sviluppo e il corollario della disposizione contenuta nell'articolo 7 del Trattato della

¹⁶⁹ Ivi, pp. 110-111.

¹⁷⁰ "I documenti diplomatici italiani. Quarta serie: 1908-1914. Volume V-VI (11 dicembre 1909 - 29 marzo 1911)", 2001, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, p. 19, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/QUARTA%20SERIE/volumi/VOLUME%20V-VI>.

*Triplice Alleanza. D'altra parte, colla Russia ci eravamo bensì obbligati ad opporci ad ogni mutamento dello statu-quo in Oriente; ma i limiti stessi nei quali era stata circoscritta siffatta opposizione, quelli cioè di una azione diplomatica, non potevano né dovevano escludere che, quando la preveduta azione diplomatica, malgrado il leale nostro concorso, non avesse raggiunto il suo scopo, l'Italia avesse il diritto di provvedere nel modo che le paresse migliore ai propri interessi"*¹⁷¹.

Tant'è che l'Ambasciatore a San Pietroburgo Melegari, comunicando a Guicciardini di un colloquio avvenuto con Iswolsky, faceva presente che "il perdurante marcato antagonismo fra l'Austria-Ungheria e la Russia costituisce indubbiamente il punto più oscuro sul presente orizzonte politico. Se sciaguratamente gravi complicazioni fossero per sorgere in Turchia, la pace d'Europa correrebbe un ben grave rischio"¹⁷². Pertanto, Roma deve incoraggiare i tentativi di Iswolsky per riprendere i contatti con la cancelleria viennese¹⁷³. Perché ciò è negli interessi italiani! Il riavvicinamento austro-russo è necessario per contribuire "ad allontanare la nube più minacciosa che oscurava l'orizzonte nei Balcani, esso viene a recare un nuovo efficace sostegno a quel programma che fu in ogni tempo base della nostra politica: mantenimento dello statu quo e conservazione della pace in Oriente"¹⁷⁴. Però le speranze italiane di una duratura pace nei Balcani venivano infrante dal momento che Belgrado, per voce del suo Ambasciatore a Vienna Milovan Milovanović, affermava che le trattative intavolate fra Vienna e San Pietroburgo non avrebbero potuto sortire in un esito favorevole, "poiché la politica russa nei Balcani seguiva una direttiva diversa da quella austro-ungarica"¹⁷⁵. Questo anche dal momento che già nel febbraio 1910, l'Italia, sapeva dei

¹⁷¹ Ivi, pp. 19-20.

¹⁷² Ivi, p. 58.

¹⁷³ Ivi, p. 68.

¹⁷⁴ Ivi, p. 81.

¹⁷⁵ Ivi, p. 123.

contatti tra bulgari, serbi e montenegrini per una futura spartizione della Macedonia e per l'allontanamento dell'Impero Ottomano dai Balcani¹⁷⁶.

Andando avanti, maturava a Roma l'idea che Vienna non sarebbe stata incline a rispettare l'articolo 7 della Triplice Alleanza: «*se in seguito agli eventi il mantenimento dello statu quo nella regione dei Balcani o delle coste ed isole ottomane nell'Adriatico e nel Mar Egeo divenisse impossibile e che, sia in conseguenza dell'azione di una terza Potenza, sia altrimenti, l'Italia e l'Austria-Ungheria si vedessero nella necessità di modificar o con una occupazione temporanea e permanente da parte loro, questa occupazione non avrà luogo che dopo un previo accordo tra le due Potenze basato sul principio di un compenso reciproco per ogni vantaggio territoriale o altro che ciascuna di esse ottenesse in sus dello status quo attuale e dando soddisfazione agli interessi ed alle pretese ben fondate delle due Potenze*»¹⁷⁷. Infatti, Guicciardini consigliava di adoperarsi il più presto per evitare di farsi cogliere impreparati, questo attraverso contatti diplomatici sia per evitare che Vienna agisca nuovamente alle spalle dell'Italia (annettendosi anche il Sangiaccato di Novi Pazar unilateralmente) e che trascini in guerra gli Stati di Serbia e Montenegro. Dal momento che quest'ultimi non accetterebbero mai una tale intromissione di Vienna e che renderebbe, pertanto, ancora più difficile l'azione italiana per vedersi riconosciute delle proprie rivendicazioni¹⁷⁸.

Gli anni che precedono le Guerre Balcaniche vedono il Regno d'Italia coinvolto anche per quanto riguarda il desiderio di Nikola I di cingersi il capo con il titolo di Re di Montenegro. Infatti Nikola I, dopo aver sentito San Pietroburgo, chiederà all'Ambasciatore italiano a Cettigne Squitti quale fosse l'orientamento dell'Italia su tale

¹⁷⁶ Ivi, pp. 122-123.

¹⁷⁷ Ivi, pp. 157-158.

¹⁷⁸ Ivi., pp. 157-165.

eventualità¹⁷⁹. La risposta che pervenne da Roma fu di totale accoglimento dell'idea del principe montenegrino, e si riteneva che ciò fosse giusto per innalzare il piccolo Stato tra gli altri Stati Balcanici, soprattutto per evitare che Serbia e Bulgaria potessero esercitare un qualche tipo di controllo su Cettigne. Infatti, Squitti afferma che: «*dalla Bulgaria e più ancora dalla Serbia potrebbero essere sollevate difficoltà alla proclamazione di un regno del Montenegro. La Bulgaria cerca di convincere con argomenti, e spera di riuscirci. La Serbia, se gli altri Stati fossero d'accordo, non avrebbe forza sufficiente per impedire l'avvenimento*»¹⁸⁰. Perciò, Roma si deve adoperare per evitare l'influenza degli altri Stati balcanici in Montenegro che potrebbero spingere Cettigne ad impegnarsi in avventurismi pericolosissimi. Però bisogna pur segnalare che il piccolo Stato versava in una grave crisi economica e che esso era profondamente indebitato con l'estero e in particolar modo con l'Austria-Ungheria¹⁸¹¹⁸². E la proclamazione del Regno di Montenegro, il 15 agosto 1910, aveva come scopo anche quello di rincuorare i montenegrini con la promessa di un ritorno ai gloriosi giorni della Zeta, così da uscire dalla grave crisi economica¹⁸³. Detto ciò, è chiaro che l'azione proattiva italiana nei confronti della proclamazione del Regno del Montenegro rispondeva pur sempre a motivi di necessità: è infatti vero che nel 1910 vi furono complicazioni per quanto concerneva la compagnia marittima di Antivari italiana (che si occupò dal 1905 della costruzione del porto di Antivari, della navigazione sul lago di Scutari e di linee navali e ferroviarie per le comunicazioni interne e con l'estero del Principato, poi Regno, di Montenegro). Tutto ciò fu frutto di un paziente lavoro di

¹⁷⁹ Ivi, pp. 218-219.

¹⁸⁰ Ivi, p. 219.

¹⁸¹ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., ibidem, p. 262.

¹⁸² Raspopović R., ibidem, pp. 439-442.

¹⁸³ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., ibidem, p. 263.

penetrazione politico-economica portato avanti dal cosiddetto "gruppo veneziano": un sodalizio tra imprenditori ed alta banca con lo scopo di riunire sotto i capitali italiani gli ex possedimenti della Repubblica di Venezia e promossa dallo stesso Nikola I. Essa ha operato fino agli anni della seconda guerra mondiale, seppure nazionalizzata dal Montenegro, ed è stata definitivamente liquidata solo negli anni '50) e per il trapelare di notizie che facevano presagire un accordo montenegrino con gli albanesi per ulteriori espansioni territoriali. Pertanto, bisogna in qualche modo soddisfare le richieste che provenivano dal Principe Nikola I. Ma l'Italia non mancherà, per voce del suo Ambasciatore Squizzi, di avvertire e fornire raccomandazioni al governo di Cettigne di essere cauto nelle sue aspirazioni. Nonostante ciò, l'ambasciatore italiano a Cettigne segnalava che: «*non mancherò ripetere consigli prudenza già dati ultimamente a più riprese in propizia occasione, facendo rilevare che ostilità Montenegro contro la Turchia porterebbe complicazioni disastrose per lui. Le stesse raccomandazioni sono state fatte in questi ultimi giorni dall'incaricato d'affari di Russia per ordine del suo Governo con l'aggiunta, sottintesa del resto nelle mie parole, che, se il Montenegro turbasse la pace e lo statu quo Balcani, sarebbe lasciato solo sopportare conseguenze. Debbo però comunicare a V.E. la mia impressione che, malgrado tutte queste raccomandazioni, se l'occasione gli parrà favorevole, il Montenegro marcerà oltre confine o verso l'Albania o verso la vecchia Serbia, secondo le circostanze, poco curandosi dei consigli delle Potenze, persuaso che per suo avvenire non c'è che un mezzo di azione: fare trovare Potenze con un colpo di mano audace ed inatteso in presenza di un fatto compiuto. Danni e pericoli non ammette possano ad esso derivare, poiché considera attuale sue condizioni tanto disgraziate da non avere da temere il peggio*»¹⁸⁴. Ed è in questo scenario, dove il Re

¹⁸⁴ «*I documenti diplomatici italiani. Quarta serie: 1908-1914. Volume V-VI (11 dicembre 1909 - 29 marzo 1911)*», p. 267.

Nikola I palesa le sue ambizioni territoriali, che Roma e San Pietroburgo, in fede dell'accordo del 1909, si muovono assieme per scongiurare eventuali avventurismi del Montenegro minacciando, persino, di togliere il proprio sostegno a Cettigne¹⁸⁵. Ricordando a Cettigne come nel 1908, grazie alla sua attitudine cauta, la Russia era riuscita a garantire al Montenegro la piena sovranità sul proprio mare territoriale: questo perché con l'annessione della Bosnia-Erzegovina da parte di Vienna veniva a meno il patrocinio di quest'ultima sulle acque territoriali montenegrine¹⁸⁶.

Se da un lato era Cettigne a far dubitare l'Italia della sua affidabilità, anche Vienna cominciava a mostrarsi sempre più decisa ad interferire nella presenza italiana in Montenegro. Questo dal momento che Vienna, durante le visite della marina italiana ad Antivari, manteneva nelle vicinanze le proprie navi per sorvegliare ciò che accadeva nella città portuale in questione¹⁸⁷. Facendo percepire a Roma l'avversione dell'Impero per la presenza italiana nella costa montenegrina.

In ogni caso, è chiaro che l'Italia rimane sempre fedele al suo obiettivo di mantenere lo *status quo* nei Balcani e di scoraggiare il Regno di Montenegro da avventurismi pericolosi. E soprattutto di evitare che Cettigne, vista la sua crescente diffidenza verso San Pietroburgo, sia tentata di raggiungere un accordo con Vienna¹⁸⁸.

La Russia, dal canto suo, avrà sempre toni polemici con le mire espansionistiche di Re Nikola I, ma anche se richiama nel 1908 Cettigne ad interrompere le proteste per l'annessione della Bosnia-Erzegovina da parte di Vienna¹⁸⁹ essa non

¹⁸⁵ Ivi, pp. 302-303.

¹⁸⁶ Raspopović R., ibidem, pp. 430-431.

¹⁸⁷ «*I documenti diplomatici italiani. Quarta serie: 1908-1914. Volume V-VI (11 dicembre 1909 - 29 marzo 1911)*», pp. 372-373.

¹⁸⁸ Ivi, p. 627.

¹⁸⁹ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., ibidem, p. 267.

mancherà mai, durante il periodo che precede le Guerre Balcaniche, di inviare sempre più denaro (si stima che solo nel 1910 il Regno del Montenegro abbia ricevuto da San Pietroburgo due milioni di corone) e nuovi ed abbondanti armamenti per la guerra ai montenegrini¹⁹⁰. E questo non poteva non preoccupare Roma, dal momento che Cettigne non nascondeva le sue mire espansionistiche in Albania: questo soprattutto ora che con il colpo di Stato dei Giovani Turchi e l'introduzione di norme più stringenti per la provincia ottomana, gli albanesi erano in subbuglio e rivendicavano l'indipendenza. Infatti, dichiarava il Re Nikola I in confidenza all'Ambasciatore Squitti: "se il Montenegro lasciasse sfuggire l'occasione tanto favorevole per raggiungere un ingrandimento territoriale che gli è necessario, non ne incontrerebbe un'altra mai più, e dovrebbe rassegnarsi a considerare come definitivi i limiti attuali rinunciando a qualunque speranza di un prospero avvenire"¹⁹¹. E a tale dichiarazione rispondeva l'ambasciatore affermando che ciò va "contro il desiderio delle Potenze unanimesi e concordi nel volere la conservazione della pace e dello statu quo nei Balcani - gli dissi - come potrebbe il Montenegro solo avventurarsi in un'impresa tanto rischiosa ed audace con la fiducia di giungere ad un risultato felice e duraturo? Giuocare il tutto per tutto sopra una sola carta può una privata persona, rovinando, se perde, sé stessa, ma non può chi rappresenta un popolo intero esporlo così alla estrema jattura. Sua Maestà mi rispose che avevo ragione, ma che, ciò malgrado, vi sono momenti nella politica, in cui bisogna profittare, senza star tanto a riflettere; che se Garibaldi avesse pesato le sue imprese l'Italia oggi non esisterebbe; che io non avevo abbastanza calcolato la forza morale e l'effetto vantaggioso, per chi lo compie, del fatto compiuto"¹⁹². Nonostante ciò, Cettigne non dava molto ascolto

¹⁹⁰ "I documenti diplomatici italiani. Quarta serie: 1908-1914. Volume V-VI (11 dicembre 1909 - 29 marzo 1911)", p. 744.

¹⁹¹ Ivi, p. 796.

¹⁹² Ivi, p. 798.

ai consigli di Roma, anzi gli anni che precedono le Guerre Balcaniche sono animate da una grande propaganda dei giornali montenegrini che incitano alla guerra, con lo slogan: *Skadar je naš* (Scutari è nostra!)"¹⁹³.

Oltre all'estremo pericolo in cui correva Cettigne, l'Italia riceveva notizie da Vienna che se in caso di occupazione montenegrina di Scutari, essa non avrebbe avuto altra scelta che non quella di annettere al proprio territorio il Sangiaccato di Novi Pazar, spingendo di conseguenza Roma a una poderosa azione per vedersi riconosciuti dei territori¹⁹⁴. E come detto, ciò sarebbe stato molto difficile dal momento che l'Austria-Ungheria non si era dimostrata fedele agli accordi pattuiti: sia per quanto concerne l'articolo 7 della Triplice Alleanza e dell'accordo sull'Albania del 1900.

In ogni caso, il Montenegro condurrà un'azione estera assai aggressiva per la costituzione di una lega balcanica per fare guerra alla Sublime Porta, ricercando l'accordo con Serbia e Bulgaria¹⁹⁵. Questo sempre con l'obiettivo di Cettigne di allargare i propri possedimenti.

Bisogna segnalare, inoltre, che le aspirazioni del Regno di Montenegro non erano solo dovute a spinte interne e dal contesto internazionale in corso. Ma anche da una ritrovata, se pur precaria, intesa con la Serbia. È infatti vero che Nikola I non aveva mai stretto particolari legami con Belgrado dal 1878 in poi: questo perché egli non vedeva di buon occhio, chiaramente, la deriva filo-austriaca della dinastia Obrenović¹⁹⁶. Ma con l'arrivo dei Karadordevic nel 1903 che Nikola I cercherà l'intesa con Belgrado per costituire una

¹⁹³ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., ibidem, p. 268.

¹⁹⁴ "I documenti diplomatici italiani. Quarta serie: 1908-1914. Volume V-VI (11 dicembre 1909 - 29 marzo 1911)", pp. 804-805.

¹⁹⁵ Raspopović R., ibidem, p. 431.

¹⁹⁶ Ivi, pp. 445-447.

Lega Balcanica ai fini di una guerra contro la Sublime Porta¹⁹⁷¹⁹⁸. Quello che riuscirà ad ottenere, in questi anni, saranno solo degli accordi di mutua assistenza con la Serbia: uno nel 1904 che prevede un'intesa d'intenti per quanto riguarda la politica estera del Montenegro e della Serbia. E un altro nel 1909 di mutua difesa¹⁹⁹. Sarà ancora nel 1911, su spinta di San Pietroburgo, che il Regno di Montenegro condurrà trattative segrete con la Serbia per un accordo militare tra i due in vista della futura guerra con l'Impero Ottomano. Ma il progetto non va a buon fine per via delle divergenze di vedute di politica estera: il Montenegro vedeva l'alleanza militare come un mezzo per attaccare l'Impero Ottomano, mentre la Serbia come mezzo di guerra contro l'Austria-Ungheria per conquistare il Sangiaccato di Novi Pazar e i territori a Settentrione²⁰⁰. Sarà solo con l'intervento della Russia che i due Stati, assieme a quelli di Bulgaria e Grecia, riusciranno a trovare un'intesa²⁰¹. Ma l'avversione strisciante tra i due Regni balcanici non sfuggiva a Roma. E come confermato dall'Ambasciatore italiano a Belgrado Baroli: "non è la prima volta, del resto, che sono messe innanzi proposte di accordi fra i due Stati serbi ed è assai probabile che anche in questa circostanza non abbiano ad uscire dal campo delle idee astratte"²⁰².

Anche se la Russia si muoveva di nascosto per quanto riguardava le sue mire sui Balcani e l'Impero Ottomano, bisogna pur segnare che oramai l'Italia aveva maturato la convinzione che vi era

¹⁹⁷ Ivi, pp. 453.

¹⁹⁸ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., ibidem, p. 249.

¹⁹⁹ Raspopović R., ibidem, pp. 447-460.

²⁰⁰ Ivi, p. 474.

²⁰¹ Ivi, p. 475.

²⁰² "I documenti diplomatici italiani. Quarta serie: 1908-1914. Volume VII-VIII (30 marzo 1911 - 18 novembre 1912)", 2004, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, p. 6, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/QUARTA%20SERIE/volumi/VOLUME%20VII-VIII>.

la necessità di assecondare in qualche modo le mire di San Pietroburgo. Ciò è ancora più vero se si fa riferimento alle seguenti parole dell'Ambasciatore italiano a San Pietroburgo Melegari del 1911: "potrò ingannarmi ma credo che il grande popolo slavo del nord è ancora lontano dall'aver compiuto la sua evoluzione storica, che [esso che] dispone di enormi risorse e di una forte fibra nazionale sia chiamato a giuocare ancora una parte preponderante e decisiva in Europa e particolarmente in Oriente ove non intende rinunciare alla grande missione storica che crede essergli affidata. Ed in previsione di una tale eventualità che potrebbe anche essere non troppo lontana, dovrebbe, a mio giudizio, l'Italia studiarci di mantenere colla Russia le buone relazioni esistenti, compito questo tanto più facile che l'identità degli interessi dei due paesi non lascia prevedere il sopraggiungere di avvenimenti atti a turbare questa buona intesa"²⁰³.

Nonostante questa collaborazione italo-russa nei Balcani e in Montenegro, la Russia non smetterà di tramare in segreto con i piccoli Stati balcanici di scacciare la Turchia dai Balcani. Al contrario di Roma che rimarrà pur sempre fedele al suo obiettivo di mantenere e promuovere lo *status quo* nei Balcani, tant'è che Roma consiglierà sempre a Cettigne di non entrare in guerra con Costantinopoli e di ricercare soluzioni pacifiche²⁰⁴. Dal momento che, come sostenuto dal Ministro degli Esteri italiano di San Giugliano, se il Montenegro fosse entrato in guerra contro la Turchia e avesse perso, sarebbe stato abbandonato dalle Grandi Potenze a sé stesso e ad affrontarne in solitaria le conseguenze²⁰⁵. Nonostante ciò, Cettigne dichiarerà, all'indomani della guerra italo-turca per Tripoli, che essa non potrà rimanere in disparte nel caso in cui gli altri Stati balcanici muovessero

²⁰³ Ivi, p. 53.

²⁰⁴ Ivi, pp. 65-66.

²⁰⁵ Ivi, p. 104.

ro guerra alla Sublime Porta²⁰⁶. Allo stesso tempo giungevano da Belgrado sì le assicurazioni che la Serbia non si sarebbe mossa contro la Turchia, ma questo fino a quando che il Montenegro non avesse agito contro Costantinopoli (anche se i serbi chiedevano all'Italia di adoperarsi per evitare ciò) o se Vienna avesse occupato il Sangiaccato di Novi Pazar²⁰⁷. Nonostante ciò, il Primo Ministro serbo Milovan Milovanović dichiarava all'Ambasciatore italiano Baroli che sarà proprio il Montenegro a dare il pretesto a Vienna per occupare il Sangiaccato di Novi Pazar, perché esso è al soldo dell'Austria-Ungheria²⁰⁸. È chiaro che queste dichiarazioni gettavano diffidenza nei confronti di Cettigne da parte di Roma, soprattutto dal momento che lo stesso Ambasciatore russo a Cettigne Sazonoff confermava a Melegari che il Re Nikola I aveva "nettamente dichiarato al ministro di Russia a Cettigne che, qualora Russia avesse tollerato una eventuale azione austriaca sul Sangiaccato, egli non avrebbe esitato di accordarsi con Austria-Ungheria, purché questa le garantisse qualche ingrandimento territoriale"²⁰⁹. Però è necessario ricordare che Re Nikola I, nonostante la sua politica estera avventurosa e dai toni poco rassicuranti, dichiarerà sempre di stare dalla parte di San Pietroburgo e di essere fedele allo slavismo (si pensi solamente quando il Montenegro placò le sue proteste per l'annessione della Bosnia-Erzegovina nel 1908 su consiglio della Russia). E ancora, si ricordi che è proprio la Russia ad orchestrare la futura Lega Balcanica contro la Turchia. Pertanto, bisogna constatare il fatto che la Russia, mediante la sua influenza nei Balcani e sul piccolo Montenegro, cercasse di sviare le attenzioni da essa e di dirigerle sui piccoli Stati balcanici. Questo chiaramente a loro danno. Inoltre, tra il 1911-

²⁰⁶ Ivi, pp. 308-307.

²⁰⁷ Ivi, pp. 322-323.

²⁰⁸ Ivi, pp. 676-677.

²⁰⁹ Ivi, p. 692.

1912 si era nuovamente riunita la commissione per la delimitazione frontiera tra Montenegro e Turchia. Questo a causa dei disordini in corso nella provincia di Albania. Questa commissione fu appoggiata immediatamente da Re Nikola I, ma ciò fino a quando essa fosse stata in grado di trovare una giusta sistemazione dei confini. Nel caso contrario, il Montenegro sarebbe dovuto scendere in guerra per tutelarsi e sopprimere i disordini interni dovuti ad incursioni di ribelli albanesi²¹⁰. Purtroppo, tale commissione non darà gli esiti sperati per ripacificare la situazione.

Sarà così che nel settembre del 1912 che il Re Nikola I convocherà presso la sua corte Squitti per comunicarli che il Montenegro era risoluto a varcare i confini con la Sublime Porta. Questo dal momento che vi erano in corso trattative con Sofia e Belgrado per un'intesa militare che si sarebbe dovuta realizzare in Svizzera²¹¹. Viste le intenzioni del Re montenegrino, Londra con il supporto delle altre potenze, comprese la Russia, Italia ed Austria-Ungheria (è cosa buona far presente che in questi mesi che precedono le guerre balcaniche Cettigne aveva stretto nuovi rapporti commerciali con Vienna e Re Nikola I e quest'ultimo si era guadagnato la stima del arciduca ereditario Francesco Ferdinando²¹²) farà sopraggiungere la mattina dell'otto ottobre 1912 a Cettigne la seguente dichiarazione: "1) le Potenze disapprovano energicamente tutte le misure suscettibili di portare rottura pace; 2) appoggiandosi sull'articolo 23 Trattato di Berlino, esse prendono in mano, nell'interesse delle popolazioni, applicazione riforme nell'amministrazione della Turchia d'Europa, essendo inteso che queste riforme non rechino pregiudizio alla sovranità del sultano e all'integrità territoriale dell'Impero ottomano; 3) se, nondimeno, scoppierà la guerra tra gli Stati balcanici e la Turchia, esse non am-

²¹⁰ Ivi, pp. 1007-1009.

²¹¹ Ivi, p. 1128.

²¹² Ivi, p. 963.

metteranno alla fine del conflitto alcuna modificazione dello statu quo"²¹³. A nulla varrà questa dichiarazione delle Potenze, perché il Montenegro procederà a dichiarare guerra all'Impero Ottomano poche ore dopo l'arrivo del comunicato britannico²¹⁴. E sia perché San Pietroburgo si curava poco delle istanze degli altri Stati europei.

3.1 Il Montenegro nelle due Guerre Balcaniche (1912-1913)

Le Guerre Balcaniche davano un chiaro segnale che il processo di dissoluzione dell'Impero Ottomano era ormai inevitabile.

L'area balcanica rimane tutto sommato in pace dal 1878 al 1913, questo nonostante la guerra serba-bulgara del 1885 e qualche disordine da una parte all'altra della penisola. Ma con l'improvvisa annessione della Bosnia-Erzegovina nel 1908 da parte di Vienna e la guerra italo-turca del 1911, lo spirito nazionalista delle diverse etnie balcaniche si risveglia²¹⁵. Prima di passare alle armi, però, la Russia cercò di ottenere una maggiore autonomia delle popolazioni residenti in Macedonia ancora sotto la Sublime Porta. Questo per alleviare l'annessione del 1908 di Vienna e per rafforzare il proprio prestigio tra i balcanici. Ma purtroppo questa idea russa fallisce a causa delle difficoltà nel rintracciare un accordo tra gli stessi slavi del Sud per la spartizione della Macedonia²¹⁶. Inoltre, gli anni che precedono le Guerre Balcaniche accentuano sempre di più le contrapposizioni dei due blocchi in Europa: la Triplice Alleanza e la Triplice Intesa.

In questo clima, gli Stati balcanici indipendenti, con il patrocinio della Russia, avviano contatti segreti per raggiungere un accordo per liberare

²¹³ Ivi, p. 1151.

²¹⁴ Ibidem.

²¹⁵ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., ibidem, p. 273.

²¹⁶ Renouvin P., ibidem, pp. 274-275.

gli ultimi territori sotto il dominio del Sultanato. Questi contatti porteranno alla formazione della Lega Balcanica (Montenegro, Serbia, Bulgaria e Grecia) nel 1912, l'alleanza balcanica è in gran parte opera della Russia.

Sarà il Montenegro a far pervenire la prima nota di guerra all'Impero Ottomano l'8 ottobre 1912²¹⁷. Cettigne metterà in campo 35.600 soldati dislocati ai confini del Sangiaccato di Novi Pazar, Metochia del Kossovo e verso la città di Scutari²¹⁸. L'obiettivo principale era quello di conquistare la città di Scutari, che era nell'immaginario montenegrino una questione di vita o morte perché combaciava con quelle rivendicazioni storico-romantiche per ristabilire i possedimenti di Ducea e Zeta. Strategicamente, invece, avrebbe comportato il controllo completo del lago di Skadar e l'acquisizione di un maggiore peso sul Mar Adriatico. Ma la conquista di questa località, assieme a quella di Tuzi, non andò secondo i piani prestabiliti e costò al Montenegro un ingente impiego di risorse ed energie. Per quanto concerne i fronti più Orientali (quelli nel Sangiaccato e in Metochia) le forze montenegrine riuscirono a liberare le seguenti località: Mojkovac, Bijelo Polije, Berane, Plav, Gusinje, Rozaje, Pljevalja, Peć e Dakovića²¹⁹. A metà di novembre, dopo quasi 3 settimane di conflitto, si aprirono i lavori di Londra per rintracciare una pace tra i diversi belligeranti. A Londra le Grandi Potenze decidono di concedere all'Albania la propria autonomia, a prescindere dal fatto che la Serbia facesse pressioni per ottenere uno sbocco sul mare attraverso il territorio albanese. E le pressioni di Cettigne per ottenere la città di Scutari e le zone limitrofe. Ma le richieste montenegrine furono poderosamente osteggiate dall'Austria-Ungheria, mentre San Pietroburgo appoggiava una linea più cauta consigliando che la questione sia

²¹⁷ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., ibidem, p. 273.

²¹⁸ Ivi, p. 274.

²¹⁹ Ivi, p. 275.

risolta tra il Montenegro e la Sublime Porta con un accordo²²⁰. In ogni caso, la Serbia cederà al volere delle Grandi Potenze, mentre il Re Nikola I, per voce del suo Plenipotenziario a Londra Lazar Mijušković, cercherà di convincere la Gran Bretagna, Russia, Francia ed Italia di concedere al Montenegro Scutari. Questo dichiarando che “*i montenegrini sono risoluti a morire fino all'ultimo per Scutari*”²²¹. Ma chiaramente le Grandi Potenze non erano intenzionate a scatenare un'ulteriore guerra per le rivendicazioni di un piccolo Stato balcanico. Vista questa situazione, Cettigne e Belgrado decideranno comunemente di mettere sotto assedio la città di Scutari questo fino a quando la Serbia non fu costretta a ritirarsi per via di una dimostrazione navale internazionale sulle coste montenegrine ed albanesi, questo nel mese di marzo 1913²²². Ma anche perché i Russi avevano dato l'ordine ai serbi di ritirarsi da Scutari temendo un intervento tedesco²²³. Lasciando così il Montenegro in balia degli eventi, ma riuscendo lo stesso il 23 aprile 1913 ad ottenere il possesso della città. Ma alla fine, il 30 aprile 1913, le Grandi Potenze costrinsero il Re Nikola I a riconsegnare la città. “Chiusa la questione di Scutari, potevano riprendere i lavori della conferenza di Londra per la pace che si concludevano il 30 maggio con la firma di un trattato i cui punti più importanti erano: abbandono da parte della Turchia di tutto il territorio europeo, tranne la Tracia orientale e la regione degli Stretti; creazione dello stato indipendente di Albania. Questa pace non aveva affatto soddisfatto i vincitori. Infatti, non tardarono ad insorgere seri contrasti tra gli ex alleati, soprattutto riguardo alla spartizione della parte più consistente del bottino: la Macedonia. Questa volta fu la Bulgaria a prendere l'iniziati-

²²⁰ Ibidem.

²²¹ Ibidem.

²²² Ivi, p. 276.

²²³ Giordano G., ibidem, p. 114.

va bellica attaccando di sorpresa la Serbia il 29 giugno 1913. Immediatamente, a fianco dei serbi si schierarono la Grecia, la Romania, preoccupata dell'eccessivo aumento di potenza della Bulgaria, e la Turchia, che sperava di togliere ai bulgari la Tracia occidentale che aveva dovuto cedere col trattato di Londra”²²⁴. In questa guerra il Montenegro si terrà in disparte, ma sostenendo pur sempre la Serbia, tant'è che essa invierà un contingente di osservazione di 12.000 truppe in Serbia per prestare soccorso in caso in cui la Serbia si fosse trovata in difficoltà²²⁵. In ogni caso, “la Bulgaria, attaccata su quattro fronti, capitolò nel luglio 1913 e dovette accettare il trattato di Bucarest del 10 agosto successivo. Esso assegnava la Dobrugia bulgara alla Romania; restituiva la Tracia occidentale alla Turchia; divideva la maggior parte della Macedonia fra la Grecia, che riceveva Candia e le altre isole dell'Egeo, e la Serbia, che otteneva il Sangiaccato di Novi Bazar”²²⁶. Il Montenegro, invece, per via del suo comportamento irredentista, si ritroverà in una sorta d'isolamento internazionale rendendone i rapporti con le altre cancellerie europee difficili. E spingendola sempre di più nelle braccia di Belgrado che cominciava a promettere a Re Nikola I un'eventuale ruolo di prestigio in caso di formazione di un grande Stato balcanico.

In ogni caso, alla fine delle Guerre Balcaniche Cettigne vanterà un ingrandimento di ben 4.958 km²: ottiene le zone limitrofe di Podgorica (Tuzi), ottiene la Metochia del Kosovo e le città di Bijelo Polje, Pljevlja, Rozaje, Berane, Plav, Gusinje, Peć, Dakovića e Mojkovać, tutte nel Sangiaccato Meridionale di Novi Pazar²²⁷. Ma rimarrà pur sempre il desiderio del Re Nikola I di impossessarsi della città di Scutari e di estendere il suo dominio

²²⁴ Ivi, p. 114.

²²⁵ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., ibidem, p. 277.

²²⁶ Giordano G., ibidem, p. 114.

²²⁷ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., ibidem, p. 277.

fino ai dintorni di Dubrovnik e nei territori in Bosnia-Erzegovina. Territori che sono ancora sotto il dominio di Vienna.

4.0 Cettigne scende di nuovo in guerra: Roma cerca di evitare l'ingresso nella Prima Guerra Mondiale del Regno di Montenegro

I mesi di giugno e luglio del 1914 saranno cruciali per il futuro dell'Europa e dei suoi Stati. L'estate sembra tranquilla, ma il 29 giugno il nazionalista serbo Gavrilo Princip compie un attentato contro l'arciduca austriaco Francesco Ferdinando, uccidendolo. Vienna reagisce duramente e considera l'atto come *casus belli* contro Belgrado²²⁸: considerata da Vienna come un pericolo per i suoi interessi nei Balcani, dal momento che negli anni precedenti si era diffuso un sentimento “jugoslavo” tra i vari popoli balcanici a guida proprio serba²²⁹. Ma la crisi di Sarajevo, una delle tante degli ultimi dieci anni, mette in chiaro ai più avveduti della politica internazionale che vi era il bisogno di “cambiare la prassi diplomatica rimasta invariata dal 1815 e le regole del sistema internazionale”²³⁰. È una guerra che potrebbe rimanere localizzata alla sola Austria-Ungheria e Serbia? Chiaramente no. Già dal 25 luglio la Russia fa presente a Vienna che essa non si terrà in disparte in caso di attacco a Belgrado, tant'è che il 29 luglio, quando sopraggiunge la dichiarazione di guerra alla Serbia. San Pietroburgo annuncerà la mobilitazione parziale scendendo in guerra il 30 luglio e pochi giorni dopo anche Germania, Francia e Gran Bretagna²³¹. La guerra è generale e si prospetta cruenta e sanguinosa.

²²⁸ Banti A.M., 2009, “*L'età contemporanea. Dalla Grande Guerra a oggi*”, Bari, Editori la Terza, pp. 3-7.

²²⁹ Renouvin P., ibidem, pp. 422-423.

²³⁰ Meneguzzi Rostagni C., 2013, “*Politica di potenza e cooperazione. L'organizzazione internazionale dal Congresso di Vienna alla globalizzazione*”, Lavis (TN), CEDAM, p. 47.

²³¹ Renouvin P., ibidem, pp. 422-424.

L'Italia, dal canto suo, negli ultimi anni si era mossa cautamente e ambiva alla conservazione della pace nei Balcani. “Senonché, l'atteggiamento sempre più aggressivo di Vienna verso la Serbia e il Montenegro, e le sue mire in Anatolia, sollevando dubbi e sospetti circa le sue reali intenzioni in quelle aree, rimettevano i rapporti italo-austriaci in rotta di collisione”²³². Inoltre, il 23 luglio, Vienna aveva proceduto ad inviare il pesante ultimatum a Belgrado senza consultare Roma. La mattina del 24 luglio l'Italia lamentava all'Austria “di aver fatto un passo destinato a provocare un conflitto, senza avere prima consultato i suoi alleati. L'Italia, pertanto, si sarebbe tenuta fuori dall'alleanza. In linea con questa decisione, di San Giuliano si associava, benché cautamente, al tentativo di mediazione inglese”²³³. Roma pertanto rimaneva neutrale e questo in base a quanto stabilito nella Triplice Alleanza, che stabiliva l'intervento italiano solo se Vienna fosse stata aggredita e non se fosse lei ad aggredire un altro Stato. Perciò non vi erano gli estremi per scendere in aiuto dell'Austria-Ungheria.

Ma l'Italia non rimane ferma diplomaticamente durante le settimane che precedono lo scoppio della Prima Guerra Mondiale. Soprattutto per quanto concerne le intenzioni del Regno di Montenegro di entrare o meno in guerra con Vienna. Come già detto, negli ultimi due decenni Cettigne aveva messo in mostra le sue aspirazioni territoriali, questo per poter raggiungere il proprio progetto del “grande” Montenegro: che aveva mire in Bosnia-Erzegovina, Sangiaccato di Novi Pazar ed Albania Settentrionale²³⁴.

Bisogna notare che nel decennio che precede l'inizio della Grande Guerra, il Montenegro si era adoperato a migliorare sempre di più i suoi

²³² Giordano G., ibidem, p. 118.

²³³ Ivi, p. 119.

²³⁴ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., ibidem, p. 265.

rapporti con Vienna. Quest'ultima, infatti, si è dimostrata sempre più "amichevole" con il piccolo regno. Al punto di rivedere la sua politica per quanto concerneva una futura unione tra Serbia e Montenegro, tutelando l'indipendenza di quest'ultima²³⁵; anzi gli stessi austro-ungarici si adoperano per far concedere al Regno di Montenegro un prestito utile a sollevare la situazione economica del Paese. Questo dal momento che Cettigne guardava all'unione con la Serbia come un mezzo per sconfiggere la grave crisi economica in cui versava. Il prestito era pertanto anche promosso dall'Italia, questo per evitare che il Regno di Montenegro disperato potesse unirsi alla Serbia e scendere in guerra contro Vienna o persino allearsi con gli austro-ungarici²³⁶.

Detto ciò, Roma continuava a rimanere in contatto con la cancelleria viennese per poter disinnescare la situazione. Ma i rapporti tra le due cancellerie si sarebbe raffreddata dal momento in cui l'Ambasciatore italiano Bollati faceva pervenire al a San Giuliano la seguente proposta di Vienna nel caso il Montenegro fosse sceso in guerra: si proponeva all'Italia di occupare Valona e in cambio di ciò l'Austria-Ungheria avrebbe proceduto ad occupare il monte Lovćen situato nella parte meridionale della Bocca di Catarro²³⁷. Dando il sospetto a Roma che vi fossero in corso anche trattative con il Montenegro per non specificati scambi territoriali. Ma come fatto l'ambasciatore italiano a Berlino: *"naturalmente il governo austro-ungarico dovrebbe essere ben compreso della estrema gravità di questi suoi propositi poiché indipendentemente dalle sue relazioni coll'Italia, vi sono*

²³⁵ "I documenti diplomatici italiani. Quarta serie: 1908-1914. Volume XII (28 giugno 1914 - 2 agosto 1914)", 1964, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, pp. 94-96, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/QUARTA%20SERIE/volumi/VOLUME%20XII>.

²³⁶ Ivi, p. 224.

²³⁷ Ivi, p. 124.

*molte ragioni di prevedere che ad una occupazione italiana di Valona si opporrebbe Grecia con non minor risolutezza che all'occupazione austriaca del Lovćen si opporrebbero Serbia e Montenegro senza parlare del probabile contegno delle Potenze della Triplice Intesa. Vi è quindi a credere che una sua apertura in questo senso implicherebbe un impegno di concorso militare reciproco e provverebbe sua intenzione di impostare in tal modo il casus foederis"*²³⁸. Inoltre, l'Ambasciatore italiano a Cettigne Paternò domandava al Re gio Governo se non fosse negli interessi italiani di sbrigliare il Montenegro da una futura unione con la Serbia e di avvicinarla all'Italia: questo per evitare che l'Austria-Ungheria, mediante una diplomazia più amorevole verso il piccolo Stato, tentasse di accrescere il suo potere nell'area balcanica²³⁹. Questo dal momento che aleggiava il dubbio che il Montenegro stesse intavolando trattative segrete con Vienna.

In ogni caso, San Giuliano faceva pervenire al governo viennese che essa non avrebbe potuto approvare l'occupazione del Lovćen anche se di comune accordo con i montenegrini e serbi. Questo perché sarebbe stato contrario all'articolo VII della Triplice Alleanza dove *"è chiaro che l'Austria non può procedere ad occupazioni permanenti o temporanee, senza previo accordo coll'Italia o senza proporzionato compenso"*²⁴⁰. Ma tale eventualità era altamente remota, questo dal momento che Vienna non pareva intenzionata a cedere alcuni suoi territori a maggioranza italiana a Roma. Tant'è che l'Ambasciatore italiano a Vienna Avarna faceva presente che *"finché l'Italia e l'Austria-Ungheria saranno fermamente risolte a mantenere saldi gli accordi vigenti e ad eseguirli lealmente non vi sarebbe da temere, secondo il mio subordinato parere, che le diffidenze suddette, possano mettere in serio pericolo i rapporti reciproci. Ma questi come l'allean-*

²³⁸ Ivi, pp. 124-125.

²³⁹ Ivi, pp. 163-164.

²⁴⁰ Ivi, p. 221.

za stessa potrebbero per contro essere esposti a dure prove per altre questioni più importanti, qualora, cioè, l'esistenza dell'Albania fosse minacciata e nell'eventualità d'un conflitto tra la Serbia e l'Austria-Ungheria e di una unione della Serbia al Montenegro. [...] Fra le varie soluzioni accennate da V. E. nel caso che l'indipendenza e l'integrità dell'Albania non potesse più mantenersi a me sembra che la soluzione che a noi potrebbe convenire meglio sia quella di una divisione tra Serbia e Grecia. È vero che essa potrebbe avere seri inconvenienti per l'avvenire dell'Adriatico, perché offrirebbe forse, da un lato, alla Russia il destro di costituire, al verificarsi di date eventualità, una base navale in uno dei porti albanesi ceduti alla Serbia ed avvantaggiare, dall'altro, la Grecia, la quale non è da prevedere, almeno per ora, che sia tratta dai suoi interessi verso la Triplice Alleanza, ma graviterà piuttosto verso la Triplice Intesa. Tale soluzione sarebbe in ogni caso preferibile alla divisione dell'Albania fra l'Austria-Ungheria e l'Italia, la quale se ci assicurerebbe l'equilibrio dell'Adriatico, ci creerebbe per contro gravi difficoltà di fronte ai vari stati balcanici. Del resto non è da supporre che una simile soluzione sarebbe ammessa dalle potenze della Triplice Intesa. Quanto ad una divisione dell'Albania tra l'Austria-Ungheria e la Grecia o all'attribuzione di una parte dell'Albania all'Austria-Ungheria costituendo l'altra con Valona in istato indipendente mediante la cessione in queste due ipotesi a nostro favore di una delle province italiane dell'Austria, non credo che né l'uno né l'altra soluzione d converrebbe, perchè in entrambi i casi lo statu qua dell'Adriatico sarebbe modificato a vantaggio dell'Austria-Ungheria, la quale acquisterebbe un aumento d'influenza e di forza in quel mare a nostro danno e ciò non potrebbe essere compensato da alcuna cessione di territori italiani che si fosse da esso fatta. A noi deve premere sopra ogni altra cosa che l'equilibrio dell'Adriatico sia mantenuto, ma se dovesse essere alterato noi non potremmo mai ammettere che fosse modificato a nostro pregiudizio. Per ciò che riguarda l'unione del Montenegro colla Serbia convengo

*coll'E. V. che noi non potremmo consentire nè a veder passare il Lovćen nelle mani dell'Austria-Ungheria, nè a vedere questa ingrandirsi o a diventare limitrofa dell'Albania senza ricevere un adeguato compenso"*²⁴¹. Pertanto, l'Italia si trovava costretta a mantenere una posizione assai precaria con gli alleati austro-ungarici: perché bisognava evitare in qualsiasi modo che Vienna raggiungesse il dominio sull'Adriatico e questo senza che l'Italia ricevesse proporzionati compensi.

Se da un lato vi era un avvicinamento tra Cettigne e Vienna, non bisogna pensare che Re Nicola I rimanga impassibile dinanzi alla possibilità che gli austro-ungarici occupino "pacificamente" il Lovćen. Tant'è che nel momento in cui ne viene a conoscenza, tra il 15-19 luglio, egli comincerà a dispiegare forze d'osservazione e mezzi di artiglieria nell'area in questione; chiedendo nel frattempo a Roma di impegnarsi per scongiurare un tale accadimento²⁴². Dissipando così i dubbi di Roma su un'eventuale trattativa segreta tra Cettigne e Vienna.

Andando avanti, non era solo l'Italia a nutrire qualche perplessità per il riavvicinamento tra Cettigne e Vienna, ma è anche la stessa Serbia a non fare segreto della sua refrattarietà a tale riguardo²⁴³. Tant'è che Belgrado non faceva segreto che la cessione del Lovćen avrebbe persino reso invano il tentativo di unione tra Serbia e Montenegro²⁴⁴.

In questo scenario pieno di sfumature Roma fu lo stesso abile a far buon viso a cattivo gioco, tant'è che essa non esiterà a dare chiare raccomandazioni a Cettigne sia di non farsi trascinare in "un conflitto austro-serbo quanto alla prudenza consigliabile nelle misure militari che esso prenderebbe

²⁴¹ Ivi, p. 246-247.

²⁴² Ivi, pp. 251-252.

²⁴³ Ivi, p. 189.

²⁴⁴ Ivi, p. 281.

al Lovćen²⁴⁵. Nonostante ciò, il Re Nicola I non esitava ad affermare dinanzi all'ambasciatore italiano che "se vertenza dovesse degenerare in conflitto armato Montenegro non potrebbe virtualmente a motivo di idealità e di interesse restare impassibile e non prestare aiuto ai fratelli serbi. Quanto al Lovćen aggiunse infine che il Governo sta provvedendo alla difesa nel massimo segreto e senza destare sospetti"²⁴⁶. In ogni caso, San Giugliano metteva in chiaro il 24 luglio, quando pervenne l'ultimatum alla Serbia, che l'Italia non sarebbe scesa in guerra con Vienna contro Belgrado e che ciò era un comportamento deleterio; inoltre faceva comprendere a Vienna "che l'opinione pubblica italiana è specialmente suscettibile per la questione del Lovćen"²⁴⁷.

Il Montenegro, dal canto suo, giocava un ruolo traballante tra Roma e Vienna: alla prima non mancava mai di far presente che se la Serbia si fosse trovata in guerra, i montenegrini non sarebbero potuti rimanere in disparte. Mentre alla seconda veniva rassicurato che essa si sarebbe astenuta nel partecipare ad un eventuale conflitto austro-serbo²⁴⁸. Ma in questa situazione d'incertezza, Roma cominciava a sospettare che vi fossero in corso trattative segrete tra Cettigne, Belgrado e Vienna per la cessione del Lovćen in cambio del benessere austro-ungarico per l'unione tra Montenegro e Serbia. Ma come fa notare Avarna da Vienna: "ma se è esatto ciò che si afferma che un movimento per tale unione esisterebbe non solo in Serbia ma anche nel Montenegro sarebbe difficile per il re Nicola di stipulare di sua iniziativa una convenzione simile in opposizione al sentimento generale perchè esso verrebbe a cedere a una potenza estera una parte del suo territorio destinato a costituire l'unità nazionale serba. D'altra parte se tale cessione dovesse avvenire al momento stesso dell'unione dei due Regni

²⁴⁵ Ivi, p. 297.

²⁴⁶ Ivi, p. 298.

²⁴⁷ Ivi, p. 315.

²⁴⁸ Ivi, p. 325.

essa non potrebbe effettuarsi che dietro l'adesione pure della Serbia. Quantunque il Lovcen non abbia per questo Stato la stessa importanza che per il Montenegro, è da dubitare che esso vi consentirebbe data l'ostilità esistente in Serbia contro Austria-Ungheria, anche nel caso in cui quella cessione dovesse rappresentare il compenso da darsi alla monarchia per la sua adesione alla unione suddetta. Ma non è certamente da supporre che l'Austria-Ungheria potrebbe considerare in tale caso la cessione del Lovcen come un adeguato compenso non potendo esso costituire quella garanzia che la monarchia desidera ottenere contro i pericoli a cui l'unione dei due Regni potrebbe esporla in avvenire. Quindi sebbene i rapporti fra Austria-Ungheria e Montenegro sembrano essere ora alquanto migliori, l'ipotesi suddetta se non è da escludersi in modo assoluto, non sarebbe però di così facile attuazione"²⁴⁹. Inoltre, in data 27 luglio le autorità austro-ungheresi a Cattaro provvedevano ad espellere tutti i montenegrini dalla città, spingendo Cettigne a mettere in piedi un sistema difensivo al confine con l'Austria-Ungheria²⁵⁰.

Nonostante i dubbi che si avevano sulle intenzioni di Cettigne, fu ben presto chiaro che essa avrebbe perseguito la guerra: infatti quando giunse la dichiarazione di guerra di Vienna a Belgrado, il 28 luglio, Re Nikola I ordinava la mobilitazione generale del popolo montenegrino²⁵¹. Ma il Montenegro sarebbe rimasto neutrale "finché resta neutrale la Russia"²⁵². Roma, dal canto suo, insisteva presso la corte di Re Nikola I "affinché sia e resti perfettamente neutrale" utilizzando mezzi "amichevoli ma energici consigli di essere e di restare perfettamente neutrale"²⁵³. Dall'altro lato, sempre Roma, faceva presente a Vienna che

²⁴⁹ Ivi, p. 349.

²⁵⁰ Ivi, p. 367.

²⁵¹ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., ibidem, p. 285.

²⁵² "I documenti diplomatici italiani. Quarta serie: 1908-1914. Volume XII (28 giugno 1914 - 2 agosto 1914)", p. 379.

²⁵³ Ibidem.

le assicurazioni provengono da quest'ultima non siano vere: dal momento che truppe austriache si stanno effettivamente organizzando per un'azione contro il Lovćen. E pertanto bisognava ricordare a Vienna che "l'attitudine dell'Austria in questa questione è destinata ad avere influenza decisiva su tutta la politica nostra. Naturalmente il ricordare le assicurazioni ottenute deve esser fatto non a scopo di minaccia, ma dato l'interesse che abbiamo nella questione e le sue conseguenze, per debito di lealtà ed amicizia"²⁵⁴. Pertanto, per l'Italia l'eventuale occupazione del Lovćen rappresentava un ulteriore limite invalicabile per l'Austria-Ungheria, che avrebbe per certo cambiato ancora ulteriormente la posizione italiana nel conflitto che si stava palesando.

Vienna, vista la mobilitazione montenegrina faceva pervenire a Cettigne il messaggio che essa non avrebbe occupato né il Lovćen né il territorio montenegrino fino a quando il Regno di Montenegro si fosse mantenuto neutrale²⁵⁵; ma mentre Vienna faceva queste rassicurazioni, essa continuava a mobilitare forze presso Cattaro e ai confini del Regno di Montenegro²⁵⁶.

In questo scenario, San Giugliano faceva circolare ai suoi diversi ambasciatori la seguente comunicazione: "può essere vero che le attuali intenzioni dell'imperatore e di Berchtold siano di non occupare il Lovćen. D'altra parte sulle loro deboli volontà possono prevalere altre influenze nonché il corso degli eventi ed anche un atto di follia del Montenegro sicché l'Austria-Ungheria può essere spinta ad occupare il Lovćen e bisogna premunirsi fino da ora contro questa eventualità che sarebbe una vera catastrofe per i rapporti austro-italiani"²⁵⁷. Allo stesso tempo, sempre San Giugliano, dava mandato all'Ambascia-

²⁵⁴ Ivi, p. 402.

²⁵⁵ Ivi, p. 410.

²⁵⁶ Ivi, p. 436.

²⁵⁷ Ivi, p. 442.

tore a Vienna Avarna di adoperarsi il prima possibile per far valere l'articolo VII della Triplice Alleanza, soprattutto per quanto concerneva la Serbia e il Montenegro²⁵⁸.

A San Pietroburgo, invece, Roma insisteva in quanto i russi si adoperasse per costringere i montenegrini a rimanere neutrali. Ma Sazonoff, Ministro degli Esteri russo, affermava "che il re del Montenegro si trova in piena intesa con l'Austria e medita sfruttare a proprio vantaggio eventuale conflitto austro-serbo"²⁵⁹. Ma ciò non corrispondeva alla realtà dei fatti, tant'è che l'Ambasciatore italiano a San Pietroburgo Carlotti rispondeva "che oramai si legge in tutti i giornali ordine mobilitazione montenegrina e che urgenza di dare consigli di astensione al Montenegro è tanto più evidente in quanto quest'ultimo come l'intera popolazione potrebbe forzare la mano al re, dato pure che S. M. fosse nelle disposizioni attribuitegli dal Governo russo"²⁶⁰. Sazonoff replicava a ciò che "se il re mobilita non è per correre in soccorso dei Serbi, ma unicamente per impressionarli e strappar loro quanto Austria gli ha promesso in compenso a spese del territorio serbo"²⁶¹. È vero che vi era un tentativo delle Potenze Centrali di portare il piccolo regno dalla loro parte, ma Cettigne si mostrerà sempre fedele allo slavismo e rifiutava le lusinghe che pervenivano dagli imperi centrali. E principalmente da Vienna che prometteva ingrandimenti territoriali sia in Albania che in Serbia; inoltre Cettigne aveva ben precise mire, come già detto, in Bosnia-Erzegovina e sulla costa adriatica rendendo pertanto poco probabile un'alleanza di esso con le Potenze Centrali²⁶². Tant'è che lo stesso Ministro delle Finanze montenegrino Popović metteva in chiaro che era di vitale importanza impadronirsi della

²⁵⁸ Ibidem.

²⁵⁹ Ivi, p. 447.

²⁶⁰ Ibidem.

²⁶¹ Ibidem.

²⁶² Raspopović R., Ibidem, pp. 529-530.

località di Scutari²⁶³. Ma ritornando alle accuse russe sulla poca fedeltà di Cettigne, è inutile dire che l'ambasciatore italiano disapprovava le accuse del ministro russo ed invitava quest'ultimo di raggiugliarlo meglio con documenti veritieri che dimostrassero le sue accuse. Raggiugli che non vennero mai forniti a Roma. Inoltre, basti solo far presente che il primo agosto il parlamento montenegrino dichiarava che il Montenegro sarebbe stato dalla parte dei serbi e lo stesso Re Nikola I chiamava i montenegrini a proteggere i serbi e l'ideologia jugoslava (cioè l'unione di tutti gli slavi del Sud in una grande entità territoriale corrispondente a grosso modo ai Balcani)²⁶⁴. Quest'ultima ideologia ha radici profonde che risalgono agli anni '60 del XIX secolo: quando Nikola I e Mihailo I (Re di Serbia) discutevano di un eventuale unione territoriale tra i diversi territori balcanici²⁶⁵. In questo incontro fu promesso che in caso d'unione la dinastia del principe montenegrino sarebbe rimasta intatta e avrebbe potuto esercitare uno speciale controllo sul territorio montenegrino. Ma Nikola I non credette e non cedette a lungo a queste lusinghe, dal momento che come si è già detto non vi era una reciproca fiducia tra i due popoli²⁶⁶. Ma con l'isolamento del Montenegro alla fine delle Guerre Balcaniche, Re Nikola I sarà sempre di più affascinato dalle promesse serbe di donarli un ruolo di rilevanza in caso della costituzione della Jugoslavia.

In ogni caso, il comportamento di Cettigne era poco gradito dalle Grandi Potenze, tant'è che l'Ambasciatore italiano a Londra Imperiali telegrafava che "Nicolson mi ha detto che consigli di saggezza al Montenegro gli sembrano inutili, perché tanto esso non ne terrebbe alcun conto e farebbe sem-

²⁶³ Мр Бурзановић С., 2010, "Министарство иностраних дјела (зборник докумената)", Подгорица, ЦИД, pp. 445-446.

²⁶⁴ Andrijašević Z. M., Rastoder Š., Ibidem, p. 285.

²⁶⁵ Ivi, p. 303.

²⁶⁶ Ibidem.

pre a modo suo. Ha aggiunto essere egli in massima contrario a dare a questo stato minore ed irrequieto consigli che poi, per essere destinati a rimanere inascoltati, nuocciono al prestigio e all'autorità delle grandi potenze"²⁶⁷. Questo dal momento che le parole del Re Nikola I non corrispondevano sempre ai fatti reali, come fa notare Di San Giugliano: "io non credo che si debba dare troppo peso per ora alle dichiarazioni del re Nicola sull'atteggiamento del Montenegro nel presente conflitto. Se la guerra sarà europea certo il Montenegro vi parteciperà: ma se il conflitto rimarrà austro-serbo allora non mancheranno all'Austria-Ungheria mezzi per fare stare tranquillo il Montenegro, come p. e. affrettare il noto prestito"²⁶⁸. In ogni caso, l'Italia si adopererà per tutto il tempo che precede la guerra sia a Vienna che a Cettigne per trovare il modo di mantenere il Montenegro neutrale.

Cettigne dal canto suo faceva presente al governo italiano che l'Austria "fa passi per armare in Albania e cerca di spingere l'elemento musulmano contro la Serbia e Montenegro"²⁶⁹ e che il Montenegro aveva bisogno di aiuto dalla Croce Rossa italiana perché "la locale Croce Rossa sprovvista di tutto"²⁷⁰.

Viste le crescenti tensioni, l'Italia sceglie di dichiarare la neutralità il 2 agosto e si adopera per giustificare tale scelta alla cancelleria austro-ungarica. Senza ripercorre i motivi di tale scelta, che sono noti ai molti, basti far presente che Avarna, scrivendo a San Giuliano, affermava a proposito dell'iniziale neutralità italiana che "è bene che da noi non si dimentichi che il voler evitare di partecipare alla guerra presente a lato dei nostri alleati potrebbe mettere l'Italia di fronte alla alternativa o di far guerra all'Austria-Ungheria a breve scadenza qualora essa

²⁶⁷ "I documenti diplomatici italiani. Quarta serie: 1908-1914. Volume XII (28 giugno 1914 - 2 agosto 1914)", p. 455.

²⁶⁸ Ivi, p. 465.

²⁶⁹ Ivi, p. 502.

²⁷⁰ Ibidem.

occupasse il Lovćen o parte dell'Albania, perchè la Monarchia in seguito alla nostra astensione potrebbe considerare alleanza come non più esistente, oppure di rendere inevitabile una guerra coi nostri alleati in epoca più o meno remota"²⁷¹. È chiaro che nonostante la neutralità, vi era la percezione che l'Italia sarebbe dovuta scendere in guerra contro l'una o l'altra fazione. Soprattutto se Vienna avesse proceduto ad occupare il Lovćen o l'Albania Settentrionale. Quest'ultima sarà travolta da molti disordini interni che la porteranno, in un primo momento, a volersi aggregare alla Sublime Porta per poi essere occupata dalle forze dell'Intesa.

Gli stessi russi e francesi, di concerto con i britannici, invitavano l'Italia a partecipare al conflitto per poter ottenere il dominio sul Mar Adriatico invitandola ad usare come *casus belli* l'invasione del Lovćen²⁷². Vienna, dal canto suo, faceva presente segretamente a Roma che essa non avrebbe occupato il Lovćen nemmeno in caso di guerra con il Regno di Montenegro ed invitava l'Italia a continuare i suoi sforzi per evitare che Cettigne dichiarasse guerra; questa comunicazione di Vienna arrivava nelle primissime ore del mattino del 6 agosto 1914²⁷³. Alle ore 7:40 dello stesso mattino, notificava l'Ambasciatore italiano a Cettigne Negretto Cambiaso a Roma che Re Nikola I aveva riconsegnato i passaporti agli ambasciatori di Austria-Ungheria e aveva provveduto ad inviare la formale dichiarazione di guerra a Vienna²⁷⁴. Immediata sarà la risposta di Roma che inviterà, per l'ennesima volta, il Re

²⁷¹ "I documenti diplomatici italiani. Quinta serie: 1914-1918. Volume I (2 agosto 1914 - 16 ottobre 1914)", 1954, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, pp. 94-96, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/QUINTA%20SERIE/volumi/VOLUME%20I>.

²⁷² Ivi, p. 37.

²⁷³ Ivi, p. 46.

²⁷⁴ Ivi, pp. 50-51.

Nikola I ad astenersi dal scendere in guerra²⁷⁵. Ma senza alcun successo segnando così sia la fine del Regno di Montenegro che della sua dinastia reale dei Petrović-Njegoš.

Conclusioni

È innegabile, vista questa breve trattazione sui rapporti italo-montenegrini dal 1878 al 1914, che Roma abbia avuto un ruolo diplomatico rilevante presso la corte di Cettigne. Soprattutto alla luce del fatto che gli interessi italiani erano tali per cui la vicinanza con il Montenegro era quasi inevitabile: per ragioni strategiche, di politica estera e di vicinanza geografica. Come dimostrato dal convoglio a nozze di Vittorio Emanuele III con la Principessa Elena di Montenegro, che mise ancora di più in contatto questi due Paesi che si affacciano sull'Adriatico.

Come visto, l'Italia aumenterà sempre di più la sua azione diplomatica in Montenegro per evitare che questo potesse mettere ulteriormente in subbuglio l'intera penisola balcanica. Come dimostrato dai continui interventi italiani per richiamare i montenegrini a mantenere toni pacati e prediligere una politica del dialogo con l'Impero Ottomano. Inoltre, l'azione diplomatica italiana si concreterà anche presso le altre capitali europee, permettendo a Roma di mantenere il Montenegro in debita considerazione nonostante le sue modeste grandezze. Evitando così di condannare il piccolo principato, poi regno, a una posizione internazionale isolata ed irrilevante. E prova ne siano i continui discorsi instaurati tra Roma, Londra, Vienna e San Pietroburgo sulle sorti del Montenegro.

Ma è chiaro, inoltre, che tale azione proattiva dell'Italia nei confronti del Montenegro la porterà, come nel caso dell'Albania, ad entrare in contrasto con l'Austria-Ungheria. Arrivando

²⁷⁵ Ivi, p. 51.

persino a minacciare quest'ultima, all'indomani della Prima Guerra Mondiale, che eventuali attacchi al Montenegro avrebbero comportato un cambio di direzione di Roma nei confronti di Vienna. In primo luogo, perché l'occupazione del Montenegro (assieme a quella dell'Albania) avrebbe modificato gli equilibri nel Mar Adriatico; e in secondo luogo perché avrebbe precluso all'Italia la possibilità di recuperare quei territori che ha sempre considerato propri.

Pertanto, era negli interessi italiani quello di mantenere il Montenegro indipendente e non eccessivamente sovrachiato da altre Potenze come la Russia. E prova ne sia il fatto che la diplomazia italiana non si risparmiò a recarsi presso San Pietroburgo per convincerli ad usare la propria influenza a Cettigne per mantenerli docili, all'insegna di un sano concerto italo-russo. Inoltre, sempre Roma, non esiterà ad intervenire per tentare di sganciare in qualche modo il piccolo Stato balcanico dal seguire precipitosamente gli avventurismi degli altri Stati balcanici.

Un altro aspetto che emerge, è che l'Italia sarà abile nell'intromettersi in Montenegro per evitare che essa cadesse nell'orbita d'influenza di Vienna come accaduto per Serbia e Bulgaria. Permettendo così a Roma di poter trovare un buon terreno d'incontro con la Russia, e giocare così un ruolo di cerniera nel contesto Mediterraneo tra Vienna e San Pietroburgo. Inoltre, la presenza italiana a Cettigne era necessaria per evitare che questo Stato potesse approfittare dei disordini nella regione per conseguire conquiste in Albania dove, come più volte ripetuto, vi erano rilevanti interessi italiani. Anzi, Roma si adopera per costituire relazioni amichevoli tra questi due popoli, così per poter sia mantenere la stabilità nell'area balcanica sia per garantirsi l'amicizia di questi due popoli proiettati naturalmente sullo stretto d'Otranto. Però, come già constato, ciò

sarà molto difficile da raggiungere e alla fine il Montenegro si farà trasportare dai suoi desideri irredentisti. Guadagnandosi, di conseguenza, l'avversione delle diverse capitali europee, che considerano Cettigne poco affidabile, e costringendola ad avvicinarsi sempre di più a Belgrado.

In ogni caso, è inequivocabile il fatto che l'Italia si sia adoperata dal 1878 in poi per mantenere il Montenegro indipendente ed evitare che esso venisse assorbito da qualche altra Potenza sia grande che piccola. Tant'è che quando si fa sempre più viva l'idea del progetto jugoslavo, Roma si muoverà per garantire l'indipendenza montenegrina appoggiando persino i tentativi di Vienna di risollevare l'economia disastrosa del piccolo Stato. Questo nonostante l'avversione per un'eccessiva intromissione austro-ungarica a Cettigne. Ma è pur sempre vero che Roma non disdegnerà mai di scendere a patti con i suoi avversari fino a quando ciò servirà a tutelare i suoi interessi sia in Montenegro che nei Balcani.

In ogni caso, Re Nikola I, nonostante la vicinanza diplomatica italiana, non si allontanerà mai dai suoi ideali russofilo e dello slavismo. Portando, pertanto, il suo regno in guerra con gli Imperi Centrali. Inutili saranno le insistenze italiane per tenersi alla larga dal conflitto. E l'ingresso di Cettigne in guerra e la sua successiva dipartita, saranno uno dei motivi che porteranno l'Italia ad allinearsi all'Intesa e di dichiarare guerra agli Imperi Centrali. Questo è vero se fa riferimento alla questione del monte Lovćen e la storica avversione italiana all'assorbimento del Montenegro da parte dell'Austria-Ungheria.

Concludendo, il Montenegro avrà una grande rilevanza per gli interessi italiani nei Balcani e porterà gli italiani ad aumentare sempre di più i propri attriti con gli austro-ungarici man mano che l'Italia assume un ruolo sempre più rilevante in Europa. E anche se l'ingresso in guerra del

Regno di Montenegro nel 1914 può essere annoverato come un fallimento della diplomazia italiana, bisogna pur rilevare che Roma sarà abile a mantenere Cettigne all'infuori dell'orbita di Vienna per tutta la durata della sua esistenza. Dimostrando così le doti della diplomazia italiana di ostacolare i progetti austro-ungarici nei Balcani senza il bisogno delle baionette e guadagnandosi le simpatie dei vari popoli balcanici. Doti e meriti che solo l'Italia liberale può vantare, chiaramente. Nonostante questo, Roma non riuscirà ad evitare che i montenegrini scendano in guerra perseguendo i loro interessi territoriali e le loro passioni. Condannando così la scomparsa del Regno di Montenegro dalle carte geografiche per quasi un secolo.

Bibliografia

- Andrijašević Z. M., Rastoder Š., 2006, "Istorija Crne Gore Od najstarijih vremena do 2003", Podgorica, Centar za iseljenike (CICG).
- Banti A.M., 2009, "L'età contemporanea. Dalla Grande Guerra a oggi", Bari, Editori la Terza.
- Bariè O., De Leonardis M., De' Robertis A. G., Rossi G., "Storia delle relazioni internazionali. Testi e documenti (1815-2003)", Milano, Monduzzi editore.
- Giordano G., 2004, "Storia della Politica internazionale 1870-2001", Milano, Franco Angeli.
- Jelavich B., 1983, "History of the Balkans. Eighteenth and nineteenth Centuries, Vol. 1", Cambridge, Cambridge University Press.
- Meneguzzi Rostagni C., 2013, "Politica di potenza e cooperazione. L'organizzazione internazionale dal Congresso di Vienna alla globalizzazione", Lavis (TN), CEDAM.
- Raspopović R., 2009, "Istorija diplomatije Crne Gore 1711-1918", Podgorica, Univerzitet Crne Gore.
- Renouvin P., traduzione di Bariè O., 1961, "Storia della politica mondiale. Diretta da Pierre Renouvin. Il secolo XIX 1871-1914. L'Europa al vertice della potenza", Firenze, Vallecchi Editore.

Roganović S., Špadijer M., 2004, "Diplomatska poslanstva u kraljevini i knjazevini Crnoj Gori", Podgorica.

Мр Бурзановић С., 2010, "Министарство иностраних дјела (зборник докумената)", Подгорица, ЦИД.

Sitografia

- Bieber F., 2003, "Montenegro in transition. Problems of identity and statehood", Germania, Nomos Verlagsgesellschaft, Consultabile: <https://www.researchgate.net/publication/242513839>.
- Bucarelli M., 2018, "La questione adriatica nella politica estera italiana del Novecento. Studi e ricerche della recente storiografia italiana delle relazioni internazionali", Bologna, Il Mulino, Rivista italiana di storia internazionale, p.223, Consultabile: <https://www.rivisteweb.it/doi/10.30461/92692>.
- Guida F., 2012, "Risorgimento italiano e risorgimento balcanico: una nuova sintesi", Forum, pp. 109-133, Consultabile: <http://digital.casalini.it/10.1400/203223>.
- Popović O., 2016, "Un parlamentare italiano nel Montenegro ai tempi della grande d'Oriente (1875-1877)", Aevum, p. 672, Consultabile: <https://www.jstor.org/stable/26477492>.
- Shafer K. A., 1989, "The Congress of Berlin of 1878: its origins and consequences", Dissertations and Theses, pp. 27-28, Consultabile: https://pdxscholar.library.pdx.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4936&context=open_access_etds.
- Documenti Diplomatici
- "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume VIII (1° gennaio - 31 luglio 1877)", 1984, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20VIII>.
- "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume IX (1° agosto 1877 - 23 marzo 1878)", 1985, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20IX>.
- "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume X (24 marzo - 16 ottobre 1878)", 1976, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20X>.
- "I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896.

Volume XI (17 ottobre 1878 - 13 luglio 1879)", 1986, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20XI>.

"I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume XII (14 luglio 1879 - 2 maggio 1880)", 1987, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20XII>.

"I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume XIII (3 maggio 1880 - 28 maggio 1881)", 1991, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20XIII>.

"I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume XXII (1° aprile 1888 - 31 agosto 1889)", 1994, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20XXII>.

"I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume XXIII (1° settembre 1889 - 8 febbraio 1891)", 1994, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20XXIII>.

"I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume XXIV (9 febbraio 1891 - 14 maggio 1892)", 1996, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20XXIV>.

"I documenti diplomatici italiani. Seconda serie: 1870-1896. Volume XXV (15 maggio 1892 - 14 dicembre 1893)", 1998, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/SECONDA%20SERIE/volumi/VOLUME%20XXV>.

"I documenti diplomatici italiani. Terza serie: 1896-1907. Volume I (10 marzo 1896 - 31 agosto 1907)", 1953, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/TERZA%20SERIE/volumi/VOLUME%20I>.

"I documenti diplomatici italiani. Terza serie: 1896-1907. Volume II (1° maggio 1897 - 23 giugno 1898)", 1958, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/TERZA%20SERIE/volumi/VOLUME%20II>.

"I documenti diplomatici italiani. Terza serie: 1896-1907.

Volume III (24 giugno 1898 - 29 luglio 1900)", 1962, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/TERZA%20SERIE/volumi/VOLUME%20III>.

"I documenti diplomatici italiani. Quarta serie: 1908-1914. Volume V-VI (11 dicembre 1909 - 29 marzo 1911)", 2001, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/QUARTA%20SERIE/volumi/VOLUME%20V-VI>.

"I documenti diplomatici italiani. Quarta serie: 1908-1914. Volume VII-VIII (30 marzo 1911 - 18 novembre 1912)", 2004, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/QUARTA%20SERIE/volumi/VOLUME%20VII-VIII>.

"I documenti diplomatici italiani. Quarta serie: 1908-1914. Volume XII (28 giugno 1914 - 2 agosto 1914)", 1964, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/QUARTA%20SERIE/volumi/VOLUME%20XII>.

I documenti diplomatici italiani. Quinta serie: 1914-1918. Volume I (2 agosto 1914 - 16 ottobre 1914)", 1954, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello stato, Consultabile: <http://www.farnesina.ipzs.it/series/QUINTA%20SERIE/volumi/VOLUME%20I>.

"Konkordat Između Crne Gore i Vatikana 1886. godine s posebnim osvrtnom na položaj Albanaca katolika, Krishterimi nder shqiptare", Consultabile: https://www.academia.edu/34909827/KONKORDAT_I_ZMEDU_CRNE_GORE_I_VATIKANA.

Rastoder Š., 2000, "Janusovo lice istorije", Podgorica, Vijesti

"The Preliminary Treaty of Peace, signed at San Stefano - 1878", Consultabile: <https://pages.uoregon.edu/kimball/1878mr17.SanStef.trt.htm#montenegro>.

"Treaty between Great Britain, Germany, Austria, France, Italy, Russia, and Turkey for the Settlement of Affairs in the East: Signed at Berlin, July 13, 1878", 2013, The American Journal of International Law, Vol. 2, Consultabile: <https://archive.org/details/jstor-2212670/page/n1/mode/2up>.

Balkanske dileme: između velikodržavnog projekta i europskih integracija

pišu: Petar Popović i Nebojša Todorović

1.

Odnos transatlantske zajednice prema Zapadnom Balkanu (Srbija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Kosovo, Albanija i Sjeverna Makedonija) u najmanju je ruku neodređen, ako ne i ambivalentan. Dok sve više raste utjecaj Rusije, Kine i Turske, posljednjih godina regija prolazi kroz možda najozbiljniju krizu nakon ratnih devedesetih godina 20. stoljeća. Nepostojanje jedinstvene strategije i efikasnog pristupa u integriranju preostalogo balkanskog područja u euroatlantske strukture posljedica je globalne recesije 2008. godine, koja je uvjetovala promjenu prioriteta i preraspodjelu odgovornosti u atlantskom savezništvu. Obamina administracija je 2011. najavila „strateški zaokret“ prema Pacifiku i Kini, te povlačenje s Bliskoga istoka i Srednje Azije; Sjeverna Afrika postaje interesnom sferom Francuske, koja ubrzo demonstrira svoju prisutnost rušenjem Gadafijevoga režima i intervencijom u Maliju; Ujedinjeno Kraljevstvo, kako se navodi u vladinoj nacionalnoj sigurnosnoj strategiji (HM Government, 2010), postaje nadležno za područje Perzijskoga zaljeva. Trusno područje Zapadnog Balkana, koje je od kraja rata u Hrvatskoj i BiH 1995. bilo u nadležnosti Sjedinjenih Država, prepušteno je Njemačkoj.

U samoj je srži nestabilnosti Zapadnog Balkana „dijalog“ Beograda i Prištine, odnosno odbijanje Srbije da prizna neovisnost svoje nekadašnje južne pokrajine Kosova. Problem je nerješiv: s jedne strane kao opcija se nudi „zamrzavanje konflikta“ putem regionalnih slobodnotrgovinskih

inicijativa – opcija kojom se odlaže neizbježno formalno priznanje. S druge strane, alternativna je opcija podjela teritorija, odnosno da se 25 općina sa srpskim stanovništvom na sjeveru Kosova pripoji Srbiji, a Preševska dolina na jugu Srbije Kosovu. Ova opcija otvara „Pandorinu kutiju“ etničkog prekrajanja granica i potencijalne oružane sukobe u BiH, Crnoj Gori i Sjevernoj Makedoniji. Kada je Njemačka preuzela inicijativu na Zapadnome Balkanu, kancelarka Angela Merkel se čvrsto opredijelila za prvu opciju. Za to joj je bila potrebna bezuvjetna suradnja srpskih vlasti. Međutim, tijekom službenog posjeta Beogradu 2011. naišla je na otpor tadašnjeg predsjednika Borisa Tadića koji se između Europske unije i Kosova nedvosmisleno opredijelio za potonje. Zahtjev za ukidanjem srpskih institucija na sjeveru Kosova Tadić je odbio. Fijasko koji je Merkel doživjela imao je samo jednu ali presudnu posljedicu – Tadićev režim izgubio je njemačku, dakle i europsku potporu. Budući da je bila izborna godina u Srbiji, put do vlasti nacionalističkoj opoziciji predvođenoj Aleksandrom Vučićem bio je otvoren.

I zaista, čim je preuzeo vlast, Vučić je pragmatično prihvatio sve Merkeline zahtjeve – ukinuo je srpske institucije na sjeveru Kosova i 2013. potpisao Briselski sporazum o normalizaciji odnosa Beograda i Prištine. Time je de facto priznao Kosovo. Iduće godine, Srbija pristupa Berlinskom procesu, Merkelinoj inicijativi za jačanje regionalne suradnje kao pripremi Zapadnog Balkana za ulazak u Europsku uniju. Istovremeno dok pogoduje zahtjevima Njemačke i predstavlja se kao pouzdani partner Merkelove, Vučić u Srbiji učvršćuje svoju autoritarnu vlast, ogrezlu u korupciji. Kako je sâm Tadić nedavno izjavio, Vučićevo okretanje Njemačkoj ojačalo je međunarodni legitimitet njegova režima, a „za uzvrat smo dobili urušenu demokraciju u Srbiji, kriminaliziranu državu, zastoj europskih integracija i ne

samo neriješene probleme na Kosovu, već i otvorene nove probleme i na Kosovu i u regiji i uopće u međunarodnoj politici Srbije“ (Latković, 2021).

Državni Savjet za Srbe u regiji, kojega je uspostavio Tadić, se uklanja, jer Vučićeva velikodržavna strategija počiva na hibridnom djelovanju paradžavnih institucija i njihovom netransparentnom financiranju. Glavni Vučićev pulen u destabilizaciji BiH je predsjednik entiteta Republika Srpska (RS) Milorad Dodik. Srpske liste na sjeveru Kosova produžena su ruka Vučićevog režima, koje opstaju na podgrijavanju tenzija i odbijanjem bilo kakvog dijaloga. Oliver Ivanović, umjereni srpski političar koji se suprotstavio Srpskoj listi i tražio kompromis s kosovskim vlastima ubijen je u sumnjivim okolnostima. U Crnoj Gori je prosrpski Demokratski front Andrije Mandića formalno Vučićev glavni saveznik, ali budući da se Srbija ne smije formalno miješati u odnose druge države, ključnu ulogu igraju crkveni krugovi. Hibridno djelovanje putem nedržavnih aktera objašnjava zašto su državna ministarstva za dijasporu, poput Savjeta za Srbe u regiji, ili ukinuta ili svedena na beznačajne urede. Vučićeva velikodržavna politika, formalno opredijeljena za europske integracije, katalizira se kroz Srpsku pravoslavnu crkvu, čije djelovanje izvan granica Srbije jamči Zakon o crkvama i vjerskim zajednicama, u kojem stoji: „Srpskoj Pravoslavnoj Crkvi priznaje se kontinuitet sa pravnim subjektivitetom stečenim na osnovu Načertanija o duhovnoj vlasti (Odluka Narodne Skupštine Knjaževstva Srbskog od 21. maja 1836. godine) i Zakona o Srpskoj Pravoslavnoj Crkvi (“Službene novine Kraljevine Jugoslavije”, broj 269/1929). Srpska Pravoslavna Crkva ima izuzetnu istorijsku, državotvornu i civilizacijsku ulogu u oblikovanju, očuvanju i razvijanju identiteta srpskog naroda“ (Narodna skuština, 2006: čl. 11).

Budući da je uspostavio suradnju s Njemačkom,

potpisao Briselski sporazum i sudjeluje u Berlinском procesu, Vučićevom režimu poput dimne zavjese služe slobodnotrgovinske inicijative. Načelno, dokumenti i deklaracije Berlinskog procesa ističu kako će se uvažavati individualni napredak svake države Zapadnog Balkana, ali ekonomski pristup Europske unije koja vidi racionalnost tržišta kao lijek za iracionalnosti politike, u biti jest pristup Zapadnome Balkanu kao jedinstvenom „paketu“. Vučićevom režimu takav pristup odgovara i objašnjava svesrdnu potporu uspostavi takozvanog „Mini-Schengena“; regionalnog područja slobodne trgovine predviđenog za razdoblje 2021-2024. Podvala je u sâmom nazivu Schengen, budući da njegova mini-verzija nije podudarna s osnovnom koncepcijom europskog Schengena: ukidanjem granica i slobodnim kretanjem ljudi. Kada je predstavljen nacrt ove inicijative Srbije, Albanije i Sjeverne Makedonije u Novome Sadu potkraj 2019, određeno je prekogranično kretanje s osobnim iskaznicama. U biti, razlike između putovnice i osobne iskaznice nema, jer Srbija i dalje neće priznavati kosovske isprave (kao što je i slučaj s automobilskim tablicama, koje su dovele do graničnih tenzija Srbije i Kosova prije mjesec dana). Posrijedi je nešto drugo: isključivo pogodovanje ekonomskim interesima Srbije kao najvećeg tržišta u regiji i zavaravanje Europe u pogledu iskrenosti konstruktivnih namjera Vučićevog režima kao faktora stabilnosti.

Vučićeva velikodržavna politika, formalno opredijeljena za europske integracije, katalizira se kroz Srpsku pravoslavnu crkvu. Članstvo u Mini-Schengenu imalo bi političke posljedice za nestabilne zemlje poput BiH, ali i usporilo napredak Crne Gore prema članstvu u EU-u. Ne samo da bi članstvo u Mini-Schengenu imalo političke posljedice za nestabilne zemlje poput BiH, nego bi usporilo i napredak Crne Gore koja je zahvaljujući članstvu u CEFTA-i postigla status regionalnog lidera i najizglednijeg kandidata za član-

stvo u EU-u. Iako su političke implikacije ovog ekonomskog plana jasne, kada su Kosovo, Crna Gora i BiH iskazale nepovjerenje prema ovakvoj inicijativi, u percepciji Njemačke i EU-a te su zemlje faktori destabilizacije.

Ipak, Vučiću uza sve diplomatske makinacije Kosovo ostaje nerješiv problem. Poznato je da je njegov režim preferirao opciju teritorijalne podjele. U tome je našao nevjerovatnog saveznika; kosovskog predsjednika Hashima Thaçija. U pregovorima Vučića i Thaçija posrednik je bila šefica europske diplomacije Federica Mogherini. Njezina se uloga nije mogla drugačije protumačiti doli kao znak razdora unutar EU-a, gdje pojedine države članice i sâma šefica diplomacije preferiraju opciju koja je u oštroj suprotnosti s Merkelinim kategoričnim stavom o nepovredivosti granica (Karabeg, 2018). Međutim, pitanje statusa Kosova, neovisno o tome što je prepušteno Njemačkoj i EU-u, ustvari bitno ovisi o Sjedinjenim Državama – arhitektu postjugoslavenskog poretka. Budući da je Trumpova administracija također bila sklona opciji etničkog prekrajanja granica (sudeći po stavovima američkog specijalnog izaslanika za Kosovo Richarda Grenella), činilo se da osovina Vučić-Thaçi dobiva zeleno svjetlo za podjelu uoči sastanka na vrhu u Washingtonu u rujnu 2020.

Thaçi je trebao u Washingtonu pregovarati i potpisati sporazum s Vučićem, ali je neposredno pred put u Washington završio u Den Haagu pod optužbom za ratne zločine. Optužnica je, doduše, objavljena protivno svim pravilima haaškoga suda (optužnica se drži u tajnosti dok ju ne potvrdi Specijalizirano vijeće ICTY-ja, a u slučaju Thaçija optužnica je objavljena bez potvrde Specijaliziranog vijeća). Umjesto Thaçija, sporazum je potpisao kosovski premijer Avdullah Hoti, oštri protivnik podjele teritorija i ulaska Kosova u Mini-Schengen. Iako je Vučić dobio priznanje Sjedinjenih Država kao glavnog regionalnog

partnera i doveo Američki razvojni fond u Beograd, problem statusa Kosova ostao je neriješen. Za opoziciju u Srbiji, čiji su prosvjedi u Beogradu tog ljeta silom ugušeni, vašingtonski je sporazum predstavljao čin definitivnog priznanja Kosova. Dva tjedna kasnije, ministar policije Aleksandar Vulin lansira sintagmu „srpski svet“. Po uzoru na moskovski panslavenski „ruski svijet“, to je koncept podcrtan nacionalističkim inženjeringom velikosrpske sfere utjecaja unutar trokuta Beograd – Banja Luka – Podgorica. Znakovito, „srpski svet“ ne obuhvaća Kosovo. Kao kompenzacija za izgublenu južnu pokrajinu, velikosrpski državni projekt okrenuo se prema Crnoj Gori i BiH. Za opoziciju u Srbiji, vašingtonski sporazum je predstavljao čin definitivnog priznanja Kosova.

2.

Aktualna kriza na Zapadnom Balkanu nije slučajno izbila upravo u Crnoj Gori. Izazivanje tenzija omogućeno je pomoću prešutnog odobravanja Zapada. Svakako da je jedan od razloga zapadne indiferentnosti povijesno uvjetovana percepcija kako Crna Gora prirodno pripada u srpsku interesnu sferu, a čiji korijeni sežu do Pariške mirovne konferencije 1919. kada su „olimpijci“ odobrili ukidanje crnogorske države. Drugi razlog jest činjenica da u izgradnji postjugoslavenskoga poretka, Zapad nije predvidio niti imao u planu neovisnu Crnu Goru. Zemlja koja je krajem devedesetih godina prošlog stoljeća hvaljena kao „bedem demokracije“ protiv diktatorskog režima Slobodana Miloševića, doslovce će preko noći izgubiti taj status (UK Parliament, 2001). Nakon pada Miloševića u listopadu 2000. zapadni će mediji konstruirati narativ o državi upletenoj u korupciju, koja predstavlja glavnu prepreku ekonomskim reformama krnje SR Jugoslavije. Ustvari, izgradnja imidža „mafijaške države“ bila je u skladu sa zapadnim strateškim interesom za očuvanje regionalnog statusa quo.

Osnovna briga bili su sve veći zahtjevi Crne Gore da napusti državnu zajednicu sa Srbijom. Službeni su dokumenti iskazivali bojazan da bi neovisnost Crne Gore mogla raspirivati preuranjene zahtjeve Kosova za neovisnošću, koja je ionako bila predviđena (UK Parliament, 2001). To bi izazvalo novi ciklus nestabilnosti i potencijalnog nasilja, kao u proljeće 2004. kada su nemiri na Kosovu zaprijetili novom eskalacijom sukoba. Tako je briselska birokracija odlučila na referendumu o neovisnosti Crne Gore nametnuti visoku ljestvicu, bez presedana, od 55 posto potrebne većine.

No, neovisnost Crne Gore 2006. (i dvije godine kasnije Kosova) nije izazvala veliku krizu na Zapadnome Balkanu. Naprotiv, razdruživanje je pojačalo opće napore regije prema euroatlantskim integracijama te se uskoro Crna Gora prometnula u regionalnog lidera. Ipak, negativan stav Zapada prema Crnoj Gori ostao je nepromijenjen. Kada je Njemačka preuzela inicijativu na Zapadnome Balkanu, kancelarka Merkel nije skrivala svoj animozitet prema crnogorskoj vladi. Simboličnu poruku Berlina poslao je njemački veleposlanik u Podgorici Peter Plate. Taj je diplomat izazivao „diplomatski skandal“ 2011. kada je s bugarskim navijačima navijao protiv Crne Gore tijekom nogometne utakmice Crna Gora-Bugarska. Uočljivo je izostala i reakcija na srpsko-rusku zavjeru provođenja državnog udara u Crnoj Gori 2016. godine. (EU i Njemačka inače oštro osuđuju i poduzimaju mjere protiv Putinova režima kada povremeno eliminira svoje političke suparnike i kritičare, ali ne i u ovome slučaju). Amerika, koja u osnovi nije bila nesklona Crnoj Gori (suzdržano je prihvatila mogućnost crnogorske neovisnosti pod uvjetom da referendum bude transparentan), dolaskom Trumpove administracije čini zaokret. Trumpov ekonomski nacionalizam i podrivanje transatlantskog saveza objašnjava njegovo otvoreno protivljenje članstvu Crne Gore u NATO-u 2019. i nečuveno do-

bacivanje o Crnogorcima kao „vrlo agresivnim ljudima“ (Fox News, 2018).

Odbijanje Crne Gore da se pridruži Mini-Schengenu neki su komentatori na Zapadu okarakterizirali kao pokušaj Đukanovićevoga režima da zaštiti domaću korupciju. Tako, primjerice, institut IFIMES, sa sjedištem u Ljubljani i savjetodavnim statusom u ECOSOC-u navodi u jednom svom izvještaju: „Đukanovićevo suprotstavljanje uspostavljanju Mini-Schengena pokazuje, da teritorijama i državama koje su slabe iz različitih razloga ili su kriminalne/korumpirane, ne odgovara nikakav ekonomski prosperitet, jer sa ekonomskim povezivanjem počinje i vladavina prava. Posrnula ekonomija na Kosovu i korupcija te Đukanovićeva zločinačko-kriminalna-mafijaška država Crna Gora su isti ili sličan primjer“ (IFIMES, 2020). Korupcija i dugovječnost Đukanovićevog režima bili su u očima Bruxellesa, Francuske i posebno Njemačke dovoljni dokaz da Crnu Goru proglaše načelno neusklađenom sa standardima i vrijednostima EU-a. Nimalu ulogu u oblikovanju takvog mišljenja odigrali su ruski i srpski mediji koji su i skovali sintagmu „posljednjeg europskog diktatora“ (Dedanski, 2015). Takva titula je kasnije Đukanoviću dodijeljena i od OCCRP-a (Međunarodna novinarska organizacija *Organized Crime and Corruption Reporting Project*) kao političaru koji je najviše doprinio kriminalu i korupciji u 2015. godini (OCCRP, 2015).

Stoga ne treba čuditi da je u postjugoslavenskoj političko-sigurnosnoj arhitekturi Crna Gora predstavljala slabu kariku i relativno lak plijen Vučićevim velikodržavnim ambicijama. Nakon održavanja parlamentarnih izbora u kolovozu 2020. godine od dijela nove parlamentarne većine sustavno se sprovodi „kulturni rat“ negiranja crnogorske nacije, povijesti i jezika. Unatoč jasnim dokazima o miješanju Srbije u crnogorske parlamentarne izbore 2020, Europska je unija

pozdravila izborni ishod kao znak demokratskog napretka. Ustoličenje mitropolita Crnogorsko-primorske mitropolije SPC-a Joanikija na Cetinju u rujnu bio je povod za stvaranje tenzija iako su čak i Europski parlament i Europska unija upozoravale da može doći do eskalacija sukoba koji može imati nesagledive posljedice za mir i stabilnost Crne Gore. Europski izaslanik za Crnu Goru Tonino Picula jasno je naglasio da: „Srbija u svemu ovome ne može biti amnestirana, odnosno pratimo jednu vrstu pritiska na Crnu Goru koja je naravno režirana od Beograda i dobar dio odgovornosti za stanje u kome se nalazi danas Crna Gora mora biti pripisan Beogradu, pogotovo onom dijelu crnogorske političke scene koji je pod direktnim utjecajem Beograda i generalno rečeno, politizirana crkva i klerikalizirana politika ne mogu biti promotori ideja koje formalno zagovaraju“ (Nova.rs, 2021).

Budući da nema jedinstven stav niti koncizni političko-strateški pristup proširenju, Europska unija očito nije svjesna opasnosti od potencijalne propale države na svom jugoistočnom boku. S oko 620 000 stanovnika, Crnu Goru etnički čini 45% Crnogoraca, 29% Srba, 12% Bošnjaka, 5% Albanaca i 1% Hrvata. Održavanje etničke ravnoteže od temeljne je važnosti za stabilnost i integritet zemlje. Etnička ravnoteža urušena je usisavanjem Crne Gore u „srpski svet“, s prijetnjom da eskalacija međuetničkih sukoba zahvati čitavu regiju. Dodikovo bojkotiranje institucija BiH i prijetnje odcjepljenjem Republike Srpske početkom 2022. možda jesu izravna posljedica odluke bivšeg Visokog predstavnika Valentina Inzka da nametne Zakon o negiranju genocida u Srebrenici. Ipak, Dodik teško da bi se odlučio za ovako radikalne korake da mu objektivne okolnosti to ne dopuštaju. Blokada na graničnom prijelazu Jarinje i Vučićevo slanje tenkova na kosovsku granicu treba promatrati u istom kontekstu. Istovremeno, Vučićevom režimu Merkelova je odala

posljednju počast odlučivši se za službeni posjet Beogradu prije povlačenja s vlasti. Na prijemu na kojemu je bio zabranjen pristup neovisnim medijima, Merkelova je pozdravila inicijativu „Otvorenog Balkana“, nove varijante Mini-Schengena.

Po Edwardu Josephu sa Sveučilišta Johns Hopkins, „problem je što se Zapad i dalje pretvara da je stanje drugačije“, naglašavajući pohvale predsjednice Europske komisije Ursule von der Leyen koracima koje Srbija poduzima u reformama i vladavini prava. „Ovo je još jedan primjer legitimiranja tog režima (...) Zašto povlađujemo političaru koji predvodi režim (...) systemske korupcije kako u cilju vlastitog bogaćenja tako i jačanja političke moći. Odgovor je opet zbog Kosova – to je izvor naše slabosti i razlog zašto prihvaćamo Vučićevu šaradu o priključivanju EU“ (Autonomija.info, 2021).

3.

Vraća li se Amerika na Zapadni Balkan? U prosincu 2020. saslušanje Odbora za vanjsku politiku donjeg doma Kongresa dalo je naslutiti da se nova Bidenova administracija namjerava ponovno angažirati na prostoru Zapadnog Balkana. Predsjedavajući Odbora, Eliot Engel, u svom uvodnom izlaganju istaknuo je kako „posao nije dovršen“ ne samo u BiH i na Kosovu nego u regiji općenito, te kako aktualne prilike zahtijevaju „američko vodstvo i užu suradnju s europskim partnerima“ (House Foreign Affairs Committee, 2020). Uslijedili su konkretni koraci. Za specijalnog izaslanika za Zapadni Balkan imenovan je Gabriel Escobar, bivši predstojnik ureda Visokog predstavnika u Banjoj Luci i odličan poznavatelj balkanskih prilika. Američki veleposlanik u Beogradu Anthony Godfrey, diplomat koji je otvoreno podržavao Vučićevu politiku, prijevremeno je povučen. Zamijenio ga je Christopher Hill, jedan od arhitekata Sporazuma iz Daytonu, bivši specijalni izaslanik za Kosovo, te bliski suradnik

ondašnje ministrice vanjskih poslova Madeleine Albright. Biden će po svemu sudeći koncipirati svoju politiku prema Zapadnom Balkanu pod utjecajem savjetnika i analitičara koji su imali značajne uloge u rješavanju bosanskohercegovačke i kosovske krize, primjerice profesora Daniela Serwera koji je sudjelovao u dejtonskim pregovorima, Michaela Haltzela, višeg suradnika na Institutu za vanjsku politiku SAIS pri Sveučilištu Johns Hopkins i bivšeg Bidenovog savjetnika za europsku politiku, te mnogih drugih.

I sam dobar poznavatelj Balkana, Biden očigledno namjerava zauzeti čvršći stav kako bi očuvao regionalni status quo, te obuzdao Vučićevu remetilačku politiku ohrabrenu njemačkom potporom, te rastućim ruskim i kineskim utjecajima. Međutim, o kakvoj je strategiji točno riječ? Kada je potkraj rujna Dodik zaprijetio odcjepljenjem Republike Srpske od BiH, Escobar je uzvratio mogućim uvođenjem sankcija. Dodik je na sebi svojstven prostački način odgovorio da ne mari previše jer sa sankcijama već ima iskustva. I zaista, sankcije prema političarima koji su „zarobili“ društva na Zapadnome Balkanu, kao mehanizam za ostvarivanje boljih i demokratskih društava se do sada nisu pokazali učinkovitim. Vrlo često su imali čak i suprotan učinak osnažujući organizirani kriminal u državama sa slabim i korumpiranim institucijama kako na Zapadnome Balkanu tako i drugdje. Ipak, Escobar je implicitno ukazao kako nije riječ o uobičajenim sankcijama, nego o „novom setu alata za sankcije, posebice protiv korupcije“ koje će se „vrlo agresivno“ primjenjivati (Tportal.hr, 2021). Stavljanjem naglaska na korupciju, čini se da bi Dodik i njemu slični mogli postati mete jedne nove američke globalne strategije u borbi protiv koruptivnih i kleptokratskih režima. Naime, Bidenova je administracija u lipnju objavila memorandum o globalnoj borbi protiv korupcije kao prioritetu američke nacionalne sigurnosti. Strategija bi se oslanjala na Global Ma-

gnitsky Act, kojega je 2016. izglasao Kongres. Tim su zakonom sankcije, koje su dotad bile usmjerne isključivo na pojedince ili režime, proširene na njihove koruptivne mreže i međunarodne veze (Massaro i Michel, 2021). Potpunom blokadom režima i njegovih mreža (preko kompanija, trustova i raznih nevladinih organizacija) demontirao bi se cjelokupni koruptivni sustav režima. Iako je strategija globalne borbe protiv korupcije za sada u povojima, memorandum kao ciljeve među ostalim navodi modernizaciju i poboljšanje alata sankcija, jačanje domaćih i međunarodnih institucija, te poziv na globalnu suradnju u suzbijanju korupcije. U kojem će se smjeru razvijati strategija bit će jasnije tek u prosincu, kada je zakazan „summit demokracije“ u Washingtonu kao poziv okupljanju globalnog saveza u borbi protiv korupcije. Memorandum navodi da korupcija „omogućuje autoritarnim vođama potkopavanje demokracija širom svijeta“ (White House, 2021: odjeljak 1). Nedavni slučaj sankcioniranja bugarskih poduzetnika (od kojih su dvojica bili vladini dužnosnici), ukazuje da Sjedinjene Države više ne rade razliku između saveznika i suparnika: korupcija je globalna pošast i prijetnja demokraciji kojoj se treba suprotstaviti na najizravniji način. Čini se, dakle, da je korupcija dobila jedno sasvim novo političko i sigurnosno značenje. Kako navodi nešto ranije objavljen Bidenov Interim National Security Strategic Guidance, „korupcija je oružje u rukama autoritarnih režima“ (Biden, 2021: 19-20). Tekst nedvosmisleno upućuje da je riječ o „oružju“ kineske i ruske vanjske politike, koje putem državnih poduzeća, privatnih biznisa i nevladinih organizacija (npr. Ruske pravoslavne crkve) netransparentno financiraju klijentističke autoritarne režime.

Iz toga proizlazi da je najavljena globalna borba protiv korupcije ustvari sastavni dio strategije obuzdavanja kineskog i ruskog utjecaja, a Zapadni Balkan je jedno od njenih ključnih žarišta.

Kako objasniti činjenicu da Kina, koja minimalno ulaže u zemlje Zapadnog Balkana, provodi većinu infrastrukturnih projekata u toj regiji? Dakle, korupcija je ključ: „gotovo sva infrastruktura se gradi na osnovu međudržavnih sporazuma. Na taj način najskuplji projekti idu mimo javnih nabavki, nema konkurencije, nema uvida javnosti, nema rasprave je li projekt potreban i kakve će posljedice imati (...) Ako ima dosta nepoznanica oko samih ugovora, pretpostavlja se onda da tu postoji koruptivna praksa“ (Deutsche Welle, 2021).

Na gotovo isti način se Rusija služi „korupcijom kao oružjem“, iako se kraci njezine koruptivne hobotnice protežu i na vojnu i energetska sferu. Posebno je upadljiv slučaj netransparentne privatizacije Naftne industrije Srbije (NIS) koju je kupio ruski gigant GASPROM, a kome je prethodilo potpisivanje tzv. naftno-plinskog sporazuma vlada Srbije i Rusije (o korupcijskom sustavu uspostavljenom u odnosima Srbije i Rusije, a posebice u kontekstu korupcije kao „oružja“ ruske vanjske politike, vidjeti analizu Stevena Blanka, 2021). Stupanj povlastica te odstupanja od primjene propisa dotadašnjih zaključenih međunarodnih ugovora, te kršenje srbijanskog ustava davanjem povoljnijeg položaja ruskim i srpskim izvođačima, jest slučaj duboko koruptivne privatizacije. Pozadina ove transakcije odnosno prodaje NIS-a ruskoj kompaniji Gaspromnjeft, po pet puta nižoj cijeni od tržišne, bila je navodna podrška Rusije u očuvanju Kosova u granicama Srbije. Nasuprot tome, vojna suradnja ove dvije države se razvija u pravcu jačanja strateškog partnerstva s Rusijom, koja prodajuću oružje Srbiji postaje jedan od najvećih izvoznika oružja i vojne tehnike u Europi. Jasno je da Srbija, ako iskreno namjerava ući u Europsku uniju, mora priznati Kosovo i prekinuti veze s Rusijom.

Budući da je takav scenarij gotovo nemoguć, a situacija se u regiji pogoršava, koordinirana reakcija transatlantske zajednice (pa tako i Hrvatske) bit

će prijeko potrebna. Postavlja se pitanje mehanizama protukorupcijske strategije kojim bi Zapad i konkretno Sjedinjene Države mogli izvršiti utjecaj da se autoritarni i koruptivni režimi i društva na Zapadnom Balkanu obavežu na dosljednost u dostizanju demokratskih načela, a što i je pretpostavka za rješavanje i kosovskog i bosanskohercegovačkog pitanja. Sjedinjene Države nerijetko posežu za sankcijama prema političarima i državama koji krše demokratske norme i standarde, pa nominacija Jamesa O'Briena, inače bivšeg savjetnika Madeleine Albright i također istaknutog sudionika Dejtonskog sporazuma, na mjesto koordinatora za sankcije u State Departmentu može se tumačiti kao znak mogućeg poduzimanja konkretnih mjera. Autoritarnost i kleptokracija idu ruku pod ruku, te u naletu objektivnih kriza stvaraju pretpostavke političkih tenzija i sukoba. Problem je što institucionalna slabost Bosne i Hercegovine i politička kriza u Crnoj Gori nailaze na različita mišljenja nekoliko zemalja članica Unije, što znači da nema konsenzusa oko ovog pitanja i da Europska unija nema kapaciteta da se nosi s izazovima na Zapadnome Balkanu. Ako postoji politička volja da BiH uspije kao država, da se situacija u Crnoj Gori smiri i problem s Kosovom riješi, EU mora zauzeti agresivniji stav prema srpskim secesionističkim tendencijama.

Edward Joseph tvrdi da su svi problemi u regiji rješivi ako se prihvati zapadni poredak, ali „na Zapadnom Balkanu samo jedna zemlja ne prihvaća zapadni poredak. Riječ je o Srbiji i njenim klijentima u Republici Srpskoj, zatim Srpskoj listi na Kosovu i tako dalje. To ne znači da Srbi nemaju opravdane pritužbe na Kosovu i u Crnoj Gori, te da Kurti (kosovski premijer – op. a.) i Đukanović nisu odgovorni. Ovdje se ne radi o bilo čijoj krivici, već o razumjevanju zašto se sve ovo dešava“ (Autonomija.info, 2021). Osvještavanje o uzroku svih problema svodi se isključivo na pitanje Kosova, na kojemu je, kako i primjećuje

Joseph, sve i počelo davne 1987. Dakle, rješavanje kosovskog problema jedini je prioritet, pa i po cijenu izolacije Srbije (koja se ionako, sudeći po nedavnom skupu Pokreta nesvrstanih u Beogradu, sve otvorenije priklanja Rusiji). Takvo strateško promišljanje vodilo bi konačnom priznanju da slobodnotrgovinske zone poput Otvorenog Balkana nisu ekonomsko rješenje nego odlaganje jednog bitno političkog problema. Ali da bi se to shvatilo i takav strateški pristup prihvatio potrebna je čvrsta politička volja i usklađenost interesa transatlantske zajednice. Odlaskom Merkle i Bidenovom najavom globalne borbe protiv korupcije, stabilnost i euroatlantska perspektiva Zapadnog Balkana možda dobiju drugu priliku.

Literatura

- Autonomija.info. (2021). (Intervju) Joseph: Srbija mora da se opredeli da li je na Zapadu ili Istoku. Autonomija.info. 1. listopada. <https://www.autonomija.info/joseph-srbija-mora-da-se-opredeli-da-li-je-na-zapadu-ili-istoku.html>
- Biden, J. (2021). Interim National Security Strategic Guidance. Washington, D.C.: The White House.
- Blank, S. (2021). Balkan Corruption Is Russia's Faithful Friend. CEPA. 6. srpnja. <https://cepa.org/balkan-corruption-is-russias-faithful-friend/>
- Dedanski, S. (2015). Poslednji evropski komunistički diktator. Koreni.rs. 26. listopada. <https://www.koreni.rs/poslednji-evropski-komunisticki-diktator/>
- Deutsche Welle. (2021). Upada li Srbija u dužničku klopku Kine? Deutsche Welle. 1. svibnja. <https://www.dw.com/hr/upada-li-srbija-u-du%C5%BE%C4%8Dku-klopku-kine/a-57396565> Fox News. (2018).
- Trump: I'm not pro-Russia, I just want our country safe. Fox News. 18. srpnja. <https://video.foxnews.com/v/5810471499001#sp=show-clips>
- HM Government. (2010). A Strong Britain in the Age of Uncertainty. London: The Stationary Office.
- House Foreign Affairs Committee. (2020). Engel Remarks at Hearing of the Balkans. 8. prosinca. <https://foreignaffairs.house.gov/2020/12/engel-remarks-at>

hearing-on-the-balkans

IFIMES. (2020). Sporazum SAD-Srbija-Kosovo 2020: Nova era političkih i ekonomskih odnosa Srbije i SAD. IFIMES. 23. rujna. <https://www.ifimes.org/ba/istrazivanja/sporazum-sad-srbija-kosovo-2020-nova-era-politickih-i-ekonomskih-odnosa-srbije-i-sad/4661?page=4>

Karabeg, O. (2018). Da li Mogerini razgovara sa Vučićem i Tačijem o podeli Kosova? Radio Slobodna Evropa. 12. kolovoza. <https://www.slobodnaevropa.org/a/most-podela-kosova-vucic-taci-mogerini/29427749.html>

Latković, N. (2021). Kraj decenije zabluda: Tadić za Nova.rs o „sudbinskoj“ poseti Merkel iz 2011. Nova.rs. 13. rujna. <https://nova.rs/vesti/politika/kraj-decenije-zabluda-tadic-za-nova-rs-o-sudbinskoj-posetimerkel-iz-2011/>

Massaro, P. i Casey, M. (2021). Biden Might Stop a Sanctions Revolution. Foreign Policy. 24. kolovoza. <https://foreignpolicy.com/2021/08/24/biden-might-stop-a-sanctions-revolution/>

Narodna skupština. (2006). Zakon o crkvama i vjerskim zajednicama. Službeni glasnik RS. 36/2006. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_crkvama_i_vjerskim_zajednicama.html

Nova.rs. (2021). Picula: Srbija ne može biti amnestirana u događajima u Crnoj Gori. Nova.rs. 10. rujna. <https://nova.rs/vesti/politika/picula-srbija-ne-moze-bit-amnestirana-u-dogadjajima-u-crnoj-gori/>

OCCRP. (2015). Milo Đukanović: 2015 Person of the Year in Organized Crime and Corruption. OCCRP. <https://www.occrp.org/en/poy/2015/index.html>

Tportal.hr. (2021). Izaslanik SAD za zapadni Balkan: Agresivno ćemo sankcionirati slučajeve korupcije. tportal.hr. 25. rujna. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/izaslanik-sad-za-zapadni-balkan-agresivnocemo-sankcionirati-slucajeve-korupcije-20210925>

UK Parliament. (2001). Future Of The Federation. London: UK Parliament.

White House. (2021). Memorandum on Establishing the Fight Against Corruption as a Core United States National Security Interest. White House. 3. lipnja. <https://www.whitehouse.gov/briefingroom/presidentialactions/2021/06/03/memorandum-on-establishing-the-fight-against-corruption-as-a-core-united-states-national-security-interest/> [preuzeto iz *Političke analize* 9 (39), 2021].

Knjige

Pavle Goranović, Tin Ujević i ekspresionizam,

NCZH, Skaner studio, Zagreb, 2019.

piše: *Tonko Maroević*

Protejska pjesnička osobnost Tina Ujevića s razlogom je predmetom raznovrsnih sagledavanja i podrobnih raščlanjivanja, a bez pretenzija na isključivu perspektivu i definitivnu procjenu. U nizu motiviranih istraživača i ustrajnih čitatelja Ujevićeva impresivnog opusa, svojim hermeneutičkim prilogom sada se javlja i pjesnik Pavle Goranović, na ovom području već legitimiran studijom i knjigom „Tin Ujević i Crna Gora“, u kojoj je sustavno obradio pjesnikov odnos i suradnju s crnogorskom sredinom, a pritom se interpretativno bavio i odgovarajućim tekstovima iz pjesnikovih ranijih faza, što ga je potaklo da se potom i cjelovitije okrene problematici Ujevićeva odnosa prema ekspresionizmu.

Znano je da je Tin Ujević bio među najotvorenijim i najinformiranijim autorima iz južnoslavenskih prostora, da je iznimno dobro poznao modernu i suvremenu europsku književnost, posebno onu francusku, od Baudelairea do Apolinairea i niza još aktualnijih. Isto tako je poznato kako je on priznao stanovite utjecaje (posebno Whitmanna i Rimbauda), ali je odbijao svoju pripadnost bilo kojem pokretu ili tendenciji, tvrdeći – ne bez razloga – kako je, on primjerice, bio futurist mimo futurizma i nadrealist prije nadrealizma. Još određenije je zastupao uvjerenje kako se nipošto ne želi priklanjati nekim aktualnim, efemernim ili pomodnim usmjerenjima, nego da svoj odnos prema vremenu sam regulira na vlastit način.

Stoga je posebno zanimljivo bilo razmotriti njegov odnos prema ekspresionizmu, kao svojevrsnom protoavangardističkom pokretu, koji je i raniji i kumulativniji i sintezni od inih „-izama“, a osim toga manje određen programatskom isključivošću ili diktatima manifesta ili grupacije. Uostalom, ekspresivnost je nemimolazna karakteristika svih stvaralačkih napora i dometa što se ne bi oslanjali na akademske norme i stroge estetske zakonitosti i konvencije, a od romantizma unaprijed upravo obavezna i očekivana.

Budući da se u Ujevićevoj eseistici i kritici nalaze brojne reference na pojam i manifestacije ekspresionizma, a kako ni vlastiti svjetonazor Ujević ne isključuje iz ekspresionističke orbite, Pavle Goranović se potrudio detektirati i uspio ekstrahirati sastojke Ujevićeva pjesništva što bismo ih mogli svrstati pod okvire ekspresionističke poetike. U tu se svrhu opravdano nadovezao na iskustva i tekovine niza drugih ujevićologa (Pavletića, Donata, Stamaća, Vučkovića, Milanje, Vučetića), ali je znatno proširio i produbio njihove relevantne spoznaje, uspostavljajući cjelovit sustav Ujevićeve „ekspresionističke“ orijentacije.

Nakon iscrpnih teorijskih i povijesnokritičkih koordinata, Goranović afirmira Ujevićeve ekspresionističke „preobražaje“ i motivske prodore, naglašavajući tekstove i pjesme u kojima se manifestira artikulacija krika ili razbijanje jezičkih shema, zatim stihove nadahnute doživljajem plamena i zemljotresa, mraka i praznine, rušenja i stradanja, ali s druge strane i inspiraciju gradom i industrijskom civilizacijom, ljudskom solidarnošću i budućnosnim vizijama. Kombinacijom morfoloških, stilogenih faktora i karakterističnih tematskih izbora Goranović je ogradio neporecivu ekspresionističku „parcelu“ unutar Ujevićeva mikrokozmosa, a pritom još jednom potvrdio Tinovu posebnost i nesvodivost na „opća mjesta“, što proizlazi i iz provedene analize komparatističkog predznaka.

Goran Sekulović, Za jednom kapi čistog života,

NZCH, Skaner studio, Zagreb, 2020.

piše: Zoran Raonić

KAPI SREĆE U BURNIM VREMENIMA NAD RUKOPISOM JEDNE ČOJSTVENE KNJIGE

Evo Gorana Sekulovića sa novim rukopisom. Ne znam kojim već po redu, ali unaprijed znam da je opet drukčiji i originalan. Kakve samo teme i ideje pronalazi ovaj svestrano darovit i od izuzetnog značaja pisac, filozof, naučnik, novinar, publicista, jedan od onih za koje je sigurno da će nadživjeti svoje vrijeme, i to u svim disciplinama kojima se bavi. Neumorna ličnost različitih znanja i postignuća, svestrano obdaren i umjetnošću zadojeni sveznadar, za naše uslove veličina slična Krleži, iako je ikoga i igdje možda i neumjesno porediti sa jednom ljudskom gromadom kakav je bio i jeste Krleža, Veliki Krleža. Goranova stvaralačka radionica ne miruje, ali ne po diktatu ovog ili onog eksternog izazova već po impulsima sopstvenog stvaralačkog nerva. A s takvim pristupom nijedna tema nije promašena, nijedan trud nije bezuspješan i bez nagrade, pa eto darova i za stvaraoce i za čitaoce.

Istraživačka i stvaralačka pažnja autora i njegove knjige ovaj put je usmjerena na tri velika majstora stiha i muzike, muzike koja kao kakvo obasjanje spaja u čudo koje govori sve jezike i gradi nevidljive a svima dostupne slike, posebno kad su u pitanju tri sasvim originalna i na prvi pogled različita umjetnika – Vito Nikolić, Arsen Dedić i Miladin Šobić. Svako od njih ponaosob, a još više zajedno, podsjećaju nas i vraćaju na onu

Ovidijevu misao koja je sve uvjerljivija, a kaže da ništa nije korisnije od onih vještina koje nikakvu korist ne daju (!). To važi posebno danas u vremenu ovog blesavog materijalizma, površnosti i trke za onim opipljivim materijalnim prividima koji uistinu nikakvu korist ne daju, već samo uvećavaju inače nepodnošljivu gomilu smeća kojim zatrpavamo Planetu i ljudsko postojanje, pa i sam smisao života. Nadu vraćaju upravo vještine koje je Ovidije imao u vidu.

Vidjeli smo, uvjerali smo se, ne jednom, da je moguće „srodstvo po oružju“, po zlu, ali ova tri umjetnika, i četvrti koji o njima umno i uvjerljivo besjedi, jesu srodstvo po ljepoti, onoj ljepoti u kojoj se rađa rod rođeni, najrođeniji. U toj porodici nije bitno ko je šta po vjeri i naciji, po takozvanom identitetu, onom kojim se prosti puk ponosi i veseli. Ovi drugi žive za umjetnost ruženja, znaju za riječi i instrumente mržnje, psovanja, uvreda i prijetnji, i o njima nećemo, jer nijesu dostojni ni pomena. Vraćamo se, i vraćaćemo se onima koji nam pomažu da se takvih klonimo. Kuda drugo do u prostore ljepote i smisla, dakle umjetnosti.

Sekulović u svojoj knjizi u jedan veličanstveni trio spaja trojicu velikana poezije i muzike. Možda oni svaki ponaosob i nijesu velikani u onom što se obično pod tim pojmom podrazumijeva u sferama života i umjetnosti, ali jesu ljudski giganti, kolosi, individue, svaka na svoj način drukčija, dakle svoja i originalna, ali na neki način i slična, ako imamo u vidu univerzalne vrijednosti koje ih spajaju, pa tim tragom ide autor knjige i o tome govori i ovo njegovo neobično i vrijedno djelo. Dedić i Šobić jesu i pjesnici i muzičari, Nikolić je pjesnik „iz punih usta“ (kako se nekada kazivalo za čovjeka), ali njegova poezija emituje, isijava, muziku koja ne zaostaje za najvećim uzorima te vrste. Osjetiće to samo najdarovitiji njegovi čitaoci, oni koji znaju da zastanu i oslušnu, da čuju i rimu i misao.

Znamo odavno za prožimanja umjetnosti, za ideje da svi oblici njenog ispoljavanja su sa istoga vrela, iz vrela duše koja se ostvaruje na ovaj ili onaj način, književni, likovni, muzički, audio-vizuelni, filmski ili pozorišni, i slično. Sekulović je na tim relacijama i tražio one ideje vodilje koje ga (i nas sa njime) prate od jedne do druge i treće od ovih stvaralačkih ličnosti.

Pronašao je mnoge, pa otvorio i neke nove vizure koje nam govore o tome kako su sve te veze zapravo neiscrpne i da su u pitanju sve sami i svojevrsni mikrouniverzumi svako sa svojim beskrajima. Tako se i ovaj čitalac i slušalac prisjeća i naknadno otkriva da u Vitovim drumovanjima „skitač bez lijeka“ čuje i Arsenovu filmsku muziku, koju iznenada poklopi „nebo malaksalo“. Pa nailazi na Miladina Šobića koji pjeva „... sjedim sam na trotoaru/prebijenu nemam paru/čitam neke stare novine ...“, a tu je negdje i Vito „hvala ti za ležaj travo“, ležaj na kome može odmoriti sve i svako. Arsen svemu tome svojom (pre)jakom ličnošću, uz čašicu dobrog pića, korakom tihim i smjernim ali beskrajno hodećim, onim koji savlađuje sve trotoare, klupe i trave i ide, ide dalje, dajući svemu poseban šarm, a da se ne pomjeri s mjesta, jer taj je već u kaplji čistog života, u kapljici u kojoj se ogleda sav svijet, pa i Vito i Miladin, i tako do u beskraj. A ta gigantska ličnost ima isto tako krhku dušu Nikolića i Šobića, pa ta kap života može biti i kap rose, ali kap koja može sav svijet obići i orositi, sve da procvjeta, da poleti u susret suncu, vine se bezmjerjima pa se na izvor svoj vrati. I tako u nedogled.

Ova (sveta) trojica umjetnika jesu braća po sudbini, i po daru i po bolesti koja ih ne zaobilazi, kao što nije ni mnoge druge velikane duha, ali i braća po zvuku i rimi – tim temeljima poezije, ognjilu i varnici zvuka riječi, jezika, ali onog harmoničnog, po prirodi stvari muzičkog, tako da i pjesnici jesu muzičari – kao što i muzika jeste po-

ezija. Njihove rime se, nekada kao moćne rijeke, nekada kao malešne nevidljive kapi, ulijevaju u muzička sazvučja kojima muzika dođe kao oslonac i podloga, kao sto na kome se cikle najljepša jela i pića, cvijeće i svjeće.

Prisjećam se onih prvih poratnih godina kad smo poslije dugo vremena imali priliku da u Crnoj Gori vidimo Arsena Dedića, njega koga je bez rezerve voljela cijela Jugoslavija. U jednom razgovoru za televiziju pitaju ga koliko poznaje tadašnju muzičku scenu ovih prostora, a on, uz primjetne znake nezadovoljstva i nepristajanja na postojeće odnose u društvu, kaže otprilike ovako: - Na žalost, jako malo, a onda mu se ozari lice i veli – znam, ovdje je bio jedan beskrajno talentiran mladić, zvao se Miladin Šobić, ne znam što je sada s njime ... A taj Šobić, znali smo, bio je isto tu negdje, na zemlji, svojoj zemlji, samo što je prešao u samozatajno postojanje, poput šahiste Fišera, odlazeći zapravo u legendu. Njegova pjesma, poezija i muzika, itekako su živjele, sa nama kojima je bio ponos, generacijski, ali i generacija koje su dolazile tokom tolikih godina potom, kojima je Miladin takođe bio heroj („bit heroj, bit heroj“), a da ga nijesu mogle sresti na ulici, posebno ne sa onim njegovim šalom i gitarom, i uvjeriti se u njegovo ovozemaljsko postojanje. To kao da više nije bilo ni bitno, a to je zato što velika umjetnost nema rok trajanja, ona je trajnija i prostranija od cijelog podnebesja, od vremena, od svih ljudi i pogleda. Pa ako šta i ostane jednom, kad naše drage planete kako kažu više neće ni biti, bit će umjetnost i još po nešto uz nju što ide, ljepota i dobrotu, recimo. Umjetnosti ne može nauditi niko i ništa, pa čak ni sam autor. Znamo da su neke pokušali da izbrišu, izopšte, bace u tamu nepostojanja, znamo da su se neki velikani čak i odricali svoga djela, da su ih sami ili ko drugi spaljivali, ali neuspješno. Umjetnost ostaje uprkos svemu i teži ka beskrajima a sami umjetnici jednom postaju neoboriva činjenica, kao puki svjedoci ljepote.

Kao što jeste Homer ili Šekspir, za koje neki vole kazati kako oni nijesu ni postojali čak. Ali njihovoj umjetnosti ne mogu ništa.

Prilikom prvog susreta sa rukopisom Sekulovićeve knjige *Za jednom kapi čistog života*, povjerovao sam da se radi o knjizi-sintezi, studiji ili eseju o tri ličnosti, a onda se uvjerio kako su tu zapravo u pitanju tri naizgled nezavisna eseja koje autor sada okuplja u jedne korice, i više od toga – u jednu skladnu i logičnu cjelinu. Tri ranije zao-kružena eseja o tri znamenita umjetnika, uz P.S. i posvete, uvodne napomene i inspirativne izvo-re, autor sada kompletira u jedno sasvim novo djelo, u kome se i u svakom od tri eseja, ali sada i kroz cjelovitu knjigu kazuje i provlači jedna te ista ideja vodilja, jedna zlatna nit koja krasu svaku od tri umjetničke figure ponaosob, ali gdje se nazire i ona nit poveznica koja na otkrivalački i efektan način uvezuje u cjelinu i nadopunjava tri eseja, podupirući cjelovitu ideju, stvarajući i četvrti i esej, kao moćnu građevinu sa tri krila i dobro osmišljenim krovom nad njima. Ova knjiga uvjerljivo dokazuje da je toga zajedničkog, krov-nog, mnogo više nego što bi se na prvi pogled pomislilo i povjerovalo, čak kad su u pitanju i bolje upućeni mnogobrojni „fanovi“ svakog od trojice umjetnika ponaosob, ali i svih njih zajedno. Jer to je trio koji može stati na svaku binu i napuniti svaku dvoranu, pa da je koliko i Koloseum. Uz ostalo, a u ovo vrijeme veoma bitno, u pitanju su tri antiratno orijentisane ličnosti, koje kao takve nijesu niti plod slučaja niti demagogije, već ih na taj put i takav stav vodi urođeni instinkt i plod su čojstvene duše. Oni su na tom fonu bili prije, u toku i nakon rata. To i tako mogu samo ljud-ske veličine. Njihovi stavovi i djelovanje u zlim vremenima sve više su vidljivi sada kada je ratno ludilo bar prividno prošlo, kad se ljudske duše otvaraju prema tim i drugim, rijetkim, ali ipak svjetionicima, kao nadi vodilji za buduća vreme-na, srećnija od ovih, nadati se.

Biće ovo knjiga od važnosti za kulturu i nauku, za stručnjake različitih profila, i oni će je i tražiti i nalaziti, ali ja ovu knjigu od srca preporučujem takozvanom „običnom čovjeku“, a među njima su mnogi dobri ljudi, čojstveni, jer dobro privlači dobro, pa će tema ovoga djela, zapravo tri- četiri djela o tri manje ili više slavna autora, uz čija ime-na ponosno stoji njihovo djelo, obradovati dobre i manje dobre ljude, ali i ohrabriti ih da traže i nalaze dragulje i mimo mraka svakidašnjice. To su djela dobrih ljudi i ona u svojoj suštini ne mogu ni biti drukčija od njih. Nacionalisti, šovinisti, koji su tako često ljudi „sa greškom“, agresivci, depresivci i slične „delije“, neće ovdje naći ništa za sebe, naprotiv – činiće im se nešto „anti-pro-tivno“, izdajničko za njih, što zapravo i jeste, jer ta vrsta izdaje i jeste čojstvo, ono Marka Miljana-va ali i toliko drugih. Njihove riječi i pjesme, i nji-hova muzika su sa suprotnog kraja svijeta i uma. Brutalne, agresivne, riječi ubice i zvuci vjesnici smrti. Zato umjetnost, i njenu neospornu snagu, u slučaju ovih po svemu pozitivnih umjetnika i ličnosti, koja izvire iz njihove čiste duše, njihov humanistički odnos prema stvarnosti, prepo-ručujemo za uzor i ugledanje pokoljenjima u svakom vremenu. U svim vremenima pa i onim koja su nas vukla u talog razmeđa vjekova, i to baš onih vjekova koji su trebali biti putokaz za još veći uzlet civilizacije i humaniteta. Zato bi ne-sojima poeziju i muziku trebalo propisivati kao lijek, za dušu naravno. Umjetnost ove Sekulovi-ćeve „velike trojke“ je istinska i istinita, jer takva može biti samo ako iza nje stoje Ljudi, Čovjek! Zato potraga „Za jednom kapi čistog života“, Se-kulovića Gorana, Crnogorca iz prvih redova us-pravne Crne Gore, one koja još uvijek istrajava na primjerima čojstva i junaštva, na tragu je filo-zofije Marka Miljanova, koju, svjesno ili ne, slije-de i trojica autora o kojima je ovdje riječ, Nikolić, Dedić i Šobić.

Goran Sekulović nam pomaže da to na pravi na-

čin razumijemo.

To je zato što je i sam autor ove knjige iz reda Crnogoraca staroga kova, a to su izdanci jednog stabla dugovjekog i granatog kao stara maslina. I samo sa takvog stabla mogu se brati plodovi ove vrste. Imao sam zadovoljstvo da ovu knjigu išči-tam još u rukopisu, i slutim radost budućih njenih čitalaca, koje će ona podsjetiti na sreću koju dono-si i sama lijepa riječ i ljepota ljudske prirode, na slavu čojstva – kao stuba na koji se valja osloniti, u umjetnosti i u životu. Život je život samo ako je oplemenjen čojstvom, a čojstvu junaštvo je i sama ljepota. A to nam se na najljepši način i vraća. Eti-ka i estetika su neodvojive i neoborive ideje.

Nebojša Todorović, *Politika Rusije na Zapadnom Balkanu*,

Disput, NZCH, Zagreb, 2020 (bibl. "Luča")

Knjiga *Politika Rusije na Zapadnom Balkanu* bavi se mitom i stvarnošću propagiranog slavenskog bratstva, kroz analizu odnosa Rusije i Crne Gore. U dugoj povijesti odnosa između dviju država gotovo je uvijek prisutan ruski nacionalni inte-res, koji se mijenjao ovisno o povijesnim okol-nostima i razdobljima u kojem su se države nala-zile. Postoji mnogo čimbenika koji su utjecali, a i danas utječu na oblikovanje ruske politike prema Zapadnom Balkanu te su neki od njih opisani su u ovoj knjizi.

Ti čimbenici utjecaja objašnjavaju razloge za tra-siranje pravaca ruske politike prema spomenu-toj regiji. Da bi se interesni i pragmatični odnos Rusije prema takozvanoj slavenskoj braći pobliže opisao domaćoj čitalačkoj publici, knjiga je podi-jeljena u dvije cjeline koje se međusobno nado-punjuju čineći na taj način smisleno i kompaktno štivo kadro postići tu namjeru. U prvom dijelu knjige analizirani su pojedini čimbenici kako bi se pomoću njih pronašli glavni trendovi pona-šanja u politici Rusije prema Zapadnom Balka-nu. Takvim analitičkim pristupom objašnjeno je na koji način Rusija upotrebljava svoj geografski položaj, ideologiju, religiju, povijest i ekonomiju u definiranju i oblikovanju svoje politike prema Crnoj Gori. Najočitiiji primjer ruske moći njezin je geografski položaj pa je autor na temelju klasi-ka geopolitičke misli analizirao taj čimbenik koji daje jasniju sliku, ne samo ruskog interesa za za-padnobalkansku regiju, nego i odgovor na pita-nje zašto Balkan često zovu „bure baruta.“

Upotreba jedne ekspanzionističke ideologije prema autoru je kontinuirani proces koji je traj-

no prisutan u ruskoj vanjskopolitičkoj misli, pri tom kroz stoljeća mijenjajući tek matricu: od panslavizma (19. stoljeće), preko komunizma (20. stoljeće) do novog ideološkog oblika pragmatičnog protuliberalizma (21. stoljeće). Religija je od izvanrednog značaja za definiranje tih odnosa jer je samo postavljenje (hirotonisanje) crnogorskih vladika u Rusiji imalo golem utjecaj na njihovo kasnije razumijevanje međunarodnih odnosa. U tom dijelu autor analizira jednog od najvažnijih kulturno-psiholoških temelja ruske ideje: Moskva – Treći Rim te njezin utjecaj kasnije na rusko razumijevanje svoje mesijanske/hegemonijske uloge u zaštiti pravoslavlja. Tri stotine godina odnosa Rusije sa Crnom Gorom čini povijesno bogato razdoblje iz kojeg je jasno pokazano da se određeni procesi ponavljaju te su iz tog odnosa povremeno obje strane imale koristi.

U drugom dijelu knjige autor opisuje manifestacije te politike kroz konkretne akcije koje su se provodile u razdoblju nakon završetka Hladnog rata, kada je Crna Gora bila dio državne tvorevine sa Srbijom i u razdoblju nakon obnove njezine neovisnosti. Ta razdoblja obilježili su mandati Jeljcina i Putina i različiti pogledi na uspostavljeni posthladnoratovski poredak. Aktivnosti ruske politike prvenstveno prema Crnoj Gori došle su do izražaja najviše nakon obnove njezine neovisnosti i pristupanja NATO-u, kada je taj proces bio u samom vrhu svjetskog medijskog interesa. Upravo opisom konkretnih političkih akcija u to vrijeme, ali i nakon završetka Hladnog rata, kada je Crna Gora bila dio državne tvorevine sa Srbijom, pokazuje se da se iza tih odnosa nalazi isključivo interes širenja ruskog utjecaja na globalnom nivou, formiranja sfera utjecaja i u krajnjem, stvaranja multipolarne strukture sistema međunarodnih odnosa.

Nakon opisanih perioda u kojima je Crna Gora koračala prema neovisnosti, a nakon toga i prema

članstvu u NATO-u opisana je i nova ruska strateška politika koja podsjeća na hladnoratovski period taktičkog ostvarivanja sfera utjecaja. Na kraju, čitatelj knjige naći će jasnu poruku da je u odnosima tih država posrijedi interesni odnos, a ne odnos iz kojeg je Crna Gora crpila financijsku korist, kako se to obično konvencionalno tumači u publicistici i medijima. Glavna pretpostavka rada, koju Todorović dokazuje obiljem primarnih i sekundarnih izvora, dokazuje da je nakon ulaska Crne Gore u NATO, aktivnost ruske vanjske politike prema toj državi pojačana u skladu s njezinim globalnim interesom širenja ruskog političkog utjecaja i regionalne (istočnoeuropske) hegemonije. Time autor temeljni motiv njegovog istraživanja, propagandni i ideološki narativ o takozvanom slavenskom bratstvu – opovrgava.

Autorov teorijski pristup u duhu je i tradiciji političkog realizma u međunarodnim odnosima. Todorović kao determinante analize uzima povijesne tradicije, geografski položaj, nacionalni interes i vrijednosti kojima teži određena vanjska politika. Koristeći se temeljnim realističkim postulatima „interesa shvaćenog u terminima moći“ kao epistemološkog sredstva, daje uvjerljiv argument po kojemu su svi ruski tradicionalni narativi – od Trećeg Rima i pravoslavlja do slavenskog bratstva – u službi pragmatične hegemonijske politike. Crnogorski zaokret i atlantska orijentacija pokazuju i zaokret u sve agresivnijoj politici Rusije prema Crnoj Gori, što je autor uvjerljivo pokazao. I povijesnim presjekom i analizom recentnih odnosa, knjiga daje trezvenu perspektivu – realističku – koja u pitanje dovodi dosadašnje prevladavajuće stajalište da odnosi dviju zemalja počivaju na slavenskoj solidarnosti, i pokazuje da su oduvijek počivali na državnim interesima.

Ovom knjigom Todorović razbija uvriježene mitove koji do određene mjere i dalje prevladavaju u javnom mnijenju. Riječ je o studiji vrijednoj ne

samo za znanstvenike koji se bave tom problematikom, nego i za političke donositelje odluka i njihove stratege jer knjiga odiše poznavanjem teme i mnoštvom dokaza na koje je u definiranju vanjske politike potrebno obratiti pozornost.

Stipe Buzar, Realizam i teorija pravednog rata,

NCZH/Disput, Zagreb, 2020 (bibl. "Luča")

piše: Petar Popović

U posljednjih 50 godina, poglavito nakon objavljivanja prvog izdanja *Pravednih i nepravednih ratova* (1977) Michaela Walzera, teorija pravednog rata postala je, nakon višestoljetnog hiatusa, popularna tema rasprave među politolozima i filozofima. Dok je ta teorija u minulim stoljećima bila ključna za formuliranje vokabulara o pravednom ratu, koji u 20. stoljeću ulazi u opću uporabu formulacijom suvremenog prava rata kao dijela međunarodno-pravnog korpusa, značajan nastavak filozofske tradicije javlja se tek nakon spomenutog Walzerova djela motiviranog velikim dijelom nenasilnim otporom američkih građana ratu u Vijetnamu. U domaćoj akademskoj zajednici na tom je polju ostvareno relativno malo, pa je, uz nekoliko članaka koji se mogu pronaći u domaćoj znanstvenoj periodici, *Realizam i teorija pravednog rata* autora Stipe Buzara prvi ozbiljniji pokušaj da se navedena problematika približi što većem broju čitatelja (posrijedi je prijevod s engleskog jezika – uz, kako autor navodi, minimalne izmjene – doktorske disertacije koju je 2014. godine obranio na Sveučilištu u Zagrebu).

Posebna inovacija koju autor donosi je spajanje naizgled nespojivih misaonih tradicija, s jedne strane realističke teorije međunarodnih odnosa, a s druge strane teorije pravednog rata. Naime, u većini literature ideja pravednosti kao takva se u pitanjima oružanih sukoba najčešće vezuje uz međunarodno pravo, a u teorijama međunarodnih odnosa uz liberalnu (u autorovom kontekstu idealističku), radije nego realističku, tradiciju. Autorov je glavni cilj, čini se, pokazati kako reali-

stička tradicija i teorija pravednog rata imaju niz prešućenih dodirnih točaka te kako međusobno mogu obogatiti vlastite misaone pejzaže.

Knjiga se sastoji od *Riječi autora* (str. 7-8) u kojoj ukratko pojašnjava porijeklo i motivaciju za knjigu te dodaje nekoliko tehničkih navoda. Slijedi *Uvod* (str. 9-16) u kojem autor pojašnjava važnost teme i već stavlja naglasak na zajedničke elemente dvaju naslovnih tradicija koje će tijekom knjige obrazlagati.

U poglavlju *Etičke tradicije o fenomenu rata* (str. 17-126) autor nudi povijesni pregled realističke tradicije, posebno se osvrćući na misao Tukidida, Nicolòa Machiavellija, Thomasa Hobbesa, E. H. Carra i Hansa Morgenthaua te na ranije djelo Kennetha Waltza. Od navedenih autora Buzar je, čini se, u svojem pisanju pod osobitim utjecajem E. H. Carra i njegove *Dvadesetogodišnje krize*, u kojoj Carr kao realist ne kritizira samo idealističku (njegovim jezikom "utopističku"), već istovremeno i realističku tradiciju, ukoliko je potonja posve ispražnjena od moralnih ideja i vrijednosti. Nakon toga Buzar pruža povijesni pregled teorije pravednog rata, s posebnim osvrtom na misao Aurelija Augustina, Tome Akvinskog, Huga Grotiusa, Immanuela Kanta i, konačno, Michaela Walzera.

Naredno poglavlje *Izazovi teoriji pravednog rata u svijetu suvremenog ratovanja* (str. 127-152) sadrži niz komentara o utjecaju suvremenih oblika ratovanja na moralnu problematiku oružanih sukoba, poput vojnih intervencija i terorizma, ali ističe, s posebnim naglaskom na kasnije Walzerove tekstove, probleme za tu teorijsku tradiciju koji su se javili već samim njezinim vraćanjem u *mainstream* akademske misli o ratu, a naglašava da je česti cinizam o moraliziranju rata koje teorija pravednog rata navodno uvodi u međunarodne političke odnose krivo usmjeren. Moralni izričaji, naime, ionako već postoje kao dio međunarod-

ne politike (napominjem da je dovoljno prisjetiti se samo govora Busha mlađeg o "osovini zla" i njegove vanjskopolitičke doktrine *principijelnog realizma*), te je potreban kritički aparat kojim se takav jezik može podvrgnuti upravo kritičkom mišljenju Vodeći se Walzerom, navodi da su "vojnici koji su bili u borbama koje su prerasle u masakr (...) pozdravili (...) kritički aspekt teorije pravednog rata i žele izbjeći takve grozote u budućnosti (... jer) su htjeli, kao profesionalni vojnici, biti u mogućnosti razlikovati između vlastite profesije i pukog mesarenja" (str. 129).

U poglavlju *Realizam i teorija pravednog rata* (str. 153-184), već po naslovu najvažnijem u knjizi, autor konačno tvrdi da nacionalni interesi u vanjskopolitičkim pitanjima koja se tiču rata ne mogu biti obranjeni bez slijeđenja pravila teorije pravednog rata. To je centralna i, dakako, najviše prijeporna tvrdnja njegova djela, koju nastoji obraniti nizom argumenata u kojima za svako izabrano pravilo teorije pravednog rata (proporcionalnost, diskriminacija, pravedan uzrok itd.) pokazuje u kakvom je odnosu (ili u kakvom bi odnosu moglo biti) s nacionalnim interesom kao središnjim pojmom realističke tradicije.

Konačno, u *Zaključku* autor nudi završne misli, komentira slabosti vlastitog pristupa te navodi koje bi daljnje korake u istraživanju teme trebalo poduzeti. Pritom pokazuje zdrav skepticizam prema vlastitim argumentima, no zadržava uvjerenje da se njegov pristup može obraniti. Iz toga vrijedi citatom istaknuti: "moguće je da se bilo koji od gornjih argumenata može pobiti, ali to se teško može učiniti za čitav gornji skup, čime se promicanje nacionalnih interesa bez moralnih vrijednosti pokazuje neodrživim, kao i čisti realizam, ... [a] navedena načela pravednog rata trebala bi se integrirati u nacionalne sigurnosne i vojne strategije" (str. 186).

Teško je ponuditi jednostavnu kritiku ovog dje-

la. S jedne strane, politološka zajednica mogla bi joj, kao što je u knjizi dijelom anticipirano, pristupiti cinično, kao pokušaju moralizacije nacionalnih interesa koji su za mnoge *per definitionem* moralno neutralni. S druge strane, autorova vlastita filozofska zajednica mogla bi se uplašiti da moralne vrijednosti konačno žrtvuje na oltaru nacionalnih interesa. No, riječ je o delikatnom pokušaju argumentacije u kojem se autor jednako suvereno inspirira objema tradicijama i često podsjeća da u njihovim izdancima (izuzimajući, dakako, neorealiste i one teoretičare pravednog rata koji su očito liberalni mislioci) nalazimo slojevit misao koja je katkad pretjerano pojednostavljena banalnim pojmovnim etiketama.

Dragutin Lalović, Doba države: Država – između republike i carstva

NZCH/Disput, Zagreb, 2020 (bibl. "Luča")

piše: Stefan Milosavljević

Od samog početka političko-ekonomske krize 2008. kritika ideološke paradigme našeg vremena vratila je u polje intelektualne preokupacije „proterane pojmove“, među kojima je i pojam države. Slobodarski je svet nakon poraza nacionalsocijalizma zadao i posljednji udarac etatizmu – socijalističkoj verziji, a pobjednička ideologija je u ruševinama Berlinskog zida sebe potvrdila kao krajnju idejnu tačku u razvoju ljudskog društva. Međutim, „kraj istorije“ nije označio samo proterivanje dotadašnjih socijalističkih pojmova na osnovu kojih je tumačena politička i ekonomska stvarnost već i sam pojam države. Stoga, za mnoge se činilo samoočiglednim da je „kraj istorije“ istoznačan s „krajem države“ – Levijatana. Istrajnost ideje o kraju države potkrepljuje se u mnogobrojnim politikološkim i sociološkim raspravama, prevashodno u literaturi o globalizaciji i nadnacionalnim integracijama, koje opravdavaju tezu o nastupajućem dobu postdržavnosti.

Uprkos političko-ekonomskoj krizi ideja o eri postdržavne demokratije ustrajava u literaturi uporedo sa obnovom davno proggnanih pojmova: eksploatacija, radnička klasa, kapitalizam... Zato se promišljanje o političkoj zajednici slobodnih građana i, u našem postjugoslovenskom kontekstu, budućnosti evropskog političkog projekta odvija u pojmovnom okviru koji državu smješta na samom *rubu* preovlađujućih teorija. Uvreženom mišljenju o dobu postdržavnosti istaknuti je zagrebački politikolog, Dragutin Lalović, prvobitno odgovorio knjigom *Države na kušnji* (2008.) – u trenutku kada je svet zapljusnut ekonomskom

krizom, a neoliberalni idejni projekt do temelja uzdrman – i nedavno objavljenom knjigom sa provokativnim naslovom *Doba države* (2020.).

Dragutin Lalović spada u krug političkih teoretičara čiji se politički spisi mogu svrstati u ravni najznačajnijih savremenih mislilaca na regionalnom i evropskom nivou. Osobnost autora ne ogleđa se samo u istančanom intelektualnom osećaju da prepozna breme našeg vremena svojim pregnantnim politikološkim analizama postjugoslovenskih država – najpre Hrvatske i Crne Gore, već i da savremenost – evropsku i lokalnu – promišlja u stalnom dosluhu sa klasicima *Moderne*. Svi spisi objavljeni u periodu od 1992. do danas oslikavaju autorovu profesionalnu i intelektualnu intenciju da državu iznova uvede u politikološku raspravu. Najnoviju knjigu *Doba države* treba sagledati u toj ravni, odnosno u nastojanju autora da pojam države postavi kao spoznajni izazov naše savremenosti.

Sudeći po naslovu koji je nadenuo autor vidljivo je da prkosi duhu vremena, odnosno preovlađujućem mišljenju da je pokopavanjem Levijatanova sloboda konačno stekla uslove sopstvenog ozbiljenja. Shodno tome, pitanje postavljeno na samom početku knjige "Da li je Levijatan mrtav?" osvetljava spoznajni izazov sa kojim nas autor suočava u svojim radovima. Odgovor na to izazovno pitanje ponudio je već u predgovoru knjige: „Očita je osnovna namjera oznake 'doba države' da naznači kako država nipošto ne pripada prošlosti, nego da joj prava budućnost predstoji u cjelini njezinih još neozbiljenih pojmovnih i funkcionalnih određenja" (str. 63). Najpre, kao uvodnu napomenu, neophodno je istaći da razumevanje Lalovićeve kritičke rekonstrukcije kategorijalnog polja teorije države zahteva prethodno uvažavanje i isčitavanje autorovih radova objavljenih u prethodnom razdoblju²⁷⁶, a posebno knjige *Drža-*

²⁷⁶ Posebno sledeće radove: Lalović, 1979, 1993, 2000, 2002a, 2002b, 2005a, 2005b, 2006a, 2006b, 2008, 2009, 2010, 2012a, 2012b, 2012c, 2012d.

ve na kušnji (2008) i *Mogućnosti političkoga – Preko građanina ka čoveku* (2006). Pomnim isčitavanjem evidentan je i nesporn izuzetan teorijski doprinos u poimanju države temeljnim proučavanjem modernih klasika – pre svega, Bodina, Montesquiea i Rousseaua – i kritičkim vrednovanjem „savremenih klasika“ u polju teorije države, među kojima su Aleksandar Paserin D'Andrev (Alexandre Passerin d'Entrèves), Blandine Kriežel (Blandine Kriegel) i Kventin Skinner (Quentin Skinner).

Najnoviju opsežnu knjigu *Doba država* (333 strana) čine tri celine u čijem jezgru jeste teorija države: 1) *Države na kušnji* (predgovor); 2) *Država – između republike i carstva*; i 3) *Tegobne postjugoslovenske tranzicije prema državi*.

U obimnom i detaljnom predgovoru autor podrobno rezimira savremene debate o državi i artikuliše sopstvenu teorijsku i metodološku poziciju. Kritičkim preispitivanjem savremene (neo-liberalne) dogmatike o državi nastoji opravdati relevantnost i svrsishodnost ponovnog promišljanja države u kontekstu duboke političke i ekonomske krize sa kojom se svet suočava. No, budući da je pojmovno polje teorije države opterećeno pojmovnom zbrkom autor tu "nevolju" nastoji rešiti u dijalogu sa klasicima (Bodinom, Hobbsom²⁷⁷ i Hegelom) i savremenim političkim teorijama. Umesto olakog odbacivanja i relativizovanja starog pojmovnog aparata kao nedostatnog i nepouzdanog spoznajnog okvira Lalović iscrpno pokazuje da se "analitičke mogućnosti staroga pojmovnog aparata političkog mišljenja moraju uvijek iznova kritički preispitivati, jer se mimo toga nikako ne može valjano ocenjivati njegova savremena relevantnost" (str. 49; istakao – S.M). Sveobuhvatnom i opširnom rekonstrukcijom kategorijalnog polja teorije države temeljno se demonstrira da država kao tip političkog poretka nije transepohalna

²⁷⁷ O Tomasu Hobsu kao utemeljivaču sveobuhvatne teorije države u *Moderni* vidi knjigu Luke Ribarevića, *Hobbesov moment – radanje države* (2016).

kategorija već *novum* koji je nastao u moderni i teorijski artikulisan od strane, kako nam to Skinner napominje, "ideologa kontrarevolucije" (Skinner, 2009). Poimanje države kao dvostruko impersonalne vlasti, sa ozbiljenjem programa suverenosti u procesu stalnog subjektivizovanja *demos*a kao slobodnog i delatnog subjekta, nastoji pružiti teorijski okvir za kontekstualnu analizu države.²⁷⁸ Dodatno, esencijalni uvid ogleđa se u konciznoj i besprekornoj argumentaciji da je država kao tip političkog poretka po svojoj prirodi protuimperijalna i pravna formacija koja pacifikovanjem socijalnog polja i samoograničavanjem političke moći nastoji da uspostavi poredak slobode. Ili, autorovim rečima: "države su tip političke vlasti koji ne slijedi logiku sile nego logiku prava, s temeljnom zadaćom da svoje državljane uzdignu do samosvesnih građana u demokratskom poretku" (str. 59). Tek takvim viđenjem države može se zaključiti da totalitarizam nije najviši stadijum u razvoju države već neposredni napad na ovaj tip pravopolitičkog poretka, odnosno put ka *Behemotu* i stanju ne-poretka.

Središnji deo koji se sastoji od dve celine sačinjen je od tekstova koji su nastali u razdoblju od 2011. do 2019. godine. Prvu celinu čine pet poglavlja: "Potraga za državom u političkopravnoj teoriji Blandine Kriegel", "Fašistička korporativna država. Musolinijev izum revolucionarne desnice", "Politički projekt evropske republike – EU između kozmopolitskog imperija i države-kontinenta", "Evropska federativna republika i Levijatan – prijatelji ili neprijatelji?", "Republikanska sinteza države i političkog u političkoj teoriji Jean-Jacquesa Rousseaua".

²⁷⁸ Za moj pokušaj primene pojmovnog sklopa teorije države na kontekstualnu analizu Srbije vidi "Srbija kao nedovršena država: problem suverenosti?"; rad je objavljen u zborniku *Srpski izazovi u svetlu globalnih trendova treće decenije 21. veka* (Beograd, 2021). Oslanjajući se na Lalovićeve uvide pokušao sam da objasnim karakter promena u Srbiji.

Ukupno četiri poglavlja knjige posvećena su propitivanju granica i mogućnosti evropskog političkog projekta iz ugla teorije države. Spram mišljenja koja Evropsku uniju objašnjavaju u postdržavnom okviru kao "kosmopolitsku imperiju" autor pokazuje mesto i esencijalnu ulogu država u kreiranju demokratske i republikanske Evrope. Uvodeći Hegela²⁷⁹ i Hobbsa u raspravu o Evropskoj uniji, Lalović iznova potvrđuje i upozorava da našu savremenost ne možemo razumeti ukoliko izuzmemo bogato nasleđe političkog mišljenja klasika. Evropska republika kao politička zajednica slobodnih građana nerealna je mogućnost u preovlađujućem neoliberalnom svodenju slobode čoveka na radno-razmenske odnose u građanskom društvu. Sadašnja kriza evropskog projekta posledica je dominantnog modela integracije koji, umesto sinteze liberalne, socijalističke i republikanske političke tradicije, počiva na jednostranoj i nedostatnoj neoliberalnoj paradigmi. Zato, po autoru, stojimo na istorijskoj prekretnici koja ima dva puta: fašistička i imperijalna Evropa ili kontinentalna evropska republika. Dubinu krize sa kojom se suočavamo i mogućnostima da iz nje izađemo čine osnovu Lalovićeve nastojanja u prvom delu knjige *Doba država*. Ako je "politička teorija svojevrsna teorija krize (Prpić, 2004: 51)", kako nam to sugeriše Ivan Prpić, onda je knjiga Dragutina Lalovića po svojoj dubini mišljenja o aktuelnoj krizi i dalekosežnosti u zaključcima jedna od najznačajnijih knjiga u oblasti političke teorije na našim prostorima.

Da se autor nije bavio samo onim pitanjima koja se nalaze izvan okvira odgovornosti građanskosti

²⁷⁹ O odnosu između građanskog društva i političke države vidi knjigu Domagoja Vujeve *Država i demokracija: građansko društvo i politička država u Filozofiji prava* (2015). Razumevanje Hegelovog poimanja ovoga odnosa kao *identiteta u razlici* ključno je za shvatanje Lalovićeve kritičkog čitanja studije beogradskog politikologa Bojana Kovačevića (2017).

i intelektualaca u okviru sopstvene političke zajednice potvrđuje druga celina knjige "Tegobne postjugoslavenske tranzicije prema državi". Za tri ogleada od kojih se sastoji drugi deo ("Hrvatska dogovorena i planirana tranzicija", "Hrvatska država i dvojni politički identitet pripadnika nacionalnih manjina" i "Crnogorski krivudavi prijelaz iz autoritarnog Staroga u demokratski Novi režim 1989-2019") navešću trostruki značaj ovakve analize i jednu napomenu za čitaoce.

Najpre, tekst o inicijalnoj fazi tranzicije zasnovan na "dešifrovanju", kritičkom čitanju i prosuđivanju memoara Josipa Manolića, poznatog službenika UDBE i bliskog saradnika predsednika Franje Tuđmana, otkriva kompleksnost procesa i aktera u samom začetku političke transformacije Hrvatske. Zanimarivanje memoara i svedočanstava o pojedinim momentima i događajima iz istorije od strane politikologa ograničava spoznajne uvide i domete u analizama političke stvarnosti. Retko koji autor posvećuje ovakav nivo pozornosti spisima koji nemaju očiglednu bitnost. Lalovićeva analiza nije samo doprinos politikološkoj analizi tranzicije već i profesionalni "poziv" akademskoj zajednici da ozbiljno pristupi čitanju ovakvih knjiga.

Drugo, sinteza dveju političkih tradicija građanskosti (francuske i britanske) u svetlu kontekstualne analize položaja manjina u Hrvatskoj ima poseban značaj za dalja istraživanja o granicama i mogućnostima političke integracije i subjektivizacije celine *demos*. Iako je članak posvećen analizi situacije u Hrvatskoj, svoju vrednost i potencijal sadrži, najpre, u ponuđenom teorijskom okviru.

Treće, poslednji rad u ovoj studiji pruža izlaz iz teleološkog poimanja tranzicije iz autoritarnog u demokratski režim. Lalović uvodi kriterijum čovekovih subjektivnih prava kao analitički plodniji instrument za razumevanje i razlikovanje odnosa između starog i novog režima. Takvim okvirom

nije izbegnuto samo teleološko linearno viđenje istorijskog napretka već i savremeno nekritičko i dogmatsko odbacivanje svega što je „staro“. Oslanjajući se na ponuđeni teorijski okvir, u čijoj srži je kriterijum subjektivnih prava, moguće je prepoznati prednosti i nedostatke u procesima transformacije ka konačnom ozbiljenju čovekove slobode u političkoj zajednici.

Poslednje, napomena za čitaoce odnosi se na poslednji tekst o transformaciji režima u Crnoj Gori. Budući da je u tom tekstu ostavljeno nedovoljno prostora za problematiku demokratizacije Crne Gore stiče se utisak da Lalović nema nikakvih primedbi na nedemokratski režim Mila Đukanovića, a da o novom režimu nema nikakvih komentara. Međutim, takav bi ishitreni zaključak bio netačan. Predlaže se da se uz poslednji tekst pročitaju noviji radovi koji nisu deo knjige: "Svi protiv jednoga, jedan nasuprot svima? (osvrt na rezultate X. hrvatskih parlamentarnih izbora 2020)", zajedno sa Danilom Ivezićem "Crnogorska država pred izazovima demokratije (nakon XI. parlamentarnih izbora, 30. avgusta 2020)" i "Crnogorska država i njen crkveni pravoslavni čvor". Tek isčitavanjem ranijih i novijih radova o državi i izazovima demokratije u Crnoj Gori može se steći jasniji pogled autora na političke procese i dinamiku promena u toj državi.

Ukratko, knjiga zagrebačkog politikologa obavezno je štivo svima onima koji se usude da promišljaju o krizi našeg vremena i mogućim putevima ka subjektivizaciji čoveka kao građanina. Istovremeno, ova knjiga vrstan je teorijski doprinos našeg (post)jugoslovenskog prostora kritičkoj recepciji klasika u političkoj teoriji, savremenoj teoriji države i raspravama o evropskoj budućnosti.

Literatura

Kovačević, Bojan, 2013: *Skriveni federalizam. Federalističko iskustvo u procesima evropskih integracija*, Albatros plus, Beograd.

Lalović, Dragutin, 1979: Poredak slobode. Rousseauovo shvaćanje demokratske političke zajednice, *Politička misao*, (16) 1: 3-31.

Lalović, Dragutin, 1993: Problemi konstitucije hrvatske pravne države, *Politička misao*, 3: 24-35.

Lalović, Dragutin, 2000: O totalitarnim značajkama hrvatske države (1990-1999), *Politička misao*, (37) 1: 188-204.

Lalović, Dragutin, 2002a: *Plaidoyer za državu u Bodinovu science politique*. Prilog političkom oblikovanju Moderne, pogovor knjizi: Jean Bodin, *Šest knjiga o republici* (izbor), Politička kultura, Zagreb, str. 217-250.

Lalović, Dragutin, 2002b: Nedovršena država? Država u svetlu Rousseauove teorije općenite volje, *Politička misao*, (39) 3: 59-70.

Lalović, Dragutin, 2005a: Suverena država – temeljni pravno-politički projekt moderne (1), *Politička misao*, (42) 2: 33-50.

Lalović, Dragutin, 2005b: Suverena država – temeljni pravno-politički projekt moderne (2), *Politička misao*, (42) 3: 27-40.

Lalović, Dragutin, 2006a: *Habemus Levijatan?*, *Politička misao*, (43) 1: 115-136.

Lalović, Dragutin, 2006b: U Hobbesovoj zamci: pojam suverenosti?, *Politička misao*, (43) 1: 3-28.

Lalović, Dragutin, 2006c: *Mogućnosti političkoga. Preko građanina ka čovjeku*, Disput, Zagreb, (bibl. "Čari političkoga").

Lalović, Dragutin, 2008: *Države na kušnji*, NZCH / Disput, Zagreb (bibl. "Luč").

Lalović, Dragutin, 2009: Što da se radi s *Levijatanom?*, *Politička misao*, (46) 2: 47-68.

Lalović, Dragutin, 2010: *Demokracija kao zajednica građana protiv države i građanskog društva?*, poglavlje u knjizi: Podunavac, Milan (ur.) *Država i demokratija*, Službeni glasnik / Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, str. 85-96.

Lalović, Dragutin, 2012a: "Politička razlika" kao temeljni spoznajni izazov političke teorije

(o pojmovnom razlikovanju politike i političkoga), *Politička misao*, (49) 1: 171-183.

Lalović, Dragutin, 2012b: *Demokracija u republikanskom ključu: Hannah Arendt verzus Jean-Jacques Rousseau*, *Politička misao*, (49) 1: 77-89.

Lalović, Dragutin, 2012c: Rousseauov revolucionarni moralni impuls, pogovor knjizi: Cassirer, Ernst: *Problem Jean-Jacques Rousseau*, Disput, Zagreb (bibl. "Čari političkoga"), str. 99-119.

Lalović, Dragutin, 2012d: Jean-Jacques Rousseau – *frère ennemi* političkog liberalizma, *Politička misao*, (49) 4: 45-61.

Milosavljević, Stefan, 2021: Srbija kao nedovršena država: problem suverenosti?, u knjizi: Komšić, Jovan i Popović, Aleksandra (ur.) *SRPSKI IZAZOVI u svetlu globalnih trendova treće decenije 21. veka*, KAS, Beograd, str. 135-145.

Prpić, Ivan, 1990: Neke pretpostavke politologijske rasprave o pluralizmu u Jugoslaviji, *Naše teme*, (34) 3-4: 456-465.

Ribarević, Luka, 2016: *Hobbesov moment – rađanje države*, Disput, Zagreb (bibl. "Čari političkoga").

Skinner, Quentin, 2009: The Genealogy of the Modern State, *Proceedings of the British Academy*, 162: 325-370.

Vujeva, Domagoj, 2015: *Država i demokratija: građansko društvo i politička država u Filozofiji prava* (bibl. "Čari političkoga").

Izdavač:

NACIONALNA ZAJEDNICA CRNOGORACA HRVATSKE

Za izdavača:

DANILO IVEZIĆ

Urednik:

PETAR POPOVIĆ

Suradnici:

BUZAR STIPE

GORANOVIĆ PAVLE

IVEZIĆ DANILO

LALOVIĆ DRAGUTIN

MAROEVIĆ TONKO

MILOSAVLJEVIĆ STEFAN

POPOVIĆ DIMITRIJE

POPOVIĆ PETAR

RAONIĆ ZORAN

SEKULOVIĆ GORAN

ŠABOVIĆ DINO

TODOROVIĆ NEBOJŠA

Grafičko likovno oblikovanje, grafička priprema i tisak:

SKANER STUDIO d.o.o.

Naslovnica: Dimitrije Popović, iz Grafičke mape Čudotvorac Cetinjski, Povodom 190. godina od smrti Petra I Petrovića Njegoša, Svetog Petra Čudotvorca Cetinjskog, 1748. – 1830.

Izdavači: Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore „Montenegro“ Zagreb, Skaner studio d.o.o., Zagreb 2020.

Ljetopis je tiskan uz financijsku potporu Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske.

OBJAVLJENI NASLOVI 2019./2020.

